

T.C.
SIIRT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
GENEL TÜRK TARİHİ BİLİM DALI

Yakup ASLAN

**AVRUPALI SEYYAHLARIN GÖZÜNDEN BABÜRLÜ
SULTANI CİHANGİR DÖNEMİNDE İÇTİMAİ HAYAT**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Gülnisa AYNAKUL

SIIRT - 2019

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Siirt Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "Avrupalı Seyyahların Gözünden Babürlü Sultanı Cihangir Döneminde İctimai Hayat" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

29.07.2019

Yakup ASLAN

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Prof. Dr. Gülnisa AYNAKUL danışmanlığında Yakup ASLAN tarafından hazırlanan bu çalışma 29.07.2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Tarih Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan (Tez Danışmanı) : Prof. Dr. Gülnisa AYNAKUL
Jüri Üyesi : Doç. Dr. Gülnar KARA
Jüri Üyesi : Doç. Dr. Beşir MUSTAFAYEV

İmza:
İmza:
İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir.
29.07.2019
Doç. Dr. Veysel OKÇU
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖZET	III
ABSTRACT	IV
KISALTMALAR	V
ÖN SÖZ	VI
GİRİŞ	1
I. KONU VE KAPSAM	1
II. AMAÇ VE ÖNEM	2
III. YÖNTEM	3
IV. KAYNAKLAR	4
IV. I. Ana Kaynaklar	4
IV. I. I. Avrupalı Seyyahlar ve Eserleri	5
IV. I. II. Cizvit Kaynakları:	13
IV. I. III. Babürlü Kaynakları:	14
IV. II. Araştırma Eserler:	16
V. TARİHSEL SÜREÇTE BABÜRLÜ DEVLETİ'NE GENEL BİR BAKIŞ	17

BİRİNCİ BÖLÜM

1. BABÜRLÜ ÜLKESİNİN TARİHİ COĞRAFYASI	27
1. 1. Babürlü Ülkesinin Coğrafi Durumu	27
1. 2. Hindistan'ın İklim Koşulları	31
1. 3. Babürlü Ülkesinde Doğal Afetler	35
1. 4. Tarım ve Ticaret: Babürlülerde Tarımı ve Ticareti Yapılan Ürünler	42
1. 5. Babürlü Ülkesinde Ulaşım	54
1. 6. Babürlü Şehirleri ve Binaları	59

İKİNCİ BÖLÜM

2. CİHANGİR DÖNEMİNDE HİNDİSTAN TOPLUMU ÜZERİNE	68
2. 1. Cihangir Döneminde Dinî Durum.....	68
2. 2. Suç ve Ceza: Cihangir Döneminde Suçlar ve Cezalandırmalar	82
2. 3. Cihangir Dönemi Sosyal Devlet Anlayışı	89
2. 4. Eğitim, Evlilik ve Ölüm	92
2. 5. Yemekler ve Giyim-Kuşam	103

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. CİHANGİR DÖNEMİ BABÜRLÜLERDE TÖRENLER, ŞENLİKLER, BAYRAMLAR VE OYUNLAR	111
3. 1. Darşan ve Durbar	111
3. 2. Padişahın Doğum Günü ve Tartı Merasimi.....	115
3. 3. Nevruz	118
3. 4. Hayvan Güreşleri.....	122
3. 5. Av/ Şikar	124
3. 6. Dinî bayramlar.....	128
3. 6. 1. Müslümanların bayramları.....	128
3. 6. 2. Hinduların Dinî Bayramları	132
3. 7. Oyunlar ve Eğlenceler	134
SONUÇ	138
KAYNAKÇA.....	146
EKLER	159
ÖZGEÇMİŞ.....	162

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AVRUPALI SEYYAHLARIN GÖZÜNDEN BABÜRLÜ SULTANI
CİHANGİR DÖNEMİNDE İÇTİMÂÎ HAYAT

Yakup ASLAN

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Gülnisa AYNAKUL

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Gülnar KARA

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Beşir MUSTAFAYEV

2019, 161 Sayfa

Babür Şah, 1526 yılında Babürlü Devleti'ni kurmuştur. Babür'ün oğlu Hümayun'un döneminde, 1540-1555 yılları arası Babürlüler Hindistan'ı kaybetmiş olsalar da, daha sonra egemenliklerini yeniden tesis etmişlerdir. Hümayun'un oğlu Ekber dönemi, Babürlü devletinin siyasi, askeri, idari, dini, kültürel ve içtimai yönlerden pekişmesi ve Hindistan'da sağlam temellere dayanması anlamına gelmektedir. Çalışmamızın ana konusu olan Babürlü tarihinin Cihangir dönemi, Ekber döneminde gerçekleştirilen reform ve düzenlemelerin devlet ve toplum nezdinde yansımalarının en iyi şekilde görülebildiği bir devri teşkil etmektedir. Bundan başka Cihangir dönemi Avrupalı seyyahların ticari kaygılarla Hindistan'a akın etmeye başlamaları sebebiyle de ayrı bir önem taşımaktadır. Hazırladığımız bu tezde Hindistan'ı ziyaret etmiş olan yabancı seyyahların Cihangir devri içtimâî hayatına dair görüşleri ve notları değerlendirilmiştir. Thomas Roe, Edward Terry, Francisco Palsaert, William Hawkins, William Finch, Thomas Coryat, John Jourdain, Pietro Della Valle, Joannes De Laet, Fernao Guerreiro, Joseph De Castro gibi Avrupalı seyyahların eserlerinin yanı sıra Cihangirname, Babürname, Hümayunname gibi hatıratlar da kullanılmıştır.

Çalışma, giriş bölümü haricinde üç ana bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında tezin konusu, amacı, önemi ve yöntem belirtildikten sonra çalışmada kullanılan kaynaklar verilmiş ve Cihangir'in ölümüne kadar olan Babürlü Devleti'nin siyasi olayları aktarılmıştır. Tezin birinci bölümü, Babürlü ülkesinin genel yapısını ihtiva eden coğrafya, iklim, ticaret ve şehirler ile sürdürülmüştür. İkinci bölümde; din, suçlar-cezalandırmalar, sosyal devlet anlayışı, doğum, eğitim, evlilik, ölüm, giyim-kuşam ve yemekler üzerinden Cihangir dönemi toplumu anlaşılmasına çalışılmıştır. Son bölümde ise Cihangir döneminde gerçekleştirilen törenler, şenlikler, bayramlar ve eğlenceler hakkında bilgi verilmiştir. Durbar, darşan, tartı merasimi, nevruz, hayvan güreşleri, av, bayramlar, çeşitli oyunlar ve diğer birtakım eğlenceler üçüncü bölümde ele alınan konulardan bazılarını oluşturmaktadır.

Çalışmamızın sonucunda yabancı seyyahların eserlerinin Cihangir dönemi içtimai hayatının aydınlatılmasındaki önemi ortaya konulmuştur. Ayrıca Babürlülerde dinamik ve çok kültürlü bir sosyal hayatın mevcut olduğu anlaşılmıştır. Özellikle Türk, İslam ve Hinduizm kültürlerinin bir araya gelmesi ile bir *Babürlü kültürü* meydana gelmiştir.

Anahtar Sözcükler: Babürlü, Cihangir, Hindistan, Seyahatname.

ABSTRACT
MA THESIS
SOCIAL LIFE IN BABURID EMPEROR JAHANGIR'S PERIOD
ACCORDING TO EUROPEAN TRAVELLERS

Yakup ASLAN

Advisor: Professor Gülnisa AYNAKUL
Jury: Associate Professor Gülnar KARA
Jury: Associate Professor Beşir MUSTAFAYEV
2019, 161 Pages

Babur Shah founded the Baburid State in 1526. During the reign of Humayun, son of Babur, although the Baburs lost India between 1540-1555, then they re-established their sovereignty. The period of Akbar, son of Humayun, has meant the consolidation and steady foundation of Baburid State in political, military, administrative, religious, cultural and social aspects in India. The Jahangir period of Baburid history, main subject of our study, was a period in which the effects of reforms and regulations had realized in Akbar period on the state and society were best seen. Furthermore, the Jahangir period has had a special importance as European travelers flock to India with commercial concerns. In this thesis, the views and notes of these travelers who visited India about the social life of the Jahangir period have been figured out. Besides the works of European travelers such as Thomas Roe, Edward Terry, Francisco Palsaert, William Hawkins, William Finch, Thomas Coryat, John Jourdain, Pietro Della Valle, Joannes De Laet, Fernao Guerreiro, Joseph De Castro, the memoirs such as Jahangirnama, Baburnama and Humayunnama have been also used.

The study consists of three main sections except the introduction. In the introduction, the subject, purpose, importance and method of the thesis have been mentioned and the sources used in the study have been given. Then the political events of Baburid State until the death of Jahangir have been specified. The first part of the thesis has been carried out with geography, climate, trade and cities which forms the general structure of Baburid country. In the second part; society of Jahangir period has been tried to understood through the religion, crimes-punishments, conception of the social state, birth, education, marriage, death and dressings. In the last section, informations about ceremonies, festivals, fests and entertainments during the Jahangir period have been given. Durbar, darshan, weighing ceremony, nevrüz, animal fighting, hunting, festivals, various games and some other entertainments are some of the topics in the third chapter.

As a result of this study, the importance of the journals of European travelers to illuminate the social life of Jahangir period has been examined. In addition, it has been understood that there was a dynamic and multicultural social life in Baburid State. Especially it has been determined that, *a Mughal culture* emerged with the combination of Turkish, Islamic and Hinduism cultures.

Keywords: Baburid, Jahangir, India, Itinerary.

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı Geçen Eser

a.g.m. : Adı Geçen Makale

a.g.t. : Adı Geçen Tez

bkz. : Bakınız

b.t.y. : Basım Tarihi Yok

b.y.y. : Basım Yeri Yok

c. : Cilt

çev. : Çeviren

Ed. : Editör

hızr. : Hazırlayan

İSTEM : İslâm, San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi

PIHC: Proceedings of the Indian History Congress

S. : Sayı (Dergi)

s. : Sayfa

ss. : Sayfa Sayısı

Trans. : Translated

TTK : Türk Tarih Kurumu

vd. : Ve Devamı

vol. : Volume

ÖN SÖZ

1000’li yıllardan 19. yüzyılın ortalarına kadar Türklerin siyasi varlıklarının gözlemlendiği Hindistan, etnik, dini ve kültürel olarak canlı bir ülkedir. Mahatma Gandhi’nin “Hindistan bir anadır... onun çocukları ise Müslümanlar ve Hintlilerdir” sözleri Hindistan’ı en iyi ifade eden yorumdur. Gandhi’nin ifadelerinde yer alan bu *çocuk* sözcüğü aslında yüzyıllar boyunca İslam’ı temsil etmiş olan Türklerdir. Bu bağlamda Hindistan’a Gazneli Mahmud’dan sonra en çok etki etmiş olan hükümdar muhtemelen Babür ve kurduğu devlettir.

Ülkemizde maalesef Babürlü tarih çalışmalarının yetersizliği göze çarpmaktadır. Yusuf Hikmet Bayur’un 20. yüzyılın ortalarında meydana getirmiş olduğu üç ciltlik Hindistan Tarihi isimli eseri, yarım asırdan fazla bir zaman geçmiş olmasına rağmen henüz aşılammıştır. Son yıllarda, söz konusu alanda birkaç yüksek lisans ve doktora tezi hazırlanmış olması ümit vericidir. Ancak bir genç araştırmacı olarak, Osmanlılar ve Safeviler ile birlikte döneminin ve Türk tarihinin en büyük devletlerinden birini meydana getirmiş olan Babürlüler hakkında nitelik ve nicelik olarak daha fazla çalışma yapılmasının gerektiği kanaatindeyim. İşte bu minvalde alana küçük bir katkı yapma niyetiyle elinizdeki tez çalışmasını meydana getirmiş bulunmaktayız. Tezimizde seyahatnamelerin ışığında Cihangir döneminde yaşanan içtimai hayatı incelenmeye çalışılmıştır. Seyahatnamelerin seçilmesinin sebebi sosyal hayata dair içerdikleri bilgilerden kaynaklanmaktadır. Seyahatnamelerin tamamı İngilizce’dir. Kullandığımız literatürün büyük çoğunluğu da yine İngilizce kaynaklardan oluşmaktadır. Çalışma boyunca bu kaynaklardan mümkün olduğunca istifade edilmiştir. Giriş bölümü haricinde tezimiz üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, içtimai hayatın oluşmasında etkili olan fizikî zeminin önemi ve rolü ortaya konmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde, kurulan bu zeminin üzerine sosyal hayatı çevreleyen ve meydana getiren toplum ele alınmaya çalışılmıştır. İçeriklerin oluşmasında asıl rolü, yabancı seyyahların meydana getirdikleri seyahatnamelerde bulunan bilgiler teşkil etmiştir. Üçüncü bölümde ise toplumsal hayatın yansımaları olan törenler, merasimler, şenlikler, bayramlar ve çeşitli oyunlar hakkında bilgi verilmiştir.

“Avrupalı Seyyahların Gözünden Babürlü Sultanı Cihangir Döneminde İçtimai Hayat” adlı yüksek lisans tezinin meydana gelmesinde büyük emeği olan danışmanım Prof. Dr. Gülnisa AYNAKUL’a teşekkürü bir borç bilirim.

GİRİŞ

Erken modern dönem tarihi ele alınırken çoğunlukla siyasi tarihin ön planda tutulduğu görülmektedir. Genellikle devletlerin kuruluşu, liderleri, söz konusu devletlerin diğer devletlerle ilişkileri, savaşlar ve daha birçok siyasi-askeri etmenler üzerinden bir devletin veya devletlerin mahiyeti anlaşılmaya çalışılmaktadır. Bunun yanı sıra devleti oluşturan temel unsur yani toplum ve toplumsal hayat göz ardı edilmekte veya ikinci plana atılmaktadır. Toplumun dinî aidiyetlerinin, geleneklerinin, adetlerinin, karşılaştığı sosyal ve ekonomik sıkıntılarının, eğlencelerinin, inançlarının vs. anlaşılabilmesi veya göz ardı edilmesi, söz konusu devletin oluşumunu, kanunlarını, geleneklerini, temayüllerini, siyasi ilişkilerini ve daha birçok etmeni anlamayı eksik/yarım bırakmaktadır. Bu bağlamda içtimai hayatın ele alınması ve anlaşılmaya çalışılması tarihinin karşısına bir gereklilik olarak çıkmaktadır.

Bu sebeplerden ötürü Babürlü Devleti'nin mahiyetini anlayabilmek için içtimai hayata göz atmak gerekliliği ortaya çıkmıştır. Babürlü Devleti, Babür Şah'ın Türkistan hakimiyetini ele geçirememesi neticesinde Kabil ve daha sonrasında Agra'ya hakim olmasıyla ortaya çıkmıştır. Bu devlet, Babür Şah'ın torunu Ekber Şah döneminde Hindistan'daki tüm etnik ve dini gruplarla siyasi birlik sağlama anlayışıyla bir Türk imparatorluğu haline gelmiştir. Bu süreçte Ekber Şah'ın ortaya koyduğu reformlar, dinî ve siyasi açıdan kendi dönemini önemli derecede başarılı kılarken kendisinden sonra gelecek olan padişahları da etkilemiştir. Çalışmamızın odaklandığı Cihangir dönemini de bu bağlamda değerlendirmek mümkündür. Cihangir dönemi babası Ekber Şah'ın politikalarının etkisinin gözlemlendiği önemli bir saltanat süresini teşkil etmektedir. Ekber Şah döneminde oluşturulan fikir ve çeşitli politikalar, Cihangir döneminde topluma yerleşme olanağı bulmuştur. Bu nedenle Cihangir döneminin araştırılması, yeterli kanıtları sunacak örneklerle sahip olması sebebiyle Babürlü Devleti'nin içtimai hayatının anlaşılmasında büyük bir önem arz etmektedir.

I. KONUSU VE KAPSAM

Çalışma konumuzun temelini Cihangir dönemi gündelik hayatı oluşturmaktadır. Çalışmamız üç ana başlık altında oluşturulmuştur. "Babürlü Ülkesinin Genel Durumu" adıyla ortaya çıkan birinci bölüm, Babürlü gündelik hayatının hangi ortamda ve hangi şartlar altında şekillendiğini ortaya koymaktadır. Bu bölümde coğrafya, iklim, ticaret,

ulařım ve řehirler gündelik hayatın oluřtuđu fizikî alt yapıyı/temeli ortaya koymasý amacıyla ele alınmýřtır. İkinci bölümde ise gündelik hayatın öznesi olan toplum, konunun çerçevesini oluřturmaktadır. Toplumunu ilgilendiren, řekillendiren ve sınırlayan özellikler alt bařlıklar halinde incelenmiřtir. Bilhassa “Cihangir Döneminde Dini Durum” alt bařlıđı, toplumu řekillendirici ana konulardan biri olarak ele alınmýřtır. Son olarak üçüncü bölümde ise birinci ve ikinci bölümde kurulan fizikî ve içtimaî yapýnın toplum hayatına yansýmaları üzerinde durulmuřtur. Bu yansýmaları, padiřahýn tebaa ile iletiřim-etkileřim kurduđu řenlikler, kutlamalar, törenler ve toplumun sosyal hayatýnı belirleyen bayramlar, řenlikler, oyunlar oluřturmaktadır. Toplum üzerindeki etkisi sebebiyle padiřahýn günlük yařamý da çalıřmamızın içeriđine dahil edilmiřtir. Toplum ile bađlantısı olmayan törenler, gelenek ve uygulamalar konu dýřý bırakılmýřtır. řüphesiz ki Cihangir dönemi içtimai hayatýnı belirleyecek daha bir çok unsur bulunmaktadır. Ancak çalıřmamızda, konu ve kapsam dahilinde tutulan içeriklerin belirlenmesinde sözünü ettiđimiz seyahatnameler esasý oluřturmuřtur. Seyahatnamelerde yer alan notlar göz önünde tutularak ana bařlıklar ve alt bařlıklar belirlendiđi gibi, içeriđin sınırlandırılması da bunlara göre sađlamýřtır.

II. AMAÇ VE ÖNEM

Tezimizin temel amacı, Babürlülerin Hindistan hakimiyeti boyunca řekillenen ve Padiřah Cihangir’in saltanat döneminde seyyahların anlatýmlarına yansýyan içtimai hayatın ortaya konulmasıdır. Seyyahların söz konusu devlet ve toplum hakkında neler duydukları, dikkatlerini nelerin çektiđi, yazma geređi duydukları řeylerin neler olduđu, hangi kayýtları esas aldıkları gibi soruların peřine düřülerek Babürlü gündelik hayatý anlaşýlmaya çalıřılmýřtır.

Ülkemizde, Hindistan ve özellikle Babürlü tarihi çalışmaları ihmal edilegelmiştir. Son yıllarda artan bir ilgi mevcut olsa da yapılan çalışmaların siyasi boyutlarıyla sınırlý kaldýđını söylemek mümkündür. Bu bakımdan, Babürlü tarihinin sosyal ve kültürel özelliklerinin ele alınması ihtiyacı ortaya çıkmýřtır. Çalışmamızın amacı, dördüncü Babürlü Padiřahý Cihangir döneminin içtimai ve gündelik hayatýnı ortaya koymaktır. Böylelikle 16. yüzyıldan 19. yüzyıla değin hakimiyetini sürdürmüş olan Babürlülerin içtimai hayatýnın kısa bir dönem müddetince incelenmesi ayrı bir önem arz etmektedir. Ayrıca bu çalışma, bundan sonraki Hindistan araştırmaları için siyasi tarihin yanı sıra

farklı alanlarda yapılacak multidisipliner çalışmaların önemini ortaya koyması ve seyahatnamelerin tarih çalışmalarındaki öneminin anlaşılması bakımından da önemlidir.

III. YÖNTEM

Metodolojik olarak bu araştırmayı nasıl yaptığımız sorusuna Prof. Dr. Ali Birinci hocanın hatıratlar üzerine kaleme aldıkları cevap olarak verilebilir. Birinci, “Tarihin Hududunda” şöyle söylemektedir:

“Hatırat meselesinde başka bir mesele de bir tarih araştırmasında bir hadiseye dair bilgi ihtiva eden bir hatıratı başka kaynaklarla ve bilhassa aynı hadise hakkında bilgi ihtiva eden hatıratlarla murakebe ve teftiş etmektir. Bu bakımdan her hadise veya bilgi için birden fazla hatıratı şahit göstermek en sağlam yol olarak görünmektedir. Bu gibi metinlerin, bir bakıma tarihî gerçek mozayığının ayrı ayrı parçaları gibi görülmeleri gerekmektedir. Mümkün merteye fazla miktarda mozayik, yani hatırat bilgisinin bir araya getirilmesi usûlünün benimsenmesi daha doğru olacaktır. Bir devre dair araştırma esnasında irili-ufaklı hacimde, şöhretli veya şöhretsiz, değerli veya değersiz tefriki yapılmadan bütün hatırat metinlerinin gözden geçirilmesi ve değerlendirilmesi en doğru olacaktır...Burada netice itibariyle tarihin gerçek sesinin ancak çok sesli korodan çıkabileceğine bir kere daha işaret etmek gerekiyor. Tek sesli korolar (monolog) ise, çok çabuk bir şekilde, yanlışların veya yalanların sesi haline gelebilir.”¹

Seyyahların Hindistan’ı ziyaretleri esnasında günü gününe veya daha sonra anılarını kaleme almak şeklinde meydana getirmiş oldukları seyahatnameler ve Babürlü siyasilerinin hatıratları Prof. Dr. Ali Birinci’nin ifade ettiği minvalde değerlendirilmeye çalışılmıştır. Birçok farklı seyahatname ve hatırat, birbirleri ve araştırma eserleri ile mukayese edilerek eleştiriye tabi tutulmak suretiyle değerlendirilmiştir. Bu bakımdan kaynaklarda ortak görüş birliğinin olduğu vakalar, durumlar veya tasvirler çalışmamızda zikredilmiştir. Bunun yanı sıra sadece belirli kaynaklarda veya bir kaynakta geçen ifadeler, şerh düşülerek doğruluğunun tespiti tartışılmıştır. Ayrıca kaynakların çoğunluğunun fikir birliğinde olduğu bir meseleye mugayir kalan bir kaynak mevcut olduğunda bu durum ifade edilerek meselenin tespiti yapılmaya çalışılmış; bir sonuca

¹ Ali Birinci, *Tarihin Hududunda, Hatırat Kitapları, Matbuat Yasakları ve Arşiv Meseleleri*, Dergah Yayınları, İstanbul 2012, s. 38-39.

ulaşılamadığında ise durum yine ifade edilerek karar okuyucuya bırakılmıştır. Binaenaleyh tezimizde döküman analiz yöntemi mukayeseli bir şekilde kullanılmıştır.

IV. KAYNAKLAR

IV. I. Ana Kaynaklar

Çalışmanın ortaya çıkmasında başvuru kaynakları, yabancı seyyahların meydana getirdikleri seyahatnameler oluşturmaktadır. Cihangir dönemi, Avrupalı seyyahların Hindistan'a yoğun ilgilerinin olduğu bir döneme denk düşmektedir. 16-17. yüzyıllarda Hindistan, Avrupalılar için zenginlik ve bereket ifade etmekteydi. Bu nedenle Avrupalıların Hindistan'a ilgisinin temelini ticaret oluşturmuştur. Ticarî münasebetler gayesiyle Hindistan'a gelen Avrupalılar, deneyimlerini, kendilerine yabancı gelen durumları ve Hindistan toplumunun gündelik hayatına yönelik gözlemlerini kayıt altına almak ihtiyacı duymuşlardır. Seyyahlardan bazılarının padişah ile görüşme ve vakit geçirme imkanı bulmaları, padişahın etrafında şekillenen devlet-toplum ilişkilerini anlamamıza fayda sağlamıştır. Bunun yanı sıra şehirlerde, çarşılarda veya kırsalda dolaşma imkanına sahip olan seyyahlar, toplumun gündelik hayatına yönelik kıymetli bilgiler aktarmışlardır. Bu bilgilerin, toplumun dinî anlayışları, giyim-kuşamları, eğlenceleri, padişah ile kurdukları ilişki hakkında bizlere bir çerçeve sunması bakımından önemi büyüktür. Ancak seyahatnamelerin bazı güçlükler barındırdığını da söylememiz gerekmektedir. Öncelikle yer ve kişi adları gibi özel isimlerin tespitinde seyyahların yaptıkları yazım yanlışları göze çarpmaktadır. Böyle durumlarda farklı seyahatnameler karşılaştırılarak doğru adlandırmalar tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca literatür ile karşılaştırılarak bilginin güvenilirliği sağlanmıştır. Bunun yanı sıra karşılaştığımız bir diğer güçlük, seyyahların karşılaşmadıkları ve şahit olmadıkları vakalara eserlerinde yer vermeleridir. Seyyahlarda genellikle daha önceki seyahatnameler ve seyyahlar aracılığı ile edinmiş oldukları bilgileri, olayın şahidi kendileriymiş gibi aktarma eğilimi vardır. Aynı şekilde seyyahlar, Babürlü tarihi hakkında bilgi verirken de söz konusu bölümlere şüphe ile yaklaşmıştır. Ayrıca seyyahların objektif olmalarını beklemek zordur. Vakaları kendi zihinsel, sosyal ve psikolojik durumlarına göre yorumladıkları muhtemeldir. Tüm bu sebeplerden dolayı seyahatnamelerin karşılaştırmaya tabi tutulması neticesinde ortaya çıkan bilgiler, bir eşleşme-diğer kaynaklarla uyuma süzgecinden geçirilerek elde edilmiştir. Diğer

kaynaklar ile örtüşmeyen anekdotlar ise ya konuya dahil edilmemiş ya da verilen bilgilerden ayrı olarak böyle bir bilginin varlığı belirtilerek şerh düşülmüştür.

IV. I. I. Avrupalı Seyyahlar ve Eserleri

Yukarıda çalışmamızın temel kaynaklarını seyahatnamelerin oluşturduğunu belirtmiştik. Seyahatnameleri Thomas Roe, Edward Terry, Francisco Palsaert, William Finch, Pietro Della Valle, John Jourdain, Thomas Coryate ve William Hawkins'in eserleri oluşturmaktadır. Bazı seyyahlar kayıtlarını Hindistan'da buldukları sürede tutmuş iken bazıları da ülkelerine döndükten sonra hatıra şeklinde eserlerini meydana getirmişlerdir.

Thomas Roe: 1581 yılında İngiltere'de doğan Thomas Roe, 1615'te İngiltere'nin diplomatik elçisi olarak Hindistan'a gönderilmiştir. Roe'nun Hindistan'a bir elçi olarak gönderilmesindeki amaç ticari imtiyazlar elde etmektir. Zaten Roe'nun resmi bir elçi olarak gönderilmesi İngiliz Doğu Hint Kumpanyası'nın İngiltere Kral'ı I. James'i ikna etmesi ile gerçekleşmiştir. Bir anlamda söz konusu kumpanyanın ticari faaliyetleri için görevlidir. Ayrıca ticari imtiyazlar için gönderilen ilk isim Roe değildir. Ondan önce William Hawkins, Henry Middleton ve Thomas Best gibi isimler de belirttiğimiz amaç için Hindistan'a ulaşmış ancak kayda değer bir ticari başarı elde edemediği için geri dönmek zorunda kalmışlardır. Thomas Roe da diğerleri gibi ticari imtiyazlar içeren resmi bir anlaşma elde edememiştir. Ancak Hindistan'dan ayrıldığında arkasında İngilizler için öncesinden çok daha fazla imtiyaza sahip ticari bir ortam bırakmıştır².

Roe'nun Hindistan'daki günleri 1615 yılının Eylül ayında, otuz beş yaşında iken başlamaktadır. Hindistan'da ilk ayak bastığı yer, 17. yüzyılda Hindistan'ın dikkat çekici liman şehirlerinden biri olan Surat'tır. Daha sonra Burhanpur üzerinden Çitor'u geçerek Ecmir'e ulaşmıştır. Padişah Cihangir, Roe'nun Hindistan'a geldiği sıralarda yolculuğa çıktığından dolayı Roe'nun Cihangir ile karşılaşması 1616 yılının başlarında Ecmir'de gerçekleşmiştir. Roe, bu tarihten itibaren padişah ve maiyeti ile birlikte Hindistan macerasına devam etmiştir. Daha sonraki güzergahlarını Ranthambur, Sultanpur, Ujjain, Mandu, Ahmedabad, Beruc ve Surat oluşturmaktadır. Görüldüğü üzere Gücerat ve Racastan bölgelerini dolaştıktan sonra 1619 yılı başlarında Surat şehrinden Hindistan'ı

² Edward Oaten, *Travel and Travellers in India, A.D. 1400-1700*, Kegan Paul Trench Trübner And Company Limited, London 1909, s. 153-154.

terk etmiştir. Hindistan’da bulunduğu yaklaşık üç yıllık zaman zarfında padişahın resmi alâyna mütemadiyen eşlik etmiş, birçok kez onunla görüşme imkanı bulmuş, özel kutlama ve törenlere katılmıştır. Eserinde, şahit olduğu birçok merasim hakkında gözlemlerine yer vermektedir. Bilhassa padişahın günlük mesaisi üzerine bizlere sunduğu detaylar mühimdir. Padişahın günlük faaliyetleri arasında önemli bir yer tutan darşan ve durbar gibi merasimler hakkında Roe’nun eseri ana kaynak hüviyeti taşımaktadır. Ancak Roe’nun toplumun gündelik hayatına yönelik gözlemleri eksik kalmıştır³. Çalışmamızda Sir William Foster tarafından 1990 yılında edisyonu yapılan *The Embassy of Sir Thomas Roe to India* isimli eser kullanılmıştır⁴.

Edward Terry: Sir Thomas Roe’ya Hindistan’da eşlik eden seyyahların başında Edward Terry gelmektedir. Roe, Hindistan’a ulaştığında papaz olarak kendisine eşlik eden kişi John Hall idi. Ancak Hall’ın 1616 yılında ölümü üzerine yerine Edward Terry görevlendirilmiştir. 1616 yılının mart ayında İngiltere’den ayrılan Terry, aynı yılın Eylül ayında Hindistan’a ulaşmıştır. Daha sonra yaklaşık olarak iki buçuk yıl beraber vakit geçireceği diplomat Roe’ya Ujjain civarında katılmıştır. Roe ile beraber padişah alayında yer alarak Gücerat ve Malve bölgelerinde bulunmuştur. Terry’nin eserine baktığımızda birçok farklı bölge hakkında malumat verdiği gözükmektedir. Yalnızca Gücerat ve Malve bölgelerinde bulunmasına rağmen Hindistan’ın farklı bölgeleri hakkındaki bilgileri nasıl elde etmiş olduğu tespit edilememiştir. Terry’nin eseri, Roe’nunki gibi yalnızca padişah ve saray hayatı etrafında şekillenmemektedir. Babürlü Devleti, padişah ve mimari yapılar hakkında gözlemlerini aktarmasının yanı sıra Hindistan toplumunu da çok isabetli ve detaylı tarif etmektedir. Hindistan’daki dinî toplulukların âdetleri, yemekleri, oyunları, eğlenceleri, dinî inançları, giyim-kuşamları vesaire üzerine anlatımları eseri konumuz için ehemmiyetli kılmaktadır. Hindistan toplumunun günlük hayatına yönelik birçok kayıt Terry’nin eserinde mevcuttur. Bu bakımdan Terry’nin eserinin Roe’nunkini geride bıraktığını söyleyebiliriz. Terry,

³ Sir Thomas Roe hakkında bkz. Edward Oaten, *a.g.e.*, s. 147-154; Ram Chandra Prasad, *Early English Travellers In India, A Study in the Travel Literature of the Elizabethan and Jacobean Periods With Particular Reference to India*, Motilal Banarsidass, New Delhi 1980, s. 128-163; Manik Lal Gupta, *Sources of Mughal History (1526 to 1740)*, Atlantic Publishers & Distributors, New Delhi 1989, s. 98; Mehreen Chida-Razvi, “The Perception of Reception: The Importance of Sir Thomas Roe at the Mughal Court of Jahangir”, *Journal of World History*, (vol. XXV, no. 2/3, June-September), 2014, s. 264-265.

⁴ Sir Thomas Roe, *The Embassy of Sir Thomas Roe to India, 1615-1619: As Narrated in His Journal and Correspondence*, Edited By Sir William Foster, Munshiram Manoharlal Publishers Pvt. Ltd, New Delhi 1990.

İngiltere'ye döndükten sonra Hindistan'daki deneyimlerini kaleme almıştır. Daha sonra da bu eserini Galler Prensi'ne sunmuştur. Ancak Terry'nin genişletilmiş olarak 1655 yılında basılan eseri, ün kazanmış ve bugüne değin kullanılagelmiştir⁵. Biz de çalışmamızda 1777 yılında Londra'da 1655 edisyonundan yeniden basımı yapılan eseri kullandık⁶.

Francisco Palsaert: Hindistan'a ticaret sebebiyle yolu düşenlerden bir diğeri Felemenk Francisco Palsaert'tir. Palsaert'in tahmini doğum tarihi olan 1591 yılı hususunda şüpheler mevcut olmasına rağmen doğum yeri olarak Antwerp'in belirlenmesi genel kabul görmektedir. 1620 senesinde Felemenk Doğu Hindistan Şirketi tarafından Hindistan'a gönderilmiştir. 1620'de yola çıkan Palsaert, aynı yılın Aralık ayında Surat'a ulaşmış ve daha sonra da Agra'ya geçmiştir. 1627 yılının sonuna değin Agra'da bulunan seyyah, ertesi yılın Haziran ayında Hollanda'ya dönmüştür. Palsaert, eserini Felemenk Doğu Hindistan Şirketi için bir rapor niteliğinde hazırlamıştır⁷. Eserin içeriğine baktığımızda bir ticaret şirketine hazırlanmış rapor niteliği taşıdığı kolaylıkla anlaşılmaktadır. Hindistan'ın ticaret ve tarımı üzerine malumatlar önemli bir miktar oluşturmaktadır. Bu bilgilerin yanı sıra gündelik hayata dokunan noktalara da değinmiştir. Şehirler, din ve toplum hayatına yönelik gözlemleri çalışmamızda özenle ele alınmıştır. Son olarak, çalışmamızda Pieter Geyl ve William Harrison Moreland tarafından 1925 yılında Felemenkçe'den İngilizce'ye çevrilen *Jahangir's India: The Remonstrantie of Francisco Palsaert* isimli kayıt kullanılmıştır⁸.

William Finch: Hindistan'ı ziyaret eden bir diğeri İngiliz seyyah, William Finch'tir. Finch'in Doğu Hindistan Şirketi ile bağlantıya geçmesinden evvel kendisi hakkında yeterli malumatlar mevcut değildir. Şirket ile çalışmaya başladıktan sonra William Hawkins'in Hindistan'a yelken açan ekibinde yer almış ve 1608 yılının Ağustos ayında Hindistan'a ulaşmıştır. Bu ekibin Surat'a varmasından sonra Finch, hastalanmıştır. Bunun üzerine Hawkins, onu Surat'ta bırakarak Agra'ya doğru yola çıkmıştır. Finch, Agra'ya ulaşan Hawkins'in davet etmesine kadar Surat'ta kalmıştır. Bu

⁵ Oaten, *a.g.e.*, s. 165-167; R. C. Prasad, *a.g.e.*, s. 267-310; William Foster (Ed.), *Early Travels in India 1583-1619*, Oxford University Press, London 1921, s. 288-332.

⁶ Edward Terry, *A Voyage to East India*, Printed For J. Wilkie, W. Cater, S. Hayes, and E. Easton, Salisbury-London 1777.

⁷ <<http://adb.anu.edu.au/biography/palsaert-francisco-2544/text3461>>, (Erişim: 23. 10. 2018).

⁸ Francisco Palsaert, *Jahangir's India The Remonstrantie of Francisco Palsaert*, (Translated From Dutch By W. H. Moreland and P. Geyl), W. Heffer & Sons Ltd., Cambridge 1925.

davet üzerine de Agra için yola çıkmıştır. Agra'da Hawkins ile buluşmaları 1610 yılı Nisanına denk düşmektedir. Kısa süre sonra da Hawkins tarafından Beyane'ye indigo satın alması için görevlendirilmiştir. Bu görevlendirmeden sonra Hawkins ile araları açılmaya başlamıştır. Beyane'den döndükten sonra bu kez Lahor'a satın alınan indigoyu satmaya gitmiştir. 1611 Şubat ayından aynı yılın Ağustos ayına kadar Lahor'da kalmıştır. Bu esnada Finch'in Hindistan'dan ayrılma fikirleri başlamıştır. Hawkins'in Finch'e Agra'ya dönmesi için emir vermesi ise herhalde Finch'in fikirlerinin hayata geçmesini hızlandırmıştır. Lahor'dayken Halep'e gidecek bir kervan ile kara yoluyla eve dönmeye karar vermiştir. Hatta John Jourdain'in, Finch'e sunduğu Agra'ya dönmesi ve daha sonra Surat'a geçerek oradan bir İngiliz gemisi ile İngiltere'ye geri dönebilecekleri yönündeki önerilerini reddetmiştir. Netice itibarıyla Lahor'dan yola çıkarak kara yoluyla ülkesine dönmek için yolculuğuna başlamıştır. Bağdat'a ulaştıktan kısa süre sonra hastalık taşıyan bir sudan içmiş, yolculuk yaptığı gruptaki herkes (Thomas Styles hariç) gibi hastalanmış ve böylece hayatını kaybetmiştir⁹.

Finch Hindistan'da bulunduğu esnada Surat, Agra, Beyane, Lahor gibi birçok yer ziyaret etme imkanı bulmuştur. Muhtemelen bu nedenden dolayıdır ki eserin en dikkat çekici özelliği önemli topografik bilgilere sahip olmasıdır. Birçok şehir, yol güzergahları, mimari yapılar ve tabiat hakkında isabetli ve detay bilgiler vermektedir. Bunun yanı sıra padişahın günlük işlerine yönelik yaptığı değerlendirmeler, Babürlü saray ve yönetimine dair malumat sahibi olmamızı sağlamaktadır. Finch'in gözlemlerini bir bütün halinde değerlendirdiğimizde kendisinin Hindistan'ın genel bir fotoğrafını çektiğini iddia edebiliriz. Çalışmamızda Finch'in seyahatleri için Ram Nath tarafından yayına hazırlanmış olan "*India As Seen By William Finch (1608-11)*" adlı eserden faydalandık¹⁰.

William Hawkins: Finch ile birlikte Hindistan'a ayak basmış ve Babürlü sarayında diplomatik temaslarda bulunmuş olan William Hawkins, İngiltere Kralı James'in yazdığı mektubu Babürlü padişahına iletmek ile görevlendirilmişti. Bu amaçla 1608 yılı Ağustos ayında Surat'a ayak basmıştır. Hindistan'a ulaşmasından sonra bilhassa Portekizlilerin kendisine yönelik girişimlerine karşın 1609 yılının başlarında

⁹ Foster, *a.g.e.*, s. 122-125; R. C. Prasad, *a.g.e.*, s. 202-233; Oaten, *a.g.e.*, s. 155-158.

¹⁰ William Finch, *India As Seen By William Finch (1608-11)*, (Edited With Introduction By R. Nath), The Historical Research Documentation Programme, Jaipur 1990.

Agra'ya ulaşmayı başarmıştır. Hindistan'a ve Babürlü sarayına ulaşan Avrupalılar arasında muhtemelen Cihangir ile en samimi/yakın ilişkiyi kurmuş kişi Hawkins'tir. Agra'ya vardikten sonra huzura çıkan Hawkins'in Padişah Cihangir ile görüşmesi Türkçe gerçekleşmiştir. Hawkins'in Türkçe'yi bilmesi onun daha evvel Levant'ta bulunmuş olduğu yönünde araştırmacılara tahminler yaptırmaktadır. Hawkins'in Cihangir ile görüşmesinin müspet geçtiği anlaşılmaktadır. Zira bu görüşmeden sonra Cihangir, seyyaha 400 zatlık mansab vermiştir. Hatta Cihangir tarafından Hawkins'e "İngilis Han" unvanı dahi verilmiştir. Hawkins'in de Müslüman geleneklerini benimsediği görülmektedir. Ermeni bir kadınla evlenmiş ve evinde dahi Müslüman kılık-kıyafetine bürünmüştür. Hawkins böylece Müslümanlar gibi giyinmekte, Roe'nun aksine Müslümanlar gibi yer sofrasında yemek yemektedir. Bu esnada da Padişah'tan ticari imtiyazlar elde etmek için çabalarını sürdürmektedir. Ancak Portekizli Cizvitler, İngilizlerin Hindistan'da ticari imtiyazlar elde etmelerini istememekte ve bu çabaları engellemek adına Babürlü sarayında girişimlerde bulunmaktaydılar. Cizvitlerin Hawkins ve İngilizler aleyhinde tüm çabalarına Hawkins'in Cihangir'in huzuruna/durbara içkili olarak çıkması da eklenince Hawkins için müspet koşullar bozulmaya yüz tutmuş ve seyyah Padişah'ın gözünden düşmeye başlamıştır. Bundan sonraki süreçte ise Hawkins, İngiltere Kralı James'in mektubuna cevap için son bir girişimde bulunsa da hedeflerine ulaşmadan Kasım 1611 tarihinde Agra'dan ayrılmıştır. Kenbeye'ye ulaştıktan sonra Bantam'a geçen Hawkins, iki yıl sonra ülkesine dönüş yolunda muhtemelen İrlanda kıyılarında hayatını kaybetmiştir¹¹. Çalışmamızda Clements R. Markham tarafından 1878 senesinde edisyonu yapılan "The Hawkins' Voyages During the Reigns of Henry VIII, Queen Elizabeth and James I" isimli eser, Samuel Purchas tarafından derlenen Hawkins'in seyahat kayıtlarının olduğu "Hakluytus Posthumus or Purchas His Pilgrimes Contayning a History of th World in Sea Voyages and Lande Travells by Englishmen and Others" adlı eserin üçüncü cildi ile mukayese edilerek incelenmiştir¹².

¹¹ Foster, a.g.e., s. 60-70; R. C. Prasad, a.g.e., s. 82-127; Oaten, a.g.e., s. 139-146; Gupta, a.g.e., s. 95-96.

¹² William Hawkins, *The Hawkins' Voyages During the Reigns of Henry VIII, Queen Elizabeth, and James I*, (Edited, with and Entroduction By Clements R. Markham), London 1878; William Hawkins, *Hakluytus Posthumus or Purchas His Pilgrimes- Contayning a History of the World in Sea Voyages and Lande Travells by Ebnglishmen and Others*, (By Samuel Purchas), (vol. III), James Maclehose and Sons, Glasgow 1905.

Pietro Della Valle: Portekiz, Felemenk ve İngilizlerin aksine İtalyanların Hindistan'a ilgisi Akdeniz'de edinmiş oldukları konum ve kazançlar sebebinden olsa gerek daha azdı. Hindistan ürünlerini Doğu Akdeniz limanlarından temin edip Avrupa'ya taşıyorlardı ve İtalyanlar için bu yol hayli kazançlıydı. Bu sebeple söz konusu dönemde Hindistan'da İtalyan seyyahlar nispeten daha azdı. Ancak buna rağmen Pietro Della Valle, Cihangir döneminde Hindistan'da bulunmuş, deneyimlerini açık sözlü olarak aktarma gayreti takınmış önemli seyyahlardan biridir. 17. yüzyılın ilk yarısı Hindistan'ı hakkında en kıymetli seyahatnamelerden birini vücuda getirmiştir. Roma'da 1586 tarihinde doğan Della Valle, 1614 yılında Venedik'ten ayrılıp Anadolu, İstanbul, Mısır, Kudüs, Şam ve Halep topraklarını dolaştıktan sonra Bağdat'a vrmış, Bağdat'ta iken Mardinli bir Süryani olan Sitti Maani Gioerida ile evlenmiştir. Daha sonra eşiyile birlikte Safevi ülkesine geçen Della Valle 1623 yılına kadar burada kalmıştır. 1622 senesinde eşi Sitti Maani Gioerida'yı kaybeden seyyah, 1623 Ocak ayında eşinin naaşı ile birlikte Hindistan'a doğru yelken açmış ve aynı yılın Şubat ayında Surat'a ulaşmıştır. Surat'tan sonra Ahmedabad ikinci durağı olmuştur. Daha sonra Kenbaye'ye geçip oradan kıyıyı takip ederek Goa'ya, oradan da Kalküta'ya gidip tekrar Goa'ya dönmesinin ardından 1624 yılının sonlarında ülkesine kavuşmak üzere Hindistan'dan ayrılmıştır. Çok ilginçtir ki bu yolculukları esnasında vefat etmiş eşinin naaşı kendisine eşlik etmiş ve nihayetinde İtalya'da defnedilmiştir. Della Valle'nin Hindistan gözlemleri sosyal tarih çalışmaları için kıymetlidir. Hindu evlilikleri, kölelik, halkın giyim-kuşamı, kast sistemi, çok eşlilik, sati geleneği, şehirlerin mimarisi gibi toplumun gündelik hayatıyla birebir ilgisi olan birçok konu hakkında gözlemleri, eserini Cihangir dönemi Avrupalı seyyahların arasında sayılı kayıtlardan biri haline getirmiştir¹³. Tezimizde George Bull tarafından İngilizce'ye tercüme edilmiş olan "*The Pilgrim: The Travels of Pietro Della Valle*" isimli eserden faydalandık¹⁴.

Thomas Coryat: İncelediğimiz seyahatnameler ve seyyahlar arasında belki de en ilginç Thomas Coryat ve eseridir. Bir papazın oğlu olarak 1577 yılında doğmuş, 1596'da Oxford'da eğitim almaya başlamış, İngiltere Kralı I. James döneminde sarayda

¹³ Oaten, *a.g.e.*, s. 127-138; Nevin Özkan, "Pietro Della Valle, Osmanlı Topraklarında Bir İtalyan Gezgin (Roma 1582-1652) Pietro Della Valle- On Yedinci Yüzyıla Ait Bir Not Defterinin İncelenmesi", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, c. XLVI, S. 1, 2006, ss. 1-16; Gupta, *a.g.e.*, s. 97.

¹⁴ Pietro Della Valle, *The Pilgrim: The Travles of Pietro Della Valle*, (Translated, Abridged and Introduced By George Bull), Hutchinson, London 1989.

görev almayı başarmış olan Thomas Coryat, macera tutkunu biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Hindistan yolculuğundan evvel Fransa, Kuzey İtalya, İsviçre, Almanya gibi Avrupa'nın birçok bölgesini yürüyerek seyahat etmiş ve bu seyahat deneyimlerini 1611 yılında yayınlamıştır. Bu ilk seyahati ilgi görünce Coryat, doğuya yeni bir yolculuk planı yapmıştır. 1612 senesinde başladığı bu yolculukta deniz yolu ile İstanbul'a 1613'te varmış, oradan yine deniz yolu ile İskenderun ve oradan da Halep'e geçmiştir. Daha sonra kutsal toprakları ziyaret amacıyla Dimaşk (Şam) üzerinden Kudüs'e varmıştır. Tekrar Halep'e aynı güzergah ile döndükten sonra bu şehirde dört ay kalmıştır. 1614 Eylül ayında Urfa, Diyarbakır, Doğu Anadolu, Tebriz, Kazvin, Isfahan üzerinden Babürlü toprağı olan Kandahar'a giriş yapmıştır. Daha sonra da Multan üzerinden Delhi ve Agra'ya ilerlemiştir. Tüm yolu yayan, bölge insanların kıyafetlerini giyerek ve çok az para harcayarak katetmiş olan Coryat, Hindistan'da iken Thomas Roe ve Edward Terry ile de tanışma imkanı bulmuştur. Ecmir, Agra ve Surat gibi önemli Babürlü şehirlerini görme fırsatını yakalayan Coryat, 1617 yılının sonlarında Surat'ta eve dönme çabası içerisinde iken vefat etmiştir. Surat-Berrûc arasında, Tapti nehri kıyısında bir yere gömüldüğü iddia edilen Coryat'ın mezarı hususunda ihtilaflar sürmektedir. Coryat'ın hayat hikayesi kadar yazdıkları da dikkat çekicidir. Gözlem yeteneğı, sade, gerçekçi ve akıcı anlatımı, siyasi vakalar yerine insanların yaşamlarını merkeze alan kalemi kendisini diğer seyyahlardan ayırmaktadır. Ancak Coryat'ın bahsettiğimiz doğu yolculuğundan günümüze yalnızca beş mektup ulaşmıştır¹⁵. Çalışmamızda bu mektupların bir araya getirildiğı 1616 yılında basılan "*Thomas Coriate, Traueller for the English VVits: Greeting*" adlı eser kullanılmıştır¹⁶.

John Jourdain: Bir diğer İngiliz seyyah olan John Jourdain de 1608 yılında İngiliz Doğu Hint Kumpanyası'nın Ascension isimli gemisiyle Hindistan'a doğru yelken açmıştır. Hindistan'da dokuz yıl boyunca bulunan Jourdain ancak 1617 yaz döneminde ülkesine dönmek üzere yola çıkmıştır. Diğerleri ile kıyaslandığı vakit bu dokuz yıllık müddet hayli uzun olup bu süre zarfında seyyah birçok bölgeyi dolaşmış, birçok vakaya şahit olup not almış, coğrafi ve sosyolojik önemli bilgileri gelecek nesillere bırakmıştır. Çalışmamızda faydalandığımız eser, British Museum'dan William

¹⁵ Foster, *a.g.e.*, s. 234-241; R. C. Prasad, *a.g.e.*, 164-201;

¹⁶ Thomas Coriate, *Thomas Coriate Traueller for the English VVits: Greeting. From the Court of the Great Mogvl, Resident at the Towne of Asmere, in Easterne India*, (Printed By W. Iaggard and Henry Featherston), b.y.y., 1616.

Foster tarafından elde edilmiş, Jourdain'in orjinal günlüğünden yapılmış çağdaş kopyalardan oluşmaktadır ve yine Foster tarafından edit edilerek hazırlanmıştır. Foster, birçok farklı kaynak ile mukayese ederek eseri meydana getirmiştir¹⁷.

Joannes De Laet: Yukarıda ele aldığımız seyyahlardan farklı bir konumdadır Joannes De Laet. Antwerp'te 1593 yılında doğmuş olan De Laet, 1625 yılından sonra Felemenk Doğu Hint Kumpanyası'nın yöneticilerinden biri olmuştur. Bu görev esnasında birçok bilgiye ve malumata erişme imkanı yakalamıştır. Bu imkan sayesinde ise hiç gitmediği Hindistan hakkında adeta bir tarihçi edasıyla 1631 senesinde bir eser meydana getirmiştir. Seyahatname özelliği taşıyan bu esere baktığımızda Francisco Palsaert ve Edward Terry'nin seyahatnamelerinden benzer parçalar bulmak mümkündür. Ayrıca Roe, Finch, Withington ve Hawkins gibi önemli seyyahlardan da yararlandığı söylenmektedir. Dolayısıyla De Laet'in bu eseri vücuda getirirken Hindistan'ı ziyaret etmiş olan seyyahların eserlerinden faydalanarak bir derleyici rolü üstlendiğini söylemek mümkündür. De Laet'in derleyici rolü sayesinde 17. yüzyılın ilk yarısı Hindistan'ı için yararlı ve kullanışlı bir kaynak ortaya çıkmıştır. Eserde Cihangir dönemi için önemli coğrafi, ticari, idari bilgilerin yanı sıra saray ve toplum hayatını aydınlatıcı detaylara ulaşmak da mümkündür. Çalışmamızda J. S. Hoyland tarafından Felemenkçe'den İngilizce'ye yapılmış olan çeviri kullanılmıştır¹⁸.

Yukarıda ifade ettiğimiz seyahatnamelerin yanı sıra hem Cihangir döneminde hem de Cihangir Şah'ın saltanat devrinden önce veya sonra Hindistan'da bulunmuş ve gözlemlerini kayıt altına almış diplomat, tacir, maceraperest vb. birçok seyyah mevcuttur. Bunlar arasında Ralph Fitch, Niccolao Manucci, İbn Batuta, Afanasay Nikitin, Thomas Herbert, Nicholas Withington, Richard Steel and John Crowther gibi isimler bulunmaktadır. Elde ettiğimiz bulguların temellendirilmesi, çeşitlendirilmesi, örneklendirilmesi, doğruluğunun ispatı veya tescili ve daha sonraki dönemlerde devam ettirilip ettirilmediğinin anlaşılması bakımından bu seyyahlardan faydalanılmıştır.

¹⁷ John Jourdain, *The Journal of John Jourdain 1608-1617, Describing His Experiences in Arabia, India, and The Malay Archipelago*, (Edited By William Foster), Hakluyt Society, Cambridge 1905.

¹⁸ Joannes De Laet, *The Empire of the Great Mogol*, (Translated By J. S. Hoyland), (Annotated By S. N. Banerjee), Munshiram Manoharlal Publishers, New Delhi 1974.

IV. I. II. Cizvit Kaynakları:

Father Fernao Guerreiro: Portekizlilerin Hindistan'daki üssü konumundaki Goa'da birçok Hristiyan papaz, dinlerini bu yeni ülkede yaymak adına faaliyette bulunmaktaydılar. Daha önce birçok kez Ekber Şah'ın sarayına ziyaretlerde bulunmuş, Ekber'in ibadethane toplantılarında farklı dinlerden din adamları ile tartışmalara katılmışlardı. Bu Cizvit papazların dini misyonlarının yanı sıra, Portekizlilerin bölgedeki ticari imtiyazlarını korumak gibi siyasi amaçlarla hareket ettiklerini de kaynaklardan çıkarmak mümkündür. Hakkında çok az bilgi bulunan peder Fernao Guerreiro, 1567 Portekiz doğumlu olup 1617'de vefat etmiştir. C. H. Payne'nin aktardığı üzere Guerreiro'nun kayıtları, 17. yüzyılın ilk dokuz yılında Cizvitlerin doğuda gerçekleştirmiş oldukları misyonerlik faaliyetlerinden oluşmaktadır. Bu kayıtlar içerisinde kendisinin yanı sıra bazı pederlerin yazılarından da faydalanmıştır. Eser Hüsrev'in isyanı ile başlarken Cihangir'in 1608 yılında Goa'ya bir elçi göndermesi ile birinci kısım son bulmaktadır. Diğer iki kısım ise Benedict Goes'in seyahatlerinden oluşmaktadır. Tezimizde kullandığımız "*Jahangir and Jesuits With an Account of The Travels of Benedict Goes and The Mission to Pegu From the Relations of Father Fernao Guerreiro*" adlı eserin İngilizce'ye çevirisi C. H. Payne tarafından yapılmıştır¹⁹.

Joseph de Castro: üç mektubundan faydalandığımız peder Castro, 1577'de Torino'da doğmuştur. Portekizli olduğu tahmin edilen Castro, 1596 yılında Cizvitler Topluluğu'na katılmış, 1602 senesinde ise Hindistan'a doğru yelken açıp aynı sene Goa'ya ulaşmıştır. Castro'nun mektupları, 1626-1627 yıllarında Cihangir'in Keşmir'e yaptığı ziyaret ve dönüşü esnasında yazılmıştır. Bu sebeple, Cihangir'in son yıllarına dair detaylar taşımaktadır. Bu mektuplarda Cihangir'in başını ağrıtan isyanlar gibi siyasi meselelere yer verilmediğini görebiliriz. Mektupların genel mahiyeti, Cihangir ile Hristiyanlık ilişkisi çerçevesinde şekillenmektedir. Çalışmamızda, içerisinde birçok farklı kaynağın yer aldığı ve Fuat Sezgin tarafından düzenlenmiş olan "The Islamic World in Foreign Travel Accounts" adlı eserin yetmiş beşinci cildi esas alınmıştır.

¹⁹ Fernao Guerreiro, *Jahangir and Jesuits With an Account of The Travels of Benedict Goes and The Mission to Pegu From the Relations of Father Fernao Guerreiro*, (Ed. Sir E. Denison Ross and Eikeen Power), (Translated By C. H. Payne), George Routledge and Sons Ltd., London 1930.

Kaynağın içerisinde yer alan Castro'nun üç mektubu, Henri Hosten tarafından İngilizce'ye tercüme edilip düzenlenmiştir²⁰.

Anonim Cizvit Metni: 1610 dolaylarında meydana getirilmiş olan bu cizvit metninin yazarı tam olarak belirlenememiştir. El yazmalarını inceleyen ve eserinde de metnin orijinaline ve çevirisine yer veren Jorge Flores, iki Cizvit misyoneri Jeronimo Xavier ve Manuel Pinheiro üzerinde durmaktadır. Ancak Lizbon ve İspanya Milli Kütüphanesi'ndeki yazmaları detaylı incelemiş olmasına rağmen eseri kimin yazdığı hususunda kesin bir sonuca varamamasına rağmen yazarın “*muhtemelen*” Jeronimo Xavier olduğu görüşündedir. Bu metinde Cihangir dönemi coğrafi, iktisadi ve dini malumatların yanı sıra padişahın günlük hayatına, teşrifat törenlerine ve Babürlü sarayının harcamalarına ve ekonomik potansiyeline da yer verilmiştir. Tezimizde Jorge Flores tarafından hazırlanan “*The Mughal Padshah, A Jesuit Treatise on Emperor Jahangir's Court and Household*” adlı çalışma kullanılmıştır²¹.

IV. I. III. Babürlü Kaynakları:

Cihangirname: Tezimizin temelini seyyahların oluşturmalarına rağmen bir padişahın hatıralarının ehemmiyet arz etmesi, diğer birçok sebebin yanında belki de padişahın kendisinin en büyük seyyah olmasından dolayıdır. Şüphesiz söz konusu padişah Cihangir olduğu zaman seyyah olma meselesi daha bir önem kazanmaktadır. Ülkenin birçok bölgesini dolaşmış olan Cihangir, gördüklerinin detaylı anlatımlarını yaparak gün gün kendi hayatını ve Babürlü Devleti'nin politik meselelerini kendi üslubu ile işlemiştir. Eserde nevrüz törenlerinden siyasi vakalara, şehir ve diğer yerleşim birimlerinden av ritüellerine, dini meselelerden eğlence ve şenliklere ve daha birçok farklı konuya dair detaylı tasvirler-betimlemeler bulmak mümkündür. Ayrıca Cihangirname'nin sahip olduğu ve belki de Babûrname'den miras aldığı sade, samimi ve akıcı üslup, bu hatıratı dönem kaynakları içerisinde en müstesna mevkie çıkarmaktadır. Cihangirname'de Cihangir'in saltanatının ilk on dokuz yılına kadarki kısmını padişahın kendisi yazarken daha sonraki saltanat yıllarına dair kayıtları

²⁰ Henri Hosten, “Three Letters of Fr. Joseph de Castro, S. J., and the Last Year of Jahangir”, (Edited By Fuat Sezgin), *Mughal India According to European Travel Accounts, Texts and Studies I*, (vol. LXXV), Publications of the Institute For the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, Frankfurt 1997.

²¹ Jorge Flores, *The Mughal Padshah, A Jesuit Treatise on Emperor Jahangir's Court and Household*, Brill Academic Pub., Leiden 2015.

Muhammed Hadi tutmuştur²². Tezimizde Wheeler M. Thackston tarafından Farsça'dan İngilizce'ye tercümesi ve düzenlenmesi yapılan “*The Jahangirnama: Memoirs of Jahangir, Emperor of India*” adlı çalışma kullanılmıştır.

Babûrname: Yukarıda belirttiğimiz üzere Cihangir'in Cihangirname'yi meydana getirirken Babür Şah'ın bu eşsiz ve popüler çalışmasından etkilenmiş olduğunu söylemiştik. Bilhassa Babür Şah'ın anlatımındaki sadelik ve açıklık hatıratını böylesine kıymetli kılmaktadır. Tezimizde Cihangir döneminde gerçekleştirilen bazı uygulamaların ve verdiğimiz bazı malumatların kökenlerinin daha geçmişte olduğunu fark etmiş bulunmaktayız. Bu nedenle Babürlü hakimiyetinin kurucusu Babür dönemine bakmamız gerekiyordu. Vakaların ve bilgilerin tarihi izlerini sürmek amacıyla çalışmamızda kullandığımız Babûrname'nin orijinal dilinden Türkçe'ye 2006 Kabalcı Yayınları'ndan Reşit Rahmeti Arat transliterasyonunu ve yine orijinal dilinden İngilizce'ye “*The Baburnama: memoirs of Babur, Prince and Emperor*” adıyla 2002 yılında Modern Library tarafından yapılan Wheeler M. Thackston çevirisini mukayeseli bir şekilde kullandık.

Târîh-i Selîm Şâh, IV. Babürlü Hükümdarı Cihangir Şah'ın Hatıratı: Kerkük doğumlu 18. asrın meşhur alimlerinden olan Osman Nevres, IV. Mustafa'nın tahta geçişinden sonra padişahın arzusu üzerine Cihangir-name'nin Osmanlı Türkçesi'ne nakledilmesiyle görevlendirilmiştir. Fahri Unan tarafından ise Osmanlı Türkçesi'nden Latin harflerine aktarılmıştır. Tezimizde, Fahri Unan'ın Türk Tarih Kurumu Yayınları'ndan 2013'te yapılan çalışma kullanılmıştır. Nevres-i Kadîm'in tercümesine bakıldığında kullandığımız Cihangirname ile bazı farklılıklar arz ettiğini söyleyebiliriz. Öncelikle Cihangir Şah'tan sonra eserin Muhammed Hadi tarafından yapılan eklemeleri bu çalışmada mevcut değildir. Cihangirname ile karşılaştırıldığında bir özet çeviri veya sadeleştirilmiş bir çeviri gibi kalmaktadır. Ancak vakaları ve bilgileri kıyas imkanı tanıdığından ve Cihangir Şah'ın üslubuna vakıf olmamızı sağladığından dolayı çalışmamızda yararlanılmıştır. Eserin verdiği bilgilere bilhassa mukayese ederek yaklaşmakta fayda vardır.

²² Sri Ram Sharma, *A Bibliography of Mughal India (1526-1707 A. D.)*, (With A Foreword By Jadunath Sarkar), Karnatak Publishing House, Bombay, s. 33-34.

IV. II. Araştırma Eserler:

Türkiye’de Babürlü tarihi çalışmalarının yetersizliği malumdur. Hindistan Türkleri hususundaki çalışmalar; Yusuf Hikmet Bayur’un birinci el kaynaklardan oluşturduğu ve 20. yüzyılın ortalarında basılmış olmasına rağmen halen aşılammış üç ciltlik *Hindistan Tarihi*; Enver Konukçu’nun Kuşanlar ve Akhunlar Tarihi çalışmaları, Salih Özbaran’ın Hint Okyanusu çerçevesinde Portekiz-Osmanlı ilişkilerini ele alan kitap ve makaleleri; Salim Cöhce’nin *Şemsî Melikleri* ve Neslihan Durak’ın *Hindistan’a Kuzeyden Yapılan Seferler* isimli doktora ve makale çalışmaları ile sınırlı kalmıştır. Bu öncü çalışmaların yanı sıra son yıllarda Müslime Melis Çeliksaş, Hüsne Hilal Şahin, Bilal Koç, Suat Vural gibi isimler yeni çalışmalar ortaya koyarlarken birtakım tezler de hazırlanmaktadır. Gülseren Halıcı Abay’ın 1995 yılındaki *Hindistan’da Kalıcı Türk İzleri*, Hilal Çağlayan’ın 2005 yılındaki *Ekber Şah Döneminde Hindistan (1542-1605)*, Hilal Şahin’in 2014 yılındaki *Ekber Şah ve Dini Reformu*, Hatice Seda Şenvarıcı’nın 2016 yılındaki *The Comparison of the Political Institutionalizations between the Ottoman Empire at the Reign of Sultan Suleiman the Magnificent and the Mughal Empire at the Akbar Shah*, Emre Ömür’ün 2016 yılındaki *Edward Terry ve Francisco Palsaert’in Seyahatnameleri Işığında Cihangir Döneminde Babürlü Devleti’nde Yönetim ve Yaşayış*, Habibe Karayel’in 2015 yılındaki *Sir Thomas Roe’nun Gözünden Babürlü Sarayı* isimli tez çalışmaları Türkiye’de Babürlü tarih yazımına katkıda bulunmuş birkaç çalışmadır ve tezimizde de kullanılmıştır.

Bu çalışmalara rağmen Türkiye’de Babürlü tarih çalışmaları yetersiz kalmaktadır. Bu anlamda yurtdışındaki çalışmalar bu alanı öncülerini olarak gözükmektedir. Babürlü tarihi araştırmalarında İngiltere öncülüğünde Avrupa’da, Amerika’da ve Hindistan-Pakistan’da önemli sayıda ve nitelikte çalışma meydana getirilmiştir. Tezimizin büyük çoğunluğunu bu İngilizce kaynaklar oluşturmaktadır. Bunlar arasında Annamarie Schimmel’in Almanca’dan İngilizce’ye çevrilmiş *The Empire of the Great Mughals History, Art and Culture* isimli eseri Babürlüler hakkında kültürel, içtimai, dini çerçeve sunmaktadır. Abraham Eraly’nin *The Empire of the Great Mughals History, Art and Culture* ve *The Mughal Throne The Saga of India’s Great Emperors* eserleri; Ashirbadi Lal Srivastava’nın *The Mughul Empire (1526-1803 A.D.)* kitabı; Irfan Habib’in *The Agrarian System of Mughal India 1556-1707* kitabı; Michael Strachan’ın *Sir Thomas Roe 1581-1644: A Life* ve *The Life and Adventures of Thomas Coryate*

isimli biyografi çalışmaları; Pran Nath Chopra'nın *Some Aspects of Society & Culture During the Mughal Age 1526-1707* eseri; Ram Chandra Prasad'ın *Early English Travellers In India, A Study in the Travel Literature of the Elizabethan and Jacoben Periods with Particular Reference to India* isimli öncü çalışması; Rekha Mısra'nın Babürlülerde kadını ele aldığı *Women in Mughal India (1526-1748 A.D.)* eseri; Richard C. Foltz'un Babürlülerin Türkistan ile ilişkilerini incelediği *Mughal India and Central Asia* eseri; S. M. Edwardes ve H. L. O. Garrett'in *Mughal Rule in India'sı*; Shireen Moosvi'nin *The Economy of the Mughal Empire A Statistical Study* eseri; Sri Ram Sharma'nın *The Religious Policy of the Mughal Emperors* eseri; Stephen P. Blake'in *Time In Early Modern Islam Calender, Ceremony, and Chronology in the Safavid, Mughal, and Ottoman Empires* eseri ve çevirisi; Tara Chand'ın *Society and State in the Mughal Period* eseri; William Harrison Moreland'in *From Akbar to Aurangzeb: A Study in Indian Economic History* ve *India at the Death of Akbar: An Economic Study* eserleri; Beni Prasad'ın *History of Jahangir* eseri tezimizde yer alan öncü çalışmalardan birkaçıdır. Bunların yanı sıra birçok yabancı doktora tezi de çalışmamızda yer bulmuştur. Bunlar arasında en önemlileri Sadaf Fatma'nın *Gardens in Mughal India*; Swapna Rani Das'ın *The Role of Women During Mughal Rule: 1526 to 1707*; Sadique Hussain'in *Judicial System in India During Mughal Period with Special Reference to Persian Sources*; Rupali Yadav'ın *Crime, Criminality and Crime Control in Mughal India (1526-1707)*; Monika Sharma'nın *Social Life and Cultural Practices Among the Merchant Group in Mughal Gujarat*; Amita Singh'in *Wild Life in Mughal India: From Texts and Paintings*; Ambika Singh'in *Urban Life in Mughal India As Depicted in the European Travellers' Accounts*; Abul Khair Muhammad Farooque'nin *Roads and Communications in Mughal India* isimli eserleridir.

V. TARİHSEL SÜREÇTE BABÜRLÜ DEVLETİ'NE GENEL BİR BAKIŞ

Babürlülerin soyu Emir Timur'a dayanmasına rağmen Hindistan'da bir devlet teşekkülü Babür Şah'ın Hint yarımadasına seferleri ile mümkün olmuştur. Bu sebeple devletin kurucusu Babür Şah olarak kabul edilmektedir. Babür, Fergana'da 1483 senesinde doğmuştur. Anne tarafından Cengiz Han'a; baba tarafından ise Timur'a bağlanmaktaydı²³. Babası Ömer Şeyh Mirza, Endican, Ahsi, Merginan, Uş (Oş)

²³ Babür'ün annesi Kutluk Nigar Hanım, Cengiz Han'ın oğlu Çağatay'ın neslinden onuncu kuşak halefi olan Yunus Han'ın kızıydı. Babası ise Timur'un oğlu Miranşah'ın torunu Ebu Said Mirza'nın oğluydu.

şehirlerini çevreleyen Fergana bölgesiydi. Babür'ün siyasi faaliyetleri babasının Ahşi'de bir kaza sonucu hayatını kaybetmesi ile 1494 senesinde başlamıştır. Böylelikle Fergana bölgesinin hakimi durumuna gelen Babür, daha sonra Semerkand'ı almak için birçok mücadeleye girmiştir. Öncelikle babasının ölümünün hemen ardından amcası ve Semerkand hakimi olan Sultan Ahmet Mirza ile Yunus Han'ın oğlu Taşkent hakimi Mahmud Han'ı karşısında bulmuştur. Ancak bu ilk sınavında başarı sağlayan Babür, böylelikle Fergana tahtını güven altına almıştır. Bu sıralarda Maverâünnehir bölgesi Mirzaların ve beylerin mücadeleleri ve ihtirasları sebebiyle siyasi birlikten uzaktı. Babür, 1497'de ilk kez girdiği Semerkant'ı birkaç kez kaybetmek zorunda kalacaktır. Bu kez karşısında Özbeklerin güçlü hükümdarı Şibani/Şeybani/Şeybak Han bulunmaktaydı. Ser-i Pül ve daha sonrasında Şeybani Han karşısında varlık gösterememesi ile beraber artık yönünü mecburen Hindistan'a dönmek zorunda kalmıştır. 1504 yılında Afganistan'a yönelerek Kabil'i ele geçirmiştir. 1526 yılına kadar Hindistan'a keşif seferleri düzenlediği görülmektedir. 1526 senesi ise Hindistan'ın kapılarının Timurlulara açıldığı tarih olarak öne çıkmaktadır. Panipat'ta Ludilere karşı büyük bir zafer kazanan Babür Şah bir yıl sonra da Kanva Savaşı'nda Hindu Rana Sanga'yı ağır bir mağlubiyete uğrattı. Böylelikle Hindistan'da Timurlu soyundan gelen Babür'ün hanedanlığı ortaya çıkmış oldu²⁴.

Babür Şah'ın 1526-1530 yılları arasındaki Hindistan hakimiyeti, 1530'da vefatıyla son bulmasına rağmen teşkilatlanma ve devletin teşekkülünde ilk adımların

Bkz. Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidi*, (Çev.: Osman Karatay), Selenge Yayınları, İstanbul 2006, s. 343-344; Jean-Paul Roux, *Babur Büyük Moğolların Tarihi*, (Çev.: Lale Arslan-Özcan), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2008, s. 133; Ashirbadi Lal Srivastava, *The Mughul Empire (1526-1803 A.D.)*, Third Revised Edition, Shiva Lal Agarwala & Co. (Private) Ltd., Agra 1959, s. 10.

²⁴ Babür dönemi siyasi olayları hakkında bkz. Duğlat, *a.g.e.*, s. 342-348, 368-375, 416-420, 573-574; Fernand Grenard, *Babur*, (Çev.: Orhan Yüksel), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971; Hatice Seda Şenvarıcı, *The Comparison of the Political Institutionalizations between the ottoman Empire at the Reign of Sultan Suleiman the Magnificent and the Mughal Empire at the Akbar Shah*, İstanbul Bilgi Üniversitesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2016, s. 51-56; Roux, *a.g.e.*, s. 131 vd.; Mübarek Galip ve Saadettin Yağmur Gömeç, *Hindistan'da Türkler*, Berikan Yayınevi, Ankara 2013, s. 103-112; H. Hilal Çağlayan, *Ekber Şah Döneminde Hindistan (1542-1605)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2005, s. 5-10; Halis Bıyıktay, *Timurlular Zamanında Hindistan Türk İmparatorluğu*, TTK Basımevi, Ankara 1991, s. 6-47; Enver Konukçu, "Babürlüler: Hindistan'daki Temürlüler", *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, (c. VIII), s. 1324-1330; Enver Konukçu, "Babürlüler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Yayınları, Ankara 1991, (c. IV), s. 400-401; Srivastava, *a.g.e.*, s. 11-33; Hilal Şahin, *Ekber Şah ve Dini Reformu*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları (Hindoloji) Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2014, s. 48-54; Yusuf Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi Gurkanlı Devletinin Büyüklük Devri (1526-1737)*, TTK Basımevi, Ankara 1947, s. 1-28.

atılması bakımından önemlidir. Agra-Kabil arasında kervansaraylar yaptırması, Hindistan'a yeni mimari üsluplar kazandırması ve siyasi istikrar sağlamaya yönelik çabaları Babür Şah'ın zikredilecek bazı mühim işlerindendi²⁵.

Babür'ün ölümünden sonra Kamuran, Askerî ve Hindal kardeşlerinin arasında en büyüğü olan Hümayun babasının vasiyetiyle beraber yeni padişah olmuş idi²⁶. Hümayun'un ilk siyaseti Afganlar üzerine yürümek olmuştur. Bengal'de önemli başarılar elde etmiş olsa da Afgan Şir Han'ın elindeki Çunar kalesini dört ay kuşatmasına rağmen alamamıştır. Daha sonra Gücerat Sultanı Bahadur'un Babürlüler aleyhine siyasetini gören Hümayun bu bölgeye yönelmek zorunda kalmıştır. Neticede 1535 yılında Bahadur'u mağlup eden Hümayun Gücerat topraklarını ele geçirmiştir. Ancak Gücerat'ın idaresini bıraktığı kardeşi Askerî'nin, daha sonra Bahadur Şah'a yenilmesi üzerine bu bölge Babürlülerin hakimiyetinden çıkmıştır²⁷.

Hümayun bu sıralarda Mandu'dadır. Bengal bölgesinde yeni toprakları bünyesine katmaya çalışan Şir Han'ın faaliyetlerini görerek Bengal'e yönelmiştir. Şir Han ile harbe tutuşmadan Bengal'in idaresini yeniden sağlayan Hümayun bu bölgede bulunduğu süre zarfında devlet işlerinden uzaklaşmıştır. Böylece Agra'da Hindal'ın kendi adına hutbe okutması ve Kamran'ın Kabil'den Delhi'ye hareketiyle ortaya çıkan taht mücadelesi Hümayun'un alakasını dış meselelerden iç meselelere çevirmek zorunda bırakmıştır. Askerî'yi yeniden kendisine bağlamış olan Hümayun, taht meselelerini halletmek maksadıyla Agra'ya yönelir. Şir Han bu esnada Behar'ın hakimi durumundadır. Hümayun'un kuzeye yöneldiği 1539 yazında ani bir saldırı ile Babürlü ordusunu büyük bozguna uğratar ve Şir Şah unvanını alarak Afgan Sur Devleti'ni kurmuş olur²⁸.

Bu ağır mağlubiyetten sonra Hümayun çok az adamıyla Agra'ya ulaşır. Agra'da Hindal ve Kamran ile sözde bir birlik sağlanır. Ancak çok geçmeden Kamran Agra'dan

²⁵ Şenvarıcı, *a.g.t.*, s. 55.

²⁶ Konukçu, "...Temürlüler", s. 1330; Bayur, *Hindistan Tarihi Gurkanlı ...*, s. 35; Gülbeden, *Hümayunname*, (Çev.: Abdürab Yelgar), TTK Basımevi, Ankara 1987, s. 137-138.

²⁷ Konukçu, "...Temürlüler", s. 1330-1331; Bayur, *Hindistan Tarihi Gurkanlı ...*, s. 38-40; Çağlayan, *a.g.t.*, s. 11-12; Srivastava, *a.g.e.*, s. 49-53; Konukçu, "Babürlüler", s. 401; Tarih-i Reşidi'de Gücerat'ın kaybının sebebi, "emirler arasında hakim olan itaatsizlik ve uyumsuzluk" olarak ifade edilmiştir. bkz. Duğlat, *a.g.e.*, s. 640.

²⁸ Bayur, *Hindistan Tarihi Gurkanlı...*, s. 40-46; Srivastava, *a.g.e.*, s. 50-57; Konukçu, "...Temürlüler", s. 1331; Konukçu, "Babürlüler", aynı yer; Çağlayan, *a.g.t.*, s. 12; Bıyıktay, *a.g.e.*, s. 48-51.

ayrılarak Lahor'a gider. Böylece Şir Şah üzerine gitmek isteyen Hümayun'u terk etmiş olur. Hümayun ile Şir Şah arasındaki son savaş, 1540 yılının Mayıs ayında Ganj nehri yakınlarındaki Kanevc/Kannavc civarında yapılır²⁹. Bu mağlubiyet Hümayun'u Hindistan diyarından uzaklaştırıp Safevi Şahı Tahmasb'dan yardım istemek zorunda bırakmıştır. On beş yıl kadar Hint diyarından ayrı kalan Hümayun, Safevilerden aldığı destek ile 1555 senesinde Delhi'yi ele geçirerek Hindistan'da hakimiyetini yeniden sağlamıştır³⁰.

Delhi'yi geri almasının üzerinden bir yıl geçmeden 1556'da vefat eden Hümayun'un yerine tahta Ekber Şah geçmiştir. Tahta çıktığında henüz on üç yaşında olan Ekber'in saltanatının ilk döneminde *atalığı* olan Bayram Han etkili olmuştur. Hümayun'un hakimiyetini yeniden tesis etmesinde ve daha sonra Ekber Şah'ın ilk yıllarındaki tehlikelere karşı Babürlülerin hakimiyetinin pekişmesinde Şii bir Türk olan Bayram Han, önemli rol üstlenmiştir. Ekber'in padişah olmasından hemen sonra Hemu/Himu tehlikesi baş göstermiştir. Sûrî yönetimini eline geçirmiş olan Adil Şah, Babürlüleri Kuzey Hindistan'dan atmak amacıyla vezir Hemu'yu görevlendirmiştir. Agra'yı zorlanmadan ele geçiren Hemu, Delhi'ye yönelmiştir. Delhi de küçük bir savaş sonucunda zapt edilmiştir. Delhi'yi ele geçirmesi üzerine Bikramaditya/Vikramaditya unvanı ile kendisini bağımsız bir hükümdar ilan etmiştir. Ekber Şah'ın belki de karşılaştığı en büyük tehlike işte bu Hemu idi. Çünkü yeniden Hindistan'dan atılmak ile karşıya karşıya kalınmıştı. Netice olarak Panipat güneyinde karşı karşıya gelen iki taraf, çetin bir harbe tutuşmuş iken Hemu'nun bir ok darbesiyle yaralanması üzerine ordusu dağılmaya başlamıştır. Böylece büyük bir zafer kazanan Ekber, Babürlülerin Kuzey Hindistan hakimiyetini perçinlemiştir³¹.

²⁹ Kanevc Savaşı'nda bulunmuş olan Haydar Duğlat'ın ifadeleri, sayıca üstün olunmasına rağmen savaşın Babürlüler tarafından neden kaybedilmiş olduğuna dair önemli bilgiler sunmaktadır. Babürlülerde kardeşler arasındaki siyasi ihtiraslar, ordunun disiplin ve güçten uzaklaşması temel sebepler olarak zikredilmektedir. bkz. Duğlat, *a.g.e.*, s. 642-648.

³⁰ Çavnşa/Cavnşa/Cavsı muharebesinden Hümayun'un İran'dan dönerek Delhi'yi yeniden ele geçirmesine kadar olan süreci detaylı bir şekilde takip etmek için bkz. Duğlat, *a.g.e.*, s. 648-655; Bayur, *Hindistan Tarihi Gurkanlı...*, s. 46-52, 57-61; Srivastava, *a.g.e.*, 57-68; Şahin, *a.g.t.*, s. 63-64; Şenvarıcı, *a.g.t.*, s. 63-64; Konukçu, "...Temürlüler", s. 1331-1332; Çağlayan, *a.g.t.*, s. 12-13; Bıyıktay, *a.g.e.*, s. 51-59; Herman Kulke-Dietmar Rothermund, *Hindistan Tarihi*, (Çev.: Müfit Günay), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2001, s. 287.

³¹ Bayur, *Hindistan Tarihi Gurkanlı...*, s. 63-67; Srivastava, *a.g.e.*, s. 138-142; Bıyıktay, *a.g.e.*, s. 61-63; Şahin, *a.g.t.*, s. 68-71; Şenvarıcı, *a.g.t.*, s. 67-68; Konukçu, "...Temürlüler", s. 1333; Çağlayan, *a.g.t.*, s. 15-17.

Panipat Zaferi'nden sonra 1560'a kadar etkinliği devam eden Bayram Han'ın saray entrikaları yüzünden azledilerek Mekke'ye hacca gitmesi emredilmiştir. O, hac yolunda iken bir Afgan tarafından öldürülmüştür³². Bayram Han'dan sonra saray kadınlarının etkinliği bir süre daha geçerli olsa da Ekber Şah, gitgide hakimiyeti eline geçirmiş ve tek söz sahibi olmuştur. Kendi siyasetini takip eden Ekber, birçok bölgeyi Babürlü hakimiyeti altına almıştır. Kabil'de sukûnet sağlanmaya çalışılmış, 1564'te Çunar kalesi, 1568'de Çitor, 1569'da Kalincar, 1572-73'te Gücerat bölgesi, Orissa özerk bir statüde olacak şekilde Bengal bölgesi ve daha sonraları da Sind, Kandahar Babürlülere bağlanmıştır. Böylece Ekber'in hakimiyeti kuzeyde Safevi-Özbek hududundan güneyde Dekken devletçiklerine kadar dayanmıştır. Dekken'in hakimiyeti için uğraşılsa da bir türlü tam bir otorite sağlanamamıştır³³. Zaten Cihangir döneminde de Dekken seferleri devam edecektir.

Ekber Şah'ın başarısı ve Hindistan tarihinde müstesna bir yere konulması yalnızca Hint alt kıtasının büyük çoğunluğunu fethetmesinden dolayı değildir. Aynı zamanda Ekber'in idari, mali, içtimai ve dini reformları Babürlü hakimiyetinin bugün dahi anılmasını sağlamıştır. Söz konusu reformlara birkaç örnek vermek gerekirse bunlar arasında cizyenin kaldırılması³⁴, tüm dini inançlar arasında bir barış-saygı sağlamak amacıyla sulh-u kûl siyaseti³⁵, sarayda ibadethane adı verilen yerde farklı din mensuplarının katıldığı dini toplantılar³⁶, idari anlamda yapılan yenilikler ve düzenlemeler³⁷, iktisadi düzeni sağlamaya yönelik hamleler³⁸ sayılabilir. Yaklaşık elli yıllık uzun ve başarılarla dolu bir saltanat süresi 1605 yılının kasım ayında dolar. Ekber

³² Bayur, *Hindistan Tarihi Gurkanlı...*, s. 68-71; Srivastava, *a.g.e.*, s. 144; Çağlayan, *a.g.t.*, s. 19-21; Bıyıktay, *a.g.e.*, s. 64; Şahin, *a.g.t.*, s. 75-78; Konukçu, "...Temürlüler", aynı yer.

³³ Ekber dönemi siyasi faaliyetler için bkz. Bayur, *Hindistan Tarihi Gurkanlı...*, s. 81-83, 85-94, 148-150, 153-155; Bıyıktay, *a.g.e.*, s. 65-74; Çağlayan, *a.g.t.*, s. 29-45; Srivastava, *a.g.e.*, s. 149-165; Şahin, *a.g.t.*, s. 80-88; J. M. Mackenzie, "Mughal Empire", *The Encyclopedia of Empire*, John Wiley & Sons Inc, New York 2016, s. 4; Konukçu, "...Temürlüler", aynı yer.

³⁴ Bayur, *Hindistan Tarihi Gurkanlı...*, s. 80; Srivastava, *a.g.e.*, s. 171; Çağlayan, *a.g.t.*, s. 90, 107; Şenvarıcı, *a.g.t.*, s. 70, 91; Şahin, *a.g.t.*, s. 113.

³⁵ Bayur, *Hindistan Tarihi Gurkanlı...*, s. 80-81; Srivastava, *a.g.e.*, s. 170-171; Çağlayan, *a.g.t.*, s. 104-106; Şahin, *a.g.t.*, s. 102, 105-106.

³⁶ Bayur, *Hindistan Tarihi Gurkanlı...*, s. 101-105; Srivastava, *a.g.e.*, s. 171-172; Çağlayan, *a.g.t.*, s. 111-113; Şahin, *a.g.t.*, s. 134-143; Mackenzie, "Mughal Empire", s. 5; Konukçu, "...Temürlüler", s. 1333-1334.

³⁷ Bayur, *Hindistan Tarihi Gurkanlı...*, s. 94-96, 119, 125-127; Bıyıktay, *a.g.e.*, s. 75-77; Şahin, *a.g.t.*, s. 90-93; Şenvarıcı, *a.g.t.*, s. 112-117; Mackenzie, "Mughal Empire", s. 5.

³⁸ Çağlayan, *a.g.t.*, s. 84-93; Şahin, *a.g.t.*, s. 112-114; Şenvarıcı, *a.g.t.*, s. 117-121; Mackenzie, "Mughal Empire", s. 5-6.

Şah, tüm inançlara ve toplumun tüm kesimlerine karşı takınmış olduğu hoşgörü ve müspet tavır kendisini bugün dâhi Hindistan'da sevgiyle anılmasına sebep olmuştur. Hindistan tarihinin en önemli kişileri arasında yerini almıştır. Ekber Şah'tan sonra tahta daha Ekber hayatta iken hükümdarlık arzusu peşinde olan Cihangir geçmiştir.

Mackenzie, Babürlü padişahları üzerine yazdığı makalesinde önemli değerlendirmeler yapmaktadır. Padişahları sınıflandıran araştırmacı, Babür ve Hümayun devirlerini “fetih” süreci olarak yorumlamaktadır. Ekber dönemini “pekişme (consolidation)”, Cihangir ve Şah Cihan dönemlerini “zirve” ve son olarak Evrengzib dönemini ise “çöküş” olarak bir sınıflamaya tabi tutmuştur³⁹. Gerçekten de Mackenzie'nin ifade ettiği gibi Cihangir ve Şah Cihan dönemlerini kültürel ve idari bir zirve olarak görmekte sakınca yoktur. Ekber Şah'ın uzun saltanat döneminde gerçekleştirdiği askeri, idari, mali ve içtimai birçok yenilik ve düzenlemelerin, Cihangir dönemine nüfuz ettiği ve toplum içerisinde yerleştiği görülmektedir. Bu bakımdan Padişah Cihangir'in 1605-1627 yılları arasındaki hakimiyet dönemi içtimai hayatı temel alan tezimiz açısından önem arz etmektedir.

Cihangir, 1569 yılında Fetifpur Sikri'de dünyaya gelmiştir. Ekber Şah, bir çocuğu olacağı müjdesini veren Şeyh Selim Cışti'ye ithafen oğluna Selim adını vermiştir. Ayrıca eğer oğlu olursa Şeyh Muinüddin Cışti'nin türbesine yürüyerek gideceğine dair ant içmiş ve Cihangir'in doğumundan sonra 1570 senesinde Ecmir'de bulunan türbeye ziyaretini gerçekleştirmiştir. Cihangir, adını yukarıda anlatıldığı gibi Şeyh Selim Cışti'den almasına rağmen Osmanlı padişahı Yavuz Sultan Selim ile karıştırılabileceğinden dolayı Nureddin Cihangir adını benimsemiştir⁴⁰.

Ekber Şah daha hayatta iken Cihangir'in hükümdarlık arzusunda olduğunu yazmıştı. Kendisinin de padişah olduktan sonra karşılaştığı ilk mesele oğlu Hüsrev'in isyanı olmuştur. Hüsrev, 1606 Nisan ayında gece vakti dedesi Ekber Şah'ın mezarını ziyaret etme bahanesiyle Agra'dan ayrılmıştır. Delhi'yi geçtikten sonra destekçileri artan şehzade Lahor'un kapılarına dayanmıştır. Ancak Lahor, Hüsrev'e direnmeyi

³⁹ Mackenzie, “Mughal Empire”, s. 1-12.

⁴⁰ Beni Prasad, *History of Jahangir*, The Indian Press, Second Edition, Allahabad 1930, s. 1-8; Francis Gladwin, *The History of Jahangir*, (Edited With Notes By Rao Bahadur K. V. Rangaswami Aiyangar), B. G. Paul & Co. Publishers, Madras 1930, s. 1-3, 20; Srivastava, *a.g.e.*, s. 264; Konukçu, “...Temürlüler”, s. 1335; Enver Konukçu, “Cihangir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Yayınları, İstanbul 1993, (c. VII), s. 538.

sürdürürken Cihangir de oğlunun peşinden asker göndermiştir. Bunu öğrenen Hüsrev, iki ateş arasında kalmamak için Lahor kuşatmasını kaldırmak zorunda kalmıştır. Cihangir'in birlikleri ile Bhairoval'da karşılaşan ve askerleri dağılan Hüsrev, batıya doğru yönelmiş ve Çenap suyunu geçtiği esnada bir kayıkçının ihbarı üzerine yakalanmıştır⁴¹. Böylece Cihangir, tahta çıktıktan altı ay sonra karşılaştığı bu isyanın üstesinden gelmeyi başarmıştır.

Cihangir döneminde meydana gelmiş belki de en önemli vaka, Nurcihan ile evliliğidir. Çünkü padişahın kendisinden sonra Nurcihan, babası ve kardeşi ile beraber Cihangir döneminin en nüfuzlu kişisi haline gelmiştir. Öyle ki adına sikke bastırılmış, huzuruna emirler çıkar olmuş, padişahın mührü teslim edilmiştir⁴². Böylesine güçlü bir kadının geçmişi de ilginç olaylara sahne olmuştur. Ailesi Ekber devrinde İran'dan Hindistan'a göç ederken yolda dünyaya gelen Nurcihan, yine kendi ailesi gibi Hindistan'a göç etmiş ve Ekber Şah'ın hizmetine girmiş Ali Kuli Bey Istaclu ile evlendirilmiştir. Ancak Ali Kuli Bey'in Bengal'de ölümü üzerine dul kalan Nurcihan, Selime Begim'in sarayına getirilir. Bu olaylardan sonra 1611 yılına gelindiğinde Cihangir ile Nurcihan'ın evliliği gerçekleşir⁴³. Bu evliliği, Cihangir döneminin en önemli vakası olarak görmemizin sebebi Nurcihan'ın padişah ve güç sahibi emirler üzerinde olan etkisidir. Babası Gıyas Bey ve kardeşi Asaf Han ile birlikte Babürlü Devleti'nin en nüfuzlu zümresi haline gelmişlerdir. Öyle ki daha sonra Şah Cihan namıyla tahta çıkacak Cihangir'in oğlu Hürrem'in Asaf Han'ın kızı Ercümen Banu Begüm ile evlenmesini sağlayacak kadar saltanat meselelerine hakimdir⁴⁴. Cihangir'in içki ve eğlenceye düşkün olması da Nurcihan'ın devlet yönetiminde daha kolay etkin olmasını sağlamıştır. Siyasi gücünün yanı sıra Nurcihan'ın birçok meziyete sahip olduğu anlatılmaktadır. Cömertliği, yardımseverliği, nişancılığı ve sporculuğu ile güzel ve akıllı bir kadın olduğu dönemin kaynaklarınca zikredilmiştir⁴⁵.

⁴¹ B. Prasad, *a.g.e.*, s. 139-147; Gladwin, *a.g.e.*, s. 24-32; Bayur, *Hindistan Tarihi Gurkanlı...*, s. 168; Srivastava, *a.g.e.*, s. 270-272; Mackenzie, "Mughal Empire", s. 6; Konukçu, "...Temürlüler", s. 1335, Konukçu, "Cihangir", s. 538.

⁴² Bayur, *Hindistan Tarihi Gurkanlı...*, s. 166; Gladwin, *a.g.e.*, s. 51-52.

⁴³ Srivastava, *a.g.e.*, s. 274-276; Bayur, *Hindistan Tarihi Gurkanlı...*, s. 166; Konukçu, "...Temürlüler", s. 1336; Gladwin, *a.g.e.*, s. 51; B. Prasad, *a.g.e.*, s. 172-176.

⁴⁴ Nurcihan'ın aile üyeleri ve Babürlü Devleti'nde elde etmiş oldukları konumların değerlendirilmesi için bkz. B. Prasad, *a.g.e.*, s. 182-189; Gladwin, *a.g.e.*, s. 51-52.

⁴⁵ Nurcihan hakkında bkz. B. Prasad, *a.g.e.*, s. 170-200; Bayur, *Hindistan Tarihi Gurkanlı...*, s. 166-167; Srivastava, *a.g.e.*, s. 274-281; Biyıktaş, *a.g.e.*, s. 88.

Cihangir devrini meşgul eden olaylardan bir diğeri de Güney Hindistan'daki Dekken meselesidir. Ekber döneminde de seferler yapılmış ise de tam olarak bir hakimiyet sağlanamamıştı. Özellikle Ahmednagar bölgesinde hakimiyetini sürdüren Nizamşahlar ve Dekken'in dağlık bölgelerinde çete savaşları hususunda ehil Marathaları kullanan Melik Amber, Cihangir döneminde de Babürlülere sorun çıkarmaya devam etmiştir. 1608 yılından 1616 yılına kadar uzun savaş ve seferler bir netice vermemiştir. Ancak Şehzade Hürrem'in 1616 yılında Dekken seferi ile görevlendirilmesi neticesinde Ahmednagar ve Dekken'de üstünlük sağlanmış ve Melik Amber de itaat etmiştir. Ancak Babürlü ordusunun Dekken'den ayrılmasını fırsat bilerek tekrar bağımsız hareket etmeye devam etmiştir. Dekken olayları 1621 senesinde bir anlaşma sağlanması ile neticelenir. Ancak Babürlülerin bu meseleye gerekli alaka göstermemiş olmaları, saltanat kavgaları ile meşguliyetleri ve Kandahar olayı da Dekken meselesinin bir türlü halledilememesine neden olmuştur⁴⁶.

Kandahar, Babürlü ve Safevi Devletleri sınırında yer alan ve Hindistan'a açılan bir kapı hüviyetindeydi. Kandahar, Safevilerin Osmanlı tehlikesi ile meşgul oldukları 1595 senesinde Ekber Şah tarafından Babürlü topraklarına dahil edilmişti. Safevi hükümdarı Şah Abbas'ın Kandahar'ı ele geçirme düşüncesi, Babürlülerin Dekken meselesi ile meşgul oldukları bir döneme denk gelir. O zamana kadar Cihangir ile Şah Abbas arasında dostluk ilişkileri sürmekteydi. Cihangir, Şah Abbas'a "biraderim" diye hitap etmekteydi. Ancak Şah Abbas'ın Osmanlılar ile savaş halindeyken Babürlü tehlikesini uzak tutmak amacıyla sulh politikası takip ettiği Kandahar vesilesi ile ortaya çıkmıştır. Şah Abbas, 1622 yılında büyük bir ordu ile Kandahar'a yönelmiştir. Bunun üzerine Cihangir, oğlu Hürrem'e haber yollayarak Dekken'den ayrılıp Kandahar'a yönelmesini emreder. Ancak Hürrem, çeşitli bahaneler ile bu görevi kabul etmez. Hürrem'in düşüncelerinin arkasında Nurcihan'ın kendisini Hindistan'dan uzaklaştırdıktan sonra kardeşi Şehriyar'ı tahtta hakim kılacağından dolayıdır. Netice olarak Kandahar, 1622 senesinde Safevilerin hakimiyeti altına girmiş olur⁴⁷.

⁴⁶ Cihangir dönemi Dekken meselesi hakkında bkz. Bayur, *Hindistan Tarihi Gurkanlı...*, s. 170-173; Gladwin, *a.g.e.*, s. 55-57, 72-74; B. Prasad, *a.g.e.*, s. 258-280, 326-330; Srivastava, *a.g.e.*, s. 285-287; Konukçu, "Cihangir", s. 538.

⁴⁷ Kandahar meselesi hakkında bkz. Gladwin, *a.g.e.*, s. 101-109; B. Prasad, *a.g.e.*, s. 338-346; Bayur, *Hindistan Tarihi Gurkanlı...*, s. 173-174; Srivastava, *a.g.e.*, s. 288; Emre Ömür, *Edward Terry ve Francisco Palsart'ın Seyahatnameleri Işığında Cihangir Döneminde Babürlü Devletinde Yönetim ve*

Kandahar meselesi, Hürrem'in isyan etmesine neden olmuştur. 1623 yılında Mahabet Han'ın komutasındaki Babürlü ordusu karşısında yenilmesi üzerine Şehzade Hürrem, Gülkende ve Orissa yönünde çekilerek Bengal ve Behar'ı ele geçirir. Hürrem, daha sonra Melik Amber ile ittifak kurmuş olsa da netice itibarıyla mağlup olur ve padişaktan suçlarının affedilmesini ister (1626). Böylece Şah Cihan isyanı son bulmuş olur. Bu isyanın bastırılmasında Mahabet Han, büyük yararlılıklar göstererek ön plana çıkmıştır. Netice olarak bir yanda Nurcihan; diğer yanda Mahabet Han siyasi güce hakim olma arzusuna kapılmışlardır. Nurcihan'ın kendisini pasif kılmaya çalıştığını gören Mahabet Han, Pencab'a yönelerek padişahı Pencap-Kabil yolu üzerinde ele geçirir. Ancak zamanla askerlerini kaybeden Mahabet Han'ın gücü 1626 sonlarına kadar devam eder. Daha sonra kaçıp Hürrem ile birlik olur. İkisi ittifak kurmuş olsalar da hakimiyeti ellerine geçirecek güçten yoksundurlar. Netice itibarıyla Cihangir istirahat amacıyla gittiği Keşmir'den Lahor'a dönüş yolunda hastalanarak vefat eder. Saltanat için en büyük evlat olarak kalan Hürrem, Şah Cihan mahlasıyla tahta geçer⁴⁸.

Cihangir dönemi Kandahar dışında bir toprak kaybının yaşanmadığı, Dekken bölgesine seferlerin sürdürüldüğü, yönetimde Nurcihan ve ailesinin etkisinin baskın olduğu bir dönemi ihtiva etmektedir. Hindu-Müslüman ilişkilerinde serbestiyetlik görülmektedir. Aynı zamanda Cihangir döneminde Avrupalılar, ticari kaygılar ile Hindistan'a adeta akın etmeye başlamışlardır.

Tezimiz Cihangir dönemini temel alsa da bu dönemden sonra Babürlü tahtına geçen Şah Cihan ve Evrengzib saltanat dönemlerinden de kısaca bahsetmek gerekmektedir. Şah Cihan 1628 senesinde Agra'da tahta çıkmış, Portekizlilere karşı mücadele etmiş ve Babürlü ülkesine yeni topraklar kazandırmıştır. Eşi Mümtaz Mahal hatırasına yaptırdığı Tac Mahal, en önemli mimari eseridir. 1658 yılında hastalanması üzerine şehzadeler arasındaki mücadele neticesinde Alemgir unvanıyla Evrengzib Babürlü tahtına çıkmıştır. Dindar bir hükümdar olan Evrengzib döneminde Dekken'in hakimiyeti sağlanmıştır. 1707 yılına kadar süren uzun saltanatı Babürlülerin en geniş sınırlara ulaştığı dönemi teşkil eder. Evrengzib'ten sonra taht mücadeleleri ile yıpranan

Yaşayış, Sakarya Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya 2016, s. 11-13.

⁴⁸ Gladwin, *a.g.e.*, s. 105 vd.; B. Prasad, *a.g.e.*, s. 351 vd.; Bayur, *Hindistan Tarihi Gurkanlı...*, s. 175-176, 189-190; Ömür, *a.g.t.*, s. 13-14; Bıyıktay, *a.g.e.*, s. 88; Srivastava, *a.g.e.*, s. 288-298; Konukçu, "...Temürlüler", s. 1336-1337;

Babürlüer'in son kudretli hükümdarı Nasirüddin Muhammed'dir. 1719 senesinde tahta çıkmıştır. Ancak onun otuz yıllık saltanat döneminde Afşar Nadir Şah'ın Delhi'ye kadar gelerek Hindistan'ı istila etmesi Babürlülerin sonunu hazırlamıştır. Hindistan servetlerinin İran'a taşınmasından sonra Babürlüler, giderek güçlerini kaybetmişlerdir. Böylece Hindistan, mahalli güçlerin ve İngilizlerin hakimiyeti altına girmiştir⁴⁹.

⁴⁹ Konukçu, "Babürlüler", s. 401-403; Bıyıkay, *a.g.e.*, s. 90-115; Galip ve Gömeç, *a.g.e.*, s. 103-118; Konukçu, "...Temürlüler", s. 1337-1339.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. BABÜRLÜ ÜLKESİNİN TARİHİ COĞRAFYASI

1. 1. Babürlü Ülkesinin Coğrafi Durumu

Hindistan'da beşeri aktiviteler ile iklimi belirleyen ve etkisini tüm yarımada üzerinde hissettiren belli başlı coğrafi özellikler bulunmaktadır. Hindistan denilince nerenin ifade edildiğini anlatmak için de bu coğrafi özelliklere ihtiyaç vardır. Hindistan, güneye doğru ters bir üçgen şeklinde uzanmakta ve Bengal Körfezi ile Umman Denizi arasında yarım bir kıta halinde konumlanmaktadır. Günümüzde Hindistan'ın komşularını kuzeyde Pakistan, Çin, Nepal ve doğuda Bangladeş oluşturmaktadır. Hindistan yarımadası, detaylı bir betimlemeye tabi tutulmadan coğrafi bakımdan genel olarak üç bölüme ayrılarak tanımlanmaktadır. Birinci bölüm, Himalayaların kuzey ile bir set gibi konuşlandığı kuzeydeki dağlık alandır. Himalaya ve Hindukuş Dağları'nın kuzey ile bir set oluşturarak Hindistan yarımadasını ayırması belirli avantajlar sağlamaktaydı. Öncelikle iklim bakımından kuzeyin sert ve kurak hava şartlarının Hint yarımadasının iç bölgelerine ulaşmasında engeldi. Ayrıca kuzeyden yapılan akınlara karşı bir kalkan görevi gördüğü de açıktır. İkinci bölüm hemen bu dağlık alanın güneyinde ona bitişik konumda yer alan İndus ve Ganj ovaları olarak bilinen plato bölgesidir. Ganj nehri Yamuna nehri ile beraber Hindistan yarımadasının doğu ve güney bölgelerini sulamaktadır. İndus ise birçok nehir kolu ile beraber yarımadanın batı bölgelerini sulayarak Umman Denizi'ne dökülmektedir. Üçüncü bölüm, Hindistan yarımadasının güneyindeki söz konusu üçgen şeklin en uç kısmını oluşturan Dekken bölgesidir⁵⁰. Dekken bölgesini kuzeyinde yer alan Ganj-İndus platosundan Vindiya/Vindhya Dağları ayırmaktadır. Yusuf Hikmet Bayur'un da yukarıda belirtilen tasnifi yapmasına⁵¹ karşın Tara Chand ondan farklı olarak Hindistan'ı iki bölge

⁵⁰ Sırrı Erinc, "Hindistan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Yayınları, İstanbul 1998, (c. XVIII), s. 70; Burton Stein, *Hindistan Tarihi*, (Çev.: Müfit Günay), İnkılap Kitabevi, İstanbul 2015, s. 8-9; Abul Khair Muhammad Farooque, *Roads and Communications in Mughal India*, Australian National University (A Thesis of Doctor of Philosophy in History), Canberra 1973, s. 18; Stephen P. Blake, *Time In Early Modern Islam Calender, Ceremony, and Chronology in the Safavid, Mughal, and Ottoman Empires*, Cambridge University Press, New York 2013, s. 29; (Türkçe Çev.: Ercan Ertürk), *Erken Modern İslamda Zaman Safevi, Babürlü ve Osmanlı İmparatorluklarında Takvim, Tören ve Kronoloji*, Alfa Yayınları, İstanbul 2017, s. 51; Neslihan Durak, *Hindistan'a Kuzeyden Yapılan Seferler*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara 2000, s. 1-2.

⁵¹ Yusuf Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi İlk Çağlardan Gurkanlı Devleti'nin Kuruluşuna Kadar (1526)*, TTK Basımevi, Ankara 1946, s. 1-3.

şeklinde sunmaktadır. Kuzeydeki dağlık bölge ve Himalayalar ile İndus-Ganj ovalarını beraber ele alması⁵² bu ayrımın sebebidir. Bu durum, Chand'ın da Hindistan coğrafyası için genel olarak yapılan tasnifi onayladığını gösterir. Bu tasnif Hindistan yarımadası ve ülkesini günümüzde oluşturan özellikleri vermektedir. Çalışmamızda kullanılan bilgilerin toplandığı coğrafya ise günümüzdeki Hindistan coğrafyasından bazı farklılıklar arz etmektedir. Tarihi Hindistan daha geniş coğrafyaları kapsamaktaydı ve seyyahlar bu geniş coğrafi sınırlar içerisinde bulunmuşlardı. Seyyahların ziyaret ettikleri bölgeler geniş bir alanı kapsamasına rağmen bu çalışmada ayrıca Babürlülerin hakim oldukları bölgelere ek olarak yine Babürlülerin hakimiyetinde olmayıp yakın ilişkiler içerisinde buldukları yerler ve Babürlülere ait özelliklerin gözlemlendiği farklı bölgeler de dikkate alınıp değerlendirilmiştir. Böylelikle yalnızca Hindistan ülkesi değil Hindistan'ın etki sahası içerisinde olan ve Hindistan'a ait özelliklerin gözlemlendiği bölgelere yer verilmiştir.

Ekber vefat ettiğinde, varisi Cihangir için geriye büyük bir ülke bırakmıştır. Cihangir'in tevarüs ettiği ülkenin sınırları, kuzeyde Hindukuş ve Himalaya dağlarına kadar ulaşmaktaydı. Ülke coğrafyası, Keşmir, Kabil ve Kandahar'ı içine alarak güneye doğru ilerler. Önemli şehirlerin ve yerleşimlerin bulunduğu İndus ve Ganj ovalarını geçtikten sonra güneyde Ahmednagar bölgesine kadar uzanmaktadır. Eldeki bilgilerden Khandesh, Berar ve Ahmednagar'ın kuzeyinin Babürlü Devleti'ne bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Doğuda ise sınırlar, Bengal kıyıları ile Bengal körfezine kadar uzanmaktaydı⁵³. İngiliz diplomat Sir Thomas Roe da Babürlü ülkesinin sınırlarını Sind* bölgesinden başlatarak Kandahar'a uzatıp oradan Bengal'e ulaştırmaktadır⁵⁴. Hatta Tüzük-i Cihangirî'de Orissa subasına/subesine* bir yönetici tayin edildiğinin

⁵² Tara Chand, *Society And State In The Mughal Period*, The Publications Division Ministry of Information and Broadcasting, Faridabad 1961, s. 10.

⁵³ Cihangir tahta çıktığında Babürlülerin hakim olduğu coğrafyayı detaylı olarak incelemek için bkz. Sir Richard Burn (Ed.), *The Cambridge History of India*, (vol. IV: The Mughul Period), S. Chand & Co., Delhi 1971, s.154-155; John F. Richards, *The New Cambridge History of India The Mughal Empire*, (vol. I/5), Cambridge University Press, Cambridge 1993, s. 7.

* Adımı İndus nehrinden alan bu bölge günümüzde Pakistan'ın eyaletlerinden biridir. Eyaletin en önemli merkezi Karaçi'dir. <<https://www.britannica.com/place/Sindh-province-Pakistan>>, (Erişim Tarihi: 17.07.2018); Azmi Özcan, "Sind", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Yayınları, 2009 İstanbul, (c. XXXVII), s. 242-244.

⁵⁴ Sir Thomas Roe, *The Embassy of Sir Thomas Roe to India, 1615-1619: As Narrated In His Journal And Correspondence*, (Edited By Sir William Foster), Munshiram Manoharlal Publishers, New Delhi 1990, s. 90.

* Suba/sube, Babürlü Devleti'ndeki en büyük idari vilayetleri oluşturmaktadır. İdari amir olarak başında subedar bulunur. Subedarın başlıca görevleri arasında yönetiminde bulunan bölgede düzeni sağlamak,

bahsedilmesi Ganj'ın Hint Okyanusu'na döküldüğü yerin batı kıyılarının da doğrudan Babürlü Devleti'ne tabî olduğunu gösterir⁵⁵. Sonuç olarak dönem kaynaklarının üzerinde hemfikir olduğu noktalardan biri Babürlü ülkesinin sınırlarını Kandahar ile başlatmalarındır. Bilhassa İran üzerinden Hindistan'a ulaşanlar için Kandahar, ülkeye giriş kapısı konumundaydı. Yine kuzeyde Himalaya dağları, doğuda Bengal ve güneyde Dekken de Babürlü Devleti'nin sınırları üzerinde görüş birliğinin oluştuğu ortak uç sınır noktalarıdır⁵⁶.

Ülke coğrafyasının genel itibarıyla sınırlarını çizdikten sonra Babürlü Devleti'nin ilişki içerisinde olduğu komşu ülke ve devletlere bakmak da faydalı olacaktır. Güneyde hakimiyetin sağlanamadığı Dekken bölgesinde, Vijanayagar (Bicanger) devletçisi vardı. Hint yarımadasının batı sahilindeki Goa, Portekiz hakimiyetinin merkezi idi. Gülkende(Golconda) ve Babürlülerin hakimiyetinin olduğu Orissa bölgesi arasında muhtelif Hindu devletçikleri mevcudiyetini korumaktaydı. Babürlülerin önemli komşularından biri ise batıda yer alan Safevi Devleti idi. Kuzeyde Maveraünnehir bölgesinde Buhara Hanlığı bulunurken Tibet Çin ile sınır hattı oluşturmakta ve Bengal'in doğusunda ise Arakan ile Pegu gibi küçük krallıklar varlığını sürdürmekteydi. Bunların dışında Babürlülerin asıl komşuları kara bağlantıları olan devletler değil; denizden ilişki içerisinde oldukları ve bu ilişkilerinin gittikçe arttığı Avrupalı devletlerdi. Babürlüler, Hristiyanlarla ilk olarak 1573 yılında temasa geçmişlerdir⁵⁷. Böylece Portekizliler zamanla Hint yarımadasının batı sahillerinde yerleşerek Umman Denizi ya da Arap Denizi olarak adlandırılan bölgeyi kontrol altına almışlardır. İngilizler ise Cihangir döneminde Hindistan ile yeni yeni ilişki içerisine girmeye başlamış olmalarına rağmen geleceğin asıl komşuları olacaklardır⁵⁸.

idari işleri yürütmek, vergi toplamak ve kendisine gelen emirleri uygulamak yer almaktadır. Subedarın hem idari hem de askeri görevlerle vazifeli oldukları görülmektedir. bkz. Bayur, *Hindistan Tarihi Gurkanlı...*, s. 456-459; Jadunath Sarkar, *The Mughal Administration Six Lectures*, Patna University, Patna 1920, s. 40-41.

⁵⁵ Jahangir, *The Jahangirnama: Memoirs of Jahangir, Emperor of India*, (Translated-Edited And Annotated By Wheeler M. Thackston), Oxford University Press, New York 1999, s. 86

⁵⁶ Roe, *a.g.e.*, s. 270; Edward Terry, *A Voyage to East India*, (Printed For J. Wilkie, W. Carter, S. Hayes And E. Easton), Salisbury-London 1777, s. 65; Thomas Herbert, *Some Yeares Travels Into Divers Parts of Asia And Afrique*, (Printed By R. Bi. For Iacob Blome and Richard Bishop), London 1638, s. 54-55.

⁵⁷ Annemarie Schimmel, *The Empire of the Great Mughals, History, Art and Culture*, (Translated By Corinne Attwood), (Edited By Burzine K. Waghmar), Reaktion Books, London 2004, s. 119.

⁵⁸ William Harrison Moreland, *India At The Death of Akbar: An Economic Study*, Macmillan and Co., Limited, London 1920, s. 4-9.

Seyyahların verdiği bilgiler, genel hatlarıyla belirttiğimiz bu geniş coğrafyada dağılmaktadır. Ancak seyyahlar, birçok farklı şehir ve bölgeyi ziyaret etmiş olmalarına rağmen elde edilen malumatlar Agra, Delhi, Surat, Keşmir, Fetihpur, Lahor, Kabil, Kandahar, Ecmir, Ahmedabad, Kenbaya(Cambay), Malve gibi önemli ve büyük şehirler etrafında yoğunlaşmaktadır. Çünkü seyyahlar, çeşitli köy ve kasabalardan geçmiş, bunlar hakkında küçük notlar düşmüş olsalar da onların asıl yaşadıkları yerler büyük şehirler olup birçok etken⁵⁹ seyyahların söz konusu şehirlerde ikamet etmelerini gerektirmekteydi. Seyyahların coğrafi-beşeri şartları itibarıyla farklı koşulları ve kültürleri barındıran bir ülke olan Hindistan'a gelmeleri, onları geldikleri ülkeler ile bu yeni coğrafya arasında kıyas yaparak farklılıklar ve benzerlikler bulmaya itmiştir.

Yararlandığımız kaynaklardan birini kaleme alan Thomas Coryat, Avrupa'nın birçok bölgesini yürüyerek dolaşmış daha sonra Suriye bölgesine gelmiş ve Şam, Halep, Kudüs'e uğradıktan sonra Hindistan'a Anadolu ve İran topraklarını geçerek ulaşmış bir seyyahdır. Coryat, Halep'ten doğuya doğru başlayan yolculuğu boyunca Birecik, Urfa, Diyarbakır, Doğu Anadolu üzerinden Tebriz, Kazvin, Isfahan ve Kirman gibi önemli şehirleri geçtikten sonra Hindistan diyarına Kandahar üzerinden giriş yapmıştır⁶⁰. Bu göz kamaştırıcı yolculuğa Coryat'dan daha önce yeltenmiş ve başarmış tek İngiliz John Mildenhall'dı⁶¹. Coryat, gözlem yeteneği ve betimleme becerileri bakımından diğer seyyahlardan çok daha fazla dikkat çekmektedir. Söz konusu özellikleri, mektuplarında görmek mümkündür. Bu yüzden onun, Hindistan ve Babürlüler hakkındaki değerlendirmeleri mühimdir. Babürlü hakimiyetinin olduğu coğrafyaya yönelik en temel görüşü "*Cihangir'in ülkesinin çok geniş*"⁶² olduğudur. Hindistan diyarının

⁵⁹ Özellikle Avrupalıların ilgi duyduğu bu dönemde Babürlü Devleti onlar için bir zenginlik merkeziydi. Dr. Mehreen Chida Razvi'nin şu ifadeleri, Avrupalı seyyahların Babürlü Devleti'ne yönelik düşünce dünyalarını açıkça ortaya koymaktadır: "*Babürlü Padişahlarının Avrupa'daki şöhreti, zenginlik ve lüks ile aynı anlama gelmekteydi*". Buradan anlaşılacağı üzere seyyahların Hindistan'dan beklentileri ekonomik refahtı. Ticaret geliş amaçlarının özünü oluşturmaktaydı. Büyük şehirlerde ikamet etmelerinin başat sebebi buydu. Ayrıca Razvi'nin Avrupalı seyyahların düşünce dünyalarını anlamaya çalıştığı yukarıdaki sözlerin de yer aldığı makalesi konuyla ilgili detaylı bilgiler içermektedir. bkz. Mehreen Chida-Razvi, "*European Travellers in the Mughal Empire: Jahangir's Court through English Eyes*", <https://www.academia.edu/6086363/The_Mughal_Empire_through_European_Eyes>, (Erişim Tarihi: 16.10.2017)

⁶⁰ Eserde Coryat'ın Halep'ten Ecmir'e kadar olan yolculuk güzergahları harita üzerinde verilmiştir. Coryat'ın güzergahlarını takip etmek için bkz. Michael Strachan, *The Life and Adventures of Thomas Coryate*, Oxford University Press, London 1962, s. 214.

⁶¹ Strachan, ...*Thomas Coryate*, s. 215.

⁶² Thomas Coriate, *Trauelles for the English VVits: Greeting. From the Court of the Great Mogvl, Resident at the Towne of Asmere, in Easterne India*, (Printed By W. Iaggard and Henry Featherston), b.y.y. 1616, s. 21.

zenginlik ve ihtişamından olsa gerek Thomas Roe da Babürlülerin Asya'nın en büyük hükümdarı olduklarını zikreder ama Babürlülerin böylesine güçlü olmalarını kendilerine değil komşularının güçsüzlüklerine bağlar⁶³. Başka bir yerde ise Asya'nın en kudretlilerinden biri olan Babürlülerin Türklere⁶⁴ denk ve Safevilerden ise daha üstün olduklarını zikreder⁶⁵. Yine Coryat, Hindistan'a Kandahar üzerinden İndus'u geçerek girdikten sonra İndus nehrini Thames nehri ile kıyaslayıp onun kadar geniş olduğundan bahseder⁶⁶. Nicholas Withington ise Babürlü Devleti'nin Hristiyan ülkelerle kıyaslandığında çoğundan daha büyük olduğu görüşünü paylaşır⁶⁷. Görüldüğü üzere seyyahların betimlemeleri, doğal olarak memleketleri ile yaptıkları kıyaslar neticesinde şekilleniyordu. Tespit edebildiğimiz üzere müşterek görüş, Babürlülerin yabancıların gözünde güçlü ve Asya'daki başat hakimiyetlerden biri olduğu yönündedir.

1. 2. Hindistan'ın İklim Koşulları

Coğrafyadan sonra iklimi ele almamızın sebebi, Hindistan gibi farklı iklim özelliklerinin gözlemlenebildiği bir ülkede bahsedeceğimiz iklim yapısının, toplumun günlük hayatını etkilemesi, ekonomiyi şekillendirmesi ile Hindistan şehirleri ve ticaret faaliyetleri gibi birçok alanda sahip olduğu payın bahse değer olmasıdır. Hindistan, farklı coğrafi bölgelere sahip olduğundan iklim özellikleri tüm ülke boyunca farklılık göstermektedir. Günlük ve yıllık sıcaklık değişimlerinin ziyadesiyle gözlemlenebildiği Hindistan iklimini Tara Chand, üç kısma ayırarak en sıcak bölgeleri; Babürlülerin de hakimiyetlerinin esas alanları olan Lahor ile Delhi'nin kuzeyindeki bölge, Agra'dan Haydarabat ve Ahmedabad'a kadarki bölge ile Agra, Delhi ve Allahabad'ın da içerisinde olduğu güneydoğuda Patna ve doğuda günümüzdeki Nepal'e kadar olan bölge olarak belirtmektedir. Sıcaklıkların biraz daha azaldığı bölgeler ise Bihar, Bengal, iç bölgelerdeki yüksek plato arazileri ve Dekken'dir. En düşük yaz sıcaklıklarının gözlemlendiği yerler ise Batı Gat Dağları boyuncadır⁶⁸. Hindistan yarımadasının doğu ve batı sahilleri ise daha ılıman bir iklime sahip olup söz konusu yerlerde kış mevsimi pek görülmez. Kuzeyde Himalayalar ve dağlık bölgeler boyunca ise düşük sıcaklıklar

⁶³ Roe, *a.g.e.*, s. 370.

⁶⁴ Türkler ile kastettiği Osmanlı Devleti'dir.

⁶⁵ Roe, *a.g.e.*, s. 102; Benzer bir ifadenin De Laet'in kayıtlarında da yer aldığını görmekteyiz. De Laet'in bu ifadeyi Roe'dan almış olması muhtemeldir. bkz. Joannes De Laet, *The Empire of the Great Mogol*, (Translated By J. S. Hoyland), (Annotated By S. N. Banerjee), Munshiram Manoharlal Publishers, New Delhi 1974, s. 107.

⁶⁶ Coriate, *a.g.e.*, s. 14.

⁶⁷ Foster, *a.g.e.*, s. 225.

⁶⁸ Chand, *a.g.e.*, s. 12-13.

görülür. Bu bölgeler, Babürlü padişahlarının aşırı sıcaklardan kaçmak için yararlandıkları meskenlerdir. Bayur ise Hindistan iklimi için yağmurlar üzerinde durmaktadır. Muson yağmurlarının (bilhassa yaz yağmurları) ülkedeki hayatı şekillendirdiğini belirtmektedir⁶⁹.

Hindistan'da yıl üç mevsime ayrılmaktadır: Kasım'dan mart'a kış mevsimi diyebileceğimiz görece serin havaların hakim olduğu dönem, marttan hazirana yaz mevsimi ve hazirandan ekime muson yağmurlarının görüldüğü ve kuraklıkların takip ettiği yağmur mevsimi⁷⁰. Ana kaynaklara baktığımızda da bahsedilen bu temel iklim özelliklerinin eserlere yansıdığı görülmektedir. Babür, Hindistan mevsimlerini “ *Bizim taraflarda dört mevsim Hindistan'daysa üç mevsim vardır. Dört ay yaz, dört ay yağmur mevsimi ve dört ay kış*”⁷¹ ifadeleriyle betimlemektedir. Edward Terry ise, yağmur mevsimlerinin başlangıç ve bitiş tarihini güneşin Yengeç Dönencesi'ne girmesi ile başlatıp 3 ay bu yağmurların sürdüğünü belirtir: “*bu üç ay müddetince genelde her gün yağmur yağar*”⁷². İtalyan Pietro della Valle'nin Goa'da bulunuş tarihi, muson yağmurlarının etkisini gösterdiği bir döneme denk gelmiştir. Valle, Goa'daki bu durumu “*yağmur geldiğinde sıcaklık azalır ve önceden çorak ve kurak olan toprak çeşitli çiçekler ve yeşilliklerle yeniden kendini bezer*”⁷³ cümleleriyle anlatır. Muson yağmurlarının yoğunluğuna ve etkisine Tüzük-i Cihangiri'de de rastlanmaktadır. Cihangir, 1617 Temmuz ayının sonuna doğru Mandu'da musonların etkili olduğunu ve “*yaklaşık kırk gün boyunca havanın kapalı ve yağmurlu*” geçtiğini aktarmaktadır. Öyle ki bu yağmur ve rüzgarlarda binaların birçoğu zarar görmüştür⁷⁴. Muson yağmurlarının etkili olduğu yağmur mevsimlerinde* daha serin havalar görülmekteydi. Cihangir de

⁶⁹ Bayur, *Hindistan Tarihi İlk Çağlardan...*, s. 3-4.

⁷⁰ Chand, *a.g.e.*, s. 13; Bayur, *Hindistan Tarihi İlk Çağlardan...*, aynı yer.

⁷¹ Gazi Zahîreddin Muhammed Babur, *Baburnâme*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2006, s. 503; Babur, *The Baburnama: Memoirs of Babur, Prince and Emperor*, (Translated, Edited, and Annotated By Wheeler M. Thackston), (Introduction By Salman Rushdie), The Modern Library Classics, New York 2002, s. 350.

⁷² Terry, *a.g.e.*, s. 94.

⁷³ Pietro Della Valle, *The Pilgrim: The Travles of Pietro Della Valle*, (Translated, Abridged and Introduced By George Bull), Hutchinson, London 1989, s. 251.

⁷⁴ Jahangir, *a.g.e.*, s. 223.

* Yukarıda zikrettiğimiz üzere muson yağmurlarının etkili olduğu mevsim, kuzey yarım kürede yaz mevsimi olarak bilinen döneme denk gelmektedir. Ancak burada “daha serin olmaktadır” sözlerine açıklık getirmek gerekmektedir. Aslında kavurucu sıcaklar muson döneminde de devam etmektedir ancak bir önceki sıcak mevsim dönemine göre biraz daha serindir.

serinliğin ölçüsünü “*geceleeri yorgansız yatılmaz*” diyerek kendine has üslubuyla ifade etmiştir⁷⁵.

Muson yağmurlarının etkili olduğu yağmur mevsimlerinden sonra ise havalar açmakta ve bir sonraki muson mevsimine kadar yağmurlar gitmiş olmaktadır*. Terry, yağmur dönemi bittikten sonra gökyüzünün açık olduğunu ve dokuz ay boyunca havada pek bulut gözükmeyeceğini vurgular⁷⁶. Havaların açık olması, aşırı sıcakların yaşandığı anlamına gelmemektedir. Eylül/Ekim ayından bahar dönemine kadar kış mevsimi olarak nitelendirebileceğimiz bu dönemin, havaların yağmurlu ve kapalı olmamasına rağmen serin ve ılıman geçtiğini söyleyebiliriz. Elbette ki bu serinliğin ele aldığımız seyyahlar için göreceli olduğu aşikârdır. Örneğin Pietro della Valle, kuzey yarı kürede görülen mevsim özelliklerine göre kış mevsimi olmasına rağmen havanın soğuktan ziyade sıcak olduğu düşüncesindedir⁷⁷. Fakat Hindistan ülkesi için geçerli olan şey, kış mevsiminin makul sıcaklıklar sunmasıdır. Eraly de Hindistan’daki en güzel ayların kasımdan şubata kadar olan aylar olduğunu söylemektedir⁷⁸. Bu süreyi biraz daha geniş tutarak Terry de aynı düşünceleri paylaşmaktadır. Ona göre ise en ılıman/güzel aylar eylül ve nisan ayları arasındaki dönemdedir. Özellikle de kasım ve aralık aylarının en makul aylar olduğunu belirtir⁷⁹.

Görece daha ılıman kış aylarından sonra ise bazen aşırı sıcaklıkların ortaya çıktığı yaz mevsimi dediğimiz dönem gelmektedir. Hindistan’da yaz mevsimi mart-haziran aylarını kapsamaktadır. Babürlülerin de Hindistan’a geldiklerinden itibaren mütemadiyen yakındıkları husus, bilhassa bu yaz aylarında maruz kaldıkları aşırı sıcaklar olmuştur. Babür, eserinde üç şeyden yakındığını dile getirmektedir: “*sıcak, rüzgar ve toz*”⁸⁰. Cihangir de nisan ayı ortalarında Gücerat bölgesinde bulunduğu sıralarda havaların sıcaklığından dem vurmaktadır. Havalar o kadar sıcaktır ki hastalıklar baş göstermiş ve Cihangir geldiğine pişman olmuştur⁸¹. Seyyahlar da

⁷⁵ Jahangir, *a.g.e.*, aynı yer.

* Burada Hindistan ikliminin genel yapısı üzerinde durulmaktadır. Bölgesel yağmur değişikliklerinin göz önünde bulundurulmasını hatırlatmak isteriz.

⁷⁶ Terry, *a.g.e.*, s. 94.

⁷⁷ Della Valle, *a.g.e.*, s. 204.

⁷⁸ Abraham Eraly, *The Mughal World: Life in India’s Last Golden Age*, Penguin Books, New Delhi 2007, s. 4.

⁷⁹ Terry, *a.g.e.*, s. 118, 404.

⁸⁰ Babur, *a.g.e.*, s. 515; İngilizce çev., s. 364.

⁸¹ Jahangir, *a.g.e.*, s.261.

sıcaklıklara kayıtsız kalmamışlardır. Hindistan'daki mevsimler üzerine detaylı tahlillerden birini Felemenk tüccar Francisco Palsaert vermektedir: “*Nisan, Mayıs ve Haziran aylarında sıcaklık dayanılmazdır ve insanlar zar zor nefes alabilmektedirler*”⁸². Edward Terry ise “*Nisan, Mayıs ve Haziranın başları, yağmurlar başlayana kadar havalar aşırı sıcaktır*”⁸³. ifadelerini kullanmaktadır. Aşırı sıcakların etkisine yine Cihangirname’de yer ayrılmaktadır. Ahmedabad’dan yola çıkmak üzere olan Cihangir’in, adamlarının havaların sıcaklığından ve pis olmasından yakınmaları üzerine kış mevsimine kadar Ahmedabad’da bekleyip kışın yola koyulmaya karar vermesi⁸⁴ Hindistan’da yaz mevsiminin ne derece şiddetli geçtiğini gösteren bir başka misaldir. Söz konusu sıcaklıklar beraberinde toz, sinekler, su sıkıntıları, hastalıklar ve salgınlar da getirmekteydi. Babür’ün tozlu havalardan şikayetini yukarıda dile getirmiştik. Terry de sıcak ve kuru geçen mevsimlerde rüzgarların oluşturduğu toz bulutlarından serzeniş etmektedir⁸⁵. Cihangir ise özellikle Ahmedabad’ın ne kadar tozlu bir havası olduğundan şikayetçidir. Öyle ki “*Ahmedabad’ı çoktan ‘toz şehir’ olarak adlandırmıştım. Ama şimdi onu başbelası rüzgarların şehri mi, hastalığın şehri mi, dikenlik mi (zakkumluk), yoksa cehennem diye mi adlandırsam bilmiyorum çünkü tüm bu özelliklere sahip*”⁸⁶ diyecek kadar etkilenmiştir. Ayrıca su sıkıntısı da kurak mevsimlerde baş gösteren tehlikelerdendi. Finch, Surat’a ulaştıktan sonra dolaştığı Hindistan şehir ve kasabalarında birçok su kuyuları ve havuzlarından bahsetmektedir⁸⁷. Bu su kuyuları yağmur mevsimlerinde yağmur suları ile doldurulup kurak mevsimlerde kullanmak amacıyla inşa edilmekteydi. Della Valle de insanların bu su kuyularını her türlü ihtiyaçlarını gidermek için kullandıklarını hatta, kıyafetlerini dahi yıkadıklarını ve netice olarak da suyun temiz olmadığını söylemektedir⁸⁸. Roe, Mandu’da iken su sıkıntısı sebebiyle insanların şehri terkettiklerini ve yeni yerler aramak zorunda kaldıklarını anlatır⁸⁹. Su kuyuları ve havuzları, Terry’nin de ilgisini çekmiştir ki bunlara

⁸² Francisco Palsaert, *Jahangir’s India: The Remonstrantie of Francisco Palsaert*, (Translated From The Dutch By W. H. Moreland And P. Geyl), W. Heffer & Sons Ltd., Cambridge 1925, s. 47.

⁸³ Terry, *a.g.e.*, s. 117.

⁸⁴ Jahangir, *a.g.e.*, s. 259; Hatta Cihangir, bu esnada şiddetli bir hastalık geçirmiştir. bkz. Gladwin, *a.g.e.*, s. 81-82.

⁸⁵ Terry, *a.g.e.*, s. 118-119.

⁸⁶ Jahangir, *a.g.e.*, s. 264; Farooque, *a.g.t.*, s. 49-50.

⁸⁷ William Finch, *India As Seen By William Finch (1608-11)*, (Edited With Introduction By R. Nath), The Historical Research Documentation Programme, Jaipur 1990, s. 38- 39, 44-45, 47, 50 vd.

⁸⁸ Della Valle, *a.g.e.*, s. 212.

⁸⁹ Roe, *a.g.e.*, s. 354-355.

özel olarak değinmektedir. Su kuyularının mimari özellikleri, kullanılan malzemeler ve öküzlerle suyun nasıl çekildiğine dair detaylı bilgiler verdikten sonra büyük su havuzlarının nüfusun kalabalık olduğu yerlerde yapıldığını söyler⁹⁰. Cihangir de Ahmedabad'da iken zenginlerin su kuyularını muson yağmurlarının olduğu dönemde doldurduklarını ve tüm yıl boyunca kullandıklarını belirtir⁹¹. Tebaanın ise kurak mevsimlerde yeni su kaynakları aramak için yaşadıkları yerleri terk etmek dışında yapabilecekleri çok fazla şey yoktu. Seyyahlar aşırı sıcaklardan korunmak için kendilerince çözüm yolları bulmaktaydılar. Örneğin Thomas Roe, Ajmer'den yaklaşık yirmi dört kilometre uzaklıktaki kamp alanından Ajmer'e gitmek için akşam serinliğinin çökmesini beklemektedir⁹². Fakat padişah ve emirlerin dayanılmaz sıcaklar gidene kadar serin coğrafyalara kaçma imkanları vardı. Serin coğrafyaların başında ise Cihangir'in favorisi Keşmir bölgesi gelmekteydi. 1621 yılında Agra'da havalarda aşırı sıcak olmasından dolayı Babürlü sarayının Keşmir'e gitmek için yola çıktıklarını görmekteyiz⁹³. Palsaert de padişahın Keşmir bölgesine gelmesinin özel sebebini güneyde sıcaklıkların artmasına bağlamaktadır. Palsaert, mart veya nisan aylarında yola çıkıp mayıs ayında Keşmir'e ulaştığını, güneyde sıcaklıklar geçene kadar bu serin bölgelerde ikamet ettiğini belirtmektedir⁹⁴. Sıcaklıklardan bir nebze olsun uzak kalmak isteyen Babürlü sarayının yönü, bu sebeple kuzeye, dağlık bölgelere dönmekteydi. Fakat serin bölgelere kaçma imkanı olmayan halkın yüzleştiği aşırı sıcaklar, hastalıklar ve su sıkıntıları doğal afetlere dahi dönüşebilmekteydi.

1. 3. Babürlü Ülkesinde Doğal Afetler

Kaynaklarda en çok rastlanan ve sıklıkla bahsedilen afetlerin başında kıtlık gelmektedir. Seyyahların hemen hepsi bu meseleye eserlerinde yer vererek özel olarak ilgilenmişlerdir. Çünkü seyyahların bahsettikleri ve bizim de çıkardığımız sonuçlar göz

⁹⁰ Terry, *a.g.e.*, s. 187-188.

⁹¹ Jahangir, *a.g.e.*, s. 264. Cihangir'in aktardığı diğer bir anekdotta ise 1617 yılında Mandu'da su sıkıntısının ciddi boyutlara ulaştığı bir dönemde yağmurların yağmasıyla tüm su kuyuları ve göletlerinin suyla dolması üzerine halkın rahatladığından bahsetmektedir. Böylece su kuyuları ve göletlerin muson döneminde yağmur sularıyla dolup tüm yıl boyunca kullanıldığını anlıyoruz. bkz. Jahangir, *a.g.e.*, s. 221. Ayrıca su kuyuları yalnızca içme ihtiyacına yönelik değil sulama amacıyla da kullanılmaktadır.

⁹² Michael Strachan, *Sir Thomas Roe 1581-1644: A Life*, Michael Russell Publishing Ltd., Salisbury 1989, s. 78. Roe, bir başka bahsinde Mandu'da iken su aramaya çıkmasını ve bir soyluya ait su kuyusundan onun izniyle su teminini sağladığını aktarıyor. bkz. Roe, *a.g.e.*, s. 355.

⁹³ Jahangir, *a.g.e.*, s. 370.

⁹⁴ Palsaert, *a.g.e.*, s. 35; Showkat Ahmad Dar, *Socio-Cultural and Economic Developments in Kashmir Under the Mughals (A.D. 1586-1753)*, (A Thesis of Doctor of Philosophy in History), Guru Nanak Dev University, Amritsar 2016; s. 53.

önüne alındığında kıtlıkların etkisi, bu etki neticesinde insanların günlük hayatlarındaki değişimler ve söz konusu felaketin ortaya çıkardığı sonuçlar, ciddi boyutlarda olmuştur. Bu durum bilhassa seyyahların dikkatini kolaylıkla celbetmiştir. Ayrıca William Harrison Moreland, 16. yüzyıl kroniklerinin kıtlığı ancak insanların türdeşlerinin etlerini yemek mecburiyetinde kaldıklarında kaydettiklerini aktarmaktadır. Bu seviyedeki vakaların kıtlık olarak görüldüğünü ve dönemin müelliflerinin şu an anladığımız kıtlık kavramından daha farklı bir algılayışları olduğunu belirtmektedir⁹⁵. Seyyahların eserlerinde bahsettikleri kıtlık vakalarını okurken bu noktayı göz önünde tutmalıyız. Moreland'ın açıklamasına ek olarak incelediğimiz kaynaklarda tüm Hindistan'a yayılan kıtlık ve kuraklıktan bahsedilmediğini söylememiz gerekir⁹⁶. Çünkü Babürlülerin hakim olduğu saha, farklı coğrafi ve iklimsel özelliklere sahipti. Böylelikle kıtlığın başat belirleyici unsurunun doğa olduğunu söyleyebiliriz. Bilhassa muson yağmurlarının etkisi önemlidir. Musonların çok fazla veya az olması kıtlığa yol açmak için yeterliydi. İklim başlığı altında değindiğimiz aşırı sıcaklar da kıtlık için önemli bir faktördü. Aşağıda üzerinde duracağımız önemli kıtlıklar, kuraklık sebebiyle ortaya çıkmıştır. Öyle ki 1630 yılında yaşanan kıtlık üzerine Şah Cihan'ın sarayında bulunan şairlerden birinin yazmış olduğu dörtlük kuraklığın boyutlarını, etkisini ve belki biraz da çaresizliği yansıtmaktadır:

*“Belirince gökyüzünde bir bulut parçası
Yağmur getirmiyorsa, rüzgarda uçan bir kağıt gibi sadece
Her iki dünya da bir kum saati gibi
Ölü dolu ve yaşamdan yoksun”⁹⁷.*

Doğal sebeplerin yanında, savaş ve orduların hareketi gibi beşeri faaliyetler de çevreyi tahrip etmesi itibarı ile bölgesel kıtlık ve darlığa sebebiyet verebilmekteydi. Eraly'nin ifade ettiği, özellikle Dekken bölgesinde savaşın yarattığı tahribat, bu durumu örneklendirmektedir. Ayrıca Eraly, 17. yüzyıl ortalarına kadar devamlı bir savaş alanı olan Dekken'de çiftçi ve zanaatkarların sayısında ciddi düşüşler yaşandığını

⁹⁵ Moreland, *India At The Death of Akbar...*, s. 127; William Harrison Moreland, *From Akbar to Aurangzeb: A Study In Indian Economic History*, Macmillan And Co., Limited, London 1923, s. 205.

⁹⁶ Alexander Loveday, *The History & Economics of Indian Famines*, G. Bell And Sons Ltd., London 1914, s. 4.

⁹⁷ Schimmel, *a.g.e.*,s. 99.

söylemektedir⁹⁸. Buna ilaveten yüksek sayılardaki Babürlü ordusunun temel ihtiyaçlarının karşılanması da o bölgelerde gıda sıkıntısı doğurmaktaydı. Örneğin Dekken seferlerinin gerçekleştirildiği sıralarda Cihangir ordusuyla beraber Mandu'ya gelmiştir. Böylece Mandu'da su kıtlığı baş göstermiştir. Roe ise Mandu'da yaşanan su kıtlığını acı bir şekilde anlatmaktadır ve suyun şehrin sokaklarında inanılmaz fiyatlara satıldığından bahsetmektedir⁹⁹.

Cihangir'in saltanat döneminde Babürlü ülkesinde çok büyük ve geniş alanlara yayılan bir kıtlık vakasının yaşanmadığını söyleyebiliriz. Loveday hazırlamış olduğu listede 3. yüzyılın son döneminden 20. yüzyılın ilk yıllarına kadarki geniş zaman aralığında Hindistan'da meydana gelmiş kıtlıklara yer vermektedir. Listeye göre Cihangir döneminde 1613-15 yıllarında Pencap'ta (iki yıl boyunca süren bu kıtlığın sebebi aşırı kuraklık idi) ve 1623 yılında Gücerat'ta kıtlık vakaları görülmüştür. Pencap'taki kıtlık vakasının daha sonra salgın hastalığına dönüşmüş olduğunu tespit edebilmekteyiz¹⁰⁰. Ancak Cihangir'in vefatından yaklaşık üç yıl sonra yaşanan Dekken'deki vaka ve babası Ekber Şah döneminde 1555'te Agra, Beyane ve Delhi'de yaşanan vaka, şiddeti ve etkisi bakımından diğer vakalardan ayrılmaktadır. 1555 yılındaki kıtlıkta Badauni, insanların ölümlerinin etlerini yemelerine bizzat şahit olmuştur¹⁰¹. 1630'daki kıtlık ise Dekken ve Hint yarımadasının iç bölgelerinde başlamış olmasına rağmen tüm batı Hindistan'dan doğu sahillerine kadar yayılarak etki sahasını genişletmiştir. Gücerat bölgesinde (ki en çok etkilenen bölge olarak göze çarpmaktadır) 1631 yılı ekim ayına kadarki on aylık bir zaman zarfında yaklaşık üç milyon insanın

⁹⁸ Eraly Dekken'deki çiftçi ve esnafın sayısının savaştan önceki sayısının çeyreğine kadar düştüğünü söylemektedir. bkz. Eraly, *The Mughal World...*, s. 170-171.

⁹⁹ Strachan, *Thomas Roe...*, s.104; Roe, *a.g.e.*, s. 354-5.

¹⁰⁰ Loveday, *a.g.e.*, s. 136; Moreland ise Loveday'ın verdiği ve Cihangir dönemine denk gelen 1623 Gücerat kıtlığının hatalı olduğunu belirtmektedir. Moreland'ın tespiti şu şekildedir. Loveday, 1623 kıtlığına dair çıkarımını Etheridge'den almıştır. Etheridge ise hicri 1040 yılına gelen vakayı miladi 1623 olarak çevirmiştir fakat bu yanlış bir hesaplama. Çünkü doğrusu ise 1630 olmalıdır. bkz. Moreland, *From Akbar to Aurangzeb...*, s. 207.

¹⁰¹ Eraly, *The Mughal World...*, s.168; Rupali Yadav, *Crime, Criminality and Crime Control in Mughal India (1526-1707)*, (A Thesis of Doctor of Philosophy in History), Aligarh Muslim University, Aligarh 2010, 39, 43; Moreland da eserinde Barbosa, Ceaser Frederic ve Jan Huyghen van Linschoten'in 16.yüzyılın ikinci yarısındaki kıtlıkların ölümcül düzeylere gelmelerinden ötürü ailelerin çocuklarını satmalarına şahit olduklarını aktarmaktadır. bkz. Moreland, *India At The Death of Akbar...*, s. 266.

hayatını kaybettiği belirtilmektedir¹⁰². Bunun yanında birçok insan evini ve işini terk etmiş, ticaret ve üretim faaliyetleri durmuştur¹⁰³.

Görüldüğü üzere kıtlıklar, insanları ölümler etlerini yeme, çocuklarını satma, evini ve işini terk etme noktasına getirmekteydi. Ancak şunu da eklemek gerekir ki Loveday'ın yaşanan kıtlıklar listesini incelediğimizde Ekber-Cihangir-Şah Cihan dönemlerinde Babürlü coğrafyasının yaşadığı kıtlık vakalarının sayısı, daha sonraki yüzyıllara bakıldığında çok daha az sayıda olduğu göze çarpmaktadır. 1595-1792 yılları arasında yirmi dört kıtlık vakası görülmüş ve bunların sadece bir kısmı şiddetli etkiler yaratmıştır¹⁰⁴. Babürlüler de halkın karşı karşıya kaldığı bu felaketleri gidermek için bazı tedbirler almaya çalışmışlardır. Öncelikle yapılanların başında vergi indirimi ve fakirlere yiyecek yardımı gelmektedir. Bir yandan da nakdî yardımlar yapılmaktaydı. 1630-32 kıtlığı süresince Şah Cihan, fakirlere beş ay boyunca haftada bir, beş bin rupi para yardımında bulunmuştur¹⁰⁵. Cihangir ise Tüzük'ünde bulgurhaneler için toplanan paraları kaydederek bu mekanlara önem verdiğini göstermektedir. Bulgurhaneler ücretsiz yemek sağlayan aşevleri idi ve özellikle kıtlık dönemlerinde muhtaçlar için zarurî bir mekan haline geliyordu¹⁰⁶. Böylelikle halkın iâşe ihtiyacının karşılanması ve tarımsal üretimin devamının sağlanması amaçlanmaktaydı¹⁰⁷.

Kıtlıkların yanı sıra Hindistan'ın üstesinden gelmesi gereken bir diğer sorun ise salgın hastalıklardı. Seyyahların salgın ve kötü hastalıkların sebebini öncelikle sıcaklıklara, aşırı kalabalıklara, kirliliğe ve hava bozukluğu-yağmursuzluğa bağladıkları görülmektedir. Cihangir, 1616 yılında Pencap'ta ortaya çıkan ve Müslüman-Hindu birçok insanın ölümüne sebep olan salgının sebebini araştırılmasını buyurmuştur. Hekim ve alimlerin tetkiklerinden sonra salgının, muson dönemlerinde az yağmur yağmasından kaynaklı kuraklıktan ve havanın kurak olmasından dolayı ortaya çıkan hava bozukluğu ve kirliliğinden kaynaklandığı sonucuna varılmıştır¹⁰⁸. Edward Terry

¹⁰² Irfan Habib, *The Agrarian System of Mughal India, 1556-1707*, Oxford University Press, New Delhi 1999, s.116; Yadav, *a.g.t.*, s. 39-40.

¹⁰³ Eraly, *The Mughal World...*, s. 194.

¹⁰⁴ Chand, *a.g.e.*, s.56.

¹⁰⁵ Eraly, *The Mughal World...*, s.169; Kıtlık vakalarında devletin yoksul ve muhtaçlara bazı yardımları söz konusuydu. Yardımların bazıları hakkında bkz. B. Prasad, *a.g.e.*, s. 124; Yadav, *a.g.t.*, s. 43-46.

¹⁰⁶ Schimmel, *a.g.e.*, s. 294. Jahangir, *a.g.e.*, s. 60, 61; Cihangir, mevcut aşevlerine ek olarak büyük şehirlerde 24 tane daha aşevi açılmasını emretmiştir. bkz. Jahangir, *a.g.e.*, s. 127.

¹⁰⁷ Schimmel, *a.g.e.*, s. 100; Eraly, *The Mughal World...*, s. 187; Moreland, *From Akbar to Aurangzeb...*, s. 213.

¹⁰⁸ Jahangir, *a.g.e.*, s. 196-197; Gladwin, *a.g.e.*, s. 71.

ise Hindistan'daki yaygın hastalıkları kanlı ishal, yüksek ateş, humma ve sıtma olarak belirtmektedir. Bu hastalıklar kalabalık şehirlerde ortaya çıktığı zaman yayılabiliyor ve bir salgına dönüşebiliyorlardı¹⁰⁹. Seyyahlara göre Gücerat bölgesi, kalabalık ve aşırı sıcaklıklardan dolayı vebanın ortaya çıktığı ve yayıldığı yerlerin başında gelmektedir. Jourdain kendisinin de hastalandığı Burhanpur şehri için hastaliksız kalmadığını ve sebebinin de büyük insan kalabalıkları olduğunu söylemektedir¹¹⁰. Gücerat bölgesi ticaret bakımından önemli bir bölge olduğundan dolayı kalabalıkların göze çarpması normaldir. Fakat farklı coğrafi özelliklere sahip tüm Hindistan şehirlerinin bu derecede yoğun nüfuslara sahip olduklarını söyleyemeyiz. Dolayısıyla salgınların sebebinin yalnızca kalabalık, hava kirliliği, az yağışlar ve aşırı sıcaklardan birine bağlamak yerine bu etmenlerin hepsinin de etki etmiş olabileceğini düşünmemiz gerekir. Ancak Jourdain'in söylediği gibi Babürlülerin hakim oldukları birçok kalabalık şehre de rastlamak mümkündür. Bilhassa bu şehirleri o dönemin Avrupa şehirleri ile mukayese ettiğimizde seyyahların neden bu şehirlerden sık sık bahsettiklerini anlayabiliriz. 1600'lü yılların Hindistan'ı için nüfusa dair kesin bilgiler vermek mümkün değildir. Ancak bazı tahminler yapılmaktadır. Bu tarihler için Hindistan'ın nüfusunu Moreland'ın 100 milyon, Kingsley Davis'in 125 milyon, Tara Chand'ın 120 milyon, Shireen Moosvi'nin 136-149 milyon civarı ve Irfan Habib'in ise 142 milyon olarak verdiklerini görüyoruz¹¹¹.

Tekrar salgınlar hususuna dönecek olursak seyyahların kayıtlarında rastladığımız önemli salgınlardan biri Agra'da 1616 yılının son aylarında ortaya çıkmıştır. İlk birkaç ay içerisinde hızla yayılan bu afetten şehrin tamamen kurtulması ise 1624 yılını bulmuştur¹¹². Salgın haberini alır almaz mallarını koruma telaşı içerisinde giren İngiliz elçisi Roe, salgına dair kayıt düşenlerden biridir. Roe, salgını ilk haber aldıktan yaklaşık bir ay sonra Agra'daki durumun şiddetlendiğini öğrenir. Ancak kendisi neler yaşandığına ve neler olup bittiğine dair detaya girmemektedir¹¹³. Daha sonra Agra'daki

¹⁰⁹ Terry, *a.g.e.*, s. 225.

¹¹⁰ John Jourdain, *The Journal of John Jourdain 1608-1617, Describing His Experiences in Arabia, India, and The Malay Archipelago*, (Edited By William Foster), Hakluyt Society, Cambridge 1905, s. 145.

¹¹¹ Eraly, *The Mughal World...*, s. 5; Chand, *a.g.e.*, s. 23; Shireen Moosvi, *The Economy of The Mughal Empire, A Statistical Study*, Oxford University Press, Delhi 1987, s. 402-405; Habib, *a.g.e.*, s. 83-84; Blake, *a.g.e.*, s. 29; Türkçe çev., s. 50.

¹¹² Abraham Eraly, *The Mughal Throne, The Saga of India's Great Emperors*, Phoenix, London 2004, s. 284; B. Prasad, *a.g.e.*, s. 291.

¹¹³ Roe, *a.g.e.*, s. 268, 312.

salgından dolayı kapıyı pencereyi kilitleyip mezkur şehirden kaçan bir adamdan bahsedip veba salgınının şiddetinin arttığını belirtmektedir¹¹⁴. Coryat ise salgının başlamasından çok kısa bir süre önce Agra'ya ulaşmıştır. Annesine yazdığı mektuplarında salgından bahsetmese de bu elîm hadisenin canlı tanığıdır¹¹⁵. Salgının en şiddetli zamanlarında günde bin kişinin öldüğü söylenmektedir¹¹⁶. Padişah Cihangir de bahsolunan vebaya değinmektedir. Ancak salgın haberini aldığı sırada Ahmedabad'da bulunmaktadır. Bir önceki bölümde Cihangir'in Ahmedabad şehrini havasından ve tozlu olmasından ötürü pek sevmediğini belirtmiştik. Durumundan şikayetçi olmasına rağmen Agra'daki veba bir süre daha Ahmedabad'da kalmasını gerektirmiştir¹¹⁷. Bu haberin alınmasından yaklaşık bir yıl sonra yani 1619 Ocak ayında padişah, Agra'ya yakın bir yer olan Fetifpur Sikri'ye ulaşmıştır. Agra ve çevresindeki köy ve kasabalara yayılan salgına Fetihpur'da rastlanmamasını ilginç bir not olarak kaydetmektedir. Vebanın etkisi geçene kadar Fetihpur'da beklenip daha sonra payitahta girilmesine karar verilmiştir¹¹⁸. Bu sırada da Nurcihan Begüm'ün kardeşi Asaf Han'ın kızının salgın hakkında kedisine anlattıklarını şaşkınlık ve biraz şüpheyile kaydetmektedir: “*Bir gün evin avlusunda bir fare gördüm. Sarhoşmuş gibi sendeliyor ve sallanıyordu. Dört bir yana gidip geliyor ama nereye gittiğini bilmiyordu. Hizmetçilerden birine fareyi kuyruğundan yakalamasını ve kediye atmasını söyledim. Kedi zevkle sıçradı ve fareyi yuttu, fakat yutar yutmaz hoşuna gitmeyen bir şey olduğu belli oldu. Yavaş yavaş acı ve ızdırap yüzünde belirdi. Ertesi gün hemen hemen ölmüştü. Birazcık ilaç alması gerektiğini düşündüm. Ağzı zorla açıldığında ise ağzının içi ve dili kararmıştı*”¹¹⁹. Bu hikayenin yaşanmış olup olmaması bir yana hikayenin merkezinde fare olması önemlidir. Çünkü vebanın farelerden dolayı ortaya çıktığına inanılmaktaydı ve aslında yanlış da sayılmazdı. Hastalık farelerden kaynaklı olmasa da fareler bir nevi taşıyıcı rol

¹¹⁴ Roe, *a.g.e.*, s. 327.

¹¹⁵ Foster, *a.g.e.*, s. 237.

¹¹⁶ Strachan, ...*Thomas Coryate*, s. 253; Roe ise 14 Şubat 1617 tarihli düştüğü kayıta salgın sebebiyle günde yüz kişinin ölümüne kadar şiddetinin azaldığını söylemektedir. Roe, *a.g.e.*, s. 336; Salgının sürdüğü tarihlerde Agra'da yaşanan ölüm oranlarıyla alakalı karşılaştırma için.bkz. B. Prasad, *a.g.e.*, s. 293.

¹¹⁷ Cihangir, salgın haberini almadan evvel aşırı sıcaklar ve havanın pis olmasından dolayı Agra için yola çıkma planını kış mevsimine bırakmıştır. Salgın haberi geldikten sonra ise “*ne kadar doğru bir karar vermişim*” diye övünmektedir. bkz. Jahangir, *a.g.e.*, s. 259.

¹¹⁸ Jahangir, *a.g.e.*, s. 291.

¹¹⁹ Jahangir, *a.g.e.*, s. 291-292; B. Prasad, *a.g.e.*, s. 294.

üstlenmiş olabilirler ve farelerden de insanlara pireler aracılığıyla hastalığın yayılmış olması muhtemeldir.

Kıtlıklar ve veba kadar uzun süreli ve geniş coğrafyaları etkilemiyor olsa bile yangınlar, seller ve olağanüstü doğa olayları da kayıtlara yansımaktadır. Bu kayıtlardan birinde aşırı yağmurların ulaşımı ve haberleşmeyi ne derece etkilediğini göstermektedir. William Hawkins, Hindistan topraklarına ilk Surat'ta ayak basmış olup gümrük işlerinin halledilmesi ve mallarının indirilmesi için o sıralarda Kenbaye'de bulunan Mukarreb Han'dan ruhsat beklemektedir. Ulaşımın yoğun yağışlar sebebiyle aksaması Kenbaye'den Surat'a ruhsatın ancak yirmi günde gelmesine neden olmuştur¹²⁰. Yağışlardan Finch de nasibini almıştır. Surat'tan Burhanpur'a giderken yol üzerinde bulunan Chopra kasabasında yağışlar sebebiyle yolculuğuna iki gün ara vermek zorunda kalmıştır. Daha sonra ise başka bir köyde beklenmedik fırtına ve yağmur yine Finch'e mecburî bir mola verdirmiştir¹²¹. Thomas Roe, çok daha büyük bir vakadan bahsetmektedir. 1616'da Ajmer'de evlerin üzerinden aşan bir sel felaketinin canlı tanığı olması ve hayatlarını zor kurtarmaları İngiliz elçiyi hayli korkutmuştur. Yağmurların da etkisiyle Ana Sagar gölü taşmış ve Cihangir'in oğlu Hürrem* de dahil birçok kişi evlerini terk etmek zorunda kalmıştır¹²². Seyyahların yanı sıra Cihangir de benzer vakaları kaydetmiştir. Cihangir, Mandu'da muson mevsiminde kırk gün havanın kapalı ve yağmurlu olduğundan bahseder. Muson yağmurlarının şiddeti, rüzgar ve etkisiyle eski-yeni birçok bina çökmüş, yaklaşık yirmi kişi hayatını kaybetmiştir¹²³. Bir yıl sonra ise bu kez Ahmedabad'da yine muson mevsiminde aşırı yağışların sebep olduğu felaketlerden bahsetmektedir. Cihangir'in aktardıklarına göre on altı gündür süren yağmurlar neticesinde toprağın kumlu ve evlerin dayanıklı olmamasından dolayı şehirdeki birçok ev göçmüş ve birçok insan hayatını kaybetmiştir¹²⁴. Yağmur, rüzgar ve sel olaylarının yanı sıra yangınlar da felaket unsuru oluşturmaktaydı. Avrupalı seyyahlar, genelde yangınların nasıl ortaya çıktığı üzerinde durmamaktadırlar ancak binaların

¹²⁰ William Hawkins, *The Hawkins' Voyages During The Reigns of Henry VIII, Queen Elizabeth, And James I*, (Edited With An Introduction By Clements R. Markham), The Hakluyt Society, London 1878, s. 391; Hawkins, *Purchas His Pilgrimes*, s. 2-3.

¹²¹ Finch, *a.g.e.*, s. 40.

* Kendisi daha sonra Şah Cihan unvanıyla padişah olacaktır. Şehzadelik dönemine dair veriler verildiğinde Hürrem adı kullanılırken padişah olmasından sonraki döneme dair anekdotlar aktarıldığında ise Şah Cihan ismi kullanılmıştır.

¹²² Roe, *a.g.e.*, s. 217; Strachan, *Thomas Roe...*, s. 87.

¹²³ Jahangir, *a.g.e.*, s. 223.

¹²⁴ Jahangir, *a.g.e.*, s. 268.

fiziki yapılarına gönderme yaptıklarını görmekteyiz. Seyyahlar, evlerin bambu, saman veya ahşaptan yapıldığını söyleyerek bir nevi yangınların sebebini bu materyallere bağlamaktadırlar. Jourdain, Agra'daki binaların yapısından bahsederken evlerin bambu-hasır maddelerinden yapılmalarından dolayı yılda bir veya iki kez yanıp kül olduklarını söylemektedir¹²⁵. Finch de Agra'da bir uçtan bir uca günlerce süren bir yangından bahsederek evlerin yok olduğunu yazmaktadır¹²⁶. Roe ise Ajmer'de bulunduğu sırada çıkan büyük bir yangına tanık olmuştur. Evlerin hasır, saman, ot ve ahşaplardan yapıldığından bahsederek yangının bu sebeple önüne çıkan binaları yutarak ilerlediğini ve birçok insanın bu felakette hayatını kaybettiğini aktarmaktadır¹²⁷. Yukarıda zikrettiğimiz tüm bu felaket ve afetlerin en çok etkilediği alan, üretim ve tüketimin temelini oluşturan tarımdır. Kıtlık, veba ve sel gibi faktörler tarımsal üretimin dengesini bozmaktaydı. Aynı şekilde birbiriyle bağlantılı olması hasebiyle tarımsal üretimin bozulması da bu felaketlere sebebiyet verebiliyordu. Birbirini tamamlayan bu ilişki içerisindeki tarım ve ticaretin Babürlü toplumunun günlük hayatına etkileri olması gayet tabiidir.

1. 4. Tarım ve Ticaret: Babürlülerde Tarımı ve Ticareti Yapılan Ürünler

17. yüzyılın ilk yarısında Hindistan bir tarım toplumdurdu. Toplumun alt sınıf zümrelerinin ana geçim kaynağı tarım idi. Alt sınıfın ekonomik durumu güçlü olmasa da ülkenin üretimini sırtlayan onlardı. Üretimin gerçekleştiği alanlar tarım, endüstri ve ticaret idi. Bu alanlarda köylüler ve çiftçiler alt sınıf olarak konumlanırken tüccarlar ve esnaflar orta sınıf olarak konumlanmaktadırlar. Ancak o tarihlerde kemikleşmiş ve yerleşik bir orta sınıftan bahsedemeyiz. Zaten tüccar ve esnaflar da diğer sınıflara nazaran çok az bir mevcuda sahiplerdi. Tüccar-esnaf grubu ile köylü-çiftçi grubunu birbirine bağımlı olarak düşünmemiz gerekmektedir. Köylünün üretim yapması tüccar için pazarlanacak mal demektir. Tüccarların malı alıp sattıkları fiyatlar arasındaki fark açık olmasından dolayı en az kar sağlayan köylü olmaktadır¹²⁸. Ancak bazı bölgelerde ekimin yılda iki kez yapılması üretiminden elde edilen geliri arttırmaktaydı. Son olarak

¹²⁵ Jourdain, *a.g.e.*, s. 163.

¹²⁶ Finch, *a.g.e.*, s. 51.

¹²⁷ Roe, *a.g.e.*, s. 154-155.

¹²⁸ Moreland, *India At The Death of Akbar...*, s. 126-127.

üst sınıf ise ekabirden veya emirlerden, yüksek rütbeli mansabdarlardan, memurlardan ve zengin tüccarlardan oluşmaktaydı¹²⁹.

Yukarıda ifade edildiği gibi bir toplum yapısı içerisinde tarım ve imalat, ticaret ve diğer ekonomik faaliyetler yürümekteydi. Bu çerçevede tarım faaliyetlerini incelemek ve değerlendirmek gerekmektedir. Hindistan'da tarımı yapılan ürünler içerisinde pamuk, indigo, safran, tahıl ürünleri, dokuma hammaddeleri, meyveler ve daha birçok farklı çeşitte ürün bulunmaktaydı. Öncelikle Hindistan'ın temel besin kaynağı olan tahıl ürünlerinden bahsetmek gerekmektedir. Günümüzde dahi Hindistan ülkesinin pirinç başta olmak üzere tahıl ürünlerinden bir hayli faydalandığı bilinmektedir. Terry, buğday, pirinç ve arpadan söz açarak temel gıda maddesi olan ekmek için çeşitli tahılların Babürlü ülkesindeki bolluğundan ve ucuzluğundan bahsetmektedir¹³⁰. Cihangir ise Kishtwar'ın tarım ürünlerinden bahsettiği bölümde buğday, arpa, mercimek ve darının bolluğundan söz ederken pirincin ise Kishtwar'dan ziyade Keşmir'de daha bol olduğunu aktarmaktadır¹³¹. Cihangir'in söylediği gibi kuzeyde tahıl boldu ancak yalnızca kuzey Hindistan ile sınırlı bir durum değildi. Bengal'de de özellikle pirinç tarımının yoğun olarak yapıldığı görülmektedir. Keşmir, Orissa, Bihar, Khandesh, Gücerat, Lahor ve Ecmir pirinç, buğday, arpa, darı gibi çeşitli tahıl ürünlerinin yetiştirildiği başlıca bölgelerdir¹³².

Tahıldan sonra değinmek istediğimiz üretim maddesi, pamuk, ipek ve dokuma sektörüdür. Pamuk, Babürlüler hakimiyetindeki Hindistan'ın en çok ihraç ettiği maddelerden biri idi. Tüm Hindistan coğrafyasında yaygın bir ürün olup çok büyük miktarlarda ihraç edilmektedir ve Babürlüler için önemli gelir kaynaklarından biridir¹³³. Terry de Babürlülerin başlıca ihraç ürünlerinin arasında pamuğu göstermekte ve ekim, yetiştirme, hasat ve dokuma sürecini aşama aşama aktarmaktadır¹³⁴. İpek dokumacılığının ise Ekber dönemi ekonomisindeki rolünün biraz abartıldığı

¹²⁹ Alt, orta ve üst olarak ifade ettiğimiz sınıflar ve bu sınıfların hangi meslek gruplarını kapsadıklarına dair ayrıntılı bilgiler için bkz. Ambika Singh, *Urban Life in Mughal India As Depicted in the European Travellers' Accounts*, (A Thesis of Doctor of Philosophy in History), Aligarh Muslim University, Aligarh 2015, s. 193-199.

¹³⁰ Terry, *a.g.e.*, s. 87.

¹³¹ Jahangir, *a.g.e.*, s. 330; Keşmir'de tahıl tarımı için bkz. Dar, *a.g.t.*, s. 168-172.

¹³² Habib, *a.g.e.*, s. 40-42; Moreland, *India At The Death of Akbar...*, s. 104-105, 118-119; Dar, *a.g.t.*, aynı yer.

¹³³ Eraly, *The Mughal World...*, s. 196; Schimmel, *a.g.e.*, s. 102-103; Ambika Singh, *Urban Life...*, s. 173-174.

¹³⁴ Terry, *a.g.e.*, s. 108-109.

düşünülmektedir. Cihangir döneminde Avrupalıların talebi ile artış göstermiş olsa da küçük bir endüstri olarak kalmıştır. Kaynaklar ipeğin, özellikle Bengal’de yaygın olduğunu, Keşmir’de de izine rastlanıldığını belirtmektedir¹³⁵. Pamuk ve ipeğin üretimleri dokuma sektöründe kendini göstermiştir. Gücerat ve Ahmedabad şehri tekstil ürünleri bakımından zengin bir bölgedir. Keza Lahor da tekstil endüstrisinde bilinen ve Gücerat ile rekabet eden bir yer olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir diğer bölge Keşmir ise şöhreti günümüze kadar ulaşmış şallarıyla ünlü bir yerdir¹³⁶. Palsaert, Gücerat’ta ipekten saten, kadife ve farklı çeşitte birçok ürün elde edildiğine değinmektedir¹³⁷. Tara Chand ise bahsettiğimiz bu bölgelerin dışında Dacca, Benares (Varanasi), Bengal, Agra, Multan, Lahor, Patna gibi birçok farklı bölgeye de dokuma endüstrisinin yayıldığını belirtmektedir¹³⁸. İpek, pamuk ve yün dokumacılığını birlikte ele aldığımız vakit dokuma endüstrisinin yukarıda belirtildiği gibi birçok farklı bölgeye yayıldığı görülecektir.

Avrupalı tüccarların Hindistan’a alakalarını artıran önemli zirai ve ticari ürünlerden biri de indigo olarak ön plana çıkmaktadır. Hindistan’da 4000 yıldır tarımının yapıldığı belirtilen indigo, bitkisel bir boya maddesidir ve mavi renk elde etmekte kullanılmaktadır¹³⁹. Bu konu hakkında bilgi veren ve ülkemizde yapılan çalışmalarda indigo için çivit otu tabiri kullanılmıştır. Ancak bu hatalı bir ifadedir. Çivit otunun da mavi renk veren bir madde olması karışıklığın sebebi olabilir. Çivit otunun anavatanı Kafkaslar olup Avrupa’dan Asya’ya kadar birçok farklı bölgeye yayılmıştır. Nitekim Osmanlı döneminde köylerde mavi renk için yüzyıllardır çivit otu kullanıldığı bilinmektedir. Ancak indigo, yetiştirilmesi için tropikal iklime ihtiyaç duyan farklı bir bitkidir. Boyamacılıkta çivit otundan kat kat daha kaliteli olmasından dolayı ticaretine

¹³⁵ Moreland, *India At The Death of Akbar...*, s. 171; Schimmel, *a.g.e.*, s. 103; Habib, *a.g.e.*, s. 57; Terry, “*ülkede birkaç ipek dükkanı var*” diyerek ipek üretiminin görece daha az miktarda yapıldığını ispata yönelik ifade bulunmuştur. bkz. Terry, *a.g.e.*, s. 110.

¹³⁶ Schimmel, *a.g.e.*, s. 102; Finch, *a.g.e.*, s. 83; Ambika Singh, *Urban Life...*, s. 77; Monika Sharma, *Social Life and Cultural Practices Among the Merchant Group in Mughal Gujarat*, (A Thesis of Doctor of Philosophy in History), Aligarh Muslim University, Aligarh 2013, s. 36.

¹³⁷ Palsaert, *a.g.e.*, s. 19.

¹³⁸ Chand, *a.g.e.*, s. 54; Patna’nın tekstil ve diğer endüstri ürünleri için. bkz. Ambika Singh, *Urban Life...*, s. 73-74,81; Moreland ise ipek dokumacılığının yerel kaldığını, dönem kaynaklarının hammadde konusunda bilhassa Çin’e bağımlı olmaktan söz ettiklerini ancak Bengal’den de hammadde temin edildiğini ve Hint ipek ürünlerinin şöhretinin Gücerat kumaşlarına dayandığını aktarmaktadır. bkz. Moreland, *India At The Death of Akbar...*, s. 175.

¹³⁹ Nevin Erez, *Doğal Boyamacılık, Anadolu’da Yün Boyamacılığında Kullanılmış Olan Bitkiler Ve Doğal Boyalarla Yün Boyamacılığı*, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1987, s. 7-8.

önem verilmiştir¹⁴⁰. Avrupalıların Hindistan ile ticari ilişkilerini artırdıkları Cihangir döneminde seyyahların en çok üzerinde durdukları ürün olarak indigo metinlere yansımaktadır. İndigo hakkında detaylı bilgilere Finch ve Palsaert'in eserlerinde rastlıyoruz. Finch, indigonun ekimi, yetiştirilmesi ve işlenmesi hakkında bilgi verirken Palsaert yetiştirildiği bölgeler ve ticareti hakkında daha fazla detay aktarmaktadır. Finch, Hawkins tarafından Beyane'ye indigo satın alması için görevlendirilmiştir. Palsaert de indigonun yetiştirildiği bölgeleri sayarken Beyane, Mewat ve Sarkhej üzerinde durmaktadır¹⁴¹. Nicholas Withington indigo için başlıca yerlerden biri olarak Sarkhej'i göstermektedir¹⁴². Böylelikle indigo tarımının yapıldığı bölgeler arasında Agra'nın güney batısında yer alan Beyane başı çekerken Sarkhej, Doab, Aligarh, Mewat, Sehwan ve Jambusar da arkasından gelmektedir¹⁴³. Yetiştirilen indigo, Agra, Lahor ve Surat'taki pazarlarda tüccarlara satılmakta ve yine Lahor ve Surat'tan Avrupa, İran ve Osmanlı gibi ülkelere doğru yolculuğa çıkmaktaydı.

Bizlere yabancı fakat Hindistan'a aşına bir diğer ürün ise betel yaprağıdır. Kalp şeklinde bir yaprak olan betelin yalnızca Hindistan'da değil tüm Güneydoğu Asya'da yaygın kullanıma sahip olduğu anlaşılıyor. Öyle ki dünya nüfusunun onda birinin betel yaprağı çiğnediği tahmin edilmektedir¹⁴⁴. Finch Sironj'a vardığı zaman birçok betel bahçeleri olduğundan söz etmektedir¹⁴⁵. Della Valle betel yaprağı çiğneyen Hintlilerin bunu ya kalp sağlığı sebebiyle ya da zevk almak arzusuyla gün boyu yaptıklarını zikreder¹⁴⁶. Daha sonra başka bir bölümde ise gelen misafire betel yaprağı hediye etmenin Hintlilerin adeti olduğunu aktarır¹⁴⁷. Geleneksel anlamlar taşıdığı anlaşılan betelin psikoaktif bir madde olarak yaygın bir şekilde kullanıldığı anlaşılmaktadır.

¹⁴⁰ İsmail Tufan, "Bir Ekonomi Savaşı Çivit", *Bilim ve Teknik Dergisi*, Kasım 2002, s. 82-84; Erez, *a.g.e.*, s. 7-10; Recep Karadağ, *Doğal Boyamacılık*, Geleneksel El Sanatları ve Mağazalar İşletme Müdürlüğü, Ankara 2007, s. 40-41.

¹⁴¹ Finch, *a.g.e.*, s. 59; Palsaert, *a.g.e.*, s. 14-15; Foster, *a.g.e.*, s. 123; Richard Steel and John Crowther, *Hakluytus Posthumus or Purchas His Pilgrimes- Contayning a History of the World in Sea Voyages and Lande Travells By Englishmen and Other*, (By Samuel Purchas), (vol. IV), James Maclehose and Sons, Glasgow 1905, s. 267; Ambika Singh, *Urban Life...*, s. 166-172.

¹⁴² Foster, *a.g.e.*, s. 207.

¹⁴³ Moreland, *India At The Death of Akbar...*, s. 105; Ömür, *a.g.t.*, s. 33; Schimmel, *a.g.e.*, s. 102; Habib, *a.g.e.*, s. 47; Jourdain, *a.g.e.*, s. 171-172; B. Prasad, *a.g.e.*, s. 287; M. Sharma, *a.g.t.*, s. 39; Bayur, *Hindistan Tarihi Gurkanlı...*, s. 540.

¹⁴⁴ <<https://www.britannica.com/plant/betel>>, (Erişim Tarihi: 11.09.2018)

¹⁴⁵ Finch, *a.g.e.*, s. 48.

¹⁴⁶ Della Valle, *a.g.e.*, s. 213.

¹⁴⁷ Della Valle, *a.g.e.*, s. 266.

Hindistan'da betelin yanı sıra tütün ve afyon da haz almaya yönelik kullanılan ürünler olarak karşımıza çıkmaktadır. Tütünün Hindistan'a gelişinin 16. yüzyılın son yıllarına dayandığı anlaşılıyor. Çünkü kaynaklar Âyin-i Ekberî'de tütün hakkında bilgi verilmediğini aktarırken söz konusu eserin tamamlanmasından kısa süre sonra tütünün Babürlü ülkesinde yaygınlaşmış olduğu görülmektedir¹⁴⁸. Yaygınlaşma hızı o kadar yüksektir ki Terry tütünün bolluğundan bahsetmektedir¹⁴⁹. Cihangir ise 1617 yılında tütünü, zararlı etkilerinden dolayı yasakladığını buyurmuştur¹⁵⁰. Bu gelişmeler, tütünün çok kısa sürede Hindistan'da yaygınlık kazandığını ispat niteliğindedir. Fakat söz konusu yasaklamalara rağmen tütün tarımı yapılmaya devam etmiştir. Yalnızca seçkinlerin değil toplumun da tükettiği bir ürün olan afyon ise Hindistan'ın hemen her yerinde yaygın başka bir ürün olarak göze çarpmaktadır. Finch, Malve'den geçtiği sırada bölgenin afyonla dolu olduğunu yazar. Malve'nin dışında Benares de afyon tarımının merkezi olarak bilinmektedir. 19. yüzyıla kadar Hindistan'ın ihracat ürünlerinin başında gelen afyon bu tarihlerden sonra ise önemini giderek kaybetmiştir¹⁵¹.

Hindistan söz konusu olduğu zaman tarih boyunca akla gelen ürünlerden biri de baharat olmuştur. Avrupalılar'ın Hindistan kıyılarına varmalarındaki temel gâye baharat satın almaktı. Baharatın şöhreti yemeklere tat vermek için kullanılmasının yanı sıra erzakların uzun süre bozulmadan saklanmasını mümkün kılmasından da kaynaklanmaktaydı¹⁵². Yiyeceklerin uzun süre saklanması ihtiyacını doğuran etmenlerin başında Avrupa'da uzun yıllar süren savaşların gelmesidir. Thomas Herbert, Ahmedabad'ın sokaklarını tasvir ederken dükkanların baharatlarla dolu olduğunu aktarmaktadır¹⁵³. Baharatların içerisinde en önemlisinin biber olduğu ancak safranın da üretiminin yapıldığı kaynaklarda geçmektedir. Safranın üretiminin Keşmir ile sınırlı olduğunu söyleyebiliriz. Cihangir, Keşmir'deki safran üretiminin yoğun olarak Pampur ve Kishtwar'da gerçekleştiğini kaydetmektedir¹⁵⁴. Meyvelere baktığımızda ise hem

¹⁴⁸ Habib, *a.g.e.*, s. 50; Eraly, *The Mughal World...*, s. 104; Schimmel, *a.g.e.*, s. 103; Ambika Singh, *Urban Life...*, s. 216.

¹⁴⁹ Terry, *a.g.e.*, s. 96.

¹⁵⁰ Jahangir, *a.g.e.*, s. 217; Gladwin, *a.g.e.*, s. 78; S. M. Edwardes and H. L. O. Garrett, *Mughal Rule in India*, Oxford University Press, London 1930, s. 262.

¹⁵¹ Finch, *a.g.e.*, s. 47; Schimmel, *a.g.e.*, s. 103; Jourdain, *a.g.e.*, s. 149; Habib, *a.g.e.*, s. 49.

¹⁵² Bayur, *Hindistan Tarihi Gurkanlı...*, s. 31, 540; Moreland, *India At The Death of Akbar...*, s. 226.

¹⁵³ Herbert, *a.g.e.*, s. 62.

¹⁵⁴ Jahangir, *a.g.e.*, s. 70, 330; Habib, *a.g.e.*, s. 51-52; Dar, *a.g.t.*, s. 174-176; Ambika Singh, *Urban Life...*, s. 186.

üretilen hem de ithal edilen birçok meyvenin Babürlü ülkesinde yayılma alanı bulduklarını söyleyebiliriz. Özellikle sarayın meyve talebi daha çok ön plana çıkmaktadır. Cihangir döneminde meyve ağaçlarından vergi alınmaması¹⁵⁵ da üretimi destekleyici bir nitelik kazanmıştır. Burada karşımıza Babürlülerin atalarından miras aldıkları bahçe kültürünü yeni memleketlerine taşımaları çıkmaktadır. Babürlülerin Hindistan'a kattıkları en önemli unsur inşa ettikleri bahçeler ve bazı meyvelerin Hindistan ülkesine getirilerek aşılmasıdır. Cihangir, babası zamanında olmayan birçok meyvenin Hindistan'da yetiştirildiğini söyler. Yine her çeşit üzümün Lahor pazarlarında mevcut olduğunu belirtir¹⁵⁶. Ülkenin her yerinden saraya meyve getirildiği ifade edilebilir. Birçok farklı yerden çeşitli meyveler yüksek ücretlere satın alınmaktadır. Cihangir, mola verip kamp kurduğu Malve yakınlarında Rana Amar Singh'in gönderdiği incirleri yer ve tüm Hindistan'da bu kadar lezzetlisini yemediğini söyler. Biraz daha ileri bir yerde kamp kurulunca Kariz'den kavun gelir. Bedehşan kavunu, Kabil ve Semerkant üzümü, Yezd narı, farklı yerlerden elmalar, kayısılar önüne serilir¹⁵⁷. Dekken, Burhanpur, Gücerat ve Malve bölgelerinden kiler-i âmireye mango gönderilmektedir¹⁵⁸. Finch, Lahor'da padişaha ait bir bağda elma, dut, badem, şeftali, incir, üzüm, ayva, portakal, limon ve nar meyvelerinden bahseder¹⁵⁹. Terry ise Hindistan'daki meyveleri kavun, limon, portakal, hurma, üzüm, badem, hindistan cevizi, mango, ananas, elma ve armut olarak saymaktadır¹⁶⁰. Elbetteki bunlar, seyyahların alakasını celbetmiş olanlardır. Sadaf Fatma'nın vermiş olduğu Babürlü bahçelerinde yetiştirilen meyvelere baktığımızda ürün çeşitliliğinin ne derece geniş olduğunu anlamış olacağız. Verilen tablolarda karşımıza çıkan ürünlerden bazıları erik, ananas, mango, nar, üzüm, incir, çilek, muz, hint ayvası, vişne, potakal, limon, badem, ceviz, fındık ve kajudur¹⁶¹. Hindistan ülkesi, Babürlüler döneminde padişahların ve daha sonra da Portekizlilerin getirdiği farklı ağaç türleri neticesinde çeşitlilik kazanmıştır. Örneğin çınar ağacının Babürlülerden önce Hindistan'da olmadığı, papaya, kaju ve patates gibi

¹⁵⁵ Sadaf Fatma, *Gardens in Mughal India*, (A Thesis of Doctor of Philosophy In History), Aligarh Muslim University, Aligarh 2016, s. 64-65; Edwardess and Garrett, *a.g.e.*, s. 213.

¹⁵⁶ Jahangir, *a.g.e.*, s. 24.

¹⁵⁷ Jahangir, *a.g.e.*, s. 206; Ambika Singh, *Urban Life...*, s. 190.

¹⁵⁸ Jahangir, *a.g.e.*, s. 220; Amita Singh, *Wild Life in Mughal India: From Texts and Paintings*, (A Thesis of Doctor of Philosophy in History), Aligarh Muslim University, Aligarh 2010, s. 23.

¹⁵⁹ Finch, *a.g.e.*, s. 79.

¹⁶⁰ Terry, *a.g.e.*, s. 90-91. Ananas, Hindistan'a Portekizliler tarafından getirilmiş bir meyvedir. bkz. Habib, *a.g.e.*, s. 54-56; Fatma, *a.g.t.*, s. 110.

¹⁶¹ Fatma, *a.g.t.*, s. 104-107.

ürünlerin Portekizliler tarafından getirildiği belirtilmektedir¹⁶². Varolan ağaç türlerinin de daha geniş alanlara yayılması yine Babürlüler dönemine rastlamaktadır.

Hindistan'ın yukarıda ifade edilenlerin haricinde daha birçok farklı ürünü yetiştirmekte, işlemekte ve ticaretini yapmakta olduğunu söyleyebiliriz. Bunların başlıcalarını ele alacağımızı daha önce belirtmiştik. Madenler de Hintlilerin ilgilendiği ve ticaretini gerçekleştirdikleri ürünlerdendir. Bunların başında güherçile gelmektedir. Güherçile, barut yapımında kullanılan bir maden olup Avrupalıların ticaretini yaptıkları ürünler arasındadır. Cihangir döneminden sonra ticareti artmıştır. Bilhassa Agra, Patna ve Behar bölgelerinden çıkarıldığı bilinmektedir¹⁶³. Güherçilenin dışında civa, kalay, kurşun, çinko, bakır, demir, tuz, elmas gibi ürünler de çıkarılmakta veya ithal edilerek tedarik edilmektedir¹⁶⁴. Hindistan'da az bulunan ve dışarıdan alınan mallar içerisinde yer alan ata da değinmemiz gerekmektedir. At, bilhassa Babürlü ordusunun en seçkin kısmını oluşturmaktaydı. Bu sebeple Hindistan'da at pahalı bir mal olarak karşımıza çıkmaktadır. Miktar olarak ihtilaflar mevcut olsa da Moreland, Hindistan'a her yıl yüz binin üzerinde at getirildiğinden bahsetmektedir¹⁶⁵. Finch de, Surat'ta iken at ve sığırlar için kurulmuş ayrı bir pazardan bahseder¹⁶⁶. Anlaşıldığı üzere ürünlere göre farklı pazar türleri kurulabiliyordu.

İktisadi yapı içerisinde bahsedilen tüm bu ürünlerin anlam kazanması için hem iç hem de dış ticarete pazarlara ihtiyaç vardı. Avrupalılar'ın Hindistan'a yönelmelerinin sebebi ticaret olduğundan pazarlara alaka duymaları gayet tabiidir. Ticaret hayatıyla alakalı kayıtların şehirlerle sınırlı kaldığını söyleyebiliriz. Köylerdeki ticaret geniş çaplı değildi ve genelde hammadde tüccarları, malları üreticiden alıp karayolu veya nehirler aracılığı ile şehirlerdeki pazarlara aktarma çabası içindeydiler¹⁶⁷. Bu sebeple Avrupalılar'ın eserlerinde de şehirlerde kurulmuş pazarlar anlatılmaktadır. Harap bir

¹⁶² Fatma, *a.g.t.*, s. 109, 110, 111, 119; Eraly, *The Mughal World...*, s. 182; Habib, *a.g.e.*, s. 56.

¹⁶³ Bayur, *Hindistan Tarihi Gurkanlı...*, s. 541; Schimmel, *a.g.e.*, s. 103; Moreland, *India At The Death of Akbar...*, s. 154; Ambika Singh, *Urban Life...*, s. 183-185.

¹⁶⁴ Moreland, *India At The Death of Akbar...*, s. 146-153.

¹⁶⁵ Moreland, *India At The Death of Akbar...*, s. 292-293, Schimmel, *a.g.e.*, s. 87; Ambika Singh, *Urban Life...*, s. 189; Richard C. Foltz, *Mughal India and Central Asia*, Oxford University Press, Karachi 1998, s. 63-64; Ayrıca Nazer Aziz Anjum, Ebu'l Fazl'ın Ayin-i Ekberî'sinden alıntı ile atların ithal edildiği bölgeler arasında Irak-ı Arab, Irak-ı Acem, Türkiye, Türkistan, Bedeşan, Şirvan, Kırgız, Tibet, Keşmir yörelerine işaret etmektedir. bkz. Nazer Aziz Anjum, "Horses in Mughal India", *PIHC*, (vol. LXXIV), 2013, s. 278; Aynı bilgiye bir başka atf için bkz. Amita Singh, *Wild Life...*, s. 167.

¹⁶⁶ Finch, *a.g.e.*, s. 36.

¹⁶⁷ Chand, *a.g.e.*, s. 50.

vaziyette Beyane'yi anlatan Finch, uzun bir pazar ve iki kervansarayın mamur halde bulunduğunu belirtir. Agra'da büyük pazarın geniş ve iyi bir durumda bulunduğundan, Lahor'da da pazar ve ana kervansarayın dışında birkaç kervansaray daha olduğundan bahseder¹⁶⁸. Terry, ürünlerini satmak için kullandıkları pazarların büyük şehirlerin hepsinde olduğunu aktarır¹⁶⁹. Herbert, Ekber Şah'ın Fetihpur Sikri'de pazar yaptırdığını kaydeder¹⁷⁰. Bu örnekler pazarların ne kadar yaygın olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Pazarlara yalnızca şehir meydanlarında rastlanmaz. Aynı zamanda sarayda ve ordu ile beraber hareket edip ordugah alanında kurulan pazarlar da mevcut idi. Ordunun kamp kurduğu yerde açılan pazarlar, tam teşekküllü olup kim neye ihtiyaç duyduysa bulabildiği nitelikte olmaktaydı¹⁷¹. Sarayda kurulan pazarlar ise hem saray ahalisinin ihtiyaçları ortaya çıktığında dışarıdan çağrılıp kurulan tarzda olabilmekte hem de saray kadınlarının el işlerini, mücevherlerini, değerli kumaşlarını satmak için kurdukları tarzda olabilmekteydi¹⁷². İkinci modelde pazarın müşterisi padişah olup başka erkeklerin iştiraki de muhtemelen yasaktı.

Pazarlar gibi kervansaraylar da ticari hayatın önemli figürlerinden biri olarak Babürlü günlük hayatında yer edinmiştir. Kervansaraylar, kervanların ve yolcuların seyahatleri esnasında konaklamak amacıyla yol güzergahları boyunca inşa edilmiş yapılardır. Genellikle şehirlerin dışında inşa edilirler. Taş ve tuğladan, geniş bir avlu etrafında ve birçok odası olacak şekilde yapıldıklarını seyyahlar anlatmaktadırlar. Yolcular herhangi bir ücret ödemedi veya çok cüzî ücretler ödeyerek kalabildiği bu yerlerde odalar dışında ibadethane, su kuyusu gibi ihtiyaçların karşılanmasını mümkün kılacak binalar da mevcut idi. Yolcuların diğer ihtiyaçlarını kendilerinin temin etmesi gerekmektedir. Sabah gün doğumuyla kapıları açılan kervansarayların akşam da gün batımıyla kapılarının kapatılması güvenliğin sağlanmasına yönelikti¹⁷³.

¹⁶⁸ Finch, *a.g.e.*, s. 58, 62, 80.

¹⁶⁹ Terry, *a.g.e.*, s. 129-130.

¹⁷⁰ Herbert, *a.g.e.*, s. 61.

¹⁷¹ Schimmel, *a.g.e.*, s. 79.

¹⁷² Ekber'in başlattığı ve halefleri tarafından da sürdürülen saraya pazar kurulması "hoşruş" olarak anılmaktaydı. Kurulan bu pazarlarda saray kadınları alışveriş yapıyorlardı. Sarayda kurulan pazarlar hakkında bkz. Bayur, *Hindistan Tarihi Gurkanlı...*, s. 428; Buna ek olarak, sarayda bazı hususi günlerde kadınların açtıkları pazarlar da vardı ki bunlara "Mina Bazar" denilmekteydi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Rekha Mısra, *Women in Mughal India (1526-1748 A.D.)*, Munshiram Manoharlal Publishers, Allahabad 1967, s. 99; Schimmel, *a.g.e.*, s. 158; Eraly, *The Mughal World...*, s. 70.

¹⁷³ Terry, *a.g.e.*, s. 187; Della Valle, *a.g.e.*, s. 233; Roe, *a.g.e.*, s. 68-69; De Laet, *a.g.e.*, s. 82; Steel and Crowther, *Purchas His Pilgrimes*, s. 268; Eraly, *The Mughal World...*, s. 19; Ambika Singh, *Urban Life...*, s. 133-134; Isha Kaushik, *The Process and Pattern of Emergence of Structure and Composition of Main*

Kervansarayların inşa edilmesi yolcuların konaklaması ihtiyacına binaen olduğundan zengin zevatin hâyır amacıyla yaptırdığı kervansaraylar da bulunmaktadır. Terry'nin “zenginlerin büyük şehir ve kasabalarda hayır için kervansaraylar yaptırdıkları”nı söylemesi bahsolunan durumu örneklendirmektedir¹⁷⁴. Palsaert de Nurcihan'ın her bir tarafta birçok kervansaray inşa ettirdiğini yazmaktadır¹⁷⁵. İster hayırseverler yaptırmış olsun ister idareciler yaptırmış olsun kervansarayların ülkenin dört bir tarafına yayılmış oldukları açıktır. Birçok kaynak, farklı bölgelerde bulunan kervansaraylardan bahsetmektedir. Göze ilk çarpan Withington'ın Agra-Ecmir arasında her 10 kos * mesafede bir kervansaray bulunduğunu söylemesidir¹⁷⁶. Withington'ın verdiği rakam hemen hemen doğrudur. Yaklaşık her 8-10 kos mesafede bir kervansarayın inşa edildiğini görmekteyiz ki bu uzunluk, aslında yolcuların bir günde alabilecekleri mesafe düşünülerek hesaplanmış ve bu mantığa göre kervansarayların inşası gerçekleştirilmiştir¹⁷⁷. Finch Lunera'da 9 Mart 1610 tarihinde küçük bir kervansarayda konaklamıştır¹⁷⁸. Daha sonra 28 Mart tarihinde Narwar'a ulaştığında seyahati esnasında 19 tane harap olmuş kervansaray gördüğünü söylemektedir¹⁷⁹. O, Chaparghat'ta gördüğü kervansarayı Hindistan'daki en iyi kervansaray olarak anmakta, bir handan daha çok bir kale gibi olduğunu ve binlerce kişiyi ağırlayabileceğini ifade etmektedir¹⁸⁰.

Trading Towns of Medieval Mughal India, (A Thesis of Doctor of Philosophy in History), University of Delhi, Delhi 2013, s. 47.

¹⁷⁴ Terry, *a.g.e.*, s. 272.

¹⁷⁵ Palsaert, *a.g.e.*, s. 50; Kervansaraylar, padişahlar, hanedan mensupları, emirler, hayırseverler ve tüccarlar tarafından inşa ettirilebiliyordu. bkz. Farooque, *a.g.t.*, s. 140-141; Salim Javed Akhtar, *Mughal City of Agra and Its Environs: An Archaeological Survey*, (A Thesis of Doctor of Philosophy in History), Aligarh Muslim University, Aligarh 2009, s. 87, 90; Misra, *a.g.e.*, s. 111-112.

* Bir kos mesafenin ne kadar olduğu yönündeki tartışmalar olagelmıştır. Döneme göre uzunluğu değişen bu ölçü birimi yaklaşık olarak 4,1 kilometreye denk gelmektedir. Schimmel, *a.g.e.*, s. 326.

¹⁷⁶ Foster, *a.g.e.*, s. 225; Richard Steel ve John Crowther, notlarında Agra ve Lahor arasında her 5-6 kosta bir kervansarayın bulunduğunu yazmıştır. bkz. Steel and Crowther, *Purchas His Pilgrimes*, s. 268.

¹⁷⁷ Subhash Parihar, *Land Transport In Mughal India, Agra- Lahore Mughal Highway And Its Architectural Remains*, Aryan Books International, New Delhi 2008, s. 80; Singh, Agra-Lahor arasında 5-6 kos mesafede bir kervansaray olduğuna yönelik şerh düşmektedir. bkz. Ambika Singh, *Urban Life...*, s. 133.

¹⁷⁸ Finch, *a.g.e.*, s. 47.

¹⁷⁹ Finch, *a.g.e.*, s. 48; Finch'in verdiği sayılar abartılmış değildir. Büyük şehirlerde daha çok ve büyük kervansaraylar mevcutken küçük yerleşim birimlerinde daha küçükleri bulunmaktaydı. Farooque, seyahatnamelerden elde ettiği veriler çerçevesinde 1640 yılında Agra'da doksan kadar, 1666 yılında ise altmış kadar kervansaraya işaret etmektedir. Diğer büyük şehirlerde de benzer şekilde birçok kervansarayın olduğunu belirtmektedir. bkz. Farooque, *a.g.t.*, s. 145-146.

¹⁸⁰ Finch, *a.g.e.*, s. 93; Akhtar, ortalama bir kervansarayın sekiz yüz ile bin kişi arasında yolcuyu ağırlayabileceğini söylemektedir. Bunun yanı sıra Nur Mahal kervansarayından bahsettiği bölümde söz

Jourdain da Agra'da bulunan birçok güzel kervansaraydan bahsetmektedir. Yolcuların çok az bir ücretle veya hiç ücret ödemediğini kalabildiklerini belirtir¹⁸¹. Cihangir, Narella'da* daha evvel isyan etmiş olan oğlu Hüsrev'in isyanı sırasında kaçarken yaktığı bir kervansaraydan bahsetmektedir¹⁸². Ayrıca padişah, tahta çıktıktan sonra yayınladığı on iki hüküm içerisinde bölge caygirdarlarının yerleşimden uzak yol güzergahlarında, kasaba ve köylerde kervansaray, cami ve su kuyusu inşa ederek kervansarayları ve yolları mamur etmelerini emretmiştir¹⁸³. Görüldüğü üzere farklı yerlerde farklı kişilerce birçok kervansaraydan bahsedilmektedir. Kervansaraylar yalnızca Hindistan ülkesine dağılmış kurumlar değil aynı zamanda beynelmilel bir yapılanmaya da sahiplerdi. İslam coğrafyasının farklı bölgelerinde kervansaraylar bulunmaktadır. Aslında bu durum İslam ülkeleri arasındaki ticari bağlara da işaret etmektedir. Kervansarayların beynelmilel özellikleri ülkeler arasındaki ticaretin gelişimine olumlu katkı yapmıştır. Kervansaraylar ticaret güzergahları üzerine kurularak ülkeler arasındaki uzun mesafelerde tüccarların konaklamaları için imkanlar sunmuştur. Peki, Babürlü Devleti'nin hangi rotalar üzerinden komşu ülkeler ile ticari bağları bulunmaktaydı? Bu sorunun cevabı bizlere Babürlülerin beynelmilel ticari ilişkilerini göstermektedir.

Babürlülerin en yoğun siyasi ve ticari ilişki içerisinde oldukları ülke İran'dı. Safevi ülkesi ile ticaret, daha çok karayolu üzerinden kervanlarla gerçekleştirilmekteydi. Bu bağlamda Kandahar önemli bir güzergah noktası olarak gözükmektedir. Herbert, birçok kervanın Lahor- İran arasındaki ticaret sebebiyle Kandahar'dan geçmelerinden ötürü

konusu kervansarayın beş yüz at ve üç bin yolcuyla barındırabileceğini yazmıştır ki kervansarayların kapasitelerinin sınırlarını göstermesi bakımından önemlidir. bkz. Akhtar, *a.g.t.*, s. 90, 94.

¹⁸¹ Jourdain, *a.g.e.*, s. 151; Richard Steel and John Crowther'ın notlarında Agra Delhi arasında inşa edilmiş birçok kervansaraydan bahsetmektedirler. bkz. Steel and Crowther, *Purchas His Pilgrimes*, s. 267.

* Delhi'nin kuzeyinde yer alan bir kasabadır.

¹⁸² Jahangir, *a.g.e.*, s. 52; B. Prasad, *a.g.e.*, s. 141.

¹⁸³ Jahangir, *a.g.e.*, s. 26; Nûrî'd-Dîn Cihângîr Şâh, *Târîh-i Selîm Şâh IV. Bâbürlü Hükümdârı Cihângîr Şâh'ın Hâtrâtı*, (Çev.: Nevres-i Kadîm), (Hzr.: Fahri Unan), TTK Yayınları, Ankara 2013, s. 42-43; Sri Ram Sharma, *Mughal Empire in India*, (Part II), Karnatak Publishing House, Bombay 1947, s. 20; Srivastava, *a.g.e.*, s. 268-269; Bayur, *Hindistan Tarihi Gurkanlı...*, s. 167; Farooque, çalışmasında 17. yüzyılın ilk yarısı için şehirler arası yol güzergahlarında ve bazı şehirlerde mevcut kervansarayların sayısı hakkında seyyahların eserlerine dayanarak çıkarımlarda bulunmaktadır. Buna göre Farooque, Surat-Agra arasında 11-18 arasında; Agra-Patna arasında 30'dan fazla; Agra-Lahor arasında ise birçok sayıda kervansaray olduğunu ifade ettikten sonra 1640'larda Agra'da en az 90 kervansarayın varlığından bahsetmektedir. bkz. Farooque, *a.g.t.*, s. 145-146.

şehirden her çeşit gıdanın bol olduğunu ifade etmiştir¹⁸⁴. Coryat da İsfahan'da iki ay kalmış ve bir kervan ile şehirden ayrılarak dört aydan fazla süren bir yolculuktan sonra Hindistan'a ulaşmıştır¹⁸⁵. Muhtemelen Coryat da Kandahar üzerinden Hindistan'a ulaşan bu rotayı takip etmiştir. Hindistan'ın kuzeyi ile bağlantı kurduğu bir diğer rota ise Kabil üzerinden gerçekleşmektedir. Lahor'dan Kabil'e ulaşan kervanlar ve yolcular buradan İran ve Türkistan'a ilerlemektedir¹⁸⁶. Çin ile karadan ise Kabil- Kaşgar ve Yarkent şehirleri üzerinden bağ kurulmaktadır. Finch, bu rota üzerinden Çin'den ipek, çini, misk ve rheubarb * geldiğini söylemektedir¹⁸⁷.

Çin'den ithal edilen ürünlerden birinin de çay olduğunu söyleyebiliriz. 17. yüzyılda Hindistan'da pek yaygın olmadığı görülen çayı daha çok Avrupalılar kullanmaktadırlar¹⁸⁸. Bu durum da ticaretin deniz üzerinden yapıldığını akla getirmektedir. Bu vesileyle Çin ile Kaşgar-Yarkent hattından başka deniz yolu üzerinden de ticari ilişkiler kurulduğu anlaşılmaktadır. Zaten karayolu üzerinden gerçekleştirilen ticaret hacmi deniz yolları ile yapılan ticaret kadar büyük değildi¹⁸⁹. Liman şehirlerinin Hindistan'ın en önemli ticari bölgeleri olarak ön plana çıkması, deniz ticaretinin hacmi ve geniş bir ağa sahip olması sayesinde. Bu bağlamda akla gelen başlıca bölge Gücerat' tır. Gücerat bölgesi sahip olduğu birçok liman şehir ile ön plandadır. Gücerat'ın liman şehirlerinin Agra ile bağlantısında Burhanpur, Sironj ve Gvalyor hattı bir güzergah oluşturmaktadır. Diğer bir rota ise Ahmedabad üzerinden gerçekleşmektedir. Önemli bir yol güzergahı olmasından dolayı zenginleşen Ahmedabad şehri ise Ecmir ile payitahta bağlanmaktaydı¹⁹⁰. Finch, Ahmedabad'dan Kenbaye'ye her on günde iki yüz araba mal gittiğini yazmıştır¹⁹¹. Kenbaye'nin dışında Gücerat'taki diğer limanları Berûc ve Surat oluşturmaktadır. Hindistan'ın önemli diğer limanlarını ise Sind bölgesinde Lahari-Bender; Gücerat bölgesinde Gogha, Swally,

¹⁸⁴ Herbert, *a.g.e.*, s. 81; Benzer ifadeler Richard Steel ve John Crowther'ın notlarında da rastlamak mümkündür. bkz. Steel and Crowther, *Purchas His Pilgrimes*, s. 272-273.

¹⁸⁵ Coriate, *a.g.e.*, s. 13; Strachan, ...*Thomas Coryate*., s. 223.

¹⁸⁶ Bayur, *Hindistan Tarihi Gurkanlı...*, s. 544; Farah Samrin, "The City Of Kabul Under The Mughals", *PIHC*, (vol. LXVI), (2005-2006), s. 1304.

* Tam olarak kelimenin ne olduğu anlaşılmadığı ve metni düzenleyen Ram Nath tarafından da bir açıklama getirilmediği için metinde yer alan ifade yazıldığı gibi kullanılmıştır.

¹⁸⁷ Finch, *a.g.e.*, s. 82.

¹⁸⁸ Eraly, *The Mughal World...*, s. 102-103.

¹⁸⁹ Kızıldeniz ve Ümit Burnu üzerinden yapılan ticaret hacmi hakkında yeterli veriler olmasa da Kandahar ve Hürmüz üzerinden yapılan ticaret hacminden daha fazla olduğu tahmin edilmektedir. bkz. Moosvi, *The Economy of The Mughal Empire*, s. 382.

¹⁹⁰ Parihar, *a.g.e.*, s. 37; Schimmel, *a.g.e.*, s. 101.

¹⁹¹ Finch, *a.g.e.*, s. 87.

Rander ve Daman; Dekken bölgesinde Kaliküt ve Mazulipatam; Bengal bölgesinde ise Hugli, Sripur ve Çittagong teşkil etmektedir¹⁹². Söz konusu bu limanlar aracılığı ile Arap yarımadası, Afrika ve Avrupalılar ile ticari ilişkiler sürdürülmüştür. Safkan Arap atları ve kahve Arap yarımadasından Hindistan'ın batı kıyılarında yer alan limanlara getirilmek suretiyle ithal edilirdi. Afrika'ya tekstil ürünleri ihraç edilirken oradan fildişi, abanoz ve Habeşli köleler de ithal edilmiştir¹⁹³. Yine Surat limanı, bir hac limanı özelliği kazanmıştır. Hacılar, Surat limanına gelip buradan gemilerle Mekke'ye gitmektedirler¹⁹⁴. Babürlü Devleti'ne bağlı Bengal'deki Patna ve Dakka'dan ise ipek gibi önemli mallar, nehirler veya nehirlerle paralel ilerleyen yollar üzerinden Agra'ya, oradan da daha önce belirtilen güzergahlar ile ya kuzeydeki komşu ülkelere ya da Gücerat limanlarına aktarılmaktadır. Patna ve Dakka şehirleri üzerinden Bengal bölgesindeki limanlarla ticari bağlantı kurulabilmekteydi.

16. yüzyıl Portekizlilerin Hindistan denizlerindeki ticarete tekel oluşturdukları bir dönemdir. Portekizlilerin, özellikle Babürlülerin hakimiyetinde olan Gücerat limanlarını kolaylıkla ablukaya alabildikleri kaynaklara yansımıştır¹⁹⁵. Babürlülerin yeterli donanma gücüne sahip olmadığını düşündüğümüzde onların iç ticaretin hızını ve imkanlarını artıracak faaliyetlere daha çok dikkat ettikleri görülmektedir. Bu sebeple

¹⁹² Bayur, *Hindistan Tarihi Gurkanlı...*, s. 546; Moreland, *India At The Death of Akbar...*, s. 204-205, 212-213; M. Sharma, *a.g.t.*, s. 22.

¹⁹³ Schimmel, *a.g.e.*, s. 104-105.

¹⁹⁴ Eraly, *The Mughal World...*, s. 317; Moreland, *India At The Death of Akbar...*, s. 205; M. Sharma, *a.g.t.*, s. 37; Yukarıda Babürlü Devleti'nin hangi güzergahlar ile hangi ülkeler ve coğrafyalarla ticari ilişkiler içerisinde oldukları tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu hususta Onkar Prasad Saxena'nın Hindu kültürünün Hindistan'daki Müslüman toplumuna etkilerini incelediği doktora çalışmasında, Müslümanların Hindistan'a girişlerinin temel üç güzergah üzerinden gerçekleştiğini yazmıştır. Birincisi deniz yolu ile Arapların Arap Denizi üzerinden ulaşmaları; ikincisi yine Arapların Irak, İran, Belucistan üzerinden Sind bölgesine ulaşmaları; üçüncüsü ise Türklerin kuzeyden Hayber ve Bolan gibi geçitler ile Hindistan'a ulaşmalarıdır. Yukarıda verilen bilgiler ile beraber değerlendirildiğinde Babürlülerin beynelmilel ticari güzergahlarının Saxena'nın belirttiği Müslümanların Hindistan'a duhüllerinin gerçekleştiği üç güzergah ile örtüştüğü görülecektir. Bu durum ise hem Hindistan'ın yollarının yüzyıllar boyunca sabit ve mutad kaldığını hem de Hindistan'a fetihler yapmanın coğrafi zorluğunu göstermektedir. Saxena'nın bilgileri ile karşılaştırmak için bkz. Onkar Prasad Saxena, *Some Aspects of Hindu Influence on Islamic Society and Culture in Mughal India (1556-1707 A.D.)*, (A Thesis of Doctor of Philosophy), Meerut University, Meerut 1989, s. 1-2.

¹⁹⁵ Finch'in anlattığı Cihangir'in annesi Meryem'üz-Zamani'nin Mekke'ye giden gemilerine Portekizlilerce el konulması ve daha sonra bir geçiş ücreti ile iade edilmesi Portekizlilerin Hint denizlerinde ne derece etkin olduklarını gösterir bir örnektir. bkz. Finch, *a.g.e.*, s. 30; Ambika Singh, *Urban Life...*, s. 159; M. Sharma, *a.g.t.*, s. 26; Swapna Rani Das, *The Role of Women During Mughal Rule: 1526 to 1707*, (A Thesis of Doctor of Philosophy in Department of History and Archaeology), Karnatak University, Dharwad 2007, s. 342.

yola, ulaşımı kolaylaştıracak vasıtalara ve güvenliğe verdikleri ehemmiyeti artırmışlardır.

1. 5. Babürlü Ülkesinde Ulaşım

Öncelikle önemli yol güzergahlarından bahsetmek gerekmektedir. Bu yol güzergahları ticari faaliyetlerin gelişmesi ve askerî seferlerden dolayı önem celbetmesinin yanı sıra şehirleri birbirine bağlayarak Babürlü yöneticilerinin iletişimi-haberleşmesi ve yönetimin daha etkin olması açısından dikkat çekmekteydi. Agra, Fetihpur Sikri, Ecmir, Surat, Ahmedabad, Kenbaye, Lahor, Multan, Kandahar, Keşmir (Srinagar), Kabil, Delhi, Allahabad ve Ujjain, Babürlülerin egemen oldukları önemli şehirler olup kaynaklar da genellikle bu şehirlerden bahsetmektedir. Bu nedenlerden ötürü önemli yol ve bağlantılar, bu şehirler özelinde ele alınacaktır. Yukarıdaki şehirleri birleştiren üç önemli rota karşımıza çıkmaktadır. Birincisi Agra'dan Surat'a uzanan ve seyyahların da çokça kullandığı önemli bir ticari işlevi olan güzergahtı. Bir önceki bölümde bahsedilen bu rota, iki farklı güzergahı takip etmekteydi. Birincisi Agra, Güvallyor, Sironj ve Burhanpur üzerinden Tapti nehrini takip ederek Surat'a bağlanan, ikincisi ise Agra, Jaipur, Ecmir, Ahmedabad üzerinden Surat'a ulaşan yoldur¹⁹⁶. Agra'yı Bengal ile bağlayan ikinci ana rota ise Agra'dan başlayarak Patna ve Dakka'ya uzanmaktadır. Bengal'e ve oradan da Bengal limanlarına ulaşan bu rotanın güzergahlarında Allahdad, Benares, Patna bulunmaktadır. Çoğunlukla nehirleri takip ederek ilerleyen bu rota Dakka ve Hugli'ye uzanmaktadır¹⁹⁷. Üçüncü ana yol ise payitahtı kuzeye bağlayan rotayı oluşturur. Oradan batıya doğru ilerleyerek Karadeniz ve Akdeniz sahillerine ulaşılmaktadır. Agra'dan başlayan rotanın güzergahlarında Delhi, Panipat, Lahor, Peşaver ve Kabil şehirleri bulunmaktadır. Bu rotanın güneyinden ise Multan ve Kandahar ile İsfahan'a bağlanılmaktadır¹⁹⁸. Üç ana yolun tarifi bu şekilde yapıldıktan sonra yolların durumundan da bahsetmek gerekir. Della Valle, yolların geniş, iyi ve düz bir durumda olduğunu söylemesine rağmen toprak ve tozdan dolayı şikayetçidir¹⁹⁹. Eraly, Agra-Lahor arasındaki yol için Babürlülerin övünmelerini haklı

¹⁹⁶ Parihar, *a.g.e.*, s. 37-38; Moreland, *India At The Death of Akbar...*, s. 43; Ambika Singh, *Urban Life...*, s. 123-127; M. Sharma, *a.g.t.*, s. 33-34.

¹⁹⁷ Parihar, *a.g.e.*, s. 45-46; Ambika Singh, *Urban Life...*, aynı yer; Farooque, *a.g.t.*, s. 36.

¹⁹⁸ Parihar, *a.g.e.*, s. 49-50; Steel and Crowther, *Purchas His Pilgrimes*, s. 269; Ambika Singh, *Urban Life...*, 123-127; Bayur, *Hindistan Tarihi Gurkanlı...*, s. 544.

¹⁹⁹ Della Valle, *a.g.e.*, s. 233.

bulacak kadar beğenisini ifade eder²⁰⁰. Gerçekten de Agra ve Lahor arasındaki yoldan bahseden birçok kaynak olumlu şeyler söylemektedir. Terry, bu yolun her iki yanının yıl boyu yapraklı kalan ağaçlarla çevrili olduğunu ve sıcak havalarda yolcular için hayli fayda sağladığını söyler²⁰¹. Richard Steel ve John Crowther'ın notlarında Agra Lahor arasındaki yolun her iki yanının ağaçlarla kaplı ve bu ağaçların çoğunun dut olduğu yönünde bilgilere rastlanmaktadır²⁰². Coryat da Lahor'dan insanların her iki yanı ağaçlarla çevrili yol ile Agra'ya seyahat ettiklerini belirtir²⁰³. Bu güzergahın işlek olmasından dolayı nüfus olarak iki şehir arasında yoğunlaşma görülmektedir. Netice olarak yol boyunca yolcuların ihtiyaçlarını temin için birçok yapı inşa edilmiştir. Köy ve kasaba gibi yerleşim yerlerinin yoğun olarak görülmesinin yanı sıra her on milde bir kervansaraya rastlanmaktadır²⁰⁴. Kervansarayların yapısına ve işlevine bir önceki bölümde değinmiştik. Bunların dışında tüm Hindistan için yolların çoğunda çeşmelere ve su kuyularına rastlamak mümkündür. Her üç kosta bir rastlanılan bu yapılar, yolcuların su ihtiyaçlarını tedarik etmeye yöneliktir²⁰⁵. Cihangir de bu duruma değinmektedir. Agra'dan Attock'a kadar ve yine Agra'dan Bengal'e kadar yol kenarlarının ağaçlandırıldığından bahsetmektedir. Ayrıca Agra-Lahor arasında her bir kosta bir kos-minare* ve her üç kosta bir su kuyusu inşa edilmesini buyurmaktadır²⁰⁶.

Babürlü padişahlarının yolcular ve yollar için yaptırdıkları binaların yanı sıra yol güvenliği meselesine de dikkat ettiklerini görmekteyiz. Yollarda yaşanan en büyük sorun hırsızlık ve yağma olmaktadır. Diğer seyyahlara nazaran neredeyse gittiği her kasaba ve şehirde hırsızlara değinen William Finch, bu sıkıntıdan en çok yakınan seyyah durumundadır. Surat'tan Burhanpur'a ilerlerken yol üzerinde yer alan Bhadwar ve Nimgul gibi yerlerin, Mandu'dan Gvalyor'a giden yol üzerinde Kanasia-Sunera arasının ve Sipri yolunun, Sipri-Narwar arası yolun, Panipat- Karnal arasındaki yolun ve

²⁰⁰ Eraly, *The Mughal World...*, s. 14.

²⁰¹ Terry, *a.g.e.*, s. 65; Edwardess and Garrett, *a.g.e.*, s. 235; Herbert de Lahor'dan Agra'ya kadar ağaçların gölgesinde bir yolculuktan bahsetmektedir: Herbert, *a.g.e.*, s. 60, 69.

²⁰² Steel and Crowther, *Purchas His Pilgrimes*, s. 268.

²⁰³ Coriate, *a.g.e.*, s. 17; Eraly, tüm Hindistan boyunca yolların çoğunun yanlarında ağaçlar olduğunu söylemektedir. bkz. Eraly, *The Mughal World...*, s. 230; Ambika Singh, *Urban Life...*, s. 131.

²⁰⁴ Strachan, *...Thomas Coryate*, s. 225-226; Parihar, *a.g.e.*, s. 80.

²⁰⁵ Schimmel, *a.g.e.*, s. 294; Farooque, *a.g.t.*, s. 32; Kaushik, doktora çalışmasında Agra-Ecmir arasında her bir kosta su kuyularının varlığından bahsetmektedir. bkz. Kaushik, *a.g.t.*, s. 47.

* Kos minareler, mesafeleri ölçmek amacıyla inşa edilmiş sütunlardır. Yolcuların yollarını kaybetmemeleri ve aldıkları mesafeyi hesaplamaları amacıyla inşa edilmişlerdir. Birkaç metre yüksekliğinde olmaktadır. bkz. Parihar, *a.g.e.*, s. 89; Farooque, *a.g.t.*, s. 53.

²⁰⁶ Jahangir, *a.g.e.*, s. 310.

daha birçok güzergahın hırsızlar sebebiyle güvenli olmadığından bahsetmektedir²⁰⁷. Jourdain, Kanasia-Sunera arası yolun çok kayalık ve hırsızlarla dolu olduğundan dem vurmaktadır²⁰⁸. Herbert, Lahor-Kabil arası mesafenin tehlikeli olduğunu söylemektedir²⁰⁹. Palsaert, Ahmedabad, Burhanpur, Agra, Delhi, Lahor ve daha birçok şehirde hırsız ve eşkiyaların gece veya gündüz tehlike oluşturduklarını aktarmaktadır²¹⁰. Edward Terry ise diğer seyyahlara göre daha iyimser ifadeler kullanmaktadır. Cihangir, Agra'nın kuzeyinde Mathura civarında köylülere rahatsızlık veren hırsızlar hakkında, ormanlarda ve gizli yerlerde saklanarak kaygısız bir şekilde asi hareketlerine devam ettiklerini ve vergi vermediklerini söyledikten sonra üzerlerine bir birlik göndermiştir²¹¹. Edward Terry'nin daha iyimser bir tavır içerisinde olduğunu belirtmiştik. Terry, Surat'tan Thomas Roe'nun yanına varmak üzere çıkılan uzun yolculuğun güven içerisinde sürdüğünü yalnızca bazı yerlerde tehlike şüphesi oluştuğunu söylemektedir. Ancak bilhassa geceleri konakladıklarında gözcülerden bahsetmesi ve nakliye arabalarını siper olarak kullanmak maksadıyla bir çember oluşturup bu çember içerisinde istirahat etmeleri tehlikenin mevcudiyetini ortaya koymaktadır²¹². Bu örnekler özellikle dağlık ve sarp bölgelerde hırsız ve eşkiyaların varlığını düşündürmektedir. Bu nedenle yolculuklar, genellikle gruplar halinde sürdürülmeye ve Terry'nin örneğinde görüldüğü gibi konaklama esnasında bir çember oluşturularak tedbir alınmaya çalışılmaktaydı. Bunun yanında kafilerde muhakkak muhafızlar bulunmaktaydı. Örneğin William Hawkins, Surat'tan Burhanpur'a seyahati esnasında Pathanların yani Afganların koruma amacıyla kendisine eşlik ettiklerini ve yolda karşılarına çıkan eşkiyalara karşı onu koruduklarını anlatmaktadır²¹³. Eşkiyaların haricinde yolcuların maruz kaldığı bir başka sıkıntı yol geçiş ücretleridir. Aslında

²⁰⁷ Finch'in bahsettiği yerler sırasıyla bkz. Finch, *a.g.e.*, s. 39, 47, 48, 70.

²⁰⁸ Jourdain, *a.g.e.*, s. 150.

²⁰⁹ Herbert, *a.g.e.*, s. 78.

²¹⁰ Palsaert, *a.g.e.*, s. 59.

²¹¹ Jahangir, *a.g.e.*, s. 412.

²¹² Terry, *a.g.e.*, s. 160-161.

²¹³ Hawkins, *a.g.e.*, s. 398-399; Finch de 60-70 kadar eşkiyanın bir gece Pathan askerlerine saldırdıklarını ve askerlerin savunma amacıyla kazdıkları çukurlara eşkiyaların düştüklerini yazar. bkz. Finch, *a.g.e.*, s. 48; Hawkins, *Purchas His Pilgrimes*, s. 9; Pathan ifadesinin Peştunlara karşılık geldiği bilinmektedir. Ancak seyyahların o dönemde Pathan ifadesinin içerisine hangi milletleri dahil ettikleri düşünülmesi gerekir. Afganların ulaşım alanında yetkin rehberlikleri sebebiyle Pathan ifadesini Afgan-Peştun olarak ele almayı uygun gördük.

yolcuların güvenliğini sağlamak amacıyla uygulanan bu sistemde bazı memurların²¹⁴ yolsuzluklarından kaynaklanan sorunlar baş göstermektedir. Çünkü söz konusu memurlar yolculardan gerektiğinden daha fazla ücret almaktadırlar. Yol boyunca birçok farklı yerde uygulanan bu geçiş ücretleri malın değerine göre değil miktarına göre alınmaktaydı. Ekber Şah'ın bir süre boyunca bu ücreti kaldırma teşebbüsünde bulunması ancak saltanatının son yıllarında ücretin yeniden tedavüle alınması uygulamada neticeler alınmadığını göstermektedir²¹⁵. Uygulamanın Cihangir döneminde de devam ettiğini görmekteyiz. 1607 yılında haksızca ücret alan bir memuru padişah, kafasının tıraş edilmesi ve şehrin sokaklarında dolaştırılması suretiyle cezalandırmıştır²¹⁶. Cihangir'in tutumu önemlidir ancak Avrupa'da olduğu gibi²¹⁷ Hindistan'da da hırsızlık ve memurların suistimalleri örneklerden anlaşıldığı üzere rastlanılan vakalardı.

Son olarak yolcuların vasıtalarına göz atmak gerekmektedir. Hangi araçları kullandıkları ve hangi hayvanlarla seyahat ettikleri Hindistan'da ulaşımın imkanlarını ortaya koyacaktır. Seyyahların anlatımları Hindistan'da öküz arabalarının yani kağnıların yoğun olarak kullanıldığını düşündürmektedir. Della Valle arabaların çok olduğunu ve çift hörgüçlü çekici öküzlerin birçok eşya ile süslü olup boyunlarında bir dizi çan bulunduğunu yazar²¹⁸. Bu arabalar yalnızca öküzler ile değil aynı zamanda develer ile de çekilmektedir. Develerin yanı sıra tek hörgüçlü develer, katırlar ve eşekler de taşımacılıkta kullanılan diğer hayvanlardır²¹⁹. Atlar ise daha çok ordunun sahip

²¹⁴ Yol güvenliğini sağlamak bölge amirleri arasında yer alan Fevc-dar ve yollardan sorumlu zemindar adı verilen memurların ve bölge yöneticilerinin göreviydi. Fevcdar hakkında ayrıntılı bilgi için. bkz. Sarkar, *a.g.e.*, s. 45-47; Bayur, *Hindistan Tarihi Gurkanlı...*, s. 460; Edwardess and Garrett, *a.g.e.*, s. 184; Ambika Singh, *Urban Life...*, s. 107, 134-135; Zemindar hakkında ayrıntılı bilgi için ise bkz. Farooque, *a.g.t.*, s. 31-32.

²¹⁵ Moreland, *India At The Death of Akbar...*, s. 48-50; Schimmel, *a.g.e.*, s. 101; Eraly, *The Mughal World...*, s. 203, 286.

²¹⁶ Fernao Guerreiro, *Jahangir And The Jesuits With An Account of The Travels of Benedict Goes And The Mission To Pegu, From The Relations of Father Fernao Guerreiro*, (Edited By Sir E. Denison Ross And Eileen Power), (Translated By C. H. Payne), George Routledge & Sons, Ltd., London 1930, s. 36-37.

²¹⁷ Moreland, *India At The Death of Akbar...*, s. 41.

²¹⁸ Della Valle, *a.g.e.*, s. 205; Ambika Singh, *Urban Life...*, s. 142; Farooque, kağnıların genellikle uzun seyahatlerde kullanıldığını ifade etmektedir. bkz. Farooque, *a.g.t.*, s. 68.

²¹⁹ Terry, *a.g.e.*, s. 101-102; Coriate, *a.g.e.*, s. 50; De Laet, *a.g.e.*, s. 82; Bilhassa tek hörgüçlü develer, Hindistan'ın çöl bölgelerinde nakliye ve ulaşım için en uygun hayvan olmaktadır. Çölün su, yiyecek, rüzgar, sıcak ve soğuk gibi ulaşım ve nakliye için tüm menfi özelliklerine karşı dayanıklılıkları ve söz konusu zor şartlarda diğer ulaşım vasıtalarına göre daha fazla mesafe katedebilmeleri develeri önemli bir noktaya koymuştur. Babürlü Hindistan'ında bir nakliye hayvanı olarak develerin mevcudiyeti ve önemi

olduğu değerli hayvanlardır²²⁰. Bu sebeple yolculuklarını genellikle yaya olarak sürdüren halkın kullandığı en yaygın hayvanlar öküzler ve develer olarak gözükmektedir. Tekrar arabalara dönersek bunlar genellikle öküzlerin çektiği iki tekerlekli vasıtalarlardır. Daha maliyetli ve kaliteli olanların üstü örtülebilmektedir. Günlük olarak yirmi milden fazla gidebildikleri belirtilmektedir²²¹. Taşımacılıkta kullanılan bir diğer vasıta tahtirevandır. İki sırtın üzerine kurulu bir platformdan oluşan tahtirevanın taşınması için en az iki ve daha fazla kişi gereklidir. Tahmin edileceği gibi maliyetli ve en konforlu seyahat vasıtası olan tahtirevan daha ziyade ümera ve diğer ekâbir tarafından kullanılmaktadır²²². Roe, Burhanpur'dan ayrıldığı sıralarda hastalığı sebebiyle tahtirevanla yoluna devam etmiştir²²³. Jourdain de Kenbaye'den ayrılırken Mukarreb Han'ın kendisine tahtirevan ve muhafızlar tahsis ettiğini belirtir²²⁴. Tahtirevanları Babürlü saray ahali de kullanmaktadır. Saraydaki kadınlar, genellikle içerisinin gözükmemesi için kumaşla çevrili tahtirevanları ve fillerin sırtına kurulmuş bir platform olan *mahfeleri* tercih etmektedirler²²⁵. Babürlü padişahlarının da birçok farklı vasıtayı tercih ettiklerini görüyoruz. At, seçkin bir vasıta olmasının yanı sıra atalar ile kurulan bağın devamı olması sebebiyle Babürlüler için önemli bir hayvan olarak görülmüş ve günlük hayatlarında yer edinmiştir. Öte yandan Timurluların Hindistan'daki yeni vasıtaları arasına fil de eklenmiştir. Cihangir, Hindistan'da yerleşmiş bir kültürden bahseder. Doğuya sefere gidileceği zaman dişli bir file, batıya sefere gidileceği zaman tek renkli atlara, kuzeye sefere gidileceği zaman tahtirevana ve güneye sefere gidileceği zaman da arabalara binildiğini söyler²²⁶. Buradan anlaşılacağı üzere filler yalnızca bir yük hayvanı olarak görülmemiş aynı zamanda sembolik bir anlam da kazanmışlardır. Filler aynı zamanda zorlu engelleri aşmak adına faydalı olmaktadır. Cihangir maiyeti ile birlikte Bahat Nehri'ni geçme gayretinde oldukları bir vakitte iki yüz kadar filin nehrin akıntısından dolayı suyu

hakkında detaylı bilgi için bkz. Nazer Aziz Anjum, "Camel As Transport Animal in Mughal India", *PIHC*, (vol. LXVII), (2006-2007), s. 244-250.

²²⁰ Chand, *a.g.e.*, s. 39; Ambika Singh, *Urban Life...*, s. 145.

²²¹ Terry, *a.g.e.*, s. 145.

²²² Parihar, *a.g.e.*, s. 16-17; Farooque, *a.g.t.*, s. 160-161; Ambika Singh, *Urban Life...*, s. 146-147.

²²³ Roe, *a.g.e.*, s. 80.

²²⁴ Jourdain, *a.g.e.*, s. 174.

²²⁵ De Laet, *a.g.e.*, s. 82; Schimmel, *a.g.e.*, s. 163; Mısra, *a.g.e.*, s. 105-107.

²²⁶ Jahangir, *a.g.e.*, s. 202; Strachan, *Thomas Roe...*, s. 97.

geçemeyenleri ve onların yüklerini karşıya geçirdiğini yazmaktadır²²⁷. İki yüz filin çok büyük bir sayı olduğu düşünülmemelidir. Çünkü saray yola çıktığında neredeyse bir şehir harekete geçmektedir. Padişahın yolculuklarında sayısız hayvan, araç gereç, hizmetkar dahil her şey planlanmaktadır. Öyle ki padişahların yolculuk esnasında kamp kurdukları ordugahların nizamı şehirlerle yarışmaktadır. Peki o halde ordugahları bir kenara bırakırsak Cihangir dönemi Babürlü şehirlerinin durumu nasıldı? Şehirlerdeki abidevi eserler nelerdi? Benzer sorularla şehirlerin mimari yapısı hakkında genel bir tablo çizilirse bu tablo, toplumun hayat tarzına temel oluşturacaktır.

1. 6. Babürlü Şehirleri ve Binaları

Bu başlık altında Cihangir döneminde Babürlü şehirlerinin mimari unsurlarına yer verilerek genel bir panorama elde edilmeye çalışılacaktır. Babürlü mimarisinin altın dönemini Ekber, Cihangir ve Şah Cihan saltanat müddetlerinin teşkil ettiğini söyleyebiliriz. Bu parlak dönemde birçok abidevi yapının yanı sıra şehirleşme bakımından da Hindistan'da büyük bir canlılık görülmektedir. Bilhassa Ekber döneminde yapılan fetihler ve güçlenen ekonomi sebebiyle Cihangir ve Şah Cihan dönemleri mimari eserlerin niteliği ve niceliği artmıştır. Cihangir döneminde Agra Kalesi veya Tac Mahal gibi bir yapı inşa edilmemiş olmasına rağmen birçok mahal, yol, kervansaray, han, pazar, vs. binalar ile Hindistan şehirleri süslenmiştir. Söz konusu süslenmenin yansımalarını en iyi şekilde seyyahların eserlerinde görmek mümkündür. 17. yüzyılın ilk yarısında Hindistan şehirlerinin Avrupalı seyyahlardaki genel intibası, şaşkınlığa sebebiyet verecek niteliktedir. Seyyahlarda şehirlerin çok büyük ve kalabalık oldukları yönünde bir fikir birliğinin oluştuğunu söyleyebiliriz. Hindistan'ın başlıca şehirlerinden Agra muhtemelen bu tarihlerde Hindistan'ın en büyük şehri olabilir. Agra'nın bir şehir haline gelmesi İskender Lûdî* zamanında gerçekleşmiştir ancak buna rağmen şehrin Yamuna nehrinin her iki tarafına yayılması Ekber Şah dönemine denk gelmiştir. Ekber döneminde hızlı bir gelişme yaşayan şehir 17. yüzyılın ilk yarısında Babürlülerin ana şehri olarak karşımıza çıkmaktadır²²⁸. Yazarının belli

²²⁷ Jahangir, *a.g.e.*, s. 321. Withington da Nariad civarında suyun yükseldiği bir nehri geçmek için filin kullanıldığını yazmıştır: Foster, *a.g.e.*, s. 206.

* Ludiler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Şahin, *a.g.t.*, s. 44-45; Awadh Bihari Pandey, *The First Afghan Empire In India*, Bookland Pvt. Ltd., Calcutta 1956.

²²⁸ İdris Bostan, "Agra", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Yayınları, İstanbul 1988, (c. I), s. 450-451; Akhtar, *a.g.t.*, s. 5-6; Ekber Şah'ın Agra Kalesini inşa etmesinden sonra Agra'nın merkezi

olmadığı bir Cizvit metninde Agra, Babürlü ülkesindeki en geniş ve gösterişli şehir olarak tasvir edilmektedir²²⁹. Finch, Agra'nın “*elli yıldan fazla şöhreti olmadığını ama şu an geniş, büyük ve kalabalık bir şehir*” olduğunu söylemektedir²³⁰. De Laet de şehrin Ekber'den önce küçük bir yerleşim yeri olduğunu daha sonra büyük ve çok kalabalık bir şehir haline geldiğini aktarmaktadır²³¹. Şehir Yamuna nehri kıyısında kurulması dolayısıyla yapılaşma da bilhassa nehir kıyısında yoğunlaşmıştır. Palsaert, yapılaşmanın genel çerçevesini açık ve anlaşılır bir şekilde çok iyi özetlemektedir. Şehrin genişliğinin uzunluğu kadar olmadığını, herkesin nehir kıyısına yakın olmak için çaba harcadığını ve bu sebeple de nehir kenarlarında devlet adamları ve emirlerin binalarına rastlanıldığını belirtmektedir²³². Palsaert'in gözlemleri doğrudur. Nehir kıyısı boyunca Agra kalesi, cami ve türbeler, bağlar ve emirlerin hanelerine rastlamak mümkündür. Cihangir döneminde henüz Tac Mahal inşa edilmemiş olduğundan Agra'nın en dikkat çekici yapısı yine nehir kıyısında konuşlanmış kaledir. Kızıl Kale olarak da adlandırılan Agra kalesi, Ekber Şah döneminde kızıl kum taşından nehrin hemen kıyısında inşa edilmiştir. Bir kompleks olarak inşa edilen kalenin çevrelediği alan içerisinde padişahın sarayları ve başka binalar da mevcuttur. Örneğin kale yapısının içerisindeki Divan-ı Âmm ve Cihangirî Mahal en dikkat çekici binalar olarak ilk akla gelenlerdir²³³. Nehir kıyısı boyunca devam edildiğinde emirlerin evlerinin de sıralandığı kaynaklarda zikredilmektedir. Finch ve Withington da emirlerin hanelerinin nehir boyunca uzandığını yazmaktadırlar²³⁴. Bunların dışında Agra sokakları dar ve uzun olup kalabalıklığından sık sık bahsedilen bir görüntüye sahiptir²³⁵. Agra'nın yaklaşık on kilometre kadar kuzeybatısındaki Sikandra'da yer alan Ekber Şah türbesi de önemli mimari eserlerden biridir. Hawkins bu abidevi eser hakkında “*dünyanın en nadir*

bir konum teşkil etmesi dolayısı ile şehir hem payitaht haline gelmiş hem de ticari ve siyasi bir merkez olarak parlamıştır. bkz. Ambika Singh, *Urban Life...*, s. 31-32.

²²⁹ Jorge Flores, *The Mughal Padshah, A Jesuit Treatise on Emperor Jahangir's Court and Household*, Brill Academic Pub., Leiden 2015, s. 88.

²³⁰ Finch, *a.g.e.*, s. 62; Yine farklı dönemlerde Hindistan'ı ziyaret eden pek çok seyyah, Agra'nın ticaret, üretim, idare merkezi olduğunu söyleyerek şehrin büyüklüğüne, kalabalıklığına, canlılığına şaşırarak ifadeler kullanmıştır. bkz. Ambika Singh, *Urban Life...*, s. 68-69; Kaushik, *a.g.t.*, s. 63.

²³¹ De Laet bu bilgileri muhtemelen Palsaert'in eserinden faydalanarak vermektedir: De Laet, *a.g.e.*, s. 37.

²³² Palsaert, *a.g.e.*, s. 2; De Laet, *a.g.e.*, s. 37-38; Akhtar, *a.g.t.*, s. 13-14.

²³³ Çağlayan, *a.g.t.*, s. 172-174; B. Prasad, *a.g.e.*, s. 138; Bayur, *Hindistan Tarihi Gurkanlı...*, s. 516-517.

²³⁴ Foster, *a.g.e.*, s. 226; Finch, *a.g.e.*, s. 66; Palsaert, nehir kıyısı boyunca emirlerden bazılarının mahal ve diğer binalarını sıralamıştır. bkz. Palsaert, *a.g.e.*, s. 2-3; Akhtar, *a.g.t.*, s. 68.

²³⁵ Jourdain, *a.g.e.*, s. 163-164; Flores, *a.g.e.*, s. 88- 89; Herbert, *a.g.e.*, s. 60; Akhtar, *a.g.t.*, s. 52.

anıtlarından biri sayılabilir”²³⁶ diye övgülerde bulunmuştur. Withington da Hristiyan diyarlarında ve başka yerlerde gördüğü en güzel bina olarak türbeyi tasvir etmektedir²³⁷.

Seyyahların Agra ile kıyasladıkları diğer bir yer Lahor’dur. Lahor, geçmişte Gaznelilerin doğu sınırını oluşturmasının yanı sıra son iki Gazne hükümdarına da merkez olmuş bir şehirdir. Ekber Şah’ın 1584 yılında sarayını Lahor’a taşıması şehrin inanılmaz bir gelişme göstermesine vesile olmuştur. Ekber ve Cihangir tarafından birçok bina ile süslenen Lahor, önemini ticaret yollarının kavşak noktası olması hasebiyle zenginliğinden almaktaydı. Şehirden geçen Ravi nehri ile de önemli bir nehir ticaret ağına sahipti²³⁸. Seyyahların bahislerinde Lahor ile alakalı en çok zikredilen mesele Agra-Lahor arasındaki ağaçlı yoldur. Bir önceki başlık altında söz konusu yol hakkında malumat verilmiştir. Bunun yanı sıra kaynaklarda, Ravi nehri kenarına kurulu şehirdeki Lahor kalesine de değinilmektedir. Finch, doğunun en büyük şehirlerinden biri dediği Lahor’da kale ve kalenin içerisindeki binaları anlatmaktadır. Padişahın sarayı, durbar salonu, avlular ve divanhane kalenin içerisinde bulunan yapılarıdır²³⁹. Herbert ise Lahor’un havasının temiz ve canlandırıcı, sokaklarının zarif ve taş döşeli olduğunu ve şehirde saraylara, camilere, hamamlara, su sarnıçlarına-havuzlarına ve bağlara rastlamanın mümkün olduğunu söylemektedir²⁴⁰. Coryat da Lahor’un “*dünyanın en büyük şehirlerinden biri*”²⁴¹ olduğunu yazarken şehirden hayli etkilenmiştir. 17. yüzyılın ilk yarısında Hindistan’ı ziyaret eden seyyahların Lahor’u dünyanın en büyük şehirleri ile karşılaştırmaları Lahor’un ihtişamını ve zenginliğini göstermektedir. Lahor’un yukarıda verilen rotalar ile önemli şehirlere bağlanıyor olması şehri ticaretin ana üslerinden biri haline getirmiştir. Karayolu ve Ravi nehri gibi su yolları aracılığıyla birçok bölge ile kolay ulaşım sağlaması Lahor’u Babürlülerin en önemli şehirleri arasına sokmuştur. Ayrıca Lahor, ‘*bahçelerin şehri*’ olarak bilinmektedir. Bu unvanı sahip olduğu çeşitli bahçelerin varlığından almıştır. Örneğin Şalimar, Dilkuşa, Badami

²³⁶ Hawkins, *a.g.e.*, s. 442; Hawkins, *Purchas His Pilgrimes*, s. 51; Michael H. Fisher (ed), *Visions of Mughal India, An Anthology of European Travel Writing*, (Preface By William Dalrymple), I. B. Tauris & Co. Ltd, New York-London 2007, s. 67.

²³⁷ Foster, *a.g.e.*, s. 227.

²³⁸ Palsaert, *a.g.e.*, s. 30; Ambika Singh, *Urban Life...*, s. 33-34, 79.

²³⁹ Finch, *a.g.e.*, s. 74-76; Bayur, *Hindistan Tarihi Gurkanlı...*, s. 517.

²⁴⁰ Herbert, *a.g.e.*, s. 68.

²⁴¹ Coriate, *a.g.e.*, s. 13-14. Cihangir, Lahor’u “Hindistan’ın en büyük şehirlerinden biri” diye tasvir etmektedir. bkz. Jahangir, *a.g.e.*, s. 54; Ambika Singh, *Urban Life...*, s. 33, 79.

bağları zarafetleriyle hâlen ilgi çekmektedir. Babürlü şehir yapılarında bağların önemine daha sonra ayrı olarak değinilecektir.

Cihangir döneminin bir diğer meşhur şehri Fetihpur Sikri'dir. Sikri köyünün bir şehir haline gelmesi Ekber Şah'ın Ciştiyye tarikatına mensup şeyhlerinden olan Selim Cişti'ye yaptığı bir ziyaret ile başlamaktadır. Şeyh, çocuğu olmayan padişaha evlat müjdesini vermiştir. Çocuk doğduğu zaman, şeyhe hitaben Selim adını almıştır ki daha sonra Cihangir mahlasıyla padişah olmuştur²⁴². Ekber Şah, bunun üzerine Sikri'yi mimari eserler ile süslemeye başlamıştır. 1574 yılında Gücerat'ın fethinden sonra, yapılan bu fethetme hitaben şehir Fetihpur adını almış ve 1574-1586 yılları arasında Babürlü Devleti'nin payitahtı olarak kullanılmıştır²⁴³. Fetihpur Sikri'nin en meşhur yapısı Türbe Cami veya Cami Mescid'dir. Mescid-i Haram'dan sonra en büyük mabed olması arzusuyla inşa edilmiştir²⁴⁴. Cami, avlusu ve kapılarıyla büyük bir komplekstir. Avlusunda Şeyh Selim Cişti'nin türbesinin bulunmasından dolayı Türbe Cami olarak da adlandırılmaktadır. Güneyde yer alan Bülend Dervaza kapısı elli dört metre yükseklikte olup cami inşaatıyla beraber inşa edilmiştir²⁴⁵. Cihangir, caminin avlusunun altında yağmur suyu ile doldurulmuş su sarnıcından bahsetmektedir. Böylece daimi olarak cami kompleksinde yaşayanların su ihtiyacı sağlanmaktadır²⁴⁶. Finch ise camiyi “doğunun en güzel camisi” olarak nitelendirdikten sonra Bülend Dervaze'yi “tüm dünyanın en yüksek kapısı” olarak kaydetmektedir²⁴⁷. Sikri'nin harap görüntüsünden bahsettikten sonra bu binalarla karşılaşması ve bu binalar hakkındaki yorumları abidevi eserlerin Finch'i etkilediğini göstermektedir. Fetihpur'da ayrıca Ekber Şah'ın yaptırdığı saray ve pazar da bulunmaktadır. Bunlar Sikri'nin abidevi eserleri olarak göze çarpmaktadır.

Hindistan'ın kuzey-batı kıyılarına yöneldiğimiz zaman Avrupalı gezginlerin eserlerinde Gücerat bölgesinde yer alan önemli liman şehirleri hakkında bilgilere rastlanmaktadır. Surat, seyyahların çoğunun Hindistan'a ilk ayak bastıkları yer olmaktadır. Liman şehir olmasından dolayı bilhassa ticari faktörler ile ön plana

²⁴² Jahangir, *a.g.e.*, s. 21; Nûrî'd-Dîn Cihângîr Şâh, *a.g.e.*, s. 37-38; Gladwin, *a.g.e.*, s. 1; Srivastava, *a.g.e.*, s. 264.

²⁴³ Saiyid Athar Abbas Rizvî, “Fetihpur Sikri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Yayınları, İstanbul 1995, (c. XII), s. 473; Gladwin, *a.g.e.*, s. 3.

²⁴⁴ Engin Beksaç, “Fetihpur Sikri Ulu Camii”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Yayınları, İstanbul 1995, (c. XII), s. 473-475; Bayur, *Hindistan Tarihi Gurkanlı...*, s. 517-518.

²⁴⁵ Catherina B. Asher, *The New Cambridge History of India, Architecture of Mughal India*, (vol. I: 4), Cambridge University Press, Cambridge 2008, s. 52-53.

²⁴⁶ Jahangir, *a.g.e.*, s. 294.

²⁴⁷ Finch, *a.g.e.*, s. 55.

çıkıştır. Palsaert'in ifadelerine göre şehir oldukça iyi bir şekilde inşa edilmiştir. Şehir surlardan yoksundur ancak etrafına hendekler kazıldığını yazmaktadır²⁴⁸. Şehrin Babürlü Devleti için ehemmiyeti liman olmasından dolayıdır. Ayrıca Mekke'ye gitmek isteyen hacıların tercih ettiği bir güzergah ve kumaş üretiminde önemli bir endüstri merkezidir. Finch ise şehirden geçen Tapti nehrinin yukarısına doğru gelindiğinde bir kale olduğunu söyler. Kalenin yakınında mevcut bir gümrükhaneden bahsetmektedir²⁴⁹. Della Valle, Surat'ın aşırı kalabalık olmasına değinmektedir. Diğer Babürlü şehirlerinde olduğu gibi burasının da kalabalık olduğunu ama Hindu ve Müslümanların bir arada barış içinde yaşadıklarını ifade etmektedir²⁵⁰. Gücerat bölgesinde işlek bir diğer liman Kenbaye'dir. Kenbaye, Surat limanının kuzeyinde yer almaktadır. Şehir kalın surla çevrili olup sokakları taş döşeli ve pazarı geniştir²⁵¹. De Laet, Kenbaye'nin Surat'tan iki kat daha büyük olduğunu görüşündedir. Sokaklarının düz ve taş döşeli olduğunu söyledikten sonra şehirde büyük miktarda maymun bulunduğunu ve bunların sık sık insanları yaraladıklarını anlatmaktadır²⁵². Kenbaye, 17. yüzyılda önemini kaybeden yerlerden biri olmuştur. Bunda kum birikmesi nedeninden dolayı gemilerin limana yaklaşmalarının yanı sıra Surat'ın daha fazla önemli bir merkez haline gelmesi ve böylece Surat'ın tercih edilir olması da etkili olmuştur²⁵³. Gücerat bölgesinin ana şehri ise Ahmedabad'dır. Withington şehri bir kıyaslamaya tabi tuttuğu zaman Londra kadar büyük olduğunu söylemiştir²⁵⁴. Cihangir döneminde Ahmedabad'da bahçeler ve köşkler inşa edilmiştir. Cihangir'in pazardaki ulu camiyi görmeye gitmesinden Ahmedabad'da büyük bir caminin varlığı anlaşılmaktadır. Cihangir'e göre cami gerçekten şahane bir binadır²⁵⁵. Bu cami Gücerat Sultanlığı'nın hükümdarlarından Sultan Ahmed tarafından 1411 senesinde kurulmuştur²⁵⁶. Ayrıca Herbert'e göre şehrin sokakları geniş ve sevimli, pazarları çeşitli mallarla dolu, kalesi ise hendekle çevrili,

²⁴⁸ Palsaert, *a.g.e.*, s. 39.

²⁴⁹ Finch, *a.g.e.*, s. 35-36.

²⁵⁰ Della Valle, *a.g.e.*, s. 211.

²⁵¹ Finch, *a.g.e.*, s. 88; Kenbaye hakkında genel bir değerlendirme için. bkz. B. Prasad, *a.g.e.*, s. 285-286; Kaushik, *a.g.t.*, s. 83-85.

²⁵² De Laet, *a.g.e.*, s. 19.

²⁵³ Ambika Singh, *Urban Life...*, s. 62; M. Sharma, *a.g.t.*, s. 25-26; Kaushik, *a.g.t.*, s. 83.

²⁵⁴ Foster, *a.g.e.*, s. 206; Ambika Singh, *Urban Life...*, s. 71; Ahmedabad, geniş sokakları ve birçok pazarı ile ünlü bir yer olarak anılmaktadır. bkz. Farooque, *a.g.t.*, s. 64.

²⁵⁵ Jahangir, *a.g.e.*, s. 244-245.

²⁵⁶ Mustafa Oğuz, "Ahmedâbâd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Yayınları, İstanbul 1989, (c.II), s. 164.

güçlü ve geniştir²⁵⁷. Babürlüler döneminde şöhreti yüksek bir yer haline gelen Ahmedabad şehri Evrengzib döneminden sonra önemini yitirmeye başlamıştır. Ülkenin kuzeyine gidildiği vakit ise Keşmir ve Kabil ile karşılaşmaktadır. Bu bölgeler Babürlü padişahlarının Hindistan sıcaklarından kurtulmak istediklerinde ziyaret güzergahları olmaktadır. Cihangir de birçok kez bu dağlık ve görece serin yerleri istirahatgah olarak tercih etmiştir. Keşmir bölgesinin merkezi Srinagar olup şehirden geçen nehir üzerinde köprüler inşa edilmiştir. Cihangir Keşmir'i büyüleyici bir bahçe gibi sunmaktadır. O, Keşmir için “*Hükümdarlar için gözleri büyüleyen bir bahçedir*” der ve kırlarına, şelalelerine ve su kaynaklarına övgüler yağdırır²⁵⁸. Keşmir'in doğal güzelliklerinin yanı sıra sahip olduğu sayısız bahçeler de Babürlü sarayının ilgisini çekmiştir. Ayrıca Keşmir'de elma, armut ve ceviz gibi birçok meyve yetiştirilmektedir. Fakat safran ve Keşmir şalları bölgenin en meşhur ürünleri olarak kaynaklarda zikredilmektedir²⁵⁹. Keşmir'in kumaşları uzun yıllar Hindistan emirlerinin ve zenginlerinin ana giyim maddesi olmuştur. Babürlü padişahlarının hediyeleri arasında yer alan Keşmir şalları, birçok farklı diyara da pazarlanmaktaydı. Bu başlıca etkenler, Keşmir'de yoğun bir şal endüstrisinin gelişmesine yol açmıştır. 18. yüzyılın ortalarına kadar Srinagar ve çevresinde kırk bin dokuma tezgahının varlığından söz edilmektedir²⁶⁰. Keşmir'in batısında yer alan Kabil de Babürlü ülkesinin kuzey sınırlarındaki şehirlerden biridir. Kabil nehrinin sağ yakasında konumlanan şehirde devletin kurucusu Babür Şah'ın türbesi yer almaktadır. Cihangir, 1607 yılında Kabil'e vardığında Babür Şah'ın türbesini ziyaret ettiğini ve ihtiyaç sahibi insanlara aş, ekmek ve helva dağıttığını söylemektedir²⁶¹. Ayrıca şehrin Babürlülerin kuzeydeki ticari kapılarından biri olması hasebiyle birçok kervansaray, pazar ve hana sahip olduğu kaydedilmektedir²⁶².

²⁵⁷ Herbert, *a.g.e.*, s. 62; B. Prasad, *a.g.e.*, s. 287-288; Farooque, *a.g.t.*, s. 64; Arshia Shafqat, “Administration of Ahmadabad City Under The Mughals”, *PIHC*, (vol. LXVI), (2005-2006), ss. 460-466.

²⁵⁸ Jahangir, *a.g.e.*, s. 331-332.

²⁵⁹ Palsaert, *a.g.e.*, s. 35; Jahangir, *a.g.e.*, s. 70; Habib, *a.g.e.*, s. 52.

²⁶⁰ Janet Rizvi, “Kashmir Shawls”, *Encyclopedia of India*, Charles Scribner's & Sons, New York 2005, (c. III), s. 21; Showkat Ahmad Dar, 18. yüzyıl sonunda Srinagar'da 24 bin tezgahtan bahsetmektedir. Keşmir'de şal endüstrisi, Babürlü dönemindeki vaziyeti, gelişimi ve fiyatları için bkz. Dar, *a.g.t.*, s. 187-196.

²⁶¹ Jahangir, *a.g.e.*, s. 77; Samrin, *a.g.m.*, s. 1305.

²⁶² Finch, *a.g.e.*, s. 82; Ebul Fazl, Kabil'i Hindistan'ın iki giriş kapısından biri olarak tanımlamış. Bkz. Samrin, *a.g.m.*, s. 1303.

Yukarıda Cihangir döneminde önemli Babürlü şehirlerinin bazılarında yer verilmiştir. Bu kısımda ise şehirlerdeki binaların mimari özellikleri üzerinde durulacaktır. Bölgelerin hammadde kaynaklarının binaların inşasında ana faktör olduğu bilinmektedir. Buna ek olarak genellikle yapı hammaddesinin kereste ve topraktan oluştuğu kaynakların ışığında gözlemlenmiştir. Bir Cizvit metnine bakıldığında Agra'da tüccarların, zenginlerin ve seçkin insanların taş ve tuğladan geniş ve iyi evlere sahip oldukları zikredilirken halkın ise saman kaplı çamur evlere sahip oldukları ifade edilmektedir²⁶³. Finch de hemen hemen aynı ifadeleri kullanmaktadır. Soyluların ve tüccarların evlerinin tuğla ve taştan düz çatı üslubunda inşa edildiğini, halkın evlerinin ise samanlı çamur duvarlardan yapıldığını ve bu malzemelerin de daha sonra korkunç yangınlara sebebiyet verdiğini söylemektedir²⁶⁴. Evlerin ahşap malzemelerden inşa edilmesinin büyük yangınlara sebebiyet verdiğini Jourdain de ifade etmiştir²⁶⁵. Keşmir'deki evleri tasvir eden Cihangir, kerestenin kullanıldığını ve çatıların toprakla kaplandığını yazmaktadır²⁶⁶. Babürlülerin liman şehirlerine baktığımızda, yine çevresel etkilere göre şekillenen ev mimarileri olduğu görülmektedir. Ağaçların bol olduğu bölgelerde evlerde kerestenin kullanımı yaygındır. Babürlülerin uluslararası limanı hüviyetindeki Gücerat bölgesinde ise genellikle kerpiç ve kirecin kullanıldığı tespit edilmiştir. Roe, Burhanpur'da emirlerin haneleri dışındakilerin topraktan yapıldığını belirtmektedir. Roe daha sonra bu tespitini Surat'ı hariç tutarak tüm ülke için yapmaktadır. Surat'ta ise bazı kargir binaların olduğunu söylemektedir²⁶⁷. Edward Terry ise ülkedeki evlerin yapılarıyla alakalı daha genel ifadeler vermektedir. Genel olarak evlerin alçak yapıldığını, çatı kısmının sıcaklığın şiddetini azaltmak amacıyla düz ve kalın bir şekilde inşa edildiğini kaydetmektedir. Ayrıca düz çatı kısmının teras olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır²⁶⁸. Terry köylerdeki evlerle ilgili olarak durumlarının çok kötü ve sıradan olduğunu belirtir. Genellikle toplu yerleşim tarzının görüldüğünü ve

²⁶³ Flores, *a.g.e.*, s. 89; Ambika Singh, *Urban Life...*, 199-203.

²⁶⁴ Finch, *a.g.e.*, s. 65-66.

²⁶⁵ Jourdain, *a.g.e.*, s. 163.

²⁶⁶ Jahangir, *a.g.e.*, s. 332; Palsaert, ise Keşmir evlerinin çam ağacından yapıldığını ve boşlukların çamur ile sıvanarak kaplandığını yazmıştır. bkz. Palsaert, *a.g.e.*, s. 34; Dar, *a.g.t.*, s. 237.

²⁶⁷ Roe, *a.g.e.*, s. 70, 88, 105; Herbert de Surat için evlerin bazılarının keresteden bazılarının ise kerpiçten olduğunu söyler. bkz. Herbert, *a.g.e.*, s. 36. Terry ise Ahmedabad'daki evlerin çoğunun kargir olduğunu ifade etmektedir. bkz. Terry, *a.g.e.*, s. 179.

²⁶⁸ Terry, *a.g.e.*, s. 176-177.

yapı malzemesinin toprak ve samandan müteşekkil kerpiç olduğunu aktarmaktadır²⁶⁹. Yukarıda yer alan ifadelerden şehirlerde binaların yapımında görece daha iyi malzemeler kullanıldığı görülürken köylerde ise çok daha basit maddelerle ihtiyacın giderildiği görülmüştür. Emirlerin evlerinin ve cami, kervansaray, kos- minare gibi kamu binalarının yapımında ise mermer, taş veya tuğla malzemelerinin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Alt sınıfa mensup insanların yapı inşa malzemelerini saman, ağaç ürünleri, toprak mamulleri, kerpiç ve kireç oluşturmaktadır. Kısacası halkın evleri, kolayca bulunabilen, bölgedeki hammadde bolluğunun belirlediği ve inşasının kolay olduğu malzemeler ile inşa edilmiştir²⁷⁰.

Babürlü şehir yapısını belirleyen bir diğer etmen ise Türklerin ve bilhassa Timurlu hanedanının Hindistan'a en büyük katkılarından biri olan bahçe inşacılığıdır. Atalarından gelen bahçe tutkusunu Babürlü padişahları Hindistan'da sergilemişler ve birbirinden güzel bahçe dizaynları miras bırakmışlardır. Babür, Kabil'e hakim olduğu zaman yani 1509 yılında orada Bağ-ı Vefa'yı inşa ettirmiştir. Yine Agra'da bahçe inşa ettirmek amacıyla yer ararken ne kadar dikkatli ve ihtiyatlı davrandığı görülmektedir²⁷¹. Ekber Şah da Keşmir'de yaptırdığı Nesim Bağ ile bahçe tutkusunu hayata geçirmiştir²⁷². Ekber Şah'ın oğlu Cihangir ise belki de Babürlü padişahları arasında bahçe tutkusunu mimariye en fazla dönüştürebilen padişaktır. Birçok yerde Cihangir döneminde yapılan bahçelere rastlamak mümkündür. Babürlü bahçeciliğinin bazı genel özellikleri bulunmaktadır. Dikdörtgen veya kare biçiminde, su arklarının parçalara böldüğü, bu arkların yanı başıyla düşünülen yolların ve genellikle bahçenin ortasına konuşlanan havuzların yer aldığı Babürlü bahçelerinin etrafı ise çoğunlukla bir çeperle çevrili olmaktadır²⁷³. Kur'an'daki bahçe anlayışından esinlendiği düşünülen Babürlü

²⁶⁹ Terry, *a.g.e.*, s. 179-180.

²⁷⁰ Habib, *a.g.e.*, s. 109-110.

²⁷¹ Akhtar, *a.g.t.*, s. 22, 29; Babür Şah'ın, Agra'nın fethinden sonra şehri pek beğenmediği anlaşılmaktadır. Şehri pis ve harap bulmuştur. Öyle ki bahçe inşası için başka yerler aramayı dahi aklına getirmiştir. Agra'da ilk Babürlü bahçelerinin teşekkülü Babürname'de şöyle ifade edilmektedir: “ *Agra'ya gelişimden birkaç gün sonra bu amaçla Cûn suyundan geçip bahçe yapılabilecek yerleri araştırdım. Öyle safasız ve harap yerlerdi ki, oralardan iğrenme ve tiksiniyle geçtik. Bu yerin iğrençliği ve pisliliği yüzünden çarbağ hayalini aklımdan çıkardım. Ama oradan başka da Agra'ya böyle yakın bir yer pek yoktu. Birkaç gün sonra, ister istemez aynı yer ele alındı... Böylece safasız ve düzensiz Hind'de güzel, planlı ve muntazam bahçeler yapıldı*”. bkz. Babur, *a.g.e.*, s. 515; İngilizce çev., s. 363-364; Roux, *a.g.e.*, s. 333; Amita Singh, *Wild Life...*, s. 13.

²⁷² Schimmel, *a.g.e.*, s. 295.

²⁷³ Akhtar, *a.g.t.*, s. 23; Fatma, *a.g.t.*, s. 6; Edwardess and Garrett, *a.g.e.*, s. 342; Amita Singh, *Wild Life...*, s. 128-129; Cihangir'in Nur Menzil Bağ'ını tarifi Babürlü bahçelerinin yapısına örnek teşkil eder.

bahçeciliğinin politik bir fikir yansıttığı da söylenebilir. Babürlüler, fethettikleri yerlere bahçe inşa etmekten geri durmamışlardır²⁷⁴. Böylece bahçelere rastlanan yerlere Babürlülerin geldiği fikrine ulaşılabiliriz. Yukarıda örneklerini verdiğimiz gibi Babür Şah'ın hakimiyet sağladıktan hemen sonra Kabil ve Agra'da bahçe inşa etme çabası bahçelerin Babürlü hakimiyetinin birçok meşruiyet unsurundan biri olarak ön plana çıkmasına vesile olmuştur. Bahçelerde gerçekleştirilen teşrifat törenleri, şenlikler ve eğlenceler de hem devletin meşruiyetini tasdik edici anlayış taşırken hem de bahçelerin sosyal bir mekan haline geldiğini göstermesi bakımından önemlidir²⁷⁵. Örneğin perşembe günleri düzenlenen ve içki içilen eğlencelerden biri Cihangir Keşmir'de iken bir bağda yapılmıştır²⁷⁶. Bahçe inşa ve dizaynı şehirlerin de dizaynı anlamına gelmektedir. Babürlü şehirlerinde birçok bahçe olduğundan dolayı bunları şehir tasavvurunun içerisinde görmek gerekmektedir.

Cihangir, bahçenin dışında on iki büyük su kuyusu olduğu ve bu kuyudan suyun öküzler yardımıyla çekildiğini kaydetmektedir. Yukarıdaki bilgilere ek olarak bahçe kenarlarında su kuyuları olduğu da anlaşılmaktadır. bkz. Jahangir, *a.g.e.*, s. 296.

²⁷⁴ Fatma, *a.g.t.*, s. 17.

²⁷⁵ Fatma, *a.g.t.*, s. 72-73.

²⁷⁶ Jahangir, *a.g.e.*, s. 339.

İKİNCİ BÖLÜM

2. CİHANGİR DÖNEMİNDE HİNDİSTAN TOPLUMU ÜZERİNE

2. 1. Cihangir Döneminde Dinî Durum

Erken modern dönem toplum hayatını etkileyen önemli faktörlerin başında kuşkusuz din gelmektedir. Hem tarihi süreç hem de Hindistan gibi farklı inanç ve kültürlerin mevcut olduğu bir coğrafya göz önüne alındığında dinin halkın gündelik yaşamını şekillendiren başat faktör olması tabiidir. Din meselesi söz konusu olduğunda Hindistan’da karşımıza çok canlı ve dinamik bir mozaik çıkmaktadır. Hindistan Müslümanlar, Hindular, Hristiyanlar, Yahudiler, Parsiler, Sihler ve Caynistler gibi dinî ve mezhebî çeşitliliği yüksek olan bir ülke olarak kaynaklara yansımıştır. Çalışmamızda, kaynaklara yansıyan anekdotların değerlendirilmesinde dini inançların ritüelleri, kaideleri, uygulamaları değil; seyyahların farklı dini çevreleri gözlemlenmeleri sonucu toplumun gündelik hayatına yansımış olan âdetler, gelenekler ve görenekler göz önüne alınmıştır. Örneğin İslamiyet’in inanç esaslarına değinmek ve onlar üzerinde durmak yerine “dönem kaynakları Hindistan’da İslam hakkında neler yazmışlardır?” veya “toplumun günlük hayatında İslam dininin hangi işaretleri bulunmaktadır?” gibi sorulara cevap aranmıştır. Bu sebeplerden dolayı evvela padişahın ve halkın mütemadiyen yüzünü döndüğü hakim siyasi gücün dini olan İslamiyet hakkında bilgi vermek gerekmektedir.

Öncelikle burada İslamiyet ve Müslümanlardan bahsedildiğinde Türklerin merkez teşkil ettiği padişahın, emirlerin ve ordu mensuplarının temel alındığını belirtmemiz icap eder. Zira Arap veya İranlı Müslümanların Hindistan’da görülmeleri daha erken tarihlere dayandığı gibi mevcut nüfusları da daha azdır. Türkler ve Afganlar çalıştığımız dönem özelinde Hindistan’daki Müslümanların genel kitlesini oluşturmaktadır. Müslüman Türklerin Hindistan’a ilk seferleri Sebük Tegin ve Gazneli Mahmud dönemlerine uzanmaktadır. Babür Şah’ın 16. yüzyıldaki fethine kadar Hindistan’da Müslüman varlığı Gazneliler ve Delhi Türk Sultanlıkları dönemlerinden miras olarak devam edegelmiştir. Babürlüler dönemi dini ilişkilerinde ise hoşgörünün esas olduğunu aktaracağımız örnekler ile görmek mümkündür. Seyyahlar, genellikle İslamiyet’i padişahın şahsında tanımlamakta ve kendi dinlerinin İslam karşısında “hakiki din/ hak din” olduğunu ispat etmeye çalışmaktadırlar. Müslümanların İslam inancında günah olan bazı davranışlardan kaçınmaları da seyyahların notlarında yer alan bilgilerden

olagelmıştır. Bu tarz genel değerlendirmelerin haricinde seyyah Edward Terry'nin Müslümanların ibadetlerine ve öğretilerine varıncaya kadar çok detaylı ve kapsamlı kayıtlar tuttuğu gözükmemektedir. Diğer seyyahlar ile kıyaslandığında Terry'nin Müslümanların ibadet ve öğretilerine daha fazla ilgilenerek isabetli ifadeler kullanması muhtemelen kendisinin papaz olmasından kaynaklanmış olmalıdır. Terry, Müslümanların dini kaidelerini sekiz emir altında sıralayarak vermektedir. Bunların içerisinde ibadet, ahlak ve iman ile ilgili uyulması gereken esaslar bulunmaktadır. Örneğin günde beş vakit namazı ve yılda bir ay boyunca tutulan orucu Terry kadar detaylı aktaran başka bir kaynağa rastlanmamaktadır²⁷⁷. Terry, Müslümanların camiye gitmeden ayaklarını yıkadıklarını, camiye ayakkabılarını çıkararak girdiklerini, namaz esnasında hiçbir şeyin onların dikkatlerini dağıtamayacağını, kısık bir sesle dualarını ettiklerini ve namaz sırasında birkaç kez ellerini yüzlerine sürdüklerini yazarak bu konuda gözlemlerinin ne kadar detaylı ve isabetli olduğunu göstermektedir²⁷⁸. Diğer seyyahlarda ibadetler üzerine çok az bilgi bulunmaktadır. Kayıtların ekseriyetle padişahın dini görüşleri ve topluma etkileri çerçevesinde olduğu görülür. Özellikle Cizvit raporlarında Padişah Cihangir'in hangi dine mensup olduğu ve dinî politikaları üzerinde durulmaktadır. Coryat, Cihangir'in kendisinin meydana getirdiği dinden başka bir dine inanmadığını, sünnetsiz olduğunu ve diğer tüm Müslüman hükümdarlardan farklı olduğunu aktarmaktadır²⁷⁹. Roe da Cihangir'in sünnetsiz olduğunu ileri sürdükten sonra ateist olarak nitelendirmektedir²⁸⁰. Finch ise Cihangir'in, tüm emirlerin hazır bulunduğu bir sırada en sağlam inancın Hristiyanlık olduğunu ileri sürdükten sonra İslam dinini "masal" diye ifade ettiğini yazmaktadır²⁸¹. Sri Ram Sharma, seyyahların padişahın dinine dair kullanılan bu ithamların sebebini onların Avrupa'da böyle bir dini özgürlüğe alışmamış olmalarına bağlamaktadır. Çünkü eğer bir kişi bir dine inanıyorsa bunu o dine inanmayanları katlederek kanıtlamaya çalışacağı düşüncesinin seyyahlarda olabileceği üzerinde durmaktadır²⁸². Seyyahların Müslümanlarla ilgili aktardıkları

²⁷⁷ Terry, *a.g.e.*, s. 245.

²⁷⁸ Terry, *a.g.e.*, s. 254-255.

²⁷⁹ Strachan, ...*Thomas Coryate*, s. 246.

²⁸⁰ Roe, *a.g.e.*, s. 276.

²⁸¹ Finch, *a.g.e.*, s. 53.

²⁸² Yalnızca bu görüş yeterli değildir. Seyyahların eserlerini yazarken bazı meseleleri daha da ilginç hale getirmeye çalıştıkları da görülmektedir. Ayrıca Cihangir'in saltanat süresince tüm dinlere karşı toleranslı davranması da seyyahlarda padişahın dini mensubiyeti konusunda şüpheler ortaya çıkarmış olabilir. Ancak Cihangir'in namaz, oruç, şeyhlere duyduğu saygı gibi birçok temel İslam inanç ve ritüelini yerine

padişah ve çevresinde şekillendiğinden dolayı toplumun Müslüman kesimlerinin günlük hayatı ve dinî ritüellerine daha az yer verilmiştir. Halbuki toplumun üst kesimi ile alt kesimin dinî hayatında da aynı dine mensup olsalar dahi farklılıklar olmaktadır. Tara Chand, Hindistan Müslüman toplumunun ikiye ayrıldığını, üst sınıfın Kur'an ve hadisi takip ederlerken alt sınıfın geleneklerini yaşadıklarını belirtmektedir²⁸³. Gelenekler ve örfün birçok meselede başvurulan merci olması ise Müslümanlarla diğer dinlere mensup alt kesim grupların ortak günlük hayatları oluşmasına olanak sağlamaktaydı. Bu sebeplerden dolayı kaynaklara yansıdığı üzere Hindistan'daki İslamiyet kavramını padişah ile bağdaştırarak ele almak gerekmektedir. Çünkü padişahların dinî görüş ve politikaları seyyahların Hindistan'daki dini yapıya dair kayıtlarını belirlemiştir. Sarayın dışında kalan Hindistan Müslümanları hakkında bilgiler veren seyyahlar olmasına rağmen, seyahatnamelerde Hindistan'daki İslam'ı padişahın temsil ettiği veya seyyahlarda böyle bir algının mevcut olduğu açık bir şekilde gözükmemektedir.

Babürlü padişahlarının devletin kuruluşundan itibaren dini tesamüh çerçevesi içerisinde hareket ettikleri kaynaklarda anlatılmaktadır. Cihangir dönemi de Ekber Şah'ın oluşturduğu dinî çizginin* devamı niteliğini taşımaktadır. Misal olarak Ekber Şah tarafından kaldırılan cizye vergisi Cihangir döneminde de alınmamıştır. Müslüman olmayanlara kendi ibadethanelerini inşa etme izni devam ettirilmiştir. Yetmişden fazla yeni tapınak Cihangir dönemi boyunca Benares'te inşa edilmiştir. Hristiyanlar için Ahmedabad'da kilise açılmasına ve Agra ile Lahor'da mezarlık kurulmasına izin verilmesi Cihangir'in takip ettiği hoşgörü politikasını gösteren diğer örneklerdir²⁸⁴. Joseph de Castro ismindeki bir Cizvit, padişahın kendilerine dinlerini tebliğ edebilme,

getirdiği ve Müslüman olduğu bilinmektedir. Bu konuda şüphe celbedecek bir temel bulunmamaktadır. Diğer dinlere karşı göstermiş olduğu hassasiyet ve hoşgörü ise Hindistan'daki dinî serbestiyet ortamı hakkında bilgi vermektedir. bkz. Sri Ram Sharma, *The Religious Policy of the Mughal Emperors*, Oxford University Press, Calcutta 1940, s. 88-89; Faraz Anjum, "European Travel Writing and Western Perception of Indo-Muslim Civilization in India in the Seventeenth Century", *Journal of the Research Society of Pakistan*, Lahore, (vol. XLIV), (no. 2), December 2007, s. 119; Srivastava da Cihangir'i liberal/ılımlı bir Müslüman olarak tanımlamaktadır. bkz. Srivastava, *a.g.e.*, s. 301-302.

²⁸³ Chand, *a.g.e.*, s. 30.

* Ekber Şah, Hindistan'da birlik sağlamak amacıyla dinî fikirlerden faydalanmıştır. "Sulh-u Kul" adı verilen ve tüm dinlerle sulh ve herkesin inancına saygı anlayışı taşıyan bu fikirler Ekber Şah'ın saltanat döneminde uygulanmıştır. bkz. Yusuf Hikmet Bayur, "16. Asırda Dinî ve Sosyal Bir İnkılap Teşebbüsü", *Belleten*, TTK Basımevi, (c. II), (S. 5/6), s. 144-145, 176; Yusuf Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi: Gurkanlı...*, s. 80; Douglas E. Streusand, *The Formation of the Mughal Empire*, Oxford University Press, New Delhi 1999, s. 137; Blake, *a.g.e.*, s. 33; Türkçe çev., s. 56-57.

²⁸⁴ S. R. Sharma, *The Religious Policy...*, s. 73; Srivastava, *a.g.e.*, s. 303.

vaaz verme ve inançlarını nedenleriyle beraber kanıtlama özgürlüğü verdiğini yazmıştır²⁸⁵. Fakat, Cihangir'e yönelik özellikle Cizvit raporlarında suçlamalar olduğunu da belirtmekte fayda vardır. Ekber'in dinî politikalarından rahatsız olan bazı Müslüman ulemanın Cihangir tahta geçtiğinde onu var olan özgür dini ortamdan uzaklaştırdıklarına yönelik ithamlara delil olarak şunlar gösterilmektedir. Nureddin Muhammed Cihangir adını alması, camileri temizletmesi ve Müslümanların bayramlarında iyileştirmeler yapması²⁸⁶. M.Athar Ali, bu iddiaları yanıtlamaktadır. Öncelikle Muhammed adının kendisinden önceki hükümdarlarda da rastlanılan bir isim olduğunu, Nureddin isminin Allah'ın nuru, ışığı anlamlarını taşımasının yanı sıra güneş ve ışığa gönderme yaptığını ve bu imgelemenin asıl Hindular için bir nezaket manasına geldiğini, ayrıca camilere verilen önem Cihangir ile başlayan bir durum olmadığını ve Ekber döneminde de ibadethanelerin yapıldığını belirtmektedir²⁸⁷. Netice olarak Cizvitlerin bu iddialarının aslının olmadığı dönemin kaynakları incelendiğinde de anlaşılmaktadır. Çünkü Padişah Cihangir'in gayrimüslimlere yönelik dinî hoşgörü anlayışına birçok misal gösterilebilir. Pietro Della Valle, padişahın ülkesindeki insanlar arasında herhangi bir ayırım yapmadığını ifade etmiştir²⁸⁸. Coryat'ın bizzat kendisinin tecrübe ettiği bir vakayı, birçok seyyahın Hindistan'da dinî hoşgörünün genişliği bağlamında verdikleri malumdur. Söz konusu vaka şu şekilde anlatılmaktadır. Coryat bir gün müezzinin ezan okuduğu esnada yüksek bir yere çıkmış ve “*La ilahe illallah, Hazreti İsa bin Allah*” diye bağırmaya başlamıştır. Terry birçok Müslümanın Coryat'ı duyduğunu söylemekte ve “*Eğer bu olayı Asya'nın başka bir ülkesinde yapmış olsaydı, hayatına mal olurdu*”²⁸⁹ diye yorumlamaktadır. Coryat'ın ise “*bu şekilde Türkiye veya İran'da konuşsaydım beni kazığa geçirirlerdi*” diyerek kendisinin itirafta bulunduğunu aktaralım²⁹⁰. Bir diğer örnekte ise Katolik Cizvitlerin, ölen bir Protestan Hristiyanın naaşının kendi mezarlıklarına defnedilmesini kabul etmedikleri, ancak padişahın

²⁸⁵ Henri Hosten, “Three Letters of Fr. Joseph de Castro, S. J., and the Last Year of Jahangir”, (Edited By Fuat Sezgin), *Mughal India According to European Travel Accounts, Texts and Studies I*, (vol. LXXV), Publications of the Institute For the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, Frankfurt 1997, s. 262.

²⁸⁶ Guerreiro, *Jahangir and Jesuits...*, s. 3.

²⁸⁷ M. Athar Ali, *Mughal India, Studies in Polity, Ideas, Society, and Culture*, Oxford University Press, New Delhi 2008, s. 183-185.

²⁸⁸ Della Valle, *a.g.e.*, s. 211.

²⁸⁹ Terry, *a.g.e.*, s. 252-253; F. Anjum, “European Travel Writing...”, s. 119.

²⁹⁰ Strachan, ...*Thomas Coryate*, s. 225.

emriyle definin gerçekleştirildiği görülmektedir²⁹¹. Artırılabilir olan bu tür örnekler, Babürlülerin Müslüman olmayan dinlere ve inançlara karşı tavırlarını ve yaklaşımlarını açıkça ortaya koymaktadır. Hindistan'da, Avrupa veya başka bir yerdekenden çok daha fazla dinî özgürlük vardı. Cizyenin lağv edilmesi ile Müslüman toplum ve gayrimüslim toplum vergi alanında eşitlenmiş durumdaydı. Müslümanlar da Babürlüler döneminde dini kaidelerini, ibadetlerini ve ritüellerini yerine getirmeye devam etmişlerdir.

Hindistan'da yöneticilerin çoğunluğunun Müslüman olmasına rağmen toplumun genelinin dini Hinduizm'di. Hinduizm ele alınırken Budistler, Caynistler ve Sihler ayrı tutulmuştur. Yalnızca Vedalara * inanan insanlar ile konunun sınırlandırıldığını söyleyebiliriz. Çünkü seyyahlar, Caynist ve Sihler hakkında da ilgi çekici anekdotlar vermişlerdir ve bu inançlar Hinduizm'den ayrı olarak ele alınmıştır. Hinduizm, İslam gibi tek bir dini anlayıştan farklı olarak pek çok inancı barındıran bir inançlar topluluğu olarak tanımlanabilir. Ancak birçok kutsal inanca sahip olması tek tanrı inancının olmadığı anlamına gelmez²⁹². Hindistan alt kıtasında milattan önce binli yılların son yüzyıllarında yerleşik Dravidyenler ile Hint-Avrupalı Aryanların karışmasıyla Hinduizm ortaya çıkmıştır. Daha sonra ise Hinduizm'de teslis/trimurti/üç biçim inancı çerçevesinde üç önemli avatar tanrı figürü oluşmuştur. Brahma yaratıcı tanrı, Vişnu koruyucu tanrı, Şiva ise yok edici yani ölümün tanrısı olarak şekillenmiştir. Bunların dışında da birçok eril ve dişi tanrısal varlıklar bulunmaktadır²⁹³. Hindularla Müslümanların Babürlüler dönemindeki ilişkileri daha önceki ve sonraki siyasi hakimiyet dönemlerinden farklılık arz etmektedir. Çünkü bilhassa Ekber'in Din-i İlahî anlayışıyla Hindu ve Müslüman toplum arasında birlik sağlanmaya çalışılmıştır. Cihangir döneminde de selefi ile benzer çizgide dinî ilişkilere rastlanmaktadır. Öncelikle Cihangir, annesi Racput * prensesi olan ilk Babürlü padişahıdır. Ekber Şah'ın

²⁹¹ S. R. Sharma, *The Religious Policy...*, s. 88.

* M.Ö. 1500-1800 yılları arasında ortaya çıkarılmış olan Vedalar, Hinduların kutsal kitaplarıdır. bkz. Mahmut Aydın, *Ana Hatlarıyla Dinler Tarihi (Tarih, İnanç ve İbadet)*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2016, s. 99.

²⁹² Hinduizmde tek tanrı inancı hakkında bkz. Aydın, *a.g.e.*, s. 93-94; Louis Renou, *Hinduizm*, (Çev.: Maide Selen), İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s. 54-55.

²⁹³ Renou, *a.g.e.*, s. 44-49; Aydın, *a.g.e.*, s. 95,103-104; Bayur, *Hindistan Tarihi İlk Çağlardan...*, 108-112; C. H. Buck, *Fatihs, Fairs, and Festivals of India*, Thacker, Spink & Co., Calcutta 1917, s. 22-23; Şahin, *a.g.t.*, s. 11-15.

* Prens anlamına gelen ve Hindu askerî sınıfı için kullanılan Sanskritçe bir kelimedir ve genellikle Ksatriya kastına mensup olmaktadır.

evlendiği Hindu prensesleri arasında yer alan Cihangir'in annesi, Bhagwan Das'ın kızıdır. Ayrıca Cihangir döneminde birçok Hindu'nun devlet kademelerinde göreve getirildikleri görülmektedir. Yirmi iki yıllık saltanatı müddetince üç bölgenin yöneticisinin Hindu olduğu bilinmektedir²⁹⁴. Sarayda Müslüman tabiilerin yanı sıra birçok Hindu tabiilerin bulunduğunu da Cihangir'den öğrenmekteyiz²⁹⁵. Bunların yanı sıra Hindular için kutsallık ifade eden şeylere yönelik hassasiyet gösterildiği de anlaşılmaktadır. Örneğin Hinduizm'de doğurganlık ve bereketin sembolü olan inek²⁹⁶ birçok kaynakta gördüğü ehemmiyet ile aktarılmıştır. Pietro della Valle, Kenbaye'de büyükbaş hayvanların kesilmesinin yasak olduğunu, eğer biri Müslüman veya başka dinden olsun farketmeksizin bu hayvanları keserken yakalanırsa ciddi bir şekilde cezalandırılacağını söylemektedir²⁹⁷. Seyyahların bizzat şahidi olarak anlattıkları bir olayda Thomas Tucker adında bir İngiliz, yolculuk esnasında mola verildiği sırada bir buzağıya zarar vermiştir. Finch buzağının kesildiğini söylerken Jourdain ise hayvanın kuyruğunun kesildiğini belirtmektedir. Yine Finch olayın neticesi hakkında bir şey söylemezken Jourdain bölge yöneticisine yapılan şikayet neticesinde yöneticinin böyle bir kabalık yapılırsa o kişinin kellesini keseceklerini söylediğini aktarmaktadır²⁹⁸. Netice olarak bu örnek, Hindistan'da ineklerin konumuna dair seyyahlarda bir izlenimin mevcudiyetini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte hayvanların kesilmesi ile ilgili Padişah Cihangir'in takip ettiği bir gelenekten bahsedebiliriz. Cihangir'in cülus günü olan perşembe ve Ekber Şah'ın doğum günü olan pazar kutsal görülerek bu günlerde hayvanların kanını dökmekten kaçınıldığı görülmektedir. Hatta 1611 yılının başına denk gelen Kurban Bayramı'nın ilk günü perşembeye denk gelince Cihangir, hayvanların kurban edilmesinin bir sonraki güne yani cumaya ertelenmesini buyurmuştur²⁹⁹. Ancak bu örnek yalnızca Hindu dinine yönelik gösterilen bir tesamüh olarak addolunmamalıdır. Padişah bahsedilen iki gün boyunca kan akıtılmamasını babasının doğum günü ve kendisinin cülus günü olması sebebiyle o günlerin mübarek olmasına bağlamıştır.

²⁹⁴ Gücerat, Bengal ve Orissa bölgeleri. bkz. S. R. Sharma, *The Religious Policy...*, s. 83.

²⁹⁵ Jahangir, *a.g.e.*, s. 88.

²⁹⁶ Aydın, *a.g.e.*, s. 130.

²⁹⁷ Ayrıca Pietro Della Valle, ineğin süt verdiğini, öküzler doğurduğunu, toprağı sürdüğünü ve daha birçok iş gördüğünüden dolayı Hinduların ineği hayatın merkezine koyduklarını ifade etmektedir. bkz. Della Valle, *a.g.e.*, 230.

²⁹⁸ Finch, *a.g.e.*, s. 33-34; Jourdain, *a.g.e.*, s. 132.

²⁹⁹ Jahangir, *a.g.e.*, s. 119; S. R. Sharma, *The Religious Policy...*, s. 86; Rehan Ghani, *Aspects of Socio-Cultural Trends in Mughal India 1526-1707*, (A Thesis of Doctor of Philosophy in History), Aligarh Muslim University, Aligarh 2008, s. 8.

Cihangir, babası ve kendisine bir nevi kutsiyet atfetmektedir. Padişahın özel günlere bu şekilde kutsiyet atfetmesinin, monarşinin gerekliliklerinden olduğu dahi söylenebilir. Hayvanların kesilmesiyle ilgili son olarak; Hinduların, kutsal gördükleri ineklerin kesilmesini engellemek için devlete yıllık olarak belirli bir miktar fidye ödediklerini söyleyen kaynakların mevcut olduğunu da ekleyebiliriz³⁰⁰.

Seyyahların Hindu dini ve kültürüne yabancı olmaları doğaldır. Bu sebeple Hindu dini ve inanç yapısı hakkında bilgi vermekten uzaktırlar. Genellikle ilgilerini çeken ritüel, bayram ve etkinliklerine yönelik gözlemlerine ve eğer varsa padişahın Hindular ile kurduğu ilişkilere değinilmektedir. Bu anlamda Cihangir'in Jadrup^{*} ile yakın ilişki ve sohbetleri dikkat çekmektedir. Padişahın bu Hindu münzevi ile sohbet etmeyi çok sevdiği anlaşılmaktadır. Çünkü birçok kez bilhassa onunla görüşmek gayretinde olduğu görülmüştür. Hatta bir kilometreden fazla bir mesafeyi sırf onunla görüşebilmek için yürüdüğü bilinmektedir. Cihangir, Gosain Jadrup'u ilk kez 1616 yılında Ujjain'de yaşadığı mağarada ziyaret etmiştir. Padişah, Jadrup'un yaşadığı mağarayı betimlerken sık sık birinin dahi oraya güçlkle girebileceğini ifade etmiştir. Jadrup'un cinsel bölgesini kapatan bir parça çaputtan başka giydiği bir şey olmadığını da anlatmaktadır³⁰¹. Görüşmeleri saatlerce sürmüş ve bu tarihten sonra birkaç kez daha ziyaretine gitmiştir³⁰². Cihangir'in Jadrup ile sohbet etmekten büyük haz duyduğu anlaşılmaktadır. “*mübalagaşız, onun yanından ayrılmak benim için zor*”³⁰³ demesi bile Cihangir'in bu Hindu münzeviye duyduğu hayranlığı ifade etmekte yeterlidir. Roe da padişaha eşlik edenlerden biri olması hasebiyle Cihangir'in Jadrup ile görüştüğünü kaydetmiştir. Fakat Roe abartarak Jadrup'un üç yüz yaşında olduğunu ifade etmiştir³⁰⁴. Cihangir'in Hindu dinine mensup kişileri ziyareti yalnızca bu sofu Jadrup ile sınırlı kalmamıştır.

³⁰⁰ Terry, *a.g.e.*, s. 303; Jourdain, *a.g.e.*, s. 132. Ayrıca Ekber Şah döneminde ineklerin kesilmesi ve etinin yenmesinin yasak edilmesi hususunda birkaç kez hüküm verilmiştir. Ancak uygulamada yeterli neticeler sağlanamamıştır. bkz. Bayur, *Hindistan Tarihi Gurkanlı...*, s. 106-107; Ali Fuat Bilkan, *Sultanın Dini Ekber Şah ve Din-i İlahi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2015, s. 74.

^{*} Jadrup'un hayatı, Padişah Cihangir ile ilişkisi, Cihangir döneminde edindiği saygın konum vb. konularda detaylı bilgi için bkz. Shireen Moosvi, “The Mughal Encounter with Vedanta: Recovering the Biography of ‘Jadrup’”, *Social Scientist*, (vol. XXX), (no. 7/8), (Jul.-Aug.) 2002, ss. 13-23.

³⁰¹ Jahangir, *a.g.e.*, s. 209; Thomas Roe da Jadrup'u anlatırken “yurtık-ırtık kıyafetler” ile giyimini betimlemiştir. bkz. Roe, *a.g.e.*, s. 328; B. Prasad, *a.g.e.*, s. 273.

³⁰² Richards, *a.g.e.*, s. 98; Eraly, *The Mughal Throne...*, s. 242; Moosvi, “The Mughal Encounter with Vedanta...”, s. 16.

³⁰³ Jahangir, *a.g.e.*, s. 313.

³⁰⁴ Roe, *a.g.e.*, s. 343; B. Prasad, *a.g.e.*, s. 276.

Hawkins'in aktardığı üzere padişah, sarayın kuyumculuğunu yapan bir baniyan* evine ziyarete gitmiştir³⁰⁵. Erken modern dönemde padişahın bir hizmetkarının evine ziyarete bulunmasının büyük bir itibar celbettiği muhakkaktır. Bu örnekler padişahın Hindularla yakın bir ilişki kurduğunu ve dinî bir ayırım gözetmediğini göstermektedir. Ayrıca kaynaklarda Hinduların birçok tapınağa sahip oldukları ve yenilerini de inşa ettiklerine dair kayıtlar bulunmaktadır. Finch Surat'tan Kenbaye'ye giden yol üzerindeki küçük bir köyde Hinduların sıkça uğradıkları büyük bir tapınak bulunduğunu söylemektedir³⁰⁶. Roe, Pushkar'ın Hindu tapınaklarıyla dolu olduğunu ve onların bir dinî töreni olduğunda padişahın ziyaret ettiğini yazmaktadır³⁰⁷. Cihangir'in Hinduların tapınaklarına zarar verilmemesi yönünde emir buyurduğu da bilinmektedir³⁰⁸.

Seyyahların, Hinduların bayramları, dinî törenleri ve kutsal mekanları ziyaretleri ile daha çok alakadar oldukları metinlerden anlaşılmaktadır. Hinduların kutsal kabul ettikleri mekanları ziyaretleri, seyyahların ilgisini çekmiştir ki eserlerinde bu ziyaretlere yer vermelerinin sebebini bu ilgiye bağlayabiliriz. Ancak Hinduların cenaze, evlilik ve bayram ritüellerinin bu bölümün dışında tutulduğunu da ifade edelim. Zikrettiğimiz üzere Hinduların kutsiyet atfederek ziyaret ettikleri bu mekanlar yalnızca tapınaklar ile sınırlı kalmamış; nehirler, su kaynakları veya büyük ağaçlar da ziyaret edilen diğer unsurlar olmuştur. Tarımın ana geçim kaynağı olduğu zamanlarda doğada yer alan hayranlık uyandırıcı coğrafi oluşumların, toplumların inançlarında yer edinmiş olması doğaldır. Örneğin Ganj nehrinin Himalayalardan çıktığı yer olan Haridvar, birçok Hindu'nun ziyaret ettiği yerlerden biridir³⁰⁹. Suyun Şiva'nın başından toprağa aktığına inanılmaktadır. Burada kutsal addettikleri su ile yıkanılır ve bazı ritüelleri yerine getirirler³¹⁰. Coryat Cihangir döneminde Haridvar'a yıllık dört yüz bin; Roe ise yarım milyona yakın hacı geldiğinden bahsetmektedirler³¹¹. Varanasi/Benares ise Hinduların akın ettiği önemli kutsal yerlerden bir diğeridir. Ganj'ın kenarında yer alan şehir

* Baniyanlar, Hindular arasında yer alan tüccar bir gruba/sınıfa verilen isimdir. Genellikle Hindu olmayanların Müslüman tüccarlar ile Hindu tüccarları ayırt etmek için kullandığı bir terimdir. Ekseriyetle Gücerat bölgesinde mukim baniyanlar, kendi içlerinde birçok kasta ayrılmaktaydılar. Ayrıntılı bilgi için bkz. M. Sharma, *a.g.t.*, s. 52-54.

³⁰⁵ Hawkins, *a.g.e.*, s. 432; Hawkins, *Purchas His Pilgrimes*, s. 41.

³⁰⁶ Finch, *a.g.e.*, s. 35.

³⁰⁷ Roe, *a.g.e.*, s. 158.

³⁰⁸ Schimmel, *a.g.e.*, s. 114.

³⁰⁹ Jahangir, *a.g.e.*, s. 371.

³¹⁰ Buck, *a.g.e.*, s. 110.

³¹¹ S. R. Sharma, *The Religious Policy...*, s. 74.

Hinduların hac ve dinî eğitim için uğradıkları en meşhur yerlerden biridir³¹². Cihangir, Kangra kalesini dolaştıktan sonra bir Hindu tapınağından bahsetmektedir. Tapınakta büyük bir kalabalığın ibadet etmesinin yanı sıra Müslümanların da tapınaktan medet umarak uzak mesafelerden geldiğini yazmıştır³¹³. Bunların yanı sıra Hinduların ziyaret ettikleri daha birçok yerde tapınak ve coğrafi oluşumlar bulunmaktadır. Bu örnekler Babürlülerin Hinduların hac ibadetlerini yerine getirmelerine, kutsallık atfettikleri coğrafi oluşumlara ziyaretlerine herhangi bir müdahalede bulunmadıklarını göstermektedir.

Padişah Cihangir, atalarından devraldığı hoşgörü anlayışını saltanatı müddetince devam ettirmiştir. Yirmi iki yıllık saltanatı boyunca Caynistler dışındaki din ve mezheplere karşı herhangi bir kısıtlamada bulunulmamıştır. Cihangir'in Caynistlerle münasebetleri ise farklı bir çizgide ilerlemiştir. Bir mezhep olarak nitelendirebileceğimiz Caynizm, Hindu rahipler olan brahminlere tepkilerin ortaya çıktığı milattan önce altıncı yüzyılda Vardhamana Mahavira tarafından öğretileri ortaya konularak meydana gelmiştir. Öldürmemek, hırsızlık yapmamak, cinsel ilişkiden sakınmak, mülk edinmemek ve oruç tutmak Caynizmin genel kaideleri arasında yer almaktadır³¹⁴. Az bir nüfusa sahip Caynistlere Hindistan'ın batı sahillerinde ve özellikle Gucerat bölgesinde rastlanmaktadır.³¹⁵ Caynistler ile ilgili olarak sıkı sıkıya takip edilen hayvan öldürmeme ve et yememe kaidesi seyyahların dikkatini çeken vakaların çerçevesini oluşturmuştur. Caynistlerin bu tavrı, Hindistan'da hayvan hastahanelerinin, seyyahların eserlerine yansımaya olanak sağlamıştır. Pietro della Valle, Kenbaye'de Caynistlere ait meşhur kuş ve hayvan hastahanelerinden birini görme imkanı bulmuştur. “ *hasta ve sakat olan, eşlerinden mahrum kalmış, yiyecek ve ilgiye muhtaç kuşlara bu meşhur hastahanedeki özenle bakıldığını*³¹⁶” yazmaktadır. İyileşene kadar hastahanedeki bakılan bu hayvanların içerisinde horoz, tavuk, tavuskuşu, ördek gibi her çeşit kanatlı

³¹² Buck, *a.g.e.*, s. 111; Eraly, *The Mughal World...*, s. 351; Ralph Fitch, *England's Pioneer to India and Burma, His Companions and Contemporaries With His Remarkable Narrative Told in His Own Words*, (By J. Horton Ryley), T. Fisher Unwin, London 1899, s. 103; Kaushik, *a.g.t.*, s. 79; Renou, *a.g.e.*, s. 77-78.

³¹³ Jahangir, *a.g.e.*, s. 374.

³¹⁴ Aydın, *a.g.e.*, s. 175; Buck, *a.g.e.*, s. 155; Schimmel, *a.g.e.*, s. 115; Şahin, *a.g.t.*, s. 17-19.

³¹⁵ Chand, *a.g.e.*, s. 16.

³¹⁶ Della Valle, *a.g.e.*, s. 222; Amita Singh, *Wild Life...*, s. 177; De Laet ise Kenbaye'deki hayvan hastahanesine değinirken Caynistlerle alakalı herhangi bir şey söylememektedir. bkz. De Laet, *a.g.e.*, s. 86.

hayvanın olduğunu ve bunların iyileştikten sonra özgür bırakıldıklarını aktarmaktadır³¹⁷. Della Valle kuş hastahanesinin yanı sıra bir hayvan hastahanesinden de bahsetmektedir. Burada ise sakat, yaşlı ve hastalıklı inek ve buzağuların tedavi edildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca seyyah, hırsızlık yaparken yakalanan ve elleri kesilen bir Müslüman adamın kendine bakamadığından buraya getirilmiş olduğunu ve onunla da ilgilenildiğini yazmaktadır. Ancak böyle bir vakaya diğer seyyahların kayıtlarında rastlanmadığından Della Valle muhtemelen anlatımına canlılık katmak amacıyla bu motifi kullanmış olmalıdır. Ayrıca Kenbaye'nin yanı sıra Surat ve Ahmedabad'da da hayvan hastahanelerinin varlığı bilinmektedir³¹⁸.

Caynistler ile Cihangir arasında önemli bir çekişme yaşanmıştır. Bunun haricinde kaynaklara yansıyan başka bir vaka yoktur. Vakanın cereyanı şöyledir: Ekber Şah'ın vefatından sonra Hüsrev'in isyan etmesiyle Rajastan bölgesinde yer alan Bikaner şehrinin hakimi Rai Singh, Caynistlerin lideri Man Singh'e başvurarak Cihangir'in hakimiyetinin ne kadar süreceğini sormuştur. Man Singh ise kehanette bulunarak "*en fazla iki yıl*" diye yanıtlayınca bunun üzerine Bikaner hakimi isyan etmiştir. Fakat zikredilen bu kehanet gerçekleşmeyip Cihangir hakimiyetini kuvvetlendirince Bikaner hakimi kendisinden af dilemiş ve daha sonra da görevine devam etmesine karar verilmiştir. Fakat Caynistler böyle bir kehanette bulunmanın neticeleri ile o sıralarda değil, uzun yıllar sonra karşılaşmışlardır. Cihangir 1618 yılında Gücerat'ta bulunduğu sırada bu olayı Tüzük'e kaydetme ihtiyacı hissetmiştir. Cihangir, Tüzük'ünde Caynistlerin bazı kötü davranışlarından bahsetmektedir. Çıplak dolaştıklarını, eşlerini ve kızlarını Caynist rahiplere gönderdiklerini ifade etmektedir. Bunları zikrettikten sonra netice itibarıyla Cihangir, tüm Caynistlerin Babürlü topraklarından tard edilmesini emretmiştir³¹⁹. Sri Ram Sharma, bu meselenin politik olmaktan ziyade dinî nitelik taşıdığını belirtmektedir. Man Singh'e yıllardır bir ceza verilmemesini ve Caynistlerin farklı politik tavırları olmasına rağmen hepsinin cezalandırılmasını delil olarak öne sürmektedir³²⁰.

³¹⁷ Della Valle, *a.g.e.*, aynı yer; B. Prasad, *a.g.e.*, s. 286.

³¹⁸ Della Valle, *a.g.e.*, s. 223; B. Prasad, *a.g.e.*, s. 287; Ambika Singh, *Urban Life...*, s. 59.

³¹⁹ Jahangir, *a.g.e.*, s. 250-251; S. R. Sharma, *The Religious Policy...*, s. 78; Schimmel, *a.g.e.*, s. 115; Srivastava, *a.g.e.*, s. 304.

³²⁰ S. R. Sharma, *The Religious Policy...*, s. 79; B. Prasad, *a.g.e.*, s. 433-434.

Caynistlerin dışında devlet ile çatışma yaşayan diğer bir dinî grubu Sihler oluşturmaktadır. Sankritçe olan Sih kelimesi “*talebe*” anlamına gelmektedir. İsminden de anlaşılacağı üzere öğretmen (Guru) ve talebe (Sih) ilişkisi üzerine kurulu bir anlayışa sahiptir. Yukarıda bahsettiğimiz dinlere nazaran çok daha geç bir tarihte ortaya çıkmış bir inançtır. Sihizmin kurucusu olan Guru Nanak 1469 yılında Lahor’un doğusunda bulunan Talwandi köyünde doğmuştur. Bir gün banyo yapmak için nehir kenarına gittiği sırada kendisine vahiy geldiği ve böylece Sihizmin ortaya çıktığı kabul edilmektedir³²¹. Tek tanrı inancını yaymaya başlayan Guru Nanak kendisini “*ne Hindu ne de Müslüman*” olarak tanımlamaktadır. Guru Nanak’tan sonra dokuz tane daha Guru gelmiştir. Günümüzde dahi sarıklarının altında sıkı sıkıya bağladıkları uzun saçları, sakalları ve tarak, bilezik ve hançer taşımalarıyla kolaylıkla ayırt edilebilmektedirler³²². Sihler, Cihangir döneminin de önemli figürlerinden biri olarak siyasi meselelerde yer almışlardır. Caynistlerde olduğu gibi Sihler ile Cihangir’in münasebeti, Hüsrev’in isyanına dayanmaktadır. Cihangir döneminde yaşayan beşinci Guru Arcun, Hüsrev’in isyanı sırasında ona dualarını sunmuş, dua etmiştir. Bunun üzerine Cihangir, isyanı tasvip etmesi ve destek vermesi sebebiyle Guru Arcun’ı idam ettirmiştir³²³. Daha sonra Arcun’ın oğlu Guru Har Gobind’in de hapsedildiği anlatılmaktadır. Arcun ve oğlunun Cihangir döneminde maruz kaldıkları bu muamelelerin sebebi Caynistlerde olduğu gibi dinî temele dayanmamaktadır. Arcun, Hüsrev’e verdiği destekten dolayı cezaya çarptırılmışken oğlu Har Gobind ise babasına biçilen ceza bedelinin ödenmemesi nedeniyle hapsedilmiş ve hapisten çıktıktan sonra Padişah Cihangir ile iyi ilişkiler kurmaya çalışmıştır³²⁴. Ancak burada Cihangir’in, tüm Sihlere yönelik değil yalnızca liderleri Guru Arcun ve oğlu Har Gobind’e yönelik bir tutum sergilediğini belirtmemiz gerekir. Caynistlerde olduğu gibi ibadet yerlerinin tahrip edilmesi veya bu inanca mensup olanların tümüyle cezalandırılması gerçekleşmemiştir. Ancak Sihlerin kaderi bu olaylarla değişmiştir. 18. yüzyılda Babürlü otoritesinin zayıflaması Sihlerin yoğunlukta

³²¹ Aydın, *a.g.e.*, s. 199-203; Buck, *a.g.e.*, s. 163; Huzeyfe Sayım, “Sih Dini”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Yayınları, İstanbul 2009, (c. XXXVII), s. 166; Ghani, *a.g.t.*, s. 11; Şahin, *a.g.t.*, s. 20-22.

³²² Schimmel, *a.g.e.*, s. 118.

³²³ Jahangir, *a.g.e.*, s. 59; Guerreiro, *Jahangir and Jesuits...*, s. 11-12; Edwardess and Garrett, *a.g.e.*, s. 57-58; Ghani, *a.g.t.*, s. 12; B. Prasad, *a.g.e.*, s. 148-151; Srivastava, *a.g.e.*, s. 271-272; Arcun’un Hüsrev isyanı esnasında şehzadeye vermiş olduğu destek ile ilgili bkz. S. R. Sharma, *Mughal Empire...*, s. 23.

³²⁴ S. R. Sharma, *The Religious Policy...*, s. 76-77; Eraly, *The Mughal World...*, s. 334-335; Richards, *a.g.e.*, s. 97; Ali, *a.g.e.*, s.190; Eraly, *The Mughal Throne...*, s. 240.

olduğu Pencap'ta siyasi bir oluşum meydana getirmeleri ve 1799'da Lahor'u ele geçirmeleri ile neticelenmiştir³²⁵.

Seyahatnamelerde “Parsi” olarak isimlendirilen Zerdüştler de Babürlüler dönemi Hindistan'ında dinî gruplar arasında yer alırlar. “Persians” yani “Farsî” anlamına gelen Parsilerin İslam fetihlerinin gerçekleştiği yedinci yüzyılda İran'dan Hindistan'ın batı sahillerine ve özellikle Gücerat'a geldikleri anlaşılmaktadır³²⁶. Terry, Parsilerin tarım ve hayvancılıkla meşgul olduklarını ifade etmiştir³²⁷. Ayrıca Terry, yeme ve içme konusunda kendilerini kısıtladıkları bir davranışları olmadığını, toplumda Müslüman ve Hindulara rahatsızlık vermediklerini eklemektedir³²⁸. Jourdain de Parsileri “*garip bir dini inanç türü*” diye nitelendirmektedir. Fiziki yapılarını uzun endamlı, beyaz insanlar olarak belirttikten sonra Müslümanlardan ve Hindulardan çok farklı olduklarını, ateşe taptıklarını ve dua etmek için ateşi devamlı yanar vaziyette tuttuklarını söylemektedir. Eğer ateş sönerse dünyanın sonunun geleceğine inandıklarını aktarmaktadır³²⁹. Parsilerin Babürlüler ile herhangi bir çatışmaları, ters düşmeleri veya uyuşmazlıkları olmamıştır.³³⁰ Bundan dolayı olsa gerek seyyahların ilgisini çeken davranışları dışında pek bahis konusu olmamışlardır.

Son olarak Hristiyanlık, Hindistan tarihinde yer edinmiş dinlerin içerisinde siyasi etkisi büyük bir din olarak karşımıza çıkmaktadır. Hristiyanların Hindistan'da mevcudiyetleri M.S. 1. yüzyıla kadar gitse de Babürlülerin Hristiyanlarla teması Ekber Şah dönemine denk gelmektedir. Goa'ya siyasi ve ekonomik amaçlar ile yerleşen Portekizliler, Cizvit papazlar aracılığı ile Hristiyanlığı Hindistan'da yaymaya çalışmışlardır. Ekber Şah döneminde Goa'ya giden ve Goa'dan Babürlü payitahtına gelen elçiler bulunmaktadır³³¹. Portekizlilerin elçilerini Cizvit papazlar teşkil etmiştir. Ayrıca Ekber Şah'ın ibadethanede farklı din mensuplarına tartışmalar yaptırdığı bilinmektedir. Hristiyanlar da bu dinî tartışmalarda yer almışlardır. Ek olarak Ekber Şah,

³²⁵ Schimmel, *a.g.e.*, s. 119; Eraly, *The Mughal World...*, s. 336.

³²⁶ Herbert, *a.g.e.*, s. 48-49; Buck, *a.g.e.*, s. 220; M. Sharma, *a.g.t.*, s. 76-78.

³²⁷ Terry, *a.g.e.*, s. 337.

³²⁸ Terry, *a.g.e.*, s. 338.

³²⁹ Jourdain, *a.g.e.*, s. 128. Parsiler, ateşi Tanrının sembolü olarak görmektedirler. bkz. Buck, *a.g.e.*, s. 221.

³³⁰ Schimmel, *a.g.e.*, s. 116.

³³¹ Schimmel, *a.g.e.*, s. 119-120.

Agra'da bir kilise açılmasına dahi izin vermiştir³³². Cihangir döneminde ise Hristiyanlarla ilişkiler Cizvit raporları ve Hristiyan seyyahların anlatımları üzerinden iki çerçevede toplanmaktadır. Birincisinde Cihangir'in ve Hindistan toplumunun Hristiyanlaştırılması için yapılan uğraşlar ve fikirler; ikincisinde ise Cihangir'in ve Hindistan toplumunun Hristiyanlığa yönelik hoşgörüsü genel çerçeveyi oluşturan konulardır. Cihangir zamanında en meşhur Hristiyanlığa geçiş vakası Ekber'in en küçük oğlu Danyal'in üç oğlunun vaftiz edilmesidir. Danyal 1605 yılında vefat etmiş ancak çocuklarının vaftiz edilmesi hadisesi 1610 yılında gerçekleşmiştir. Thamuras, Baysungur ve Hoşheng adındaki bu üç Babürlünün vaftizleri Agra'da gerçekleşmiştir³³³. Herbert, Cihangir'in bu üç yeğenin Hristiyan olduktan sonra Philippo, Carlo ve Henrico isimlerini aldıklarını yazmaktadır³³⁴. Ancak kısa bir süre sonra bu çocuklar tekrar Müslüman olmuşlardır³³⁵. Emirlerin arasında ise Hristiyan olan tek kişi Surat yöneticisi olan Mukarreb Han'dır. John ismini alan ve Avrupa kıyafetleri giyen bu kişinin Hristiyan papazlar tarafından pek samimi bulunmadığı ve daha önceki alışkanlıklarını devam ettirdiği anlaşılmaktadır³³⁶. Toplumun alt kademelerinde ise Hristiyanlığa geçişler nadirdir. Cizvit raporlarından birinde 1606 senesinde Agra'da yirmi kişinin vaftiz edildiği yazmaktadır. Bunların içerisinde de Hindistan'da yaşayan Ermenilerin olduğu ifade edilmektedir³³⁷. Peder Joseph, Castro'nun Keşmir'de 1627 yılında yazdığı bir mektupta yer alan ifadeleri yukarıdaki örnekte yer alan Ermenilerin vaftiz edilmesi meselesine açıklık getirmektedir. Castro, Hristiyan olmaları için uğraşılan bazı insanların ne Hindu ne de Müslüman olduğunu ifade etmektedir. Bunların ataları daha evvelen Hindistan'a göç etmiş ancak dinlerinden uzaklaşmışlardır³³⁸. Buradan anlaşılacağı üzere aslında Cizvit papazların vaftiz ettikleri kişiler arasında daha evvelen Hristiyan olanlar da mevcuttur. Ayrıca Hindistan'da vaftiz edilenlerden bazılarının bu yolu dinî kaygılarla tutmadıkları anlaşılmaktadır. Bazı

³³² Bilkan, *a.g.e.*, s. 83-85; Bayur, *a.g.m.*, s. 158-159; Bayur, *Hindistan Tarihi Gurkanlı...*, s. 118.

³³³ Finch, *a.g.e.*, s. 53; Hawkins, *a.g.e.*, s. 438; Hawkins, *Purchas His Pilgrimes*, s. 47; Fisher, *a.g.e.*, s. 66; Flores, *a.g.e.*, s. 92; Terry ise hatalı bir şekilde Danyal'in iki çocuğunun vaftiz edildiğini yazmaktadır. bkz. Terry, *a.g.e.*, s. 425; S. R. Sharma, *Mughal Empire...*, s. 54.

³³⁴ İsimlerden anlaşılacağı üzere Portekiz etkisi isimlerde kendisini belli etmektedir. Herbert, *a.g.e.*, s. 75; Eraly, *The Mughal Throne...*, s. 242.

³³⁵ Bu çocukların Hristiyan yapılmalarındaki amacın tahtta hak talep etmelerinin önüne geçilmesi yönünde bir değerlendirme bulunmaktadır. Bu yönde değerlendirmeler için bkz. Schimmel, *a.g.e.*, s. 121; S. R. Sharma, *The Religious Policy...*, s. 74-75.

³³⁶ Eraly, *The Mughal World...*, s. 339; S. R. Sharma, *The Religious Policy...*, s. 75-76.

³³⁷ Guerreiro, *Jahangir and Jesuits...*, s. 24; S. R. Sharma, *Mughal Empire...*, s. 53.

³³⁸ Hosten, *a.g.m.*, s. 266.

dönmeler, Hristiyanlığa geçişi kazanç elde etmek için kullanmakta; uzun süre para ödemesi yapılmadığında ise artık Hristiyan olmadıklarını ifade etmektedirler³³⁹. Seyyahların ve Cizvit pederlerin Cihangir'in Hristiyan olması için de büyük bir arzu içinde oldukları görülmektedir. Pederlerin Cihangir'in Hristiyan olmasını büyük bir başarı olarak görüp bu vesile ile Hristiyanlığın Hindistan'daki güçlü bir kalesi olacağını düşünmeleri³⁴⁰, padişahın dinî tercihiyle yakından ilgilenmelerinin sebebini ortaya koymaktadır.

Seyahatname ve Cizvit raporlarında Padişah Cihangir'in ve Hindistan'deki dinî ortamın Hristiyanlarda bıraktığı olumlu hava hemen farkedilebilmektedir. Öncelikle Hristiyanların istedikleri bir kişiyi dinlerine döndürme özgürlüğüne sahip oldukları bahsedilen kaynaklarda zikredilmektedir³⁴¹. Bunun yanı sıra Cihangir'in hazineden Cizvit pederlere aylık olarak bir miktar para ihsan etmesi, kilise açma özgürlüğü tanınması ve hatta kiliselerinin bakımı için destek vermesi Hristiyanların Hindistan'da gördükleri desteği ortaya koyan örneklerdir³⁴². Seyyahların padişahın tutum ve tavırları hakkında verdikleri bilgiler, Cihangir'in Hristiyanlık dinine gösterdiği hoşgörüyü ortaya koymaktadır. Coryat, Cihangir'in Hz. İsa hakkında çok saygılı konuştuğunu ifade etmektedir³⁴³. Kaynaklar padişahın Hristiyanların dinî bayramlarında ihtiyaçlarını giderdiğini, noelde kiliseye yakılması için kandil gönderdiğini ve Noel kutlamalarının fişekler ve müzik aletleriyle sürdürüldüğünü yazmaktadır³⁴⁴. Bir Cizvit metninde yer alan “*kutlamaların bir Hristiyan memleketinde bu kadar açık bir şekilde yapılamayacağı*”³⁴⁵ ifadesi, Hristiyanların Babürlü ülkesindeki dinî ortama dair intibalarının ne kadar pozitif olduğunu gösterir. Cihangir'in Hristiyanlara gösterdiği nezaketi papaz Joseph de Castro o kadar önemli görmektedir ki Cihangir'i “sanki gerçek bir Hristiyanmış³⁴⁶” gibi nitelemektedir. Padişahın bu hoşgörüsü Avrupalı yazarlarda onun Hristiyanlığa temayülü varmış gibi algılansa da aslında bu bir tesamüh geleneğinin neticesidir. Bu geleneğin izlerine devletin ilk taşlarının döşendiği Babür döneminde

³³⁹ Foster, *a.g.e.*, s. 223; S. R. Sharma, *The Religious Policy...*, s. 74.

³⁴⁰ Guerreiro, *Jahangir and Jesuits...*, s. 67.

³⁴¹ Terry, *a.g.e.*, s. 424; “*Cihangir, Cizvit misyonerlere dinlerini tebliğ etme ve insanları kendi dinlerine davet etme özgürlüğü tanımıştır*” bkz. B. Prasad, *a.g.e.*, s. 434.

³⁴² Eraly, *The Mughal Throne...*, s. 242; S. R. Sharma, *The Religious Policy...*, s. 76.

³⁴³ Coriate, *a.g.e.*, s. 23-24.

³⁴⁴ Guerreiro, *Jahangir and Jesuits...*, s. 33, 44-45.

³⁴⁵ Guerreiro, *Jahangir and Jesuits...*, s. 45

³⁴⁶ Hosten, *a.g.m.*, s. 261.

rastlanır. Tara Chand, Babür'ün ölmeden evvel oğlu Hümayun'a Müslümanlarla Hindular arasında ayırım yapmaması yönünde nasihatlerde bulunduğunu belirtir³⁴⁷. Hümayun'un, Ekber'in ve Cihangir'in devam ettirdiği bu gelenek, Babür Şah'ın kökü Türk tarihne uzanan kadim geleneklerden ileri gelmektedir.

2. 2. Suç ve Ceza: Cihangir Döneminde Suçlar ve Cezalandırmalar

Babürlü Devleti'nin adlî yapısına bakıldığında Türkistan sahasında şekillenen *töre* ile İslam dininin şer'i hukukunun bir araya geldiği görülür. Ayrıca Cengiz yasasının da Babürlü hukukunda etkisi olduğunu belirtmek gerekir. Türkistan sahasından miras alınan hukukun, İslam hukuku ile Hindistan'daki yeni bir kültür ve toplum hukukunun bir araya gelmesiyle Babürlü hukukunun şekillendiği söylenebilir. Padişah Cihangir bazı durumlarda gelenek ve Cengiz yasasına göre hareket ettiğini söyleyerek Asya coğrafyasında Cengiz yasalarının halen etkin olduğunu da göstermiş olur³⁴⁸. Aynı şekilde Türk törelerinin ve Hindistan'daki farklı milletlerin etkileşime girmesiyle meydana gelen geleneklerin Babürlü Devleti'nin adlî yapısındaki mevcudiyeti uzun dönemler önemini koruyarak süregitmiştir.

Eraly, Babürlülerdeki suçları tasnif ederek üç ana kısma ayırmıştır: “*dinî suçlar, devlete karşı işlenen suçlar ve bireysel suçlar*”³⁴⁹. Eraly'nin tasnifi makûl gözükse de incelediğimiz dönem ve kaynakları göz önüne alındığında her bir tasnifin içeriği, Eraly'ninkinden kısmen farklılaşmaktadır. Örneğin devlete karşı işlenen suçların içeriğini isyanlar ve devlete tehdit arz edebilecek her türlü vaka oluşturmaktadır. Dini suçlar olarak görülen durumlarda devlet kendisini dini hareketlere karşı sorumlu gördüğünden müdahil olmaktadır. Cezalandırma meselesine gelindiğinde, dinî ve devlete yönelik suçlarda çok şiddetli davranıldığı, bireysel suçlarda ise duruma göre farklı tavır sergilendiği görülmektedir. Dinî meselelerde Şeyh Ahmed Sirhindi^{*} olayı önemli bir örnektir. Bazı Müslüman alimlerin şikayetlerinin de yer aldığını anladığımız

³⁴⁷ Chand, *a.g.e.*, s. 60; Srivastava, böyle bir nasihatın olmadığını iddia etmektedir. bkz. Srivastava, *a.g.e.*, s. 38.

³⁴⁸ Jahangir, *a.g.e.*, s. 32 ve 57-58; Babürlü hukukunun oluşması hakkında. bkz. Yadav, *a.g.t.*, s. 100-111.

³⁴⁹ Eraly, *The Mughal World...*, s. 261; Yadav, Babürlü Hindistan'ında suç konusu üzerine hazırladığı doktora çalışmasında iki nokta üzerinden sınıflama yapmıştır. “Sıradan suçlar” ve “toplumsal suçlar” şeklindeki tasnifinde sıradan suçları bireylerin aralarındaki vakalar, toplumsal suçları ise devlet-hakimiyet-isyan bağlamındaki vakalar olarak ele almıştır. bkz. Yadav, *a.g.t.*, s. 3-4.

* Sirhindi hakkında bkz. <<https://www.britannica.com/biography/Shaykh-Ahmad-Sirhindi>>, (Erişim: 21.09.2018); Blake, *a.g.e.*, s. 162-163; Türkçe çev., s. 221-223.

meselede Cihangir, Sirhindi'nin halifelerden yüksek mertebeye çıkma iddialarını duyar duymaz onu saraya çağırmıştır. Huzurda da görüşmeden ve cevaplardan tatmin olmayan padişah, şeyhin Güvallyor'a hapsedilmesini buyurmuştur³⁵⁰. Bir yıllık hapis sürecinden sonra özgürlüğüne kavuşan Sirhindi, 1624'teki vefatına değin Cihangir ile iyi bir ilişki içerisinde olmuştur³⁵¹. Sirhindi'nin yanı sıra, Cihangir döneminde Lahor'da kendisini dinî lider olarak gösteren Şeyh İbrahim'in hapsedilmesi ve etkili Şii fikirleri nedeniyle Gazi Nurullah'ın işkenceyle öldürülmesi de Babürlü sarayının benimsemediği dinî hareketlere izin vermediğini göstermektedir³⁵². Dinî hareketlerin yanı sıra sarayda yaşanan bir olay, dinen caiz olmayan davranışların da kabul görmediğini ve şiddetle cezalandırıldığını gösterir niteliktedir. Nurcihan'ın kapı halkından bir cariye, hadımağalardan birini öperken yakalanmıştır. Cariyenin cezası, açılan bir çukura kafası dışarıda kalacak şekilde gömülme ve orada üç gün iki gece yemek ve su verilmeden kalmaktır. Eğer üç günün sonunda yaşıyor olursa affedilecektir. Tahmin edileceği üzere kadın ölmüş, hadımağa ise fillerin ayakları altına atılarak idam edilmiştir³⁵³.

Kaynaklarda devlete karşı işlenen suçlara daha fazla yer ayrıldığı görülmektedir. Devletin de en ufak şekilde tehdit unsuru olarak gördüğü herhangi bir vakayı hemen bastırma ve cezasını verme gayretinde olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca hükümdarın, hakimiyetini tehdit edebilecek asi hareketleri cezalandırmada gücünü en azamî ölçüde kullandığı birçok vakada görülmektedir. Cihangir döneminin en önemli isyanlarından birini padişahın cülusundan hemen sonra (yaklaşık olarak altı ay) ortaya çıkan Hüsrev olayı teşkil etmiştir. Hüsrev, 1606 yılının nisan ayında Agra'dan Ekber Şah'ın mezarını ziyaret etme bahanesiyle ayrılmış ve isyana kalkışmıştır. Hemen Pencap bölgesine yönelen Hüsrev, Lahor'u kuşatmış ancak bu kuşatma ve sonrasında Cihangir'in gönderdiği ordu karşısında bozguna uğrayarak kaçmak zorunda kalmıştır. Lahor'dan batıya doğru yönelip Çenap Nehri'ni geçtiği esnada bir kayıkçının bölge yöneticilerine haber vermesi üzerine yakalanmıştır³⁵⁴. Devletin isyan eden şehzade ve destekçilerine olan tavrı bu olayda çok net bir şekilde görülmektedir. Hüsrev, elleri bağlı ve ayakları

³⁵⁰ Jahangir, *a.g.e.*, s. 304; S. R. Sharma, *The Religious Policy...*, s. 80-81; Richards, *a.g.e.*, s. 98-100.

³⁵¹ Schimmel, *a.g.e.*, s. 133.

³⁵² S. R. Sharma, *The Religious Policy...*, s. 79-80.

³⁵³ Terry, *a.g.e.*, s. 387; Roe, *a.g.e.*, s. 190; Strachan, *Thomas Roe...*, s. 86; Strachan, *...Thomas Coryate*, s. 244; Yadav, *a.g.t.*, s. 12-13.

³⁵⁴ Jahangir, *a.g.e.*, s. 49, 51, 53-57; Richards, *a.g.e.*, s. 94; Eraly, *The Mughal Throne...*, s. 255-257; Gladwin, *a.g.e.*, s. 31; B. Prasad, *a.g.e.*, s. 140-146; Srivastava, *a.g.e.*, s. 270-271.

zincire vurulmuş bir şekilde Cihangir'in huzuruna * çıkartılmıştır. Netice itibarıyla Hüsrev hapis cezasına çarptırılarak on dört yıl boyunca Agra kalesinde mahpus kalmaya mecbur olmuştur. Böylece her gün Cihangir'in huzuruna çıkararak itaatini arzetmekle hayatı bağışlanmıştır³⁵⁵. Hüsrev'e destek verenlerin akıbeti ise çok daha perişan bir görüntü sunmaktadır. Hüsrev'e destek veren mali işlerden sorumlu Lahor divanı Abdurrahim Han ve kutval * Hüseyin Beg öküz ve eşek derisine büründürülüp eşeğin arkasına ters oturtularak Agra'nın sokaklarında teşhir edilmişlerdir. Deriler kurudukça büzülmüş ve Hüseyin Beg bir süre sonra ölmüştür. Abdurrahim Han ise hayatta kalmayı başarmıştır. Daha sonra ödediği fidyeye ile hayatı bağışlanmıştır³⁵⁶. Bunların yanı sıra Hüsrev'in diğer takipçileri Hüsrev'in gözleri önünde Lahor ile Mirza Kamran bahçesi arasında yolun iki yanına dikilen kazıklara geçirilmişlerdir³⁵⁷. Hüsrev'in isyanı sonuçlanmış olsa da toplumda onun durumunu kullanmak isteyenler ortaya çıkmıştır. 1610 senesinde Patna'da kendisini Hüsrev olarak tanıtan ve hapisten kaçtığını iddia eden bir kişinin Patna'yı ele geçirmesi üzerine, Cihangir onun üzerine ordu göndermek zorunda kalmıştır. Cihangir'in birlikleri karşısında yenilen ve ele geçirilen "sahte Hüsrev" idam edilmiştir³⁵⁸. Patna'yı korumakla sorumlu olan yöneticiler ise Agra'ya getirilmişler; görevlerini yerine getiremediklerinden dolayı saçları ve sakalları tıraş edilip kadın kılığına sokulduktan sonra eşeklere bindirilerek şehrin sokaklarında teşhir edilmişlerdir³⁵⁹. Cihangir'in saltanatının son yıllarında meydana gelen evlatlarından

* Hüsrev'in Cihangir'in huzuruna çıkarılmasında Cengiz yasasına atıf vardır. bkz. Jahangir, *a.g.e.*, s. 57-58; Gladwin, *a.g.e.*, s. 32.

³⁵⁵ Finch, *a.g.e.*, s. 72; Eraly, *The Mughal Throne...*, s. 258; Guerreiro, *Jahangir and Jesuits...*, s. 7-8; S. R. Sharma, *Mughal Empire...*, s. 22-23; Mısra, *a.g.e.*, s. 33.

* Kutval, şehir ve kasabalardaki kolluk kuvveti olup çeşitli sorumluluk ve işlerle görevlidir. Yerleşim birimi içerisindeki hırsızlık, cinayet ve diğer bireysel suçları önlemek kutvalin görevleri arasındadır. Eğer böyle bir suç meydana gelmiş ise suçluyu yakalamak ve kadiya teslim etmek de görevidir. Ayrıca bir hırsızlık vakasında suçluyu yakalayamıyor ise mağdur kişinin kaybını tazmin etmekle yükümlüdür. Bunların dışında da kutvalin görevleri mevcut olup söylendiği gibi sorumlulukları kapsamlıdır. bkz. Yadav, *a.g.t.*, s. 141-146; Sarkar, *a.g.e.*, s. 47; Ambika Singh, *Urban Life...*, s. 94, 97-106; Bayur, *Hindistan Tarihi Gurkanlı...*, s. 460-462; Edwardess and Garrett, *a.g.e.*, s. 185-186.

³⁵⁶ Jahangir, *a.g.e.*, s. 58; Guerreiro, *Jahangir and Jesuits...*, s. 9-10; Gladwin, *a.g.e.*, s. 32; Richards, *a.g.e.*, s. 157; B. Prasad, *a.g.e.*, s. 147; Gladwin, *a.g.e.*, s. 32; Yadav, *a.g.t.*, s. 92-93; Srivastava, *a.g.e.*, s. 271.

³⁵⁷ Terry, *a.g.e.*, s. 410; Guerreiro, *Jahangir and Jesuits...*, s. 10; Strachan, *...Thomas Coryate*, s. 232; Schimmel, *a.g.e.*, s. 95; Richards, *a.g.e.*, s. 94; Strachan, *Thomas Roe...*, s. 86; Yadav, *a.g.t.*, aynı yer. Ayrıca Hüsrev'e destek veren Guru Arcun'un durumu din alt başlığı altında ele alınmıştır.

³⁵⁸ Jahangir, *a.g.e.*, s. 112; Yadav, *a.g.t.*, s. 54-56.

³⁵⁹ Hawkins, *a.g.e.*, s. 434; Hawkins, *Purchas His Pilgrimes*, s. 43; Finch, *a.g.e.*, s. 52; Jahangir, *a.g.e.*, s.113; Schimmel, *a.g.e.*, s. 95.

Hürrem'in isyanı sırasında onun taraftarlarına karşı da Cihangir'in tavrı sert ve acımasız olmuştur. Cihangir, Hürrem'e itaat eden beylerinden iki tanesini soruşturma yapıldıktan sonra idam ettirdiğini söylemektedir. Daha sonra ise Hürrem'in elçisinin huzura geldiğinde konuşmasına izin verilmeden hapsedildiğini yazmaktadır³⁶⁰. Bu örnekler monarşinin, kendisine tehdit olarak gördüğü her hareketi şiddetle cezalandırdığını ortaya koymaktadır. Herhangi bir asi davranışın cezasının idam olduğu görülmektedir.

Aynı şekilde toplumu etkileyen bireysel suçlar da devlet nezdinde en ağır şekilde cezalandırılmaktadır. Bu suçların içerisinde dahil edilebilecek hırsızlık vakaları kaynaklarda sık sık yer almaktadır. Finch, Hindistan'a ayak bastıktan sonra güzergahı üzerinde bulunan çoğu yerde hırsızların bolluğundan bahseder. Bazen de hırsızların nasıl cezalandırılmış olduklarını görme şansı yakalar. Panipat'ta yüzlerce hırsızın kellelerinden yapılmış bir "meşum minare"* görmüştür. Hırsızların bedenleri bir mil boyunca dikilmiş kazıklara geçirilmiştir³⁶¹. Thomas Roe'nun da şahit olduğu vakalar mevcuttur. Bir gün padişah, huzuruna getirilen yüz kadar hırsızın ele başlarının köpeklere parçatılmasını, geri kalanın ise idam edilmesini buyurmuştur³⁶². Withington, Gücerat bölgesindeki dağlarda ikamet eden ve yolcuları soyan bir grubun üzerine Babürlü yöneticileri tarafından sefer yapıldığını ve yüz altmış dokuzunun kellesinin alındığını ifade etmektedir³⁶³. Cihangir, hırsızlık konusunda hayli ısrarcı bir adamdan bahsetmektedir. Cihangir'in bu hırsıza Tüzük'ünde yer vermiş olması yüksek ihtimalle hırsızın padişahın alakasını celbetmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Padişah 1618 yılında Ahmedabad'da bulunduğu sırada şehrin kutvalı, yakaladığı bir hırsızın padişahın huzuruna getirmiştir. Bu adam daha önceleri de birçok hırsızlık vakasına karışmış ve her yakalanışında bir uzvu kesilmiştir. Cihangir burada farklı bir uygulamaya giderek hırsızın kısas gereği hırsızlık yaptığı ve yakalanınca öldürdüğü adamın ailesine teslim etmiştir³⁶⁴. Padişah'ın aktardığı başka bir vaka çok daha ilgi çekicidir. Hırsızlık yaptıktan sonra yakalanan bir adama Cihangir, ciddi bir ceza verme niyetindedir. Filin ayakları altına atılarak katledilmesini emreder. Ancak hırsızın tepkisi dikkat çekicidir.

³⁶⁰ Jahangir, *a.g.e.*, s. 388.

* "meşum minare", Jean-Paul Roux'nun eserinde Babür için kullanılan bir ifadedir. bkz. Roux, *a.g.e.*, s. 236-240.

³⁶¹ Finch, *a.g.e.*, s. 70.

³⁶² Roe, *a.g.e.*, s. 201.

³⁶³ Foster, *a.g.e.*, s. 209.

³⁶⁴ Jahangir, *a.g.e.*, s. 248; Yadav, *a.g.t.*, s. 77.

Çünkü fil ile savaşağını söyler. Böylelikle eline bir hançer verilerek filin önüne atılır. Hırsız birçok kez fil tarafından darbe almasına rağmen hayatta kalmayı başarır. Cihangir adamın cesaretinden etkilenecek bir soruşturma yapılmasını emreder. Ancak hırsızın tahkikatın yapıldığı esnada memleketine kaçması padişahı kızdırır ve boynundan asılarak idam edilir³⁶⁵. Hırsızlık vakalarının yanı sıra cinayetlerde de bazen idam cezasının uygulandığı görülmektedir. Seyyahlar, ekseriyetle padişahın merkezde olduğu vakaları kaydetmektedirler. Terry, babasını öldüren bir adamın padişahın bizzat kendisi tarafından idama mahkum edildiğini ifade etmektedir. Topuklarından bir filin arka ayaklarına bağlanan katili filin sürüklemesiyle adamın etleri kemiklerinden ayrılmış ve can vermiştir³⁶⁶. Başka bir örnekte padişah, Lahor'da bir tüccardan haksız bir şekilde fazla yol geçiş ücreti alan bir memuru cezalandırmıştır. Saçı ve sakalı tıraş edilen bu adam şehrin sokaklarında gezdirilerek halka teşhir edilmiştir³⁶⁷.

Yukarıda verilen örnekler, suçluların cezalandırılmasında kullanılan metodları ortaya koymaktadır. Öncelikle görüldüğü üzere cezaların tatbikinde fillerin bir idam vasıtası olarak kullanılması yaygındır³⁶⁸. Suçlular fillerin altına atıldıklarında bazen günlerce bu işkenceye maruz kalıyorlar, bazen de hemen ölüyorlardı³⁶⁹. Ancak fillerden yalnızca cüsseli bir hayvan olması sebebiyle yararlanıldığını söylemek yeterli olmaz. Aynı zamanda bu hayvanlara *toplumsal bir rol* yüklendiğini söylemek mümkündür. Şöyle ki; padişahın dolayısıyla devletin karar kıldığı cezanın, yine devleti temsil eden filler aracılığı ile tatbik edildiği görülmektedir. Burada filler, padişahın hakimiyet sembollerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Dikkat edilmesi gereken nokta, padişah ve devlet ile doğrudan ilişkili meselelerde kaynakların fillerin kullanımına değinmeleridir. Misal olarak yukarıda zikrettiğimiz Hüsrev'in yakalanması sonrası Cihangir'in ve oğlu Hüsrev'in Lahor'a girişleri gösterilebilir. Hüsrev'in Çenap Nehri'nde ele geçirilmesi ile Lahor'a dönülmesine karar verilmiştir. Padişah şehre

³⁶⁵ Jahangir, *a.g.e.*, s. 201-202.

³⁶⁶ Terry, *a.g.e.*, s. 362; Yadav, Ekber ve Evrengizib dönemlerinde cinayet suçu tespit edilen kişilere verilen cezaların bir listesini çıkarmıştır. Kullandığı kaynaklara bakıldığında seyahatnamelere yeterli başvurulmadığı gözükmektedir. Ancak liste, Babürlülerde cinayet suçunun nasıl algılandığına ve nasıl cezalandırıldığına dair bir bakış sunar. Yadav'ın çalışmasına göre bahsedilen bu dönemde kırk beş cinayet vakası verilmektedir. Cezalandırmalara bakıldığında ise genel olarak idam, af, hapis ve görevinden azledilme gibi cezalara rastlanmaktadır. bkz. Yadav, *a.g.t.*, s. 130-135.

³⁶⁷ Guerreiro, *Jahangir and Jesuits...*, s. 36-37.

³⁶⁸ Schimmel, *a.g.e.*, s. 217.

³⁶⁹ Terry, *a.g.e.*, s. 354-355.

“şahane bir şekilde süslenmiş bir filin üzerinde” girmiştir. Saraya ulaşana kadar yol boyunca halkı bir filin üzerinden selamlamıştır. Biraz arkasından ise ayakları prangalı olarak küçük bir filin üzerine bindirilmiş bir şekilde Hüsrev gelmektedir³⁷⁰. Padişah şatafatlı bir fil ile şehre giriş yaparken Hüsrev’in arkadan küçük bir file bindirilmiş olması hakimiyetin adresini göstermektedir. Filler ile hakimiyet ve zafer tescil edilmiştir. Ayrıca padişahın bizzat kendisinin karara bağladığı cezalarda suçluların fillerin ayakları altına atılarak idam edilmesi de fillerin padişahı ve böylelikle devleti temsil ettiğini gösterir niteliktedir.

Dikkat çekici cezalandırmalardan birini de Hüseyin Beg ve Abdurrahim Han’ın çarptırıldığı ceza oluşturmaktadır. Hatırlanacağı üzere eşek ve öküz derisine büründürülüp eşeğe ters bindirilerek Agra sokaklarında teşhir edilmişlerdi. Aynı şekilde Patna’yı koruyamayan yöneticilerin de Agra’ya getirilip saç ve sakalları kesildikten sonra kadın kılığında sokaklarda dolaştırılmışlardı. Ataerkil bir toplum olmasından dolayı kadın kılığında “aşağılamanın” siyasi erkler için uygulanan bir ceza türü olduğu anlaşılmaktadır. Asi ve hain hareketlerin de cezasının ölüm olduğu örneklerle ortaya konulmuştur. Aynı şekilde hırsızlık ve cinayetlerin de cezasının idam olduğu görülmüştür. Ancak şu ayrımı yapmakta fayda vardır. Bireyler arası hırsızlık vakaları değil, toplumun ve devletin hakimiyet sınırları içerisine giren hırsızlık vakaları şiddetle ve ölümlerle cezalandırılmıştır³⁷¹.

Seyyahlar, bireyler arasında yaşanan hırsızlık vakalarına pek değinmemektedirler. Zaten bu durumlarda mağdurlar, kadınlara müracaat etmekteydiler. Adli mekanizmanın en altında kadılar yer almaktadır. Kadıların görevlendirilmeleri padişah tarafından yapıldı. Kadılar, halk arasında vuku bulan anlaşmazlıkları ve davaları camide veya kendi evlerinde yaptıkları mahkemelerde hallederlerdi. Kadının yanı sıra güvenlik işlerinden sorumlu olan kutval, suçluların yakalanmasında söz sahibidir. Adli mekanizmayı hiyerarşik sırayla tanımlayacak olursak; temelde kadı olacak bir şekilde yönetim merkezlerine ve rütbe sıralarına göre atanan kadılar, mir-i adl ve sarayda yer alan başkadı veya kadı’l-kuzat oluşturmaktadır³⁷². Kırsal bölgelerde Hinduların

³⁷⁰ Guerreiro, *Jahangir and Jesuits...*, s. 10-11.

³⁷¹ Eraly, *The Mughal World...*, s. 266.

³⁷² Schimmel, *a.g.e.*, s. 97; Bayur, *Hindistan Tarihi Gurkanlı...*, s. 455-456; Eraly, *The Mughal World...*, s. 263-264, Yadav, *a.g.t.*, s. 136; Sadique Hussain, *Judicial System in India During Mughal Period with Special Reference to Persian Sources*, (A Thesis of Doctor of Philosophy), Jawaharlal Nehru University,

başvurduğu makamları, Hindu alimler ile kast veya köylerdeki panchayatlar* teşkil etmektedir³⁷³. Bu adli yapının en tepesinde padişahın bizzat kendisi bulunmaktadır³⁷⁴. Padişah Cihangir, suçluların cezalandırılmasında acımasız olsa da adil bir padişah portresi çizmektedir. 1621 yılında padişaha, ekabirden Hoşheng Han'ın bir cinayete karıştığı haberi ulaşır. Cihangir yaptırdığı kovuşturma neticesinde, Hoşheng Han'ın suçu tespit edilince cezalandırıldığını söyler. Cihangir'in bu olay üzerine "böyle bir durumda şehzade olsa bile iltimas gösterilmez"³⁷⁵ demesi onun adaleti gözettiğinin kanıtıdır. Seyyahlar ise padişahın Agra'da bir *zincir-i adl* yaptırdığını belirtirler. Cihangir, üzerinde ziller bulunan yaklaşık 27 metre uzunluğunda bir zincir yaptırmıştır. Bir ucu Agra kalesindeki Şah Burc'a diğer ucu ise Yamuna Nehri kenarındaki bir taş sütuna bağlanmıştır. Haksızlığa uğradığını düşünen ve adalet isteyen kişiler, bu zinciri sallayıp zillerin çalmasını sağlayarak padişahın dikkatini çekmektedirler³⁷⁶. Ancak bu zili çalmadan önce düşünmeleri gerekmektedir çünkü eğer nafile yere başvurdukları anlaşılırsa cezalandırılmaktadırlar³⁷⁷. Son olarak hapisanelerden bahsetmek gerekirse, Güvalyor en ünlü hapisane olarak kaynaklara yansımaktadır. Bilhassa isyan etmiş siyasiler ve herhangi bir vakadan suçlu bulunan emirler hapis cezasını Güvalyor'da çekmekteydi³⁷⁸. Finch, emirlerin gönderildiği hapisaneleri Güvalyor, Ranthamhor ve Rohtasgarh olarak belirtmektedir³⁷⁹. Hapishanede özellikle emirler, içerisine afyon çiçeği konulmuş sudan içmeye zorlanmaktaydılar. Böylelikle afyon vücutlarını ve zihinlerini uyuşturmakta ve onları pasif bir hale getirmekteydi³⁸⁰.

New Delhi 2009, s. 138-153; Palsaert ise "Her şehirde bir 'kachhahri' diğer bir deyişle resmî adli makam vardır. Orada şehrin yöneticisi, divan, bahşi, kutval, kadı ve diğer memurlar haftada dört gün veya her gün olmak üzere bir araya gelirler. Burada tüm meseleler halledilir." diyerek taşradaki adli görevliler hakkında bizleri bilgilendirmektedir. bkz. Palsaert, *a.g.e.*, s. 57.

* Panchayat, Hindu toplumunda bizdeki ihtiyar heyeti kavramına denk düşen bir yapıdır.

³⁷³ Chand, *a.g.e.*, s. 64.

³⁷⁴ Eraly, *The Mughal World...*, s. 262.

³⁷⁵ Jahangir, *a.g.e.*, s. 366.

³⁷⁶ Jahangir, *a.g.e.*, s. 24; Foster, *a.g.e.*, s. 226; De Laet, *a.g.e.*, s. 98; Chand, *a.g.e.*, s. 65-66; Eraly, *The Mughal Throne...*, s. 238; B. Prasad, *a.g.e.*, s. 111; Gladwin, *a.g.e.*, s. 20; Yadav, *a.g.t.*, s. 138; Ambika Singh, *Urban Life...*, s. 92; Srivastava, *a.g.e.*, s. 269.

³⁷⁷ Moreland, *India At The Death of Akbar...*, s. 36.

³⁷⁸ Jourdain, *a.g.e.*, s. 153; Prasad, sosyal ve siyasi düzeni bozucu olanların hapsedildiklerini vurgular. bkz. B. Prasad, *a.g.e.*, s. 114. Cihangirname'de de padişah, Raca Bir Singh'in yeğeninin kargaşa çıkardığını haber alınca Güvalyar kalesine hapsedilmesini buyurmaktadır. bkz. Jahangir, *a.g.e.*, s. 78.

³⁷⁹ Finch, *a.g.e.*, s. 49-50.

³⁸⁰ Schimmel, *a.g.e.*, s. 94.

2. 3. Cihangir Dönemi Sosyal Devlet Anlayışı

Sosyal ve ekonomik açıdan toplumun ihtiyaçlarının giderilmesini sağlamak amacıyla devletin gerçekleştirmiş olduğu her türlü faaliyet o devleti sosyal devlet yapmıştır. Sosyal devlet kavramı, modern bir tabir olmasına rağmen tarihte sosyal devlet olmanın örneklerine birçok Türk devletinde rastlanmaktadır. Bilge Kağan'ın Orhun Kitabeleri'nde yer alan "açları doyurdum, çıplakları giydirdim"³⁸¹ sözleri Türk devlet yöneticiliğinin ana öğelerinden birini oluşturmuştur. Babürlü Devleti'nde de padişahların halkın durumuyla ilgilendikleri görülmektedir. Birinci bölümde kervansaraylar ve bulgurhanelerden bahsedilmiştir. Kervansaraylar aracılığıyla yolcuların tüm ihtiyaçları görülmekte, bulgurhaneler aracılığı ile de ihtiyaç sahiplerinin karnı doyurulmaktaydı. Bunların yanı sıra padişah, devletin bizatihi kendisi olması ve "Zıll-ı İlahi/ Zillullah"³⁸² unvanı sebebiyle tebaasına karşı kendisini sorumlu hissetmiş, mütemadiyen sadakalar dağıtmaktan geri durmamıştır. Padişahların sadaka ve yardımları büyük bir miktar oluşturmaktadır. Dolayısıyla tebaa-devlet ilişkisinde ana faktörü padişah teşkil etmektedir.

Bir önceki bölümde Cihangir'in suçluları ne derece şiddetle cezalandırdığını görmüştük. Bu bölüm ise padişahın ne kadar cömert biri olduğunu ortaya koymaktadır. Kanaatimizce Terry'nin padişahın fitratı hakkında söylediği ifadeler, onu en iyi şekilde tanımlamaktadır. Terry, Cihangir'in "aşırılıklardan" oluştuğunu ve "bazen çok acımasız, bazen de çok adil ve kibar" olduğunu ifade etmektedir³⁸³. Suçlulara verilen cezalarda adil ve sert olduğunu gördüğümüz gibi halka karşı da cömert olduğu görülecektir. Cihangir'in Tüzük'üne baktığımızda farklı şartlar ve durumlar sebebiyle sadaka dağıtıldığını ve halka para saçıldığını görmekteyiz. Öncelikle şunu belirtelim ki kaynaklarda, padişahın halkın içerisine her çıktığında para saçtığı görülmektedir. 1610 yılında padişah avlanmak için gittiği Rupbas'tan * Agra'ya dönerken şehre yaklaşıldığında herkesin görebilmesi için bir file binmiş ve saraya ulaşana dek yolun her iki tarafına sıralanmış halka, akçeler saçarak ilerlemiştir³⁸⁴. Ertesi yıl da aynı sahneler yaşanmıştır. Yine avdan döndüğü sırada şehre, filin üzerinde halka para dağıtarak

³⁸¹ Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2016, s. 39.

³⁸² Eraly, *The Mughal World...*, s. 223; Hussain, *a.g.t.*, s. 134-135; Ambika Singh, *Urban Life...*, s. 90.

³⁸³ Terry, *a.g.e.*, s. 386; S. R. Sharma, *Mughal Empire...*, s. 61.

* Agra'nın batısında yer alan Cihangir'in avlanmak için uğradığı bir yerleşim bölgesidir.

³⁸⁴ Jahangir, *a.g.e.*, s. 108.

girmiştir³⁸⁵. Cihangir, Gücerat bölgesinde geçirdiği beş yıldan sonra tekrar payitahta dönüşünde şehre girişini detaylı anlatmaktadır. Halk çatılarda, kapı girişlerinde, çarşı-pazarlarda ve sokaklarda sıralanmıştır. Cihangir “*adet olduğu üzere saraya kadar para saçarak ilerledim*” demektedir³⁸⁶. Buradan padişahın fil üzerinde saraya giriş ve çıkışlarında para dağıtmasının gelenek haline geldiğini kendi ifadelerinden çıkarsamak mümkündür. Padişah Delhi’de de meskun mahallerden geçerken kendi elleriyle para dağıttığını ifade etmektedir³⁸⁷. Meskun mahallerden geçerken para dağıttığını bilhassa dile getirmesi, padişahın halkın içine çıktığı herhangi bir durumda bu adeti yerine getirdiğini göstermektedir. Roe da Cihangir’in Ecmir’den ayrılırken filin üzerinde halkın alkışları arasında para saçarak ilerlediğini belirtmektedir³⁸⁸. Bu misallerin haricinde Tüzük’ün birçok yerinde, padişahın şehirlere girişinde para dağıttığı kaydedilmiştir³⁸⁹. Bir başka adet ise türbe ve kabir ziyaretlerinde halka sadaka verilmesidir. Tahta çıktıktan kısa bir süre sonra Delhi’ye giden padişah Hümayun’un türbesini ziyaret etmiştir. Ziyaretlerinden sonra emirlerine; fakirlere ve muhtaçlara dağıtılması için bir miktar para vermiştir³⁹⁰. 1607 yılında Babür Şah’ın kabrini ziyaretinde büyük dedesinin ruhu için para, yiyecek, ekme ve helva dağıtılmasını emretmiştir³⁹¹. Ecmir’de bulunan Muinüddin Cişti’nin türbesini ziyaretinde ise farklı bir uygulamaya gitmiştir. Cihangir, Muinüddin Cişti’nin türbesinin bulunduğu alanda yemek pişirilip dağıtılması geleneğini sürdürmüştür. Türbe için büyük bir kazan yaptırtan padişah orada pişirilen yemeğin fakirlere dağıtılmasını buyurmuştur. Muhtaçların karınlarını doyurduktan sonra da kendi elleriyle akçe dağıtmıştır³⁹². Bu geleneğin günümüzde dahi sürdürüldüğü bilinmektedir. Cihangir, yaptırttığı kazanda hangi yemeğin pişirildiğini belirtmese de *kişri* * pilavının yapıldığı malumumuzdur³⁹³. Urs Mela bayramı olarak bilinen bu etkinlik Recep ayının birinci gününden altıncı

³⁸⁵ Jahangir, *a.g.e.*, s. 120.

³⁸⁶ Jahangir, *a.g.e.*, s. 300.

³⁸⁷ Jahangir, *a.g.e.*, s. 356.

³⁸⁸ Roe, *a.g.e.*, s. 286.

³⁸⁹ Jahangir, *a.g.e.*, Kabil için s. 75; Ecmir, s. 153; Ujjain, s. 210; Mandu, s. 214; Ahmedabad, s. 244, 261; Lahor, s. 351.

³⁹⁰ Jahangir, *a.g.e.*, s. 52.

³⁹¹ Jahangir, *a.g.e.*, s. 77.

³⁹² Jahangir, *a.g.e.*, s. 154-155; Gladwin, *a.g.e.*, s. 59.

* *Kişri* pilavı, pirinç ve mercimek ile yapılan Hindistan ve Bangladeş bölgelerinde yaygın olan bir yemek çeşididir.

³⁹³ Strachan, ...*Thomas Coryate*, s. 244-245.

gününe kadar devam etmektedir. Cihangir'in yaptırdığı gibi, büyük bir kazanla halka kişri pilavı dağıtılmaktadır. Saygı duyulan bir kişi için ölüm yıl dönümleri olarak adlandırılan urs geleneği Ekber Şah için de gerçekleştirilmiştir. Ekber'in urs günü yaklaştığından dolayı Cihangir, beş bin rupiyi hizmetkarları aracılığıyla fakir ve muhtaçlara dağıtmıştır³⁹⁴. Bunların yanı sıra Cihangir'in bir hastalığı atlattıktan veya herhangi bir beladan kurtulduktan sonra da fakir ve muhtaçlara sadaka verdiğini Tüzük'ünden tespit etmekteyiz. Örneğin; Cihangir'in yüksek ateş ve baş ağrısından dolayı rahatsızlık yaşadığı durumlar meydana gelmiştir. Hastalıklarında aşırı içki tüketiminin vücudunu yıpratmasının da payı olsa gerektir. Hastalığını atlattıktan sonra ise ihtiyaç sahibi insanlara para ve hediyeler verdiğini bizzat kendisi ifade etmektedir³⁹⁵. 1620 yılında haremi ile birlikte Keşmir'de bulunduğu sırada torunu Şah Şüca, sarayda oyun oynarken yüksek bir yerden düşmüştür. Cihangir, torununun böyle bir kazadan yaralanmadan kurtulmasına şaşırılmış ve şehirde yaşayan fakirlerin huzuruna getirilerek sadaka verilmesine karar vermiştir³⁹⁶. Bahsettiğimiz bu durumlar belirli hassasiyetlere istinaden gerçekleştirilmiş yardımlar olarak gözükmektedir. Ayrıca padişahın bizatihi kendisi de herhangi bir âdet veya vesileye gerek duymadan halka sadakalar dağıtarak onların ihtiyaçlarının giderilmesini sağlamıştır. Cihangir Gücerat bölgesine yaptığı ziyarette Ahmedabad'da iken muhtaç herkesin huzuruna getirilmesini emretmiştir. Cihangir, hiç kimseyi fakir ve muhtaç bir durumda bırakmamaya odaklandığını ifade etmektedir. Padişah Ahmedabad'a gelmekten memnun olmasa da en azından birçok fakirin sıkıntısını gidermekten memnun kalmıştır³⁹⁷. Saraydaki hanımlar da kıtlık veya başka durumlarda yiyecek dağıtarak insanlara yardımcı olmaktaydılar. Ancak görüldüğü üzere Cihangir, âdet haline gelmiş uygulamaları devam ettirmesinin yanı sıra halkın içerisinde ihtiyaç sahibi kimsenin kalmamasına önem vermektedir. 1620 bahar döneminden 1621 yılının aynı dönemine kadarki bir yıl içerisinde yapılan yardımların miktarını Tüzük'te vermiştir. Buna göre yaklaşık iki yüz on iki bin dönüm arazi, binlerce yük, on dört köy, tarla ve bahçeler, binlerce miktarda para fakir ve muhtaç insanlara dağıtılmıştır³⁹⁸. Bir yıllık bir süre zarfı için düşünüldüğünde devletin sağlamış

³⁹⁴ Jahangir, *a.g.e.*, s. 303.

³⁹⁵ Jahangir, *a.g.e.*, s. 161, 265.

³⁹⁶ Jahangir, *a.g.e.*, s. 335-337.

³⁹⁷ Jahangir, *a.g.e.*, s. 251.

³⁹⁸ Jahangir, *a.g.e.*, s. 358.

olduğu yardımların halkın refahı ve maişetini sağlaması bakımından önemi dikkat çekicidir.

2. 4. Eğitim, Evlilik ve Ölüm

İnsanların bir ömre sığdırdıkları önemli toplumsal meseleler bir bütünlük arz ediyorsa bu meseleler o toplumun sosyal haritasını da çizer. 17. yüzyıl Babürlü toplumunun sosyal haritasını çizebilmek için insanların eğitimlerinin, evlilik nizam ve ritüellerinin, cenaze törenlerinin ele alınması gerekmektedir. Bunların dışında kalan doğum ve çocukluk dönemlerine ilişkin, bilhassa avam söz konusu olduğunda seyahatnameler bilgi vermek konusunda eksik kalmaktadırlar. Ancak monarşiye bakıldığında hem seyahatnameler daha cömerttir hem de Babürlü sarayında bir doğum gerçekleştiğinde büyük bir coşkuyla karşılandığından malumatımız daha çoktur. Cihangirname’de yer alan Şah Cihan’ın oğulları Evrengzip ile Muradbahş’ın doğumlarının üzerine hediyelerin takdim edilmesi ve Evrengzip’in adının uğurlu bir saatte verilmesi gibi kaideler,³⁹⁹ sarayda gerçekleşen doğumlara ehemmiyet verildiğini göstermektedir. Babürlülerde kız veya erkek ayrımı yapılmamaktadır ama erkeklerin doğumuna daha çok önem verildiği de açıktır. Hindu toplumunda üst sınıflardan birini oluşturan Racputlara bakıldığında, durum biraz farklılık arz eder. Racputlarda kız çocuklarının doğumu uğursuzluk olarak karşılanmıştır. Racputların yanı sıra Hindu toplumunun alt sınıflarında da kız çocuğu doğumlarının uğursuzluk olarak görülmesi haricinde ailelere ekonomik bir yük de getirmekteydi. Netice itibarıyla erken modern dönem Hindistan’ında çocuk katli vakaları görülmekteydi ve kız çocuklarının katli daha yaygındı⁴⁰⁰. Kadınların dezavantajla başladığı hayatta bir sonraki aşamayı eğitim oluşturmaktaydı. Eğitim konusunda da kadın ve erkekler arasında olduğu gibi Müslümanlar ve Hindular arasında da farklar mevcuttur. Günümüzdeki gibi bir temel eğitimden bahsetmek mümkün değildir. Hindu nüfusun çoğunluğunun eğitime almadığını da belirtmemiz gerekir. Hinduların eğitime başlama yaşları ise kastlara ve insanların hedeflerine göre değişmektedir. “*upanayana*”^{*} adı verilen bir tören ile

³⁹⁹ Jahangir, *a.g.e.*, s. 284, 317-318.

⁴⁰⁰ Eraly, *The Mughal World...*, s. 148-149; A. S. Altekar, *The Position of Women in Hindu Civilisation From Prehistoric Times to the Present Day*, Benares Hindu University, Benares 1938, s. 9; Rupali Yadav’a göre devlet, tespit ettiği vakalarda müdahalede bulunmakta ve failleri cezalandırmaktaydı. Ayrıca çocuk katli vakalarının görüldüğü bölgeler için bkz. Yadav, *a.g.t.*, s. 9-10.

^{*} Birini bilginin yanına almak manası taşımaktadır. Veya bilginin yanına birini götürmek anlamında düşünebiliriz.

Hindu çocukları temel eğitime adım atmaktadırlar⁴⁰¹. Babürlü hanedanı da Hindular gibi temel eğitime bir ritüel ile adım atmaktaydı. Hanedan üyesi çocuk, dört yıl dört ay dört günlük olduğunda törenlerle temel eğitime başlamaktadır. Şehzadeye tayin edilen hoca, çocuğu sırtına alarak emaneti devralmış olurdu. Sonra da çocuk “*bed-i besmele*” ile ilk dersine başlardı⁴⁰². Sarayda yapılan törenler kadar şatafatlı ve detaylı olmasa da Müslüman tebaa da benzer şekilde bu geleneği devam ettirmekteydiler. Müslümanlar eğitimlerini mekteplerde okuma, yazma ve Kur’an öğrenimi üzerine almaktaydılar. Mekteplerden sonra medreselere giderek eğitimlerini dini ilimler ile tıp, zooloji, kimya, botanik, fizik, matematik, felsefe ve tarım gibi çeşitli ilimler üzerinde ilerletmekteydiler. Medreselerin genellikle büyük şehirlerde yaygınlık kazandıkları görülmektedir. Müslümanların yerleşim ve çalışma koşulları şehirlerde yoğunlaştığından dolayı medreselerin kuruluşu da bu çizgiyi takip etmiştir. Müslümanlar için yüksek eğitimin verildiği en önemli merkezlerin başında şüphesiz Agra gelmektedir. Payitahtı Delhi, Lahor, Jaunpur ve Gücerat, Keşmir, Fetifpur Sikri ve Beyane gibi yerler takip etmektedir⁴⁰³. Babürlüler döneminde mekteplerin sayısı tespit edilemese de çok yaygın olduğu bilinmektedir. Hindular ise ibadethanelerine bitişik inşa edilen “*tol ve pathshala*” denilen okullara giderek temel eğitime başlamaktadırlar⁴⁰⁴. Hindu alimlerin bazı kutsal yer ve hac merkezlerinde toplanarak gelenlere dinî eğitim vermek gibi uygulamaları da vardır. Benares veya günümüzdeki adıyla Varanasi bu merkezlerden birini teşkil etmektedir. Benares’in yanı sıra Nadia, Mithila, Tirhut, Paithan, Karhad, Thatta, Multan ve Sirhind de Hinduların meşhur eğitim merkezleri arasında yer alır⁴⁰⁵. Kadınlar ise eğitim faaliyetleri içerisinde çok az bir yer kaplamaktadırlar. Zaten söz konusu kadınları da saray ve üst sınıf içerisinde bulunanlar oluşturmaktadır. Gülbeden Begüm * ve Cihanara Begüm * gibi kıymetli eserler bırakmış Babürlü kadınları

⁴⁰¹ Pran Nath Chopra, *Some Aspects of Society & Culture During the Mughal Age 1526-1707*, (With A Foreword By A. L. Srivastava), Shiva Lal Agarwala & Co. Ltd. Educational Publishers, Agra 1955, s. 129; Renou, *a.g.e.*, s. 86-87.

⁴⁰² Eraly, *The Mughal Throne...*, s. 235; Schimmel, *a.g.e.*, s. 199; Gladwin, *a.g.e.*, s. 3; Ambika Singh, *Urban Life...*, s. 238-239.

⁴⁰³ Chopra, *a.g.e.*, s. 139-143; Ambika Singh, *Urban Life...*, s. 240; Syed Ali Nadeem Rezavi, “The Organization of Education in Mughal India”, *PIHC*, (vol. LXVIII), (Part One), (2007) s. 390-391.

⁴⁰⁴ Eraly, *The Mughal World...*, s. 350; Chopra, *a.g.e.*, s. 130; Ambika Singh, *Urban Life...*, s. 239.

⁴⁰⁵ Eraly, *The Mughal World...*, s. 351; Chopra, *a.g.e.*, s. 135; Ambika Singh, *Urban Life...*, s. 88, 240; Rezavi, “The Organization of Education...”, s. 392.

* Babür ve Dildar Begüm’ün kızı olup Hümayunname adlı eserin sahibidir. Gülbeden Begüm için bkz. Gülbeden, *Hümayunname*, (Çev.: Abdürrab Yelgar), TTK Basımevi, Ankara 1987.

bilinmektedir. Ancak toplumun genelinde kadınların eğitimi sınırlı kalmıştır. Okula giden, okuma-yazma öğrenen ve Kur'an ile Ramayana gibi kutsal kitaplar okutulan kadınların evlilik ile karşılaşmaları eğitim hayatlarını neticelendirmektedir.

Evlilik hem Müslüman kadınların hem de Müslümanlardan çok daha fazla Hinduların hayatında ciddi etkiler barındırmaktaydı. Seyyahlar, Müslümanların evlilikleri hususunda bilgi verirken toplumu gözlemlerinin yanı sıra padişah ve saray ricalinin uygulamalarını temel almışlardır. Hinduların evlilikleri hakkında ise seyyahların daha detaylı ve dikkat çekici bilgiler kaydettikleri görülmektedir. Muhtemelen küçük yaşta evlilik gibi birçok nitelik seyyahların dikkatini çekmekteydi. Öncelikle Müslümanların evliliğini ele aldığımızda üst sınıf ile orta ve alt sınıflar arasında farklılıklar olduğu görülmektedir. Bilhassa hanedan ve saray ricalinin düğünleri şatafatlı olurken tebaanın düğünleri geleneklere uygun olarak sürdürülmektedir. Seyyahlar padişahı temel alarak, Müslümanlarda çok eşle evliliğin gelenek olduğu görüşündedirler. Cihangir'in eş sayısı ile ilgili kaynakların verdiği rakamlar farklılaşmaktadır. Jourdain padişahın dört eşinin yanı sıra birçok cariyesi olduğunu, Coryat ise kraliçesi Nurmahal'in yanı sıra bin kadına sahip olduğunu yazmaktadır⁴⁰⁶. Belirtilen bu iki sayının da yanlış olduğu bilinmektedir. Günümüzde yapılan araştırmalar, Cihangir'in eş sayısının yirmi kadar olduğu yönünde görüşünü savunmaktadırlar⁴⁰⁷. Ancak eş kapsamı içerisine cariyelerin dahil edilerek bu rakamların verildiğini belirtmek isteriz. Aslında birçok kadınla evlenme meselesinin Müslüman veya Hindu farketmeksizin saray ve ekabir arasında yaygın olduğu gözükmektedir⁴⁰⁸. Hanedan üyeleri ve emirlerin yanı sıra Hindularda ise Racputlar arasında çok eşlilik vakaları kaydedilmektedir. İslamiyet'te dört eşe izin verildiği * yönündeki iddiaya seyyahların da kapıldıkları açıktır. Terry, Peygamberin

* Şah Cihan ve Mümtaz Mahal'in kızı ve Evrengzib'in ablasıdır. bkz. Enver Konukçu, " Cihanârâ Begüm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Yayınları, İstanbul 1993, (c. VII), ss. 536-537.

⁴⁰⁶ Jourdain, *a.g.e.*, s. 165; Coriate, *a.g.e.*, s. 26.

⁴⁰⁷ Richards, *a.g.e.*, s.102; Eraly, *The Mughal Throne...*, s. 273; Das, *a.g.t.*, s. 87-88.

⁴⁰⁸ Eraly, *The Mughal World...*, s. 150.

* İslamiyet'te erkeğin dört kadınla evlenebilmesi belirli şartlar ve koşullara bağlanmış ve bu şartlar oluştuktan sonra ortaya çıkan bir ruhsat olarak yer almaktadır. Nisa Suresi 3. ayet bu konu ile alakalı olup tefsiri için bkz. <<https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Nis%C3%A2-suresi/496/3-ayet-tefsiri>> (Erişim Tarihi: 10.09.2018).

Müslümanlara birden fazla kadınla evlenme müsamahası tanıdığını zikretmektedir⁴⁰⁹. Pietro Della Valle, zenginlerin birçok kadınla evlilik yapabildiklerini ancak bunun herkes tarafından onaylanmadığını belirtmiştir⁴¹⁰. Görüldüğü üzere bu ifadeler, çok eşliliğin zengin ve üst sınıfa mensup erkekler arasındaki mevcudiyetine yöneliktir. Zaten bu zengin erkekler ile sınırlı kaldığı da malumdur. Maddi olarak daha kısıtlı imkanlara sahip tebaa arasında tek eşlilik gözlemlenmektedir⁴¹¹. Kadınlar arasında birçok erkekle evlilik yani sosyolojik tabir ile poliandri ise çok daha nadir olup yalnızca Himalaya ve Hindistan'ın bazı bölgelerinde görülmekteydi⁴¹². Seyyahların arasında yalnızca Coryat bu konuya değinmiştir. Coryat, Lahor'dan Agra'ya yolculuğu esnasında dağlarda yaşayan bir toplulukta bir kadının altı veya yedi kocası olabildiğini ifade etmiştir⁴¹³. Coryat'ın çok garip bulduğu başka bir poliandri topluluk örneğinin diğer seyyahların eserlerinde yer almaması, bu tür evliliklerin Hindistan'da yaygın olmadığını göstermektedir.

Müslümanların evlilikleri meselesine dönecek olursak kaynakların görüş birliğinde olduğu geleneklerden biri çeyiz meselesidir. Della Valle, erkeklerden oluşan bir grubun davul ve zurnaların arkasına düşerek gelinin evine sandıklar götürdüklerini yazmaktadır⁴¹⁴. Palsaert ise çeyiz götürme hususunda çok daha ayrıntılı bilgiler vermektedir. Düğünden birkaç gün evvel damat ve ailesinin, yanlarında süslü püslü kap kaçaklarla, şekerlemelerle, şeker, badem, kuru üzüm ve diğer meyvelerle ve düğün masraflarının karşılanması için bir miktar parayla gelinin evine gittikleri belirtilmektedir. Ayrıca Della Valle gibi Palsaert de çeyiz götürülürken şarkıların söylendiğini ve davulların çalındığını eklemiştir⁴¹⁵. Cihangir'in Perviz'in düğünü evvelinde gelinin evine gönderilen çeyiz için “*saçık/saçık*” tabirini kullandığı görülmektedir⁴¹⁶. Tüm bu ifadeler çeyiz adetinin saray ricali ve Müslüman halk arasında yaygın bir adet olduğunu ortaya koymaktadır. Erkek tarafının çeyiz götürmesinden sonra gelin tarafı da hazırladığı bazı hediyeleri düğün gününden evvel damat tarafına gönderir. Bu

⁴⁰⁹ Terry, *a.g.e.*, s. 278.

⁴¹⁰ Della Valle, *a.g.e.*, s. 228.

⁴¹¹ Chopra, *a.g.e.*, s. 109.

⁴¹² Eraly, *The Mughal World...*, s. 151.

⁴¹³ Coriate, *a.g.e.*, s. 18.

⁴¹⁴ Della Valle, *a.g.e.*, s. 211.

⁴¹⁵ Palsaert, *a.g.e.*, s. 82.

⁴¹⁶ Jahangir, *a.g.e.*, s. 62; Bayur, *Hindistan Tarihi Gurkanlı...*, s. 427.

hediyelerin içerisinde kına, elbiseler, kokular vesaire yer almaktadır⁴¹⁷. Gönderilen kınalar yakıldıktan sonra ise düğün günü gelir. Palsaert düğün gününün şatafat ve coşkusunu canlı bir dille anlatır. Damat, damadın yakınları ve misafirler, gelinin evine kadar havai fişekler, davullar, zurnalar ve şarkılar eşliğinde gitmektedirler. Damadın at üstünde büyük bir alayla gelmesi üzerine, gelin onu tahtırevan ile karşılamaktadır. Önde at üstünde damat ve yakınları, arkalarında ise tahtırevan içerisinde gelin ve yakınları gelinin evine ulaşırlar. Gelin ve damat evlilik tamamlanana kadar birbirleriyle konuşmazlar. Daha sonra kadı gelir, duasını yapar ve eşleri nikahlar. Bu nikahı defterine kaydettikten sonra nikah işlemi tamamlanmış olur. Nikahtan sonra yemek dağıtılır ve “tüm gece sabaha kadar” eğlenceler sürer. Daha sonra, evli çiftin damadın evine gösterişli bir alayla ulaşması ve misafirler dağılmasıyla düğün töreni tamamlanmış olur⁴¹⁸. Terry, kadının dua yapmasından sonra eğlencelerin başladığını yazar. Damadın at sırtında, gelinin ise damadın peşinden bezle çevrili araba içerisinde şehrin en seçkin yerlerini davullar ve zurnalar eşliğinde dolaşarak çiftin evine gittiklerini belirtmektedir⁴¹⁹. Böylelikle Hindistan’daki kadınların hayatında çok önemli bir yer tutacak olan evlilik hayatı başlamaktadır. Boşanma veya dul kalma gibi durumların Hindu ve Müslüman kadınların hayatlarında ne gibi değişikliklere yol açacağı, etkileri ve sonuçları üzerinde daha sonra durulacaktır.

Müslümanlarda olduğu gibi Hinduların evliliklerinde de zengin ve nüfuzlu kişiler ile alt sınıf tebaa arasında farklılıklar olduğu görülmektedir. Bilhassa Racputlar için çok eşliliğin gözlemlendiği vakîdir. Ayrıca çok eşliliklerinde herhangi bir sayı kaidesi yoktur ve kişinin maddi yeterliliğine ve isteğine göre sayı değişebilmektedir⁴²⁰. Ancak bu imkanlardan yoksun olan alt sınıflarda, evlilik aynı zamanda büyük bir yük de getirdiğinden tek eşlilik yaygınlık kazanmıştır. Hinduların evliliklerinde dikkat ettikleri husus ait oldukları kasta evlilik yapmalarıdır. Terry, Hinduların kendi kabile, mezhep ve mesleklerinden biriyle evlendiklerini yazmaktadır. Bir brahminin başka bir brahminin kızıyla, bir tüccarın oğlunun başka bir tüccarın kızıyla evlendiğini söyler⁴²¹. Witthington da benzer ifadeler kullanarak “*Aynı kast veya dinden olmak şartıyla*

⁴¹⁷ Eraly, *The Mughal World...*, s. 152.

⁴¹⁸ Palsaert, *a.g.e.*, s. 82-84; Eraly, *The Mughal World...*, s. 153-154.

⁴¹⁹ Terry, *a.g.e.*, s. 285.

⁴²⁰ Eraly, *The Mughal World...*, s. 150.

⁴²¹ Terry, *a.g.e.*, s. 301.

fıncının oğlu fıncının kızı ile evlenir"⁴²² diye yazmaktadır. Böylelikle Hindularda evliliğin kasta göre bir nizam kazandığı anlaşılmaktadır. Öte yandan seyyahların görüş birliğinde olduğu bir başka husus evlenme yaşıdır. Genellikle on yaşına gelmeden evliliğin gerçekleştirildiği ifade edilmektedir. Palsaert, Hinduların çocuklarını dört veya beş yaşlarında evlendirdiğini yazmaktadır⁴²³. Terry, çok erken yaşlarda evliliğin gerçekleştiğini söylerken yaşları ise altı veya yedi olarak vermektedir⁴²⁴. Fitch, geçtiği birçok yerde sekiz veya on yaşında oğlanların ve beş veya altı yaşlarında kızların evlenmelerinden bahsetmektedir. On yaşına gelene kadar ayrı olarak yaşadıklarını eklemektedir⁴²⁵. Herbert, banyanlar için evlenme yaşlarının yedi olduğunu söylemektedir⁴²⁶. Witthington ise bu kaidenin üç yaş ve altında yapıldığını ancak bazı durumlarda doğmadan evvel de evlilik akdinin gerçekleştiğini yazmaktadır. Witthington'a göre, aynı kasta mensup iki Hindu aile, birinin erkek diğeri kız çocuğu olması halinde çocuklarını evlendireceklerini kararlaştırırlar. Çocuklar üç-dört yaşlarına geldiğinde, Müslümanların adetine benzer şekilde at üzerine oturtularak şehirde dolaştırıldıktan sonra ibadethanelerine, sonra da evlerine götürülerek evlendirilmiş olurlar. Ancak çocuklar on yaşına geldiklerinde beraber yaşamaya başlarlar⁴²⁷. Seyyahların ifade ettikleri yaşlar hemen hemen doğrudur. Ekber Şah'ın, kız çocuklarının on iki yaşından evvel evlenmesini ve erkek çocuklarının da on altı yaşından önce evlenmesini yasaklaması⁴²⁸ söz konusu vakanın gerçekliğini ortaya koymaktadır. Çünkü yukarıda atf yapılan seyyahlar Ekber döneminden daha sonra Hindistan'ı ziyaret etmişler ve gözlemlerini yazmışlardır. Bunun anlamı Ekber Şah'ın yasaklarına rağmen Hinduların çocuklarını evlendirme konusundaki adetlerini sürdürmüş olmalarıdır. Bunun yanı sıra Cihangir döneminden daha sonra Hindistan'a ulaşan seyyahlar Manucci ve Tavernier de Hindular arasındaki evlilik yaşının onu geçmediğini söylemişlerdir⁴²⁹. Sonuç itibarıyla Müslümanlar arasında çocuk yaşta evlilik seyyahlar tarafından çok fazla üzerinde durulan bir konu olmamıştır. Seyyahlar,

⁴²² Foster, *a.g.e.*, s. 221.

⁴²³ Palsaert, *a.g.e.*, s. 84.

⁴²⁴ Terry, *a.g.e.*, s. 301.

⁴²⁵ Fitch, *a.g.e.*, s. 95-96.

⁴²⁶ Herbert, *a.g.e.*, s. 45.

⁴²⁷ Foster, *a.g.e.*, s. 221.

⁴²⁸ Altekar, *a.g.e.*, s. 72; Yadav, *a.g.t.*, s. 23.

⁴²⁹ Altekar, *a.g.e.*, s. 73; Das, *a.g.t.*, s. 359; Monika Sharma'nın Gücerat bölgesinde çocuk evliliğinin yaygın olduğunu ifade etmesi tümevarımsal bir çıkarım çerçevesinde konumuza örnek teşkil etmektedir. bkz. M. Sharma, *a.g.t.*, s. 124-125.

şaşkınlıklarını daha çok celbeden Hinduların evlilik gelenekleri üzerinde durmuşlardır. Hindularda birçok kaynak evlilik akdinin çocuk yaşlarda yapıldığını kaydetmiştir. Genellikle on yaşının aşılmadan yani ergenliğe erişilmeden evliliğin tamamlandığı görülmektedir. Bu sebepten dolayıdır ki evlenecek çiftlerin seçimini aileler, yakın akrabalar veya çevrelerinin belirlemesi gerekmektedir. Yukarıda görüldüğü üzere Müslüman ve Hinduların düğünlerinde de benzerlikler meydana gelmiştir. Seyyahların anlatımlarından at sırtında davul ve zurnalarla pazar-çarşı gibi şehrin önemli yerlerinin dolaşıldığını çıkarmak mümkündür. Özellikle kadınlar için en önemli günleri olan düğünlerinden sonra onlar için daha zorlu bir süreç olan evlilik hayatı başlamaktadır. Evlendikten sonra ev işlerinin yükü kadınların sorumluluğuna girmektedir. Evin, eşyaların, mutfak araç-gereçlerinin temizliği, yemek pişirme, inek gibi hayvanlara bakma, tarla işleriyle ilgilenme ve diğer hane işleri kadından yapılması beklenen günlük işler arasında yer almaktadır. Bunun yanında bilhassa Hindularda küçük yaşlarda evliliğin neticesi olarak kayınvalidenin nüfuzu ve etkisine de maruz kalınmaktadır⁴³⁰. Ancak kadınların hane içinde ve toplumda daha fazla itibar görmelerini sağlayan şey çocuk doğurmaktır. Anneliğin Hindu toplumunda kadının statüsünü artırdığı ve diğer toplumlardan çok daha fazla önem arzettiği araştırmacılar tarafından ifade edilmektedir⁴³¹. Fakat özellikle alt tabakalardaki ailelerde kadınların doğumdan birkaç gün sonra günlük işlerine kaldıkları yerden devam ettikleri söylenmektedir⁴³².

Boşanma meselesine gelince, Müslüman ve Hindu toplumunda bu husustaki farklılıkların hayli çok olduğu gözükmektedir. Müslümanlarda boşanmak için kadın veya erkek farketmeksizin haklarını kullanabilmektedirler. Hatta Müslümanlar arasında boşanma vakalarının yaygın olduğu ifade edilmektedir. Ancak Hindularda durum değişmektedir. Hindu kadınlarının kocalarından boşanmaları yasaktır. Kocalarının ölmesi durumunda kadınları karşılayan şey daha sonra sözünü edeceğimiz sati geleneğidir. Erkekler ise kadının ölmesi veya kısır olması durumlarında boşanmak için girişimde bulunabilirlerdi⁴³³. Boşandıktan sonra yeniden evlilik konusunda Della Valle, Hindularda kadınların vefatı halinde kocanın tekrar evlenebileceğini ancak kocanın

⁴³⁰ Chopra, *a.g.e.*, s. 114.

⁴³¹ Altekar, *a.g.e.*, s. 118-119.

⁴³² Mısra, *a.g.e.*, s. 132; Das, *a.g.t.*, s. 359-360.

⁴³³ Chopra, *a.g.e.*, s. 117-118; Eraly, *The Mughal World...*, s. 155.

vefatı halinde kadınların asla yeniden evlenemeyeceklerini ifade etmektedir⁴³⁴. Burada karşımıza az önce bahsettiğimiz Hindu kadınlarının hayatında çok önemli bir gelenek olan sati uygulaması çıkmaktadır. Sati, erkeğin vefatından sonra toplumun kadından uymasını beklediği bir gelenektir. Hilal Şahin, sati kelimesinin “*iyi, dürüst, erdemli, sadık, iffetli kadın*” anlamına geldiğini yazmıştır⁴³⁵. Aslında Hindu toplumunda sati kelimesinin anlam kazanması için geleneğinin icra edilmesi gerekmektedir. Gelenek ise kadınların ölen kocalarıyla beraber diri diri yakılmalarıdır. Böylelikle kadınlar, eşlerine ve geleneklerine “*erdemli ve sadık*” kalmış olurlar. Sati geleneğini milattan öncesine kadar götüren araştırmacılar bulunmaktadır⁴³⁶. Tarih boyunca uygulanagelen bu geleneğe Cihangir dönemi Hindistan’ında bulunan seyyahların eserlerinde de sıkça rastlanmaktadır. Terry, Hindu kadınların eşlerinin ölümü üzerine durumlarını ve satiyeye giden süreci çok iyi bir kurgu içerisinde ifade etmiştir. Kadınların kocalarının vefatından sonra genç veya yaşlı olmalarına bakılmaksızın tekrar evlenemeyeceklerini belirttikten sonra, saçlarını kestiklerini ve geri kalan hayatlarını hor görülmeye maruz bir şekilde tamamladıklarını yazmaktadır⁴³⁷. Kendisinin vefat eden kocasıyla beraber yakılmasını istemeyen dullara karşı Hindu toplumunun bakışının pek hoş olduğu söylenemez. Küçümseme ve hor görme toplumdaki gördükleri genel tavır olarak gözükmektedir⁴³⁸. Terry de yukarıda “*dulların ömürlerinin geri kalanını ihmal edilmiş*” bir şekilde geçireceklerini ifade ederken, toplumun kadına olan yaklaşımının etkisine dayanarak düşüncelerini söylemiştir. Bu sebeple Terry, aşağılamalardan ve

⁴³⁴ Della Valle, *a.g.e.*, s. 228.

⁴³⁵ Hilal Şahin, “Hindistan’da Dul Olmak ‘Sati Uğruna Diri Diri Yakılan Kadınlar’”, *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, (c. IX), (Sonbahar 2017), (Kadın Özel Sayısı), s. 65.

⁴³⁶ Eraly, *The Mughal World...*, s. 156; Şahin, *a.g.m.*, s. 68-69; Yadav, *a.g.t.*, s. 25; Das, *a.g.t.*, s. 360; 14. yüzyıl büyük seyyahlarından olan İbn Battûta da sati geleneğinden eserinde bahsetmektedir. Sati geleneğinin Hindistan’da uzun yüzyıllar boyunca görüldüğüne dair önemli bir delildir. Battûta şöyle bahseder: “*Ölen bir Hindunun cesedinin yakılması için odunların tutuşturulduğunu, hanımının da orada kendini eşiyile beraber yakacağını söylediler. Arkadaşlarını geri döndüklerinde, kadının kocasına sarılarak kül olduğunu söylediler... Burada bir kadının, kocası hayattan göçünce kendisini yakması gayet makbul görülüyorsa da kesin bir kural değildir. Kadın, kocasının ölümünden sonra kendini yakarsa yakın çevresi ve ailesi onunla övünür ‘vefâlı kadın’ diye. Kendisini yakmaya cesaret edemeyen kadın, kaba saba elbise giyer ve kocasına vefasızlığından ötürü aşağılanma duygusunun azabını tadar. Böyle melûl-mahzun oturur akrabalarının yanında. Ama başkaları onu kendisini yakmaya zorlayamaz.*”. bkz. Ebu Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, *İbn Battûta Seyahatnamesi*, (c. II), (Çev.: A. Sait Aykut), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2018, s. 604-605.

⁴³⁷ Terry, *a.g.e.*, s. 304.

⁴³⁸ Chopra, *a.g.e.*, s. 119; Kocalarını kaybeden Hindu kadınlar, sati geleneğini yerine getirmediği zaman toplum tarafından hor görülmekteydiler. Saçlarını uzatmalarına ve takılar takarak süslenmelerine izin verilmeyen dul kadınlar için kocalarının ölümü bir felaket demektir. bkz. Ambika Singh, *Urban Life...*, s. 234-235.

dışlanmalardan kurtulmak isteyen dul kadınların onurlarıyla ölmeye hevesli olduklarını dolayısıyla kocalarının naaşıyla birlikte ateşe gidip yakıldıklarını kaydetmiştir⁴³⁹. Cihangir, bir Hindu geleneği olan sati için dul kadınların, ister eşlerine duydukları aşk sebebiyle, ister ailelerinin saygınlığını korumak amacıyla olsun kendilerini kocalarıyla beraber yaktıklarını söylemektedir⁴⁴⁰. Palsaert de bir Racput öldüğünde eşlerinin onunla beraber yakıldığını ve Agra'da haftada iki üç kez bu geleneğin gerçekleştirildiğini ifade etmektedir⁴⁴¹. Roe ise birçok kadının kocalarının cenazesinde keyifle yakıldığını yazmaktadır⁴⁴². Burada karşımıza bir soru çıkmaktadır. Dul kadınların yakılmalarında kendi istekleri mi yoksa toplum ve aile baskısı mı esas unsurdu? Seyyahların gözlemleri bir neticeye varmamız için yeterli bilgiler sağlamaktadır. Terry, yakılmaya karar verenlerin buna kendi istekleriyle başvurduklarını ama yakılma anında vazgeçmek isteyenlerin artık verdikleri karardan dönemediklerini yazmaktadır⁴⁴³. Della Valle, kadınların sati geleneğine uyup uymamakta özgür olduklarını zikreder⁴⁴⁴. Bu ifadelerden satinin gönüllülük esasına göre gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Dul kadın gönüllü ise, yöneticilerin onu vazgeçirmek adına ikna etmek dışında herhangi bir müdahalesi olmazdı. Ancak yukarıda belirtildiği gibi, yakılmak istemeyen kadınların karşılaacağı hor görülme gibi toplumsal baskı unsurlarının kadınları bu ritüele ittiğini de söylemek mümkündür. Elde ettiğimiz bilgilerden gönüllü olarak sati geleneğini sürdürenlerin dışında, kendi rızasıyla yakılmak istemeyenlerin de var olduğu anlaşılmaktadır⁴⁴⁵. Cihangir'in sati geleneğine yönelik aldığı tedbirler, bu ritüelde kişinin rızasının temel teşkil ettiğini göstermektedir. Cihangir, kadının rızasının dışında gerçekleştirilen satiyi yasaklamıştır. Çocuk yaşta dul kalan kızların yakılması da yasağın içerisine dahil edilmiştir⁴⁴⁶. Fakat Cihangir'in yasaklarının, ekabir arasında yer

⁴³⁹ Terry, *a.g.e.*, s. 304.

⁴⁴⁰ Jahangir, *a.g.e.*, s. 93.

⁴⁴¹ Palsaert, *a.g.e.*, s. 78.

⁴⁴² Roe, *a.g.e.*, s. 271.

⁴⁴³ Terry, *a.g.e.*, s. 305.

⁴⁴⁴ Della Valle, *a.g.e.*, s. 229.

⁴⁴⁵ Eraly, *The Mughal World...*, s. 157.

⁴⁴⁶ S. R. Sharma, *The Religious Policy...*, s. 84; Mısra, *a.g.e.*, s. 134; Eraly ise Cihangir'in satiyeye yönelik kısıtlamalar getirdiğini belirttikten sonra başkentte sati ritüelinin padişahın müsaadesi ve eyaletlerde/taşrada ise bölge yöneticisinin ve kutvalın izni ile gerçekleştirildiğini yazmaktadır. bkz. Eraly, *The Mughal World...*, s. 159; Kocalarını kaybeden Hindu kadınlar, sati geleneğini yerine getirmediikleri zaman toplum tarafından hor görülmekteydiler. Saçlarını uzatmalarına ve takılar takarak süslenmelerine izin verilmeyen dul kadınlar için kocalarının ölümü bir felaket demektir. bkz. Ambika Singh, *Urban Life...*, s. 234-235, s. 236; Kadınların rızaları dışında, ölen kocalarıyla beraber yakılmalarına yönelik ilgayı Ekber

alan Hindu yöneticileri bağlayıcılığı tartışmaya açıktır. Withington'ın Surat'ta şahit olduğu bir vaka aslında ferman ve buyruklara rağmen bu geleneğin bir şekilde sürdürüldüğüne işaret etmektedir. Withington birçok sati ritüeline tanık olduğunu, ilkinin Surat'ta gerçekleştiğini ve “çok acıklı” olduğunu ifade etmektedir. On yaşından büyük olmayan bir kızın yakılması için hazırlıklar yapılmıştır. Ancak bölge yöneticisinin kızın yakılmamasına yönelik emri gelince ritüel devam ettirilmemiştir. Vefat eden kocanın ailesi, yöneticinin yanına giderek ricalarda bulunmuş ve bunun üzerine alınan izin ile ritüelin gerçekleştirilmesi tamamlanmıştır⁴⁴⁷. Bu ritüele yönelik yasak ve emirlerin Racputlar için de gözardı edildiği anlaşılmaktadır. Aslında yasakların tebaaya yönelik olduğu ve ekabirin geleneklerini devam ettirdiği gözlemlenmektedir. Cihangir, Raca Bhao Singh'in Dekken'de ölümü üzerine iki eşi ve sekiz cariyesinin racaya vefa duygusuyla kendilerini yaktıklarını yazmıştır⁴⁴⁸. Netice olarak sati geleneği, Babürlülerin çabalarına rağmen uygulanmaya devam etmiştir. Geleneğin sürdürülmesinde devletin önceliği, kadının rızasının olup olmamasıydı. Eğer kadının rızası yok ise yöneticiler müdahalede bulunmaktaydılar. Kadının rızasını olduğu durumlarda ise evvela kadın ikna edilmeye çalışılmakta idi. Böylece dul kadının kararına göre sati yapılır veya yapılmazdı. Bu arada, kaynaklar kadının rızasının alınması gerekliliğini ifade ediyor olsalar da toplum ve kocanın ailesi tarafından uygulanan baskı, dul Hindu kadınlarını ritüelin icrasına mecbur bırakmaktaydı. Satının yalnızca toplumsal baskı ile gerçekleştirildiğini iddia etmek de yetersiz olacaktır. Dini inançların insanların hayatındaki önemi ve Hinduların inançlarına bağlılığı bahsedilen ritüelin icrasını yaygın kılmıştır. Örneğin Palsaert'in aktardığı bir olayda on sekiz yaşındaki bir kadın, yakılmaya karar vermiş ve bölge yöneticisine izin almak için başvurmuştur. Yöneticinin tavrı kadını vazgeçirmeye yöneliktir. Hatta hayatı boyunca her yıl beş yüz rupi para verme teklifinde bulunarak vazgeçirmeye çalışmıştır. Ancak kadını ikna etmek mümkün olmamıştır. Kadın “*fakirlik korkusu olmadığını, kocasına*

Şah yapmıştır. Cihangir döneminde de söz konusu düzenlemenin devamı sağlanmıştır. bkz. Yadav, *a.g.t.*, s. 22-23; Das, *a.g.t.*, s. 362.

⁴⁴⁷ Foster, *a.g.e.*, s. 219-220; Benzer bir durumun Mandelslo tarafından kaydedildiği de anlaşılmaktadır. Mandelslo, geleneği icra etmek isteyen bir kadının, bölge yöneticisinin izni olmamasına rağmen mütemadiyyen yaptığı ısrarlar neticesinde amacına ulaştığını anlatmaktadır. bkz. M. Sharma, *a.g.t.*, s. 131-132.

⁴⁴⁸ Jahangir, *a.g.e.*, s. 371. Pietro Della Valle de Hindistan'a ulaştığında savaşta ölen bir racanın cenaze töreninde onunla beraber on yedi eşinin yakıldığını kaydeder. Racalar için satının özel bir yeri olduğu, onların onur ve namı için ritüelin bir sembol olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. bkz. Della Valle, *a.g.e.*, s. 229.

yönelik aşkı” ileri sürerek izin almayı başarmıştır⁴⁴⁹. Görüldüğü üzere sati ritüelinin icrası hususunda farklı saikler etkili olabilmektedir. Ancak sebepler çeşitlilik arzetsede 17.yüzyıl seyyah kayıtlarında Hindularla ilgili en çok bahsedilen konuların başında sati gelmiştir. Peki ritüelin icrası nasıl gerçekleştirilirdi? Bu bağlamda Hinduların ölülerini yakmalarına değinmek gerekmektedir. Çünkü ölülerin yakıldığı yerde sati töreni de gerçekleştirilirdi. Della Valle, birgün bizzat gözlemlemek adına Kenbaye’de ölülerin yakıldığı yere gitmiştir. Della Valle’nin şahitliği, bize önemli bilgiler sunmaktadır. Della Valle, ölülerin adet gereği sabahları erken saatlerde ve genellikle bir su kenarında yakıldıklarını yazmaktadır. Mefta, odunlardan oluşturulan bir yığın üzerine çıplak ve yatay bir şekilde yerleştirilir. Yalnızca cinsel bölgeleri kapalı tutulmaya çalışılır. Daha sonra yığın ateşlenir ve ara sıra dökülen yağ ile ateşin harareti artırılarak yakılma işlemi gerçekleştirilir. Son olarak Della Valle, ölünün yakılmadan evvel çıkarılan kıyafetlerinin töreni takip eden fakirlere dağıtıldığını ekler⁴⁵⁰. Kadınların sati ritüeli de bu çerçevede tatbik edilmektedir. Dul kadın yakılmadan önce yıkanır ve en iyi elbiselerini, takılarını, süslerini giydikten sonra sati töreni için hazır hale gelmiş olur⁴⁵¹. Dul kadının süslenerek adeta düğününe gider gibi vaziyet alması, sati ritüelinin fikir olarak Hindu inancındaki önemini ortaya koymaktadır. Öte yandan, odun yığınına geçip kocasıyla yakılmadan evvel bazı kadınların beyni uyuşturması ve acıyı azaltması için afyon gibi uyuşturucular aldıkları söylenmektedir⁴⁵². Yakılma başladığında ise toplananların bağrıışları ve dinlerine uygun şekilde nidaları yükselirmiş. Bazen kadınların ateşe dayanamayıp kaçma girişimleri olduğunda ritüeli sürdüren brahmin ve kadının ailesinden kişiler, onu tekrardan ateşe döndürmek için engel oluştururlar. Ateşin etrafında duran ve değnekleri ile odunları düzeltip bazen yağ dökerek ateşi harlayan kişiler, kadının kaçmaya çalıştığını gördüklerinde değnekleri ile ona vurarak ateşe döndürmeye çabalarlar. Tören tamamlandıktan sonra ise yakılan ölülerin külleri yakındaki bir su kaynağına atılır⁴⁵³.

⁴⁴⁹ Palsaert, *a.g.e.*, s. 79; Hawkins de bir sati vakası ortaya çıktığında padişahın birçok hediye ve gelir sözüyle kadınları ikna etmeye çalıştığını fakat kendisinin bulunduğu müddet içerisinde herhangi bir iknanın neticeye ulaşmadığını ifade etmiştir. bkz. Fisher, *a.g.e.*, s. 66.

⁴⁵⁰ Della Valle, *a.g.e.*, s. 242.

⁴⁵¹ Palsaert, *a.g.e.*, s. 79; Della Valle, *a.g.e.*, s. 279.

⁴⁵² Terry, *a.g.e.*, s. 305.

⁴⁵³ Palsaert, *a.g.e.*, s. 80; Foster, *a.g.e.*, s. 220; Terry, *a.g.e.*, s. 306; Della Valle, *a.g.e.*, s. 229.

2. 5. Yemekler ve Giyim-Kuşam

Erken modern dönem oluşumlarını ele aldığımız zaman yöneten kesimi oluşturan saray ve saray zümreleri ile yönetilen kesimi oluşturan halk zümreleri arasında beslenme hususunda farklılıklar olması tabiidir. Babürlü ülkesine bakınca farklı ırk ve dinden olmasına rağmen toplumun yemek çeşitlerinin benzerliği göze çarpmaktadır. Hindu ve Müslümanları beslenme konusunda ayıran en temel gıda ettir. Hindu inancında etten nefret edilmesi ve hayvan öldürmenin yasak olması Hinduların mutfağından eti çıkmasına neden olmuştur. Üstelik Babürlü padişahlarının da Hinduların bu inancına yönelik hassasiyet gösterdikleri anlaşılmaktadır. Babürlüler, “sufiyane” zamanlar olarak zikrettikleri bazı gün ve zamanlarda Hinduların hayvan eti yememeleri kaidesine iştirak etmişlerdir. Ekber Şah’ın bu konuda birçok alışkanlık edindiği görülmektedir. Etten uzak durduğu zamanlar bazen günlerce bazen aylarca sürebilmekteydi. Ekber, insanların karınlarını hayvanlar için bir mezarlık gibi kullanmamalarını düşünmekteydi⁴⁵⁴. Cihangir’in de babası kadar olmasa da sufiyane geçirdiği zamanlar olmuştur. Cihangir, perşembe ve pazar günleri et yemediğini Tüzük’te ifade etmiştir. Perşembe günleri et yememesinin nedeni cülûs günü olması iken, pazar günleri ise Ekber Şah’ın doğum günü olmasından dolayıydı⁴⁵⁵. Sarayın bu tavrını Müslüman tebaa ve emirler arasında görmek ise daha nadirdi. Dinen yasak olmasından dolayı domuz etinin ne sarayda ne de tebaa içerisinde tüketilmediğini söylemek mümkündür. Ancak bu konuda da Racputlar, Hindulardan ayrılmaktaydılar. Racputların domuz eti yedikleri seyyahlar tarafından not edilmiştir⁴⁵⁶.

Hindu ve Müslüman toplumu beslenme hususunda ayıran et ürünlerini hariç tuttuğumuz zaman, her iki grubun benzer menülere sahip oldukları görülmektedir. Toplumun temel besin maddelerini tahıl ürünleri oluşturmaktaydı. Tüm Hindistan coğrafyasında pirinç, darı ve diğer bakliyat ürünleri yaygın olarak kullanılmaktaydı. Seyyahlar bilhassa pirinçten yapılan pilav yemeğini kaydetmeden geçmemişlerdir⁴⁵⁷. Kışri olarak isimlendirilen pilav yemeğinin hem Müslümanlarca hem de Hindularca yaygın olarak tüketildiği anlaşılmaktadır. Terry, pirincin pişirilmesi esnasında içerisine

⁴⁵⁴ Chopra, *a.g.e.*, s. 30-31; Ansari, *a.g.e.*, s. 21-22; Schimmel, *a.g.e.*, s. 190; Nûrî’-d-Dîn Cihângîr Şâh, *a.g.e.*, s. 110.

⁴⁵⁵ Jahangir, *a.g.e.*, s. 185.

⁴⁵⁶ Terry, *a.g.e.*, s. 303.

⁴⁵⁷ Eraly, *The Mughal World...*, s. 114; Moreland, *India At The Death of Akbar...*, s. 270-271.

et, tavuk ve diğer hayvan türlerinden etlerin eklenerek yapılan yemeğin “*pilav*” olarak adlandırıldığını kaydetmektedir⁴⁵⁸. De Laet ise kişri dediği pilavın bakliyat ve biraz yağla pişirildiğini ve yemeğin sıcak bir şekilde yendiğini ifade etmiştir⁴⁵⁹. Avamın menüsünde, pilavın haricinde ise diğer muhtelif tahıl ve bakliyat ürünlerinden elde edilen yemekler bulunmaktaydı. Seyyahlar yemeklerden önce, insanların temizliğe önem verdiklerini görüş birliğiyle ifade etmektedirler. Palsaert’in “*yemekten önce ilkin ellerini yıkarlar; daha sonra sofrta örtüsü getirilir ve yere serilir*” ifadelerinden insanların yemeklerini yerde yedikleri de anlaşılmaktadır⁴⁶⁰. Toplumun her kesiminde görülen yere sofrta örtüsü serilerek yemeği yerde yeme geleneği birçok seyyahın dikkatini çekmiştir. Terry, Nurcihan’ın kardeşi Asaf Han’ın verdiği bir davete Thomas Roe ile birlikte katılmıştır. Orada herkesin yere oturduğunu ifade ettikten sonra, yemek yenileceği zaman yerde oturmanın herkesin yaptığı bir davranış olduğunu bildirmektedir. Roe da Asaf Han’ın davetinden bahsederek “*halıların üzerine oturulması üzerine bir bez serildi ve çeşitli yemekler önümüze getirildi*” sözleriyle Terry’i onaylamaktadır⁴⁶¹. Yemekler yenirken kullanılan birincil aparat parmaklardı. Pilav yerken dahi parmaklar kullanılmaktaydı. Della Valle bir ziyafette, hazırlanmış olan pilavı herkesin parmaklarıyla yediğini görmüştür. Ellerinin yağlanmaması için çekingen davranması üzerine ısrarlar ile karşılaşmıştır. Ancak yine de elle yemeğe yanaşmayan Della Valle’nin kaşık ve çatalı getirilmiş ve ancak bu şekilde yemekten faydalanmıştır. Della Valle bunları aktarırken tüm Hintlilerin herşeyi elleriyle yediği görüşündedir⁴⁶². Della Valle’nin görüşlerinin tamamıyla hatalı olduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak yemeklerde herkesin yalnızca parmaklarını kullandıklarını

⁴⁵⁸ Terry, *a.g.e.*, s. 194-195.

⁴⁵⁹ De Laet, *a.g.e.*, s. 89; Chopra, *a.g.e.*, s. 34; Das, *a.g.t.*, s. 173-174; Cihangir, Gücerat halkına ait yiyeceklerden biri olarak ifade ettiği kişrinin sufiyane geçirdiği günlerde kendisi için hazırlanmasını buyurmuştur. bkz. Jahangir, *a.g.e.*, s. 242.

⁴⁶⁰ Palsaert, *a.g.e.*, s. 67; Terry yemeklerden evvel insanların vücutlarını yıkamalarının onların bir adeti olduğunu söylemektedir. Yalnız Terry ifadelerini brahminler özelinde aktarmaktadır. Ancak seyyahların brahmin ve Hindular arasında bazen ayırım yapmadıkları ve Hindulardan bahsederlerken de brahmin olarak ifade ettiklerini hatırlatmakta fayda vardır. Netice itibarıyla Terry’nin ifadeleri yemeklerden evvel suyla bir temizlenme gerçekleştirildiğini ispat yönünden kıymetlidir. bkz. Terry, *a.g.e.*, s. 327.

⁴⁶¹ Terry, *a.g.e.*, s. 196; Roe, *a.g.e.*, s. 212; Schimmel, *a.g.e.*, s. 189.

⁴⁶² Della Valle, *a.g.e.*, s. 287; De Laet de peçete veya mendil kullanılmadığını ve yemeklerin yalnızca elle yenildiğini ifade etmiştir. bkz. De Laet, *a.g.e.*, s. 92.

söylemek eksik kalmaktadır. Çünkü kaşık, çatal ve bıçak gibi aletlerin de kullanıldığı yönünde bilgi veren kayıtlar bulunmaktadır⁴⁶³.

İçeceklere değinecek olursak, yemek esnasında değil daha ziyade yemekten sonra tüketildiği anlaşılmaktadır. Palsaert, yemek esnasında çok az veya hiç içecek içilmediğini söylemektedir⁴⁶⁴. Anlaşıldığı kadarıyla yemeklerden sonra mevcut olan içecek türlerinden faydalanılmaktaydı. Yemekten sonra alınan içecekler arasında su, çay, kahve, betel yaprağı, narkotik maddeler ve alkol ürünleri gibi geniş bir menü karşımıza çıkmaktadır⁴⁶⁵. Burada bilhassa Müslümanlar söz konusu olmasından dolayı alkollü içeceklerden bahsediyor olmamız dikkat çekmiş olabilir. Ancak içki Müslümanlar için yasaklanmış olmasına rağmen kullanılmaktaydı. Elbette ki bu durum, ekonomik sebeplerden dolayı avamdan ziyade emirler ve saray ahali için söz konusuydu. Bilhassa Babürlü sarayında, padişahların içkinin azaltılmasına yönelik çabaları olmasına rağmen bir hayli tüketildiği gözükmektedir. Babürlü padişahları da içkiden sakınmamışlardır. Özellikle Babür ve Cihangir'in, içki konusunda aşırılığa kaçtıkları malumdur. Aslında içki, monarşinin bir gerekliliği olarak addolunabilir. Çünkü padişahların özel günlerde içkiye iştirak etmeleri, aklımıza bu düşüncüyü getirmektedir. Örneğin Nevruz kutlamalarında, tartılma törenlerinde, sarayda yapılan eğlence meclislerinde ve diğer muhtelif kutlamalarda Cihangir'in içki tükettiği görülmektedir. Hürrem'in tartılma töreninde Cihangir'in oğluna söylediği tavsiyeler, bir padişahın içkiye yüklediği anlamı göstermesi açısından önemlidir. Cihangir, "*hükümdarlar ve şehzadeler her zaman içki içmişlerdir. Bugün, senin tartılma töreninde şarap içmene izin verdim*" sözleriyle içki ile iktidar arasında bağlantı kurmaktadır⁴⁶⁶. Sembolik bir anlam taşımasının yanı sıra, içkinin zevk sebebiyle tüketildiği de malumdur. Söz konusu Cihangir olması hasebiyle onun diğer padişahlardan çok daha fazla içkiye düşkün bir portre çizdiğini ifade edebiliriz. Cihangir, Tüzük'te içkiye başlama hikayesini şu şekilde anlatmaktadır: Attock bölgesinde ava çıktığı bir zamanda çok yorulmuştur. Bunun üzerine emirler arasında yer alan Üstad Şah Kulî, padişaha bir bardak şarap içmesi

⁴⁶³ Palsaert, *a.g.e.*, s. 68; Chopra, *a.g.e.*, s. 41.

⁴⁶⁴ Palsaert, *a.g.e.*, aynı yer; De Laet, *a.g.e.*, s. 92.

⁴⁶⁵ Kahve, betel yaprağı ve tütün için bkz. Della Valle, *a.g.e.*, s. 204, 213; Onkar Prasad Saxena, Hindistan Müslümanlarının betel yaprağı çiğneme alışkanlıklarının Delhi Türk Sultanlığı zamanından beri görüldüğünü yazmaktadır. Saxena, betel yaprağı çiğnemeyi, Hindu toplumunun Müslüman toplumuna etkisi olarak nitelendirmektedir. bkz. Saxena, *a.g.t.*, s. 79.

⁴⁶⁶ Jahangir, *a.g.e.*, s. 184; Eraly, *The Mughal Throne...*, s. 249; Gladwin, *a.g.e.*, s. 67.

halinde içkinin yorgunluğunu alacağını söylemiştir. Bu vesile ile padişah içkiyle tanışmıştır. Cihangir, anlattığı bu hikayenin on sekiz yaşında gerçekleştiğini ifade etmektedir. Ancak ilk tecrübesini on beş yaşında yaşadığına yönelik bilgiler de mevcuttur⁴⁶⁷. İlk tecrübesi on sekiz ya da on beş, hangi yaşta gerçekleşmiş olursa olsun netice itibarıyla Cihangir'in içki tutkusunu başlatmıştır. Bu tutku veya düşkünlük öyle bir raddeye ulaşmıştır ki 1616 yılında bir günde on dördü gündüz altısı gece olmak üzere toplamda yirmi kadeh içki tüketmektedir. Yine aynı tarihlerde aşırı alkol tüketimi nedeniyle elleri titremektedir. Hatta titreme sebebiyle kendi başına içki içemeyen padişah, hizmetkarlarının yardımıyla söz konusu zevkenden geri kalmamıştır. Ancak bu şekilde devam ettirdiği alışkanlığı, sağlığında ciddi tahribatlar yaratmıştır. Hekimlerin tavsiyelerini dinleyen Cihangir, daha sonraları içki düzeyini azaltmıştır. Buna ek olarak cülûs günü olması nedeniyle perşembe akşamları içmemek gibi bir gelenek edinmiştir⁴⁶⁸. Padişahların su tedariki de hususî kaidelere bağlanmıştır. Terry'nin "*Hükümdar her nerede olursa olsun su, Ganj'dan getirilir.*" ifadesi doğru bir gözlemdir⁴⁶⁹. Gerçekten de padişahın sarayda, seferde veya bir seyahatte yani nerede olduğuna bakılmaksızın içme suyu genellikle Ganj nehrinden getirilmekteydi. Nehir kenarına yerleştirilen güvenilir hizmetkarlar, nehir suyunu küplere doldurup mühürledikten sonra padişaha göndermekteydiler. Bu şekilde padişahın zehirlenme gibi tehlikelere karşı güvenliği de sağlanmaktaydı⁴⁷⁰.

Kaynaklar, hem sarayda hem de tebaa arasında içki ve su haricinde bazı içecek türlerinin ve uyuşturucu nitelik taşıyan maddelerin kullanıldığını zikretmektedir. Söz konusu bu ürünlerin başında afyon gelmektedir. Hem hanedan ve saray üyeleri içerisinde hem de halk arasında afyonun kullanıldığı kaynaklar ışığında anlaşılmaktadır. Ancak sarayda kullanımının çok daha yaygın olduğunu belirtmekte fayda var. Örneğin Hüsrev'in annesi aşırı miktarda afyon kullanımından hayatını kaybetmiştir⁴⁷¹. Ekber Şah döneminin önemli devlet adamları ve alimleri arasında sayılan Ebu'l Fazl el-Âllâmi, Malve bölgesinde insanların çocuklarına uslu ve sessiz dursunlar diye afyon

⁴⁶⁷ Jahangir, *a.g.e.*, aynı yer; Muhammad Azhar Ansari, *Social Life of the Mughal Emperors (1526-1707)*, Shanti Prakashan, New Delhi 1974, s. 30; Srivastava, *a.g.e.*, s. 301.

⁴⁶⁸ Jahangir, *a.g.e.*, s. 30, 185, 276; Chopra, *a.g.e.*, s. 43; Ansari, *a.g.e.*, s. 31; Schimmel, *a.g.e.*, s. 140; Srivastava, *a.g.e.*, aynı yer.

⁴⁶⁹ Terry, *a.g.e.*, s. 99.

⁴⁷⁰ Eraly, *The Mughal World...*, s. 65-66; Ansari, *a.g.e.*, s. 27; Schimmel, *a.g.e.*, s. 191; Moosvi, *The Economy of The Mughal Empire*, s. 408; Edwardess and Garrett, *a.g.e.*, s. 242.

⁴⁷¹ Gladwin, *a.g.e.*, s. 13.

verdiklerini dahi yazmıştır⁴⁷². Babür ise hatıratında sık sık *macundan* bahsetmektedir. Genellikle istirahat halinde iken, eğlence ve sohbet meclisleri tertip edilerek macun tüketildiği anlaşılmaktadır. Ancak bunun yanında Babür Şah, yolda iken baş ağrısını defetmek için de macun yediğinden bahsetmektedir⁴⁷³.

Babürlüler dönemi giyim meselesi ise yine saray ve tebaa olarak farklılık arz etmekteydi. Bayur, padişahların, hanedan üyeleri ve emirlerin Hindistan'da iken Orta Asya ve İslam giyim tarzını sürdürdüklerini ifade etmektedir⁴⁷⁴. Ancak şunu da eklemek gerekir ki, ülkenin iklim şartları ve yeni bir sosyal atmosfer oluşması dolayısı ile Babürlü kıyafetlerinde değişiklikler meydana gelmiştir. Bilhassa Babür ve Hümayun'dan daha sonraki padişahlar, Hindistan'ın içlerine doğru ilerledikçe giyim ve kuşamlarında değişimler yaşamışlardır. Cihangir, belki de Babürlü padişahları arasında giyim ve takılarla süslenmeye en fazla önem veren padişaktır. Cihangir'in yer aldığı minyatürlere bakıldığında kıyafetlerinde şatafat, debdebe, lüks ve ihtişam göze çarpmaktadır. Genellikle dış giyimde “*jama*” adı verilen, alt kısmı neredeyse dizlere kadar dökülen ve yakasının boyna kadar geldiği bir ceket türü kullanılmaktaydı. Kolları ise el bileğine kadar uzanmakta ve kolu sıkı bir şekilde sarmaktaydı. Jama, Ekber Şah'ın dedesi Babür ve babası Hümayun dönemlerinden miras aldığı bir kıyafet olarak zikredilmektedir⁴⁷⁵. “*Qaba*” ise bir tunik veya yelek sayılabilir. Bol ve dökümlü bir yapısı olup ayaklara kadar uzanmakta ve önü açık olmaktaydı. Bazen de önü düğmeli şekilde imal edilmekteydi⁴⁷⁶. Pamuktan yapılan bu kıyafet genellikle sıcak dönemlerde giyilmekteydi. Jama ve Qaba üst giyimin temel elbiseleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bedenin geriye kalan bölümlerinden bahsedecek olursak kafaya genellikle bir sarık takılmaktaydı. Pantolon da yine temel kıyafetlerden birini oluşturmaktaydı. Bilhassa şalvar olarak anılmaktadır. Ayaklar için ise potin diyebileceğimiz sivri uçlu ayakkabılar

⁴⁷² Schimmel, *a.g.e.*, s. 195-196; Eraly, *The Mughal World...*, s. 69, 115; aşırı afyon kullanılması sonucu ölen soylulardan bazıları için bkz. Edwardess and Garrett, *a.g.e.*, s. 290-291.

⁴⁷³ Babur, *a.g.e.*, s. 440. Ayrıca Babür Şah'ın macundan bahsettiği yerler için bkz. Babur, *a.g.e.*, s. 412, 415, 420, 422, 423, 424, 428, 429, 431, 443, 444, 447, 448, 552 vd; Cihangirin de Hüsvrev'in annesinin afyon kullandığını söylemesi sarayda afyon kullanımının yaygınlığına delil teşkil etmektedir. bkz. Jahangir, *a.g.e.*, s. 50; Hümayun'un afyon kullanması üzerine. bkz. Gülbeden, *a.g.e.*, s. 155; Babürlülerde afyon ve diğer narkotik maddeler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Chopra, *a.g.e.*, s. 46-49; Ansari, *a.g.e.*, s. 28-29, 32-33; Saxena, *a.g.t.*, s. 80.

⁴⁷⁴ Bayur, *Hindistan Tarihi Gurkanlı...*, s. 551-552.

⁴⁷⁵ Sneh Prakash, *Mughal Costumes (16th and 18th Century) and Royal Costumes of Jodhpur- A Comparative Study*, (A Thesis of Doctor of Philosophy), University of Delhi, Delhi 2012, s. 26.

⁴⁷⁶ Prakash, *a.g.t.*, s. 32-33.

tercih edilmekteydi⁴⁷⁷. Genel olarak tasnifini yaptığımız bu eşyalar, padişahın kıyafetini oluşturmaktadır. Roe, Cihangir'e yakın bulunmuş seyyahlardan biri olarak padişahın giyimine dair şu izlenimlerini paylaşmaktadır:

*“Başında balıkçıl kuşunun tüylerinden bir tüyün olduğu zengin bir sarık/başlık vardı. Bir tarafında ceviz büyüklüğünde bir yakut asılıydı, diğer tarafında büyükçe bir elmas, ortada ise bir kalpten çok daha büyük bir zümrüt. Kıyafeti incilerle, yakutlarla ve elmaslarla dolu bir zincirle bağlanmıştı. Boynuna doğru şimdiye kadar gördüğüm en büyük ve en şahane incilerden yapılmış üç sıra halinde bir kolye takıyordu... elleri çıplaktı ama hemen hemen her parmağında bir yüzük vardı.”*⁴⁷⁸

Roe'nun bu ifadeleri Cihangir'in giyiminin şatafat ve lüksünü göstermesi açısından önemlidir. Giyim ve kuşamda padişahın mücevherlerden bolca yararlandığı görülmektedir. Terry de diplomat Roe'yu tasdik eder nitelikte Cihangir'in mücevherle donanmış olduğunu kaydetmiştir. Başında bir sarık, boynunda mücevherlerden mamûl uzun bir zincir/kolye, el bileklerinde, hançer ve kılıç kabzalarında en değerli taşlar ve parmaklarında yüzükler olduğunu ifade etmiştir⁴⁷⁹. Seyyahların hayranlık ve şaşkınlık ile anlattıkları Padişah Cihangir'in giyim-kuşamı kadar olmasa da, emirler de giyim konusunda hayli gösterişliydi. Gömlek, *qaba* olarak adlandırdığımız yelek, şalvar modeli pantolon ve çeşitli takılar emirlerin de giyiminin genel mahiyetini oluşturmaktaydı. Sarığın ise tüm Hindistan'da Müslüman-Hindu farketmeksizin yaygın olduğunu söyleyebiliriz. Baş açık olmanın toplum içerisinde daha az saygınlık ifade etmesi bu yaygınlığın sebebini teşkil etmektedir. Bu sebeplerden dolayı emirler arasında da sarık yaygın olarak kullanılmaktaydı. Emirlerin başlıkları külah olarak adlandırılmaktaydı⁴⁸⁰. Terry, Hindistan'da insanların giyimlerinden bahsederken üst sınıftan alt sınıfa değin erkeklerin çok farklı bir kıyafet tarzına sahip olmadıkları görüşündedir. Vücudu sıkıca kaplayan ceketin dizlere kadar uzandığını, ayak bileklerine kadar gelen pantolonun altına ayakkabıların çıplak ayakla giyildiğini ve sarığı kastederek başa taktıkları uzun bir halka kumaşın varlığını anlatmaktadır. Daha sonra kadınlar için ayrı bir bahis açmıştır. Kadınların da erkeklerden çok farklı

⁴⁷⁷ Ansari, *a.g.e.*, s. 2-4; Eraly, *The Mughal World...*, s. 93; Schimmel, *a.g.e.*, s. 167-168; Prakash, *a.g.t.*, s. 131-132; Ghani, *a.g.t.*, s. 86.

⁴⁷⁸ Roe, *a.g.e.*, s. 283-284; Chopra, *a.g.e.*, s. 3-4; Ambika Singh, *Urban Life...*, s. 208.

⁴⁷⁹ Terry, *a.g.e.*, s. 375.

⁴⁸⁰ Chopra, *a.g.e.*, s. 5-6, 8; Schimmel, *a.g.e.*, s. 170-171; Eraly, *The Mughal World...*, s. 94.

giyinmediklerini ifade etmektedir. Terry'e göre kadınlar da ceket ve pantolon giymektedirler⁴⁸¹. Kadınların kıyafetlerini erkeklerden ayıran temel giysi *sari*'dir. Hindu kadınların etnik giysisi olarak görülen sari, göğse sarılıp kafadan aşırılarak giyilmektedir. Sari ile birlikte kullanılan *angiya* ise kadınların göğüslerini kapatmak üzere kullandıkları bir giysidir. Beden altı için ise erkeklere benzer şekilde kadınlar da şalvar diye adlandırılan pantolonlar kullanmaktaydılar. Yine erkeklerle benzerlik gösteren bir başka giyim-kuşam ürünü mücevherlerdi. Mücevher konusunda ne Hindu kadınlarının ne de Müslüman kadınlarının ilgisiz kaldığını söylemek mümkündür. Kadınlar kulaklarını deldirmekte, küpeler, bilezikler kullanmakta ve burna hızma takmaktaydılar. Ayak bileklerine dahi süs halkalar geçirdikleri bilinmektedir. Kadınların giyimleriyle ilgili bir diğer husus ise başlarını örtüp örtmedikleri meselesidir. Bilhassa üst sınıf Müslüman kadınlar burka/peçe giymeden toplum içerisinde yer almamaktaydılar. Ancak fakir Müslüman kadınlar ve Hindu kadınlar arasında burka bu kadar katı bir şekilde tatbik edilmemekteydi⁴⁸².

Son olarak Hindistan'da toplumun en alt katmanında yer alan, çiftçilik veya ırgatlık gibi muhtelif işlerle geçinen insanların giyimleri üzerinde durmak gerekir. Burada Hindu veya Müslüman herhangi bir ayırım yapılmamaktadır. Ancak Hinduların büyük çoğunluğu oluşturduklarını da göz önünde bulundurmak gerekir. Bu insanların giyimlerinde uzun yıllar boyunca bir değişiklik meydana gelmediğini söylemeliyiz. Çünkü Babür Şah'ın Hindistan'a ilk seferlerinde yaptığı gözlemler ile Cihangir döneminde ülkeyi ziyaret eden seyyahların yaptığı gözlemler arasında benzerlik vardır. Babür Panipat savaşını müteakip Delhi'ye girdikten sonra Hindistan'ı çeşitli yönleriyle tarif etmektedir. Hindistan'da gördüğü fakir insanların giyimlerine şöyle değinmektedir.

“Kullar ve aşağı tabaka tamamen çıplak gezer. Lüngûte denilen bir şeyi bağlar ve göbekten aşağı iki karışlık bir bez parçası asarlar. Bu asılan bez parçasının üstünde bir bez parçası daha vardır. Bunun bir ucunu Lüngûte'nin ipine bağlar ve diğer ucunu da

⁴⁸¹ Terry, *a.g.e.*, s. 201-204; Terry'nin Hindistan'da kadınların giyimleri hakkında verdiği bilgileri Della Valle ile kıyaslamak için bkz. Della Valle, *a.g.e.*, s. 215-216.

⁴⁸² De Laet, *a.g.e.*, s. 81; Chopra, *a.g.e.*, s. 10-14; Ambika Singh, *Urban Life...*, s. 209-212; Ghani, *a.g.t.*, s. 86-89; Prakash, *a.g.t.*, s. 40-44, 55-57, 139-143; Bayur, *Hindistan Tarihi Gurkanlı...*, s. 551-552; Das, *a.g.t.*, s. 180-185, 195-200; Eraly, *The Mughal World...*, s. 125-126; Baniyanlar hakkında bilgi verdiği bir bölümde Herbert, kadınların kulak, burun, kol ve bacaklarının takılarla dolu olduğunu yazmıştır. Herbert, *a.g.e.*, s. 38.

iki bütün arasından geçirerek Lüngûte'nin arka bağından geçirip tuttururlar. Kadınları uzun bir lüing bağlar. Yarısını bellerine bağlar, yarısını başlarına örterler."⁴⁸³

Babür'ün anlatımında dikkat çeken şey, alt tabakadan insanların çıplak olmalarıdır. Mahrem bölgelerini örtmek amacıyla kullandıkları bir bez parçası haricinde kıyafet giymedikleri anlaşılıyor. 16. yüzyılın ilk yarısından 17. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde dahi, seyyahların benzer tasvirler sundukları görülmektedir. Örneğin Niccolo Manucci, askerler, ameleler ve avamdan diğer insanlar için "*başlarına sardıkları küçük bir bez parçasından ve bellerini örttüikleri bizim çocuk bezleri kadar büyüklükte bir kumaş parçasından başka kıyafetleri yoktur*" diye not düşmüştür⁴⁸⁴. 17. yüzyılın ilk yarısına denk düşen Cihangir'in hakimiyet döneminde de Babür Şah'ın ve Manucci'nin verdiği ifadelerden farklı bir görüntü ile karşılaşmak zordur. Birçok kaynak söz konusu durumu ispat niteliğinde bilgiler vermektedir⁴⁸⁵. Netice itibarıyla Cihangir döneminde halkın yarı çıplak bir görüntü içerisinde olduğu muhtemeldir. Yalnızca mahrem bölgelerin kapatılması ve başın örtülmesi yönünde bir çaba gösterilmekteydi. Yetersiz giyinmenin ana sebebi ise maddi imkanların yetersiz oluşuydu. Ancak Hindistan'ın iklim yapısı da, özellikle elli dereceleri bulan sıcaklıkları göz önünde bulundurursak, halkın giyim alışkanlıkları üzerinde belirleyici olabilmekteydi. Sonuç olarak hem maddi imkanların yetersizliği hem de iklim, giyim özellikleri için belirleyici ana faktörlerdi.

⁴⁸³ Babur, *a.g.e.*, s. 505-506; İngilizce çev., s. 353; Srivastava, *a.g.e.*, s. 34; Babür Şah'tan yaklaşık olarak yarım asır evvel Hindistan'ı ziyaret etmiş Rus seyyah Afanasay Nikitin'in halkın kıyafetleri hakkında verdiği bilgiler ile karşılaştırma yapmak için. bkz. Afanasay Nikitin, *Üç Deniz Ötesine Seyahat*, (Çev.: Serkan Acar), TTK Yayınları, Ankara 2018, s. 9.

⁴⁸⁴ Niccolao Manucci, *Storia Do Mogor or Mogul India 1653-1708*, (vol. III), (Translated By William Irvine), London 1907, s. 39.

⁴⁸⁵ Moreland, *India At The Death of Akbar...*, s. 274-276; Eraly, *The Mughal World...*, s. 113-114; Ambika Singh, *Urban Life...*, s. 204; Chopra, kış ve soğuk dönemler için bilhassa kuzey bölgelerde daha kalın kıyafetlerin de kullanıldığını yazmıştır. bkz. Chopra, *a.g.e.*, s. 6-7.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. CİHANGİR DÖNEMİ BABÜRLÜLERDE TÖRENLER, ŞENLİKLER, BAYRAMLAR VE OYUNLAR

3. 1. Darşan ve Durbar

Padişahın günlük yaşamı, yalnızca saray ve ekabir ile olan ilişkileriyle sınırlı kalmamıştır. Toplumun ilgisini çekmesinin yanı sıra belirli nedenlerden ötürü halk ile doğrudan ilişki kurmayı da gerektirmiştir. Padişahın günlük işleri içerisinde ilk uygulanan tören olan darşan merasimi, halkın da iştirakinin gerçekleştiği bir gelenektir. Bayur, darşan kelimesinin Sanskritçe’de “*ulu veya kutsal bir kişiyi veya şeyi görmek*” anlamına geldiğini belirtmiştir⁴⁸⁶. Genel olarak darşan merasiminin sabah namazlarından sonra padişahın halkı selamlaması üzerine kurulu bir gelenek olduğunu söyleyebiliriz. Güneşin doğumuyla beraber uygulanan bir merasimdir. Burada güneş önemli bir unsurdur. Çünkü Hindu inancında güneşe gösterilen ehemmiyet Babürlülerin günlük merasimlerinde de yer edinmiştir. Zaten darşan merasiminin eski bir Hindu geleneği olduğu, Hümayun tarafından benimsendiği ancak Ekber döneminde nihai halini aldığı ifade edilmektedir. İslam’a aykırı oluşu öne sürülerek Evrengzib tarafından da ilga edilmiştir⁴⁸⁷. Darşan merasiminde padişahın, sarayın bir bölümüne inşa edilmiş olan “jharoka” isimli bir çeşit balkona geçerek oradan kendisini halka göstermesi, uygulamanın genel işleyişini oluşturur. Terry, darşan merasimi hakkında padişahın gündeğümünde çıktığı jhoraka balkonunun önünde büyük bir kalabalığın toplandığını ve toplananların padişahı gördüklerinde yüksek sesle “padişah-ı selamet” diye bağırduklarını yazmıştır⁴⁸⁸. Jharoka balkonunun Agra Kalesi’nin doğu tarafında Yamuna nehrine baktığını ve nehir ile saray arasındaki meydana da halkın toplandığı bilinmektedir⁴⁸⁹. Darşanda yalnızca padişahın tebaasına görünmesi icra edilmemiştir. Aynı zamanda sarkıtılan bir torba içerisine halkın şikayetleri atılır ve bunlar padişaha iletilmiş olurdu⁴⁹⁰. Böylece halkın padişah ile doğrudan iletişimi sağlanmış olmaktadır.

⁴⁸⁶ Bayur, *Hindistan Tarihi Gurkanlı...*, s. 416; Çağlayan, *a.g.t.*, s. 61-62.

⁴⁸⁷ Eraly, *The Mughal World...*, s. 44; Habibe Karayel, *Sir Thomas Roe’nun Gözünden Babürlü Sarayı*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya 2015, s. 9.

⁴⁸⁸ Terry, *a.g.e.*, s. 370; De Laet, *a.g.e.*, s. 94; Fisher, *a.g.e.*, s. 65.

⁴⁸⁹ Eraly, *The Mughal World...*, s. 44; Finch, *a.g.e.*, s. 63.

⁴⁹⁰ Bayur, *Hindistan Tarihi Gurkanlı...*, s. 416; Karayel, *a.g.t.*, s. 9-10;

Öte yandan halkın hediyeleri de darşan merasiminde padişaha ulaştırılır ve padişah da bilhassa para olmak üzere bazı inayetlerde bulunurdu⁴⁹¹. Ayrıca bu merasimin sıkı sıkıya tatbik edildiğini ve ihmal edilmediğini görmekteyiz. Bir hastalık veya rahatsızlık hissettiği zamanlarda bile Babürlülerin darşanı yerine getirme gayretinde oldukları görülmektedir⁴⁹². Hatta yalnızca payitahtta değil, seyahatlerinde, seferlerinde ve başka bölgeleri ziyaretlerinde de darşanı yerine getirmektedirler. Roe, Ecmir'deyken Cihangir'in sabah erken saatlerde jharokaya çıkararak halkı selamlamasından bahseder⁴⁹³. Herbert, Lahor'daki sarayda padişahın halkı her gün selamladığı "ıaruco" şeklinde isimlendirdiği balkonun mevcudiyetini ifade eder⁴⁹⁴. Finch de Rupbas'ta padişahın darşan merasimi için kullandığı balkonun varlığından bahseder⁴⁹⁵. Cihangir ise Ahmedabad'da bulunduğu dönemde "*hasta olduğumda bile, büyük acı ve ızdıraba rağmen, her zamanki gibi günlük olarak jharokaya gittim*" diyerek hem fiziki rahatsızlığın hem de payitahttan başka bir şehirde ikamet ediyor olmanın darşanı yapmaya engel olmadığını göstermiştir⁴⁹⁶. Ayrıca darşanın padişahın ve tebaanın günlük hayatında edindiği yer görülmektedir. Darşana padişahların ayırdıkları süre kişiden kişiye değişmektedir. Bunun yanı sıra hayvan güreşlerini izlemek ve sarayın önünden yapılan geçitleri takip etmek de yine jharoka balkonundan/penceresinden takip edilirdi. Bu konulara daha sonra hayvan güreşleri başlığında değinilecektir. Darşanı jharokada halka görünmek, dilek ve şikayetleri toplamak ve hediye teatisinde bulunmak şeklinde yerine getirdikten sonra, padişah hareme çekilir ve dinlenip haremde bir süre vakit geçirdikten sonra⁴⁹⁷ günün bir diğer merasimi olan durbara geçerdi.

Durbar, devlet işlerinin görüşüldüğü, bazı teşrifat ve kutsal törenlerin yapıldığı, elçilerin kabul edildiği, halkın sorunlarının dinlenildiği yer olarak karşımıza

⁴⁹¹ Roe, *a.g.e.*, s. 282; Strachan, *Thomas Roe...*, s. 82.

⁴⁹² "*hastalık veya içkinin engel olduğu zamanlar haricinde bu âdet değiştirilemez... dolayısıyla padişah bir çeşit karşılıklı mükellefiyet içerisindedir. Çünkü padişah, bu gelenekleri o kadar sıkı bir şekilde sergilemek zorundadır ki eğer bir gün gözükmeyen ve makul gerekçe ortaya konmazsa, halk ayaklanırdı. Eğer iki gün makul bir sebep ortaya konmazsa, padişah kapılarını açmaya ve bazı kişiler tarafından görülmeye razı olmak zorunda kalırdı.*" bkz. Roe, *a.g.e.*, s. 86-87; Schimmel, *a.g.e.*, s. 65.

⁴⁹³ Roe, *a.g.e.*, s. 276; Streusand, *a.g.e.*, s. 124.

⁴⁹⁴ Herbert, *a.g.e.*, s. 68.

⁴⁹⁵ Finch, *a.g.e.*, s. 57.

⁴⁹⁶ Jahangir, *a.g.e.*, s. 264; Ambika Singh, *Urban Life...*, s. 92.

⁴⁹⁷ Bir Cizvit raporunda Cihangir'in öğlene kadar eşleriyle vakit geçirdiğini, uyuduğunu ve öğlen vakti tekrar merasimlerine devam ettiğini ifade etmektedir. bkz. Flores, *a.g.e.*, s. 93; Aynı şekilde Hawkins de darşan merasiminden sonra padişahın iki saat kadar uyuduğunu, yemek yiyip haremiyle vakit geçirdikten sonra merasimlerine devam ettiğini yazar. bkz. Fisher, *a.g.e.*, s. 65.

çıkılmaktadır. Padişahların durbara geçtikleri vakitler birbirlerinden farklılık göstermekteydi. Eraly, Ekber'in saat dokuz, Cihangir'in öğleden sonra, Şah Cihan'ın yediyi kırk geçe ve Evrengzib'in dokuz civarında durbara iştirak ettiklerini belirtmektedir⁴⁹⁸. Zamanlamalar değiştiği gibi bazen durbarın tekrar yapıldığına da rastlanılmaktadır. Gün içerisinde genel olarak iki defa durbar gerçekleştirilmektedir. Birincisi “divan-ı âmm” denilen ve tebaanın katılımına açık olan yerde yapılırken; ikincisi “divan-ı hâss” denilen yerde yapılır ve yalnızca yüksek rütbeli devlet adamları veya memur olanlar katılırlardı. Durbarda padişahın tahtı yüksekçe bir yerde konumlanır ve durbarda bulunanlar rütbelere göre sıralanırlar. Durbarda her bir ayrıntıya fazlasıyla dikkat edilmekte ve kaidelere sıkı sıkıya bağlı kalınmaktadır. Herkes ayakta durmak zorunda olup kimsenin oturmasına ve yerinden ayrılmasına izin verilmezdi. Ayrıca divan-ı âmm salonunun arkasında yer alan ve nakkarehane denilen yerde padişahın durbarda bulunmasına işaret eden nevbet ve çeşitli davullar çalınırdı⁴⁹⁹. Kaynaklar, durbarda tırabzanlarla çevrili üç bölümün olduğunu söylemektedirler. Ekabir sırasıyla rütbelere göre ait oldukları tırabzanların içerisinde bulunurlar⁵⁰⁰. Cihangir, ilk tırabzanın içerisinde emirlerin, elçilerin ve itibarlı kişilerin bulunduğunu yazmaktadır⁵⁰¹. Öte yandan, padişahın huzuruna çıkmak için uygun görülen kişilerin yapması gereken belirli ritüeller vardı. Geleneksel olarak “*körünüş*” diye adlandırılan bir ritüel daha sonra *teslim* adını almıştır. Padişahın huzuruna çıkıldığında yere doğru eğilmek suretiyle elinin arkasını yere dokundurduktan sonra, avuç içinin alna götürülmesi şeklinde yerine getirilirdi. Bir diğer ritüel ise secde olarak adlandırılır ve Müslümanların namazlarında yaptıkları secdeye benzerlik gösterir. Eğilip yerin öpülmesi şeklinde yapılan bu uygulama dönemin İslam ulemasınca tepki ile karşılandığından dolayı yerine “*zeminbus*” adeti oluşturulmuştur. Bu yeni adet, yerin öpülmesi yani secde yerine elin yere vurulduktan sonra öpülmesi suretiyle meydana getirilmiştir. Ancak Cihangir döneminde teslim ve secde selamlarının yaygın olarak

⁴⁹⁸ Eraly, *The Mughal World...*, s. 44; Ekber ve Cihangir'in mesailerinin karşılaştırılması için bkz. Streusand, *a.g.e.*, s. 127.

⁴⁹⁹ Schimmel, *a.g.e.*, s. 66; Özellikle padişah, durbar salonuna geldiği vakit davullar vurulmaktaydı. bkz. Streusand, *a.g.e.*, s. 124-125.

⁵⁰⁰ Hawkins, *a.g.e.*, s. 436-437; Hawkins, *Purchas His Pilgrimes*, s. 45-46; Finch, *a.g.e.*, s. 64; Streusand, *a.g.e.*, s. 125; Fisher, *a.g.e.*, s. 65.

⁵⁰¹ Jahangir, *a.g.e.*, s. 145; Fisher, *a.g.e.*, aynı yer.

uygulandığı bilinmektedir⁵⁰². Jourdain, üç kere elin yere vurulup sonra alna götürüldüğünü ve daha sonra diz çökülerek alnın yere koyulduğunu yazmaktadır⁵⁰³. Cihangir, Mandu kalesinde oğlu Hürrem'i huzuruna kabul ederken onun, "körünüş" ve "secde" ritüelini yaptığını ve ondan sonra jharoka bölümüne kabul edildiğini kaydetmektedir⁵⁰⁴. Roe, Bicapur'dan gelen elçinin kafasını üç defa yere vurarak padişahın huzuruna çıktığını söylemektedir⁵⁰⁵. İngiltere'nin diplomatik elçisi olarak sarayda bulunan Roe ise huzurda teslim selamı yapmaktan kaçındığını ve kendi geleneklerine göre reveransını yerine getirdiğini birçok defa zikretmektedir⁵⁰⁶. Roe'nun kendi geleneklerini takip edeceğini daha önceden saraya bildirmesi, huzura çıkarken adetlerini herhangi bir müdahaleyle karşılaşmadan yapmış olması, Babürlülerin bu konuda yalnızca Roe'ya özel değil tüm elçilere özgürlük tanıdıklarını göstermektedir⁵⁰⁷. Divan-ı âmmde yapılan durbarlarda hangi meselelerin görüşüldüğü konusuna gelirse, daha önce zikrettiğimiz üzere durbarın halka açık olarak gerçekleştirilmesi konuşulan konuların mahiyetini de belirlemektedir. Divan-ı âmm toplantılarında devlet işleri herkesin içerisinde görüşülmektedir Elçilerin kabulü, yerel yöneticilerin huzura çıkması, atama ve görevlendirmeler divan-ı âmmde gerçekleştirilen durbarda ele alınmaktadır⁵⁰⁸. Finch ise padişahın durbarda sorunları dinlediğini, okunan mektupları dinlediğini ve istekleri kabul ettiğini yazmaktadır⁵⁰⁹. Ayrıca halk, durbarda padişaha dileklerini ve şikayetlerini iletebilir, adalet talep edebilirlerdi. Hawkins'in ifadelerine göre padişah,

⁵⁰² Hawkins, *a.g.e.*, s. 441; Hawkins, *Purchas His Pilgrimes*, s. 50; Fisher, *a.g.e.*, s. 67; Schimmel, *a.g.e.*, s. 66; Eraly, *The Mughal World...*, s. 48.

⁵⁰³ Jourdain, *a.g.e.*, s. 166.

⁵⁰⁴ Jahangir, *a.g.e.*, s. 227-228.

⁵⁰⁵ Roe, *a.g.e.*, s. 89.

⁵⁰⁶ Roe, *a.g.e.*, s. 118-119; Roe'nun teslim ve secde ritüelini yerine getirmemesi ve diğer elçilerin bu ritüellere tabi olduklarını söylemesi kendisini yüksek bir mevkiye koyma tavrından ileri gelmektedir. Roe, böylelikle kendisinin diğer ülke elçilerinden üstün olduğunu ima ederken aynı zamanda da ülkesini Babürlü ülkesi karşısında denk bir konuma çıkarmaktadır. bkz. Chida-Razvi, "The Perception of Reception...", s. 273-275.

⁵⁰⁷ Strachan, *Thomas Roe...*, s. 78; Eraly, *The Mughal Throne...*, s. 282; Ayrıca Roe'nun bahsettiği bu ayrıcalıklı statünün yine kendisinin bir üretmesi olduğu ve aslında Cihangir tarafından Roe'nun ve İngilizlerin pek ehemmiyet görmediği hususunda bkz. Chida-Razvi, "The Perception of Reception...", s. 276-284.

⁵⁰⁸ Eraly, *The Mughal World...*, s. 51.

⁵⁰⁹ Finch, *a.g.e.*, s. 65.

her gün halkın çeşitli dilek ve şikayetlerini dinledikten sonra salı günleri meseleleri bir hükme bağlar ve davaların çözülmesini sağlar⁵¹⁰.

Kamuya açık bir şekilde gerçekleştirilen divan-ı âmm durbarlarından sonra devletin önemli meselelerinin konuşulduğu, halkın katılımının yasak olduğu ve kamu ile alakalı meselelerin görüşüldüğü divan-ı hass toplantıları gelmektedir. Divan-ı hassta emirlerin oturmalarına izin verilirken bazen elçilerin de katıldıklarını görmekteyiz. Cihangir'in içkili bir şekilde huzura gelinmesini yasakladıktan sonra divan-ı hassa girerken içkili olduğu anlaşılan Hawkins, kınanmış ve padişahın gözünden düşmüştür⁵¹¹. Bu vaka ile Hawkins'in divan-ı hass toplantısına katıldığı anlaşılmaktadır. Mahrem meselelerin görüşüldüğü ve halkın katılımının yasak olduğu divan-ı hass toplantıları tamamlandıktan sonra akşamları guslhaneye geçilmektedir. Daha önce söylediğimiz üzere padişahların günlük mesailerini birbirlerinden saat ve aralık olarak farklılık göstermekteydi. Cihangir'in *guslhane* toplantılarının akşamları gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Aslında abdesthane anlamına gelen bu yere çok az seçilmiş emirler girebilmekteydi. Devletin en gizli meselelerinin görüşüldüğü guslhane *şahburc* olarak adlandırılan yerde gerçekleştirildiği düşünülmektedir⁵¹². Finch, guslhane emirler haricinde hiç kimsenin giremediğinden ve padişahın ciddi meselelerle ilgilenirken içki içtiğinden bahsetmektedir⁵¹³. Bu merasimlerden sonra padişah haremine çekilmektedir.

3. 2. Padişahın Doğum Günü ve Tartı Merasimi

Erken modern dönem toplumunun sosyal hayatının merkezini monarşi teşkil ettiğinden dolayı padişahın dahil olduğu merasimler, içtimai hayat için önemli unsurlar haline gelmiştir. Bu merasimlerden birisi de padişahın doğum günlerinin kutlanmasıdır. Padişahlar yılda iki kez olmak üzere ay yılı ve güneş yılı esaslı takvimlere göre doğum günlerini kutlamaktadırlar. Bu merasimleri toplum ile bağdaştıran ve ilişkilendiren ise yapılan tartılma ritüelleridir. İçtimai hayatın incelendiği çalışmamızda padişahın doğum

⁵¹⁰ Hawkins, *a.g.e.*, s. 437; Hawkins, *Purchas His Pilgrimes*, s. 46; Fisher, *a.g.e.*, s. 65; Cihangir'in salı günleri bir mahkeme tertip etmesi hakkında. bkz. De Laet, *a.g.e.*, s. 93; Yadav, *a.g.t.*, s. 137; Ambika Singh, *Urban Life...*, s. 91; Kaushik, *a.g.t.*, s. 113.

⁵¹¹ Foster, *a.g.e.*, s. 67; Bayur, divan-ı hass'a *ancak işi olan ilerigelenlerin* girebildiğinden bahseder. bkz. Bayur, *Hindistan Tarihi Gurkanlı...*, s. 419.

⁵¹² Schimmel, *a.g.e.*, s. 68.

⁵¹³ Finch, *a.g.e.*, s. 65.

günlerinin içerik olarak sunulması, tartı törenleri vasıtasıyla halkla ilişki kurulmasından dolayıdır. Saraya girebilmiş seyyahların eserlerinde bu merasim yer edinirken bilgilerin ekseriyetini padişahın Tüzük'ünden elde etmekteyiz. Babürlülerde ilk hicrî doğum günü kutlamasını yapıp tartılan Hümayun olmasına rağmen merasime asıl şeklini Ekber Şah vermiştir. Yine Ekber Şah döneminde yılda iki defa uygulanmaya başlanan bu törenler gelenek haline gelmiştir. Cihangir döneminde de bu merasimlerin itinayla yerine getirildiği görülmektedir⁵¹⁴.

Yukarıda zikredildiği üzere yılda iki kez ay ve güneş yılı esaslı takvimlere göre yapılan merasimin Cihangir döneminde, annesi Meryem-uz Zamani'nin mahalinde gerçekleştirildiği kaynaklardan anlaşılmaktadır. Cihangir eserinin birçok yerinde tartılma merasiminin annesinin mahalinde yapıldığını ifade etmiştir⁵¹⁵. Ancak yine padişahın bizzat kendisi 1607 yılında bağ-ı vefada güneş yılı tartı töreni düzenlendiğinden bahsetmektedir⁵¹⁶. Yine 1624 yılında ay yılı tartı töreninin Agra'nın hemen kuzeyinde yer alan Mathura şehrinde yapıldığını kaydetmektedir⁵¹⁷. Bu emsallerden anlaşıldığı üzere farklı şehirlerde ve mekanlarda da ritüelin devamı sağlanmaktadır. Ancak yine de genel kaidenin, söz konusu merasimin padişahın annesinin mahalinde gerçekleştirilmesi yönünde olduğunu söyleyebiliriz. Tartı töreni yapılmadan evvel, padişah annesinin mahaline geçer ve orada annesinin duasını aldıktan sonra tartı merasimi başlamaktadır. Hawkins ise padişahın, annesinin mahaline yüksek rütbeli emirleri ile beraber gittiğini ve emirlerin orada padişahın annesine hediyeler sunduklarını söylemektedir⁵¹⁸. Bu ziyaretlerden sonra padişahın tartılma merasimi başlamaktadır. Cihangir'in tartılma merasimlerinden birine şahit olan Roe, padişah gelene kadar emirlerin halı üzerinde oturduklarını, padişahın elmaslarla, yakutlarla, pırlantalarla süslenmiş bir şekilde geldiğini ve onun tartılması için hazırlanmış terazinin

⁵¹⁴ Blake, *a.g.e.*, s. 91-93; Türkçe çev., s. 130-131; Semerkand'dan 1627 yılında Babürlü sarayına gelmiş ve Padişah Cihangir ile birçok kez görüşme imkanı yakalamış Mutribi mahlaslı bir seyyah, Cihangir'in tartı törenlerinden birine şahit olmuştur. İnsanların en iyi kıyafetlerini giyinmesi ve merasimin şatafat ve gösterişi karşısında şaşkınlığı eserine yansımıştır. Mutribi, padişahın tartılmasından sonra altın, mücevher ve bahşişlerin dağıtılmasına da değinmektedir. Mutribi al-Asamm al-Samarqandi, *Conversations with Emperor Jahangir*, (Translated By Richard C. Foltz), Mazda Publishers, California 1998, s. 36.

⁵¹⁵ Jahangir, *a.g.e.*, s. 95, 101,148; Gladwin, *a.g.e.*, s. 36; De Laet, *a.g.e.*, s. 101.

⁵¹⁶ Jahangir, *a.g.e.*, s. 85.

⁵¹⁷ Jahangir, *a.g.e.*, s. 412.

⁵¹⁸ Hawkins, *a.g.e.*, s. 440; Hawkins, *Purchas His Pilgrimes*, s. 49; Emirlerin doğum günlerinde hediye getirmelerinin ilk örneklerine Babür döneminde rastlamaktayız. Babur “ *beyler ve emirler, büyükler ve küçükler düğün hediyeleri getirdiler. Pek çok akçe toplandı.*” diyerek doğum günlerinde hediye geleneğinin mevcudiyetini ortaya koymuştur. bkz. Babur, *a.g.e.*, s. 405; İngilizce çev., s. 260.

kefelerinden birine oturduğunu yazmaktadır. Bunun üzerine terazinin diğer kefesine birçok torba konularak padişahın ağırlığı dengelenmeye çalışılmıştır⁵¹⁹. Terry'e göre, padişahın bir kefesine oturduğu tartı, altın ile kaplanmıştır⁵²⁰. Padişah tartıya çıktığında çeşit çeşit değerli maden ve ürünlerle tartılmaktadır. Cihangir, 1605 yılında gerçekleştirilen güneş yılı tartı töreninde on iki kez tartıldığını ifade etmiştir⁵²¹. Buradan on iki farklı ürünle teker teker tartıldığı anlaşılmaktadır. Padişahların kaç farklı değerli mal ile tartıldıkları konusunda Schimmel bizleri aydınlatmaktadır. Schimmel, ay yılı doğum günlerinde yapılan tartılmalarda sekiz farklı mal ile tartılmanın gerçekleştiğini güneş yılı doğum günlerinde yapılan tartılmalarda ise on iki çeşit mal kullanıldığını ifade etmektedir⁵²². Cihangir, 1616 yılında gerçekleştirilen tartımda ilkin altın, ikinci sefer cıva, üçüncü sefer ipek, dördüncü sefer çeşitli kimyasallarla tartıldığını ve bu merasimin benzer ürünlerle on ikinciye kadar devam ettiğini yazmıştır⁵²³. Padişahın tartıldığı ürünleri genel olarak şu şekilde verebiliriz: gümüş, altın, mücevherler, değerli taşlar, kumaşlar, ipek, keten, baharatlar ve her çeşit emtia ve gıda⁵²⁴. Chopra ise güneş yılı ve ay yılı tartı törenleri arasında ayrıma giderek birbirinden farklı malların tartıya çıkarıldığını söylemektedir. Güneş yılı tartı töreninde altın, cıva, itriyat, bakır, rubi, tutiya, çeşitli macunlar, yağ, pirinç, süt ve bazı tahılların; ay yılı tartı törenlerinde ise gümüş, kalay, kumaş, kurşun, meyve, yağ ve sebzelerin tartıldığını ifade etmektedir⁵²⁵. Tartılan tüm bu ürünler daha sonra fakir ve muhtaç insanlara dağıtılmaktadır. Muhtemelen tartılma merasimlerinden toplumun en memnun olduğu dönem Cihangir dönemi olmalıdır. Zira yaklaşık olarak yüz yirmi kilo⁵²⁶ kadar olan Cihangir'in tartılmasından ihtiyaç sahiplerine daha fazla gelir dağıtılmıştır. Cihangir, Tüzük'ün birçok bölümünde tartılan malların fakirlere, ihtiyaç sahiplerine, hakedenlere ve

⁵¹⁹ Roe, *a.g.e.*, s. 378-379; De Laet, *a.g.e.*, s. 102-103.

⁵²⁰ Terry, *a.g.e.*, s. 376.

⁵²¹ Jahangir, *a.g.e.*, s. 62; Gladwin, on bir kez tartılmanın gerçekleştiğini söylemektedir. Ancak Tüzük'e göre on iki olduğu açıktır. bkz. Gladwin, *a.g.e.*, s. 36.

⁵²² Schimmel, *a.g.e.*, s. 199.

⁵²³ Jahangir, *a.g.e.*, s. 197.

⁵²⁴ Eraly, *The Mughal World...*, s. 71; Streusand, *a.g.e.*, s. 128; De Laet, *a.g.e.*, s. 101.

⁵²⁵ Chopra, *a.g.e.*, s. 85-86; Blake, Ekber'in ay yılı tartı törenlerinde gümüş, kumaş, kalay, kurşun, meyve, tatlı, sebze ve susam yağına karşılık; güneş yılı tartı törenlerinde ise altın, ipek, cıva, parfüm, bakır, kalaylı-kurşunlu kap, afyon, tereyağı, pirinç, süt, tahıl ve tuza karşılık tartıldığını ifade ederek tartılan malların içeriğini vermektedir. Ayrıca malların çeşitliliğine dikkat çekerek Ekber'in bu çeşitlilik ile toplumun tüm sosyo-ekonomik sınıflarına hitap ettiğini ve onları devletine dahil etme çabasını gösterdiğini yazmıştır. bkz. Blake, *a.g.e.*, s. 93, 95; Türkçe çev., s. 132, 135.

⁵²⁶ Cihangir kendisinin yüz yirmi kilo gelen ağırlığa karşılık tartıldığını yazmıştır. Cihangir'in bu söyleminden ağırlığı anlaşılmaktadır. bkz. Jahangir, *a.g.e.*, s. 62.

kadınlara dağıtıldığını yazmaktadır⁵²⁷. Yukarıda zikredilen malların dağıtımında herhangi bir ayırım yapılmamaktadır. Tüm bu ürünler hazineye veya görevlilere devredildikten sonra, onların aracılığı ile fakir insanlara ulaştırılması sağlanmaktadır. Öte yandan bazen tartı merasimlerinde elde edilen gelir kamu yararı için de harcanabilmektedir. Mesela Cihangir, 1609 yılında yapılan tartı merasiminden elde edilen gelirin bir kısmının, Lahor-Kabil güzergahında yer alan Hasan Abdal yerleşim birimindeki köprü ve binaların tamir ve bakımı için ayrıldığını kaydetmektedir⁵²⁸. Bir merasim olarak tartılmanın gerçekleştirilmesinin yanı sıra Cihangir'in, hastalık ve bahtsızlıkları defetmek için de tartıldığı görülmektedir⁵²⁹. Son olarak yalnızca padişahın tartılmadığını bazen şehzadelerin bazen de gösterdiği liyakat sebebiyle layık görülen hizmetkarların tartıldığını Tüzük'ten tespit edebilmekteyiz. Cihangir eserinde oğullarından Perviz ve Hürrem'in tartılmalarını anlatmıştır. Perviz için yalnızca 1606 yılının kasım ayında yapılan bir tartılma töreninden bahsederken Hürrem'in birçok kez tartıldığı kaydedilmektedir⁵³⁰. Padişah bazı ehliyet sahibi kişilerin de ödül olarak tartıldıklarını yazmaktadır. 1617 yılında Thatta'dan gelen bir râvînin anlattığı hikayeleri çok zevkli bulan ve beğenen padişah, bu zâtın tartılmasını ve daha sonra da tartıldığı paranın kendisine verilmesini buyurmuştur⁵³¹. Başka bir vakada uzun süredir hasta olan ve iyileştirilemeyen Nurcihan'ın bir tabip tarafından iyileştirilmesi ve kısa sürede sağlığına kavuşması üzerine padişah, liyakat gösteren tabibin tartılmasını ve miktarın kendisine bahşiş olarak verilmesini emretmiştir⁵³². Son olarak Cihangir'in hastalığı atlatması hususunda doğru tahminlerde bulunan saray müneccimlerinden Rai, padişahın emriyle tartılmış ve ödüllendirilmiştir⁵³³.

3. 3. Nevruz

Farsça 'yeni gün' anlamına gelen ve Asya'dan Balkanlara kadar çok geniş bir coğrafyada izlerine rastlanan Nevruz, bu geniş bölgede yaşayan halklar tarafından baharın gelişinin sembolü olarak çeşitli törenlerle kutlanmaktadır. Türklerde de

⁵²⁷ Jahangir, *a.g.e.*, s. 144, 175, 274, 406.

⁵²⁸ Jahangir, *a.g.e.*, s. 104.

⁵²⁹ Jahangir, *a.g.e.*, s. 116; Eraly, *The Mughal World...*, s. 71

⁵³⁰ Perviz için bkz. Jahangir, *a.g.e.*, s. 64; Hürrem için bkz. Jahangir, *a.g.e.*, s. 81, 184, 244, 292.

⁵³¹ Jahangir, *a.g.e.*, s. 220.

⁵³² Jahangir, *a.g.e.*, s. 286.

⁵³³ Jahangir, *a.g.e.*, s. 368.

yüzyıllar boyunca Nevruz kutlamalarının yapıldığı görülmektedir⁵³⁴. Nevruzun Babürlülerde bir gelenek haline gelip kutlamalara dönüşmesi ise Safeviler aracılığı ile gerçekleşmiştir. Babür Şah, ramazan bayramı ve Nevruzun birbirine yakın tarihlere denk düşmesini aşağıda verilen gazelle kutlamaktadır⁵³⁵.

“Yeni ay ve yârin yüzünü gören halk, sevinçle bayram yapar;

Senin yüzünden ve kaşlarından ayrı olan benim için bayram ayında ancak gam vardır...

Ey Babür, (yârin) yüzünün Nevruzunu ve vuslatın bayramını ganimet bil;

Yüz Nevruz ve bayram olsa, bundan daha iyi olmaz.”

Babürlülerde Nevruzun kutlanması Babür Şah’ın halefleri tarafından da yerine getirilmiştir. Hümayun 1544 yılında Nevruzunu Herat şehrinde Safevilerin Herat valisi ile birlikte kutlamıştır. Elbette ki burada Hümayun’un Safevilerden aldığı siyasi desteğin etkisini gözardı etmek mümkün değildir. Ekber Şah’tan önce bahsettiğimiz bu örnekler meydana gelmiş olsa da Nevruzun etkisinin pek görüldüğü söylenemez⁵³⁶. Nevruzun Babürlülerde sistematik bir kutlama haline dönüşmesinde Ekber Şah dönemi ön plana çıkmaktadır. Ekber döneminde divan-ı âmm ve divan-ı hassın süslediği, pazarların ve sokakların bezendiği ve hükümdarın emirlere ziyaretlerde bulunduğu ifade edilmektedir⁵³⁷. Bunların yanı sıra Ekber zamanında Nevruzun kutlanma süresinin on dokuz güne ulaştığı bilinmektedir. Benzer şekilde Cihangir döneminde de Nevruz kutlamaları sürdürülmüştür. Sarayın süslenmesi, eğlencelerin yapılması, emirlere ziyaretler Ekber Şah’ın dizayn ettiği kutlama modelinin halefi tarafından devam ettirildiğini göstermektedir. Cihangir’in Tüzük’ü Babürlülerde Nevruzun önemini en iyi şekilde yansıtan kaynaklardan biridir. Babürlülerin yılı Nevruz ile başlattıkları bahsettiğimiz eserden anlaşılmaktadır. Terry’nin de Hindistan’da Müslümanların yılı 10

⁵³⁴ Şinasi Gündüz, “Nevruz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Yayınları, İstanbul 2007, (c. XXXIII), s. 60-61; Mehmet Zeki Pakalın, “Nevruz”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, (c. II), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972, s. 686; Ferit Devellioğlu, “Nevruz”, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, (Yayına Hazırlayan Aydın Sami Güneçal), Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2009, s. 830; Mustafa Turan, “Tarihi Kaynaklar Işığında Nevruz’un Menşei Meselesi”, *Milli Folklor Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi*, (S. 37), Ankara 1998, ss. 90-104.

⁵³⁵ Babur, *a.g.e.*, s. 316; İngilizce çev., s. 176.

⁵³⁶ Blake, *a.g.e.*, s. 89-90; Türkçe çev., s. 128; Habibe Karayel, “Sir Thomas Roe’ya Göre Babürlü İmparatorluğu Sarayında Nevruz”, *Asia Minor Studies*, (c. II), (S. IV), s. 5.

⁵³⁷ Eraly, *The Mughal World...*, s. 71; Blake, *a.g.e.*, s. 90; Türkçe çev., aynı yer.

Martta başlattıklarını izah etmesi⁵³⁸ yine Nevruza işaret etmektedir. Genellikle Mart ayının ilk günlerine rastlayan kutlamalarda⁵³⁹ Nevruz bayramı, Babürlüler tarafından on dokuz gün boyunca kutlanmaktaydı. Kutlamaların ilk ve son günü ise özel törenlere sahne olmaktadır⁵⁴⁰. Cihangir cülusundan sonraki ilk Nevruz kutlamasında babasının zamanında olduğu gibi divan-ı âmm ve divan-ı hassın süslenmesini emretmiş ve bunun üzerine kutlamalar yapılmıştır. İlk günden son gününe kadar insanların eğlendiğinden bahsetmektedir. Kutlamalarda her türden şarkıcılar, dansçılar ve sihirbazlar yer almıştır⁵⁴¹. Bunların yanı sıra büyük şehirlerde Nevruz kutlamalarının aylar öncesinden başladığı, pazarların, kamu binalarının lüks kumaşlarla süslendiği, halkın evlerinin girişlerini badanaladıkları ve kutlamalara tanık olmak amacıyla büyük şehirlere doğru akın ettikleri bilinmektedir⁵⁴². Yine Nevruz kutlamalarında gelenek haline gelmiş bazı uygulamalar olduğunu görmekteyiz. Nevruzun ilk ve son günü padişahın tahta oturması bunlardan birisidir. Cihangir, Agra'nın güneyinde yer alan Nag Thal adlı bir köyde denk gelen Nevruz kutlamalarında “*babamın geleneklerine uygun olarak tahta oturdum*” demesi, bu uygulamanın Ekber döneminden itibaren sürdürüldüğünü ortaya koymaktadır⁵⁴³. Ayrıca Cihangir, eserinin birçok yerinde Nevruz kutlamalarından bahsederken tahta oturduğuna muhakkak değinmiştir⁵⁴⁴. Kutlamalarda âdet haline gelmiş bir diğer uygulama ise padişaha hediyeler sunulmasıdır. 1619 yılının Nevruzunda Hürrem, padişahın huzuruna çıkarak ona çeşitli hediyeler sunmuştur. Bu hediyelerin içerisinde akik, yakut, elmas, inci gibi değerli taşlar, kılıç kabzası, bir dizi altın ve gümüş davul, mahfe ve filler bulunmaktadır⁵⁴⁵. Cihangir, şehzadenin yanı sıra emirlerin de hediyeler sunduklarını ifade etmektedir⁵⁴⁶. Aynı zamanda padişah da Nevruzlarda emirlerin rütbelerini artırmakta ve belirli ihsanlarda bulunabilmektedir. 1616 yılının Nevruz kutlamalarında Cihangir, kaynatası Gıyas Han'ın evine “ona yönelik bir ihsan göstergesi olarak” ziyarette bulunmuştur⁵⁴⁷. On dokuz gün süren

⁵³⁸ Terry, *a.g.e.*, s. 230.

⁵³⁹ Cihangirname'de nevrüz kutlamalarının başladığı tarihlere baktığımızda 9-10-11 Mart şeklinde değişiklik gösterdiği görülmektedir.

⁵⁴⁰ Chopra, *a.g.e.*, s. 79; De Laet ise nevrüzün on sekiz gün sürdüğünü yazar. bkz. De Laet, *a.g.e.*, s. 100.

⁵⁴¹ Jahangir, *a.g.e.*, s. 46.

⁵⁴² Chopra, *a.g.e.*, s. 80.

⁵⁴³ Jahangir, *a.g.e.*, s. 107.

⁵⁴⁴ Jahangir, *a.g.e.*, s. 92, 129, 256, 359.

⁵⁴⁵ Jahangir, *a.g.e.*, s. 297; De Laet, *a.g.e.*, s. 100.

⁵⁴⁶ Jahangir, *a.g.e.*, s. 121.

⁵⁴⁷ Jahangir, *a.g.e.*, s. 190.

Nevruz kutlamalarında devlet işlerinden uzaklaşan padişah, emirlere ziyaretlerde bulunur ve kutlamalar gösteriş içerisinde sürdürüldü. Bu kutlamalarda içki ve afyon kullanılmasına da müsaade edilmiştir. 1610 yılı Nevruzunun son gününde padişahın “*bir merasim tertip edilmesini ve her çeşit içki getirilmesini emrettim. Tüm emirlere ve diğer insanlara ne istiyorlarsa alabileceklerini buyurdum. Birkaçı uyuşturucu karşımından almasına rağmen ekseriyeti şarabı tercih etti ve bazıları da istedikleri kadar afyon kullandılar.*” sözleri Nevruz törenlerinde içki ve uyuşturucu maddelerinin kullanımını serbest bıraktığını göstermektedir⁵⁴⁸. Ayrıca kumar gibi oyunlara yönelik kısıtlamalar da Nevruz boyunca esnetilerek oynanmasına izin verilmiştir⁵⁴⁹. Avrupalı seyyahların eserlerinde de Nevruz kutlamalarının şatafatı ve coşkusu yer bulmuştur. Hawkins, Nevruz kutlamalarının on sekiz gün sürdüğünü, servet ve zenginliğin ortaya çıktığını, herkesin evini barkını süslediğini yazmıştır. Geniş bir alanın ortasında son derece zengin, gösterişli ve süslü bir çadır padişah için kurulmaktadır. Harem kadınlarının ve emirlerin çadırları da otağ-ı amirenin yanı sıra dizilmektedir⁵⁵⁰. Roe ise Nevruz günü gösterişli bir taht kurulduğunu söyler. Padişahın evvelden diğer çadırlara ziyaretlerde bulunarak hediyeler aldığını ancak şimdi bu geleneğin değiştiğini ve hediyelerin kendisinin huzuruna getirilerek takdim edildiğini anlatır. Son olarak merasimin nihayetinde, padişahın emirlerine terfiler ihсан ettiğini yazmıştır⁵⁵¹. Terry de Nevruz kutlamalarına tanıklık edenlerden biri olmuştur. Müslümanların 10 Mart’ta kutlamalara başladığını belirtip Nevruzun dokuz gün sürdüğünü ifade etmektedir. Nevruz kutlamalarının ne kadar sürdüğünü yukarıdaki satırlarda ifade etmiştik. Terry bu konuda yanılmaktadır. Ayrıca Terry emirlerin sarayda toplanarak padişaha hediyeler sunduklarını ve padişahın da onları ödüllendirdiğini söylemektedir. Son olarak zikredilen seyyah, kutlamalardaki inanılmaz zenginliğin kendisini şaşırttığını itiraf etmiştir⁵⁵². Sonuç olarak Babürlülerde Nevruz törenleri, Ekber Şah döneminden itibaren bir düzen haline gelmiş kaideler içerisinde büyük coşku ve ihtişamlı kutlamalarla sürdürülmüştür. Kayıtlar Nevruz törenlerini padişahın etrafında şekillendirmiş olsalar da halkın bu kutlamalara iştiraki büyüktü.

⁵⁴⁸ Jahangir, *a.g.e.*, s. 46, 108; Karayel, *a.g.m.*, s. 6; Blake, *a.g.e.*, s. 90-91; Türkçe çev., s. 129.

⁵⁴⁹ Chopra, *a.g.e.*, s. 80.

⁵⁵⁰ Hawkins, *a.g.e.*, s. 439; Hawkins, *Purchas His Pilgrimes*, s. 48.

⁵⁵¹ Roe, *a.g.e.*, s. 125-126; Karayel, *a.g.m.*, s. 6-7.

⁵⁵² Terry, *a.g.e.*, s. 375-376; Ambika Singh, *Urban Life...*, s. 226.

3. 4. Hayvan Güreşleri

Hayvanları güreştirmek Cihangir döneminde görülen en meşhur eğlencelerden biri olarak kaynaklara yansımıştır. Çeşit çeşit hayvanların hazırlanan özel meydanlarda güreştirilmeleri halk tarafından büyük ilgi ile takip edilmiştir. Gerçekleştirilen güreşlerin mahiyeti farklılık gösterdiği gibi, bu etkinlikler toplum içerisinde sosyalleşme yaşanmasına ve padişah-tebaa ilişkilerinin artmasına vesile olmuştur. Padişahın yaptırdığı hayvan güreşleri büyük temaşalara sahne olmakta idi. Halk ise daha mütevazi güreşleri tertip etmiştir. Örneğin keçi, koç, horoz, geyik, antilop, köpek ve boğa gibi hayvanların güreştirildikleri bilinmektedir⁵⁵³. Ancak kaynakların özellikle alakadar olduğu hayvan güreşleri sarayın tertip ettikleri olmuştur. Cihangir'in de bu güreşlere meraklı olduğu eserinden anlaşılmaktadır. Agra ve Delhi'de saray ile nehir arasında bir meydan hazırlanarak hayvan güreşleri için özel bir yer oluşturulmuştur. Sarayın jharoka penceresinden padişahın temaşa ettiği bu güreşler, haftanın birkaç günü gerçekleştirilmekteydi. Coryat, haftada iki defaya mahsus olmak üzere fil güreşleri yapıldığını söylemektedir⁵⁵⁴. Hawkins ise padişahın haftada beş kere fil güreşleri düzenlenmesini emrettiğini yazmıştır⁵⁵⁵. Güreşlerin ne sıklıkla yapıldığı konusunda kaynakların vardığı ortak bir görüş mevcut değildir. Ancak bu güreşlerin şiddeti yüksek bir tarzda sürdürüldüğü, ciddi yaralanmalar ve hatta ölümlerle sonuçlanan durumlar yaşandığı tespit edilebilmektedir. Sarayda gerçekleştirilen hayvan güreşlerinin içerisinde fillerin yeri ayrıdır. Fil güreşleri veya dövüşleri, anladığımız kadarıyla yalnızca padişaha aittir. Padişahın haricinde veya izni dışında hiç kimsenin fil güreşlerini gerçekleştirmesi mümkün değildir. İkinci bölümde yer alan '*suç ve ceza*' başlığı altında fillerin, hükümdarlık sembolü olarak görüldüklerini belirtmiştik. Yine fillerin güreştirilme imtiyazının yalnızca padişaha ait olması, bu hayvanların monarşiyi temsil ettiğini bir kez daha ortaya koymaktadır. Cihangir, ümeraya hitaben hazırlattığı buyruğunda birçok farklı buyruğunun yanı sıra fil güreşleri yaptıramayacaklarını da zikretmektedir⁵⁵⁶. Muhammad Azhar Ansari de fil güreşlerini '*hükümdara özel bir ayrıcalık*' olarak nitelendirmektedir⁵⁵⁷.

⁵⁵³ Chopra, *a.g.e.*, s. 69; Amita Singh, *Wild Life...*, s. 110.

⁵⁵⁴ Coriate, *a.g.e.*, s. 25.

⁵⁵⁵ Hawkins, *a.g.e.*, s. 429; Hawkins, *Purchas His Pilgrimes*, s. 38.

⁵⁵⁶ Jahangir, *a.g.e.*, s. 127.

⁵⁵⁷ Ansari, *a.g.e.*, s. 168.

Güreşler ise şu şekilde yapılmaktadır. Güreş alanında eşleştirilen fillerin üzerinde iki fil seyisi, filleri yönlendirerek birbirleri ile boğuşmalarını sağlamaktadır. Seyislerden birinin filin üzerinden düşme durumunda ise diğer seyis onun yerini almaktadır. Birbirlerine doğru koşmaları ve çarpışmaları şeklinde süregiden güreşin neticesi fillerden birinin kaçması ile son bulmaktadır. Bazı durumlarda ise birbirleriyle sarmaş dolaş olup ayrılmayan filler çarh denilen havai fişekler ile ayrılmaktadırlar⁵⁵⁸. Bu güreşlerde tehlike, ekseriyetle had safhada olmuştur. Fillerin üzerlerindeki seyislerin yanı sıra güreşleri izleyen halkın da fillerin altında kalma veya yaşanabilecek kargaşalarda ezilme tehlikeleri ile karşılaştıkları malumdur. Hatta seyisler, güreşlerden evvel aileleriyle “ölüme çarptırılmış” gibi vedalaşmaktadırlar⁵⁵⁹. Fillerin haricinde diğer şatafatlı ve tehlikeli güreşleri kaplanlar, geyikler, çitalar, domuzlar, leoparlar ve boğalar oluşturmaktadır⁵⁶⁰. Geyiklerin güreşleri ise uzaktan birbirlerine doğru salınan geyiklerin kafa kafaya vuruşmaları şeklinde gerçekleştirilmektedir. Bu şekilde süregiden güreş, geyiklerden birinin kaçması, boynuzunun kırılması veya ölmesiyle sonuçlanmaktadır⁵⁶¹.

Aynı cinsten iki hayvanla yapılan müsabakaların yanı sıra, iki farklı cins hayvanın da güreştirildiklerini kaynaklar aktarmaktadır. Cihangir, Tüzük'te bir aslan ile bir öküzün karşı karşıya getirildiğini yazmıştır⁵⁶². Ayrıca kaynaklar, insanlarla hayvanların güreş meydanında karşılaşmalarına da yer vermektedir. Jourdain, vahşi bir aslanın insanlar arasına salındığını ve daha sonra hayatta kalan olup olmayacağını izlendiğini söylemektedir. Eğer başaran olursa padişah tarafından büyük ihsan görmüş⁵⁶³. Hawkins, vahşi bir aslanla boğuşan bir Pathan'dan bahsetmektedir. Pathan, aslanla bir süre boğuştuktan sonra hayvanın pençeleri arasında kalıp can vermiştir. Hawkins'in ifadesine göre adam can verdikten sonra padişah tatmin olmayıp on kişinin daha aslanın karşısına çıkmasını emretmiştir⁵⁶⁴. Cihangir'in, karakucak olarak adlandırdığımız güreşlere de meraklı olduğu anlaşılmaktadır. Padişah, Bicapur yöneticisi Adil Han'dan kendisine iyi bir güreşçi göndermesi emrinde bulunmuştur. Şir Ali adında gönderilen bu

⁵⁵⁸ Eraly, *The Mughal World...*, s. 74.

⁵⁵⁹ Ansari, *a.g.e.*, s. 169; Eraly, *The Mughal World...*, s. 75.

⁵⁶⁰ Chopra, *a.g.e.*, s. 69; Finch, fillerin haricinde aslan, bufalo ve leoparla geyik öldürülmesi gibi temşaların gerçekleştirildiğini yazmıştır. bkz. Finch, *a.g.e.*, s. 64; Mutribi de padişah ile beraber temşata ettikleri deve ve antilop/geyik dövüşlerinden bahsetmektedir. bkz. Mutribi, *a.g.e.*, s. 53.

⁵⁶¹ Ansari, *a.g.e.*, s. 169.

⁵⁶² Jahangir, *a.g.e.*, s. 103.

⁵⁶³ Jourdain, *a.g.e.*, s. 159.

⁵⁶⁴ Hawkins, *a.g.e.*, s. 431; Hawkins, *Purchas His Pilgrimes*, s. 41; Eraly, *The Mughal World...*, s. 75.

güreşçi, padişahın mayietindeki güreşçileri yenmeyi başarmıştır. Bunun üzerine Cihangir, Şir Ali'yi pehlivan-ı payitaht unvanıyla onurlandırdıktan sonra hediyeler ikram etmiştir⁵⁶⁵. Son olarak Babürlüler, güvercin beslemeyle de ilgilenmişlerdir. Babür Şah'ın babası Ömer Şeyh Mirza'nın güvercin beslemek amacıyla talihsiz bir kaza geçirdiği ve öldüğü bilinmektedir⁵⁶⁶. Ekber Şah'ın ise güvercin uçurmaya çok daha düşkün olduğunu söyleyebiliriz. Öyle ki bu meşgalenin adını “aşkbazi” yani meşk olarak adlandıracak kadar oyuna düşkündür. Güvercinleri elleriyle beslediği de bilinmektedir⁵⁶⁷. Cihangir döneminde de sarayda ciddi sayılarda güvercin beslenmektedir. Hawkins, uçurmak için on bin güvercinin varlığından bahsetmektedir⁵⁶⁸. Güreş müsabakaları, halkın saray ile ilişki kurduğu, padişahı görebildiği, eğlendiği ve para kazandığı* özel etkinlikler olarak Babürlü toplum hayatında önemli bir yer tutmuştur. Tüm bu müsabaka ve etkinliklerin yanı sıra hayvanların avcılıkta da kullanıldığı kaynaklara yansımaktadır.

3. 5. Av/ Şikar

Türklerde avcılık eski bir gelenek olup yüzyıllarca süregitmiş hatta farklı Türk hanedanlar farklı coğrafyalarda hakimiyet tesis etmiş olsalar da av geleneğini devam ettirmişlerdir. Babürlülerr da Hindistan'da av geleneğini sürdürmeyi başarmışlardır. Babürlü padişahları arasında Cihangir, ava düşkün bir padişah olarak dikkat çekmektedir. Öyle ki Strachan, Cihangir'in babası “*Ekber Şah'tan askeri ve yönetim becerileri değil, ava ve diğer oyunlara olan ilgisini miras almıştır*” şeklinde yorumda bulunmaktadır⁵⁶⁹. Cihangir'in avla ilişkisi ele alındıkça Strachan'ın görüşlerinin zemini anlaşılacaktır. Hindistan'daki ormanların yoğunluğu da Babürlü şehirlerinin hemen yanı başlarında av alanları olmasını mümkün kılmıştır⁵⁷⁰. Bu durum, netice olarak Babürlülerin, sık sık şehirlerin yakınlarındaki av alanlarına uğrayabilmelerine imkan vermiştir. Cihangir döneminde kullanılan başlıca av alanları vardır. Cihangirabad, padişahın şehzade iken özel avlanma alanı imiş. Yine padişahın ana av alanları arasında Rupbas, Puşkar, Palam ve Celalabad gelmektedir. Bunların yanı sıra Samurgarh,

⁵⁶⁵ Jahangir, *a.g.e.*, s. 198; Schimmel, *a.g.e.*, s. 203.

⁵⁶⁶ Ansari, *a.g.e.*, s. 170.

⁵⁶⁷ Chopra, *a.g.e.*, s. 71; Ansari, *a.g.e.*, s. 170.

⁵⁶⁸ Hawkins, *a.g.e.*, s. 424; Hawkins, *Purchas His Pilgrimes*, s. 34.

* Güreş müsabakalarında hayvanlar üzerine bahis oynamaya da müsaade edilmekteydi. bkz. Chopra, *a.g.e.*, s. 70.

⁵⁶⁹ Strachan, ...*Thomas Coryate*, s.232.

⁵⁷⁰ Moreland, *India At The Death of Akbar...*, s. 7.

Bhimpar ve Rawalpindi gibi yerler de Tüzük'te yer alan Cihangir'in av için uğradığı yerler olarak kaydedilmiştir⁵⁷¹. Cihangir'in bilhassa avlanmak amacıyla bu şikâr alanlarına uğradığı gibi, seyahat ve sefere çıktığında da yol üzerinde av merasimleri tertip ettiği görülmektedir. 1616-1617 yılı aralığında Cihangir, Ecmir'den Mandu'ya giderken yol boyunca avsız bir gün geçirmedini kaydetmiştir. Yolculuk yaklaşık olarak dört ay dört gün sürmüştür⁵⁷². Padişahın seyahat güzergahlarında sık sık ava çıkmasında güvenlik sebebiyle uzun süre çadır kurmanın tehlikesinin de payı olabilir. Habibe Karayel, padişahların uzun süre aynı yerde kalmamaları konusunda uyarıldıklarını ifade etmiştir⁵⁷³.

Babürlülerde av yalnızca bir spor veya oyun olarak görülmemiştir. Ordunun savaş esnasında uygulayacağı taktik ve operatif hareketlerin av merasimleri esnasında denendiği bilinmektedir. Savaşlar için bir alıştırma metodu haline gelmiş bu av merasimlerine binlerce kişi katılmaktadır. Örneğin Ekber Şah'ın 1567 yılında Lahor yakınında tertip ettiği süre avına beş bin kişi katılmıştır⁵⁷⁴. Ayrıca padişahların düzenlediği ve büyük çaptaki alanlarda ve sayılarda gerçekleştirilen *qamargha* avları kaynaklara yansımaktadır. Qamarqha avı, geniş alanların seçilip büyük sayılarda avcının katılımı ile birçok çeşitten hayvanın içerisinde kaldığı bölgelerde geniş bir halka yapılarak gerçekleştirilen bir avlanma türüdür. Yapılan halka daha sonra yavaş yavaş daraltılarak avlanacak hayvanlar belirli bir alana toplanmaya çalışılır. Yukarıda verilen beş bin sayısı gibi büyük sayılarda kişinin katılması çemberin oluşturulması için elzendir. Askerlerin çemberi daraltması neticesinde avlar padişahın ok veya tüfenk ile vurabileceği mesafeye gelir. Bunun üzerine ise padişah belirtilen silahlar ile avı gerçekleştirir⁵⁷⁵. Cihangir de Tüzük'ünde gerçekleştirdiği *qamargha* avlarına

⁵⁷¹ Bkz. Jahangir, *a.g.e.*; Verilen yerler Cihangirname'de sırasıyla şu şekilde yer almaktadır: Celalabad, s. 86; Cihangirabad, s. 350; Rupbas, s. 120,152; Puşkar, s. 160, Palam, s.314, Samurgarh, s. 126, Bhimpar, s. 381, Rawalpindi, s. 87.

⁵⁷² Jahangir, *a.g.e.*, s. 214.

⁵⁷³ Karayel, *a.g.t.*, s. 25.

⁵⁷⁴ Babürlülerde avın yalnızca bir avdan ibaret olmadığını, av sırasında Ekber Şah'ın tebdil kıyafet ile birliklerini denetlediğini, tarım ve vakıf arazilerini teftiş ettiğini, vergilerin adil ve etkin hesaplanmasını kontrol ettiğini ve adaleti sağladığını Ebu'l Fazl'ın Ain-i Ekberi'sine dayandırarak ifade etmektedir. Böylelikle hükümdar, tebaası ve mülkü hakkında bilgileri ilk elden edinmiş olmaktadır. bkz. Shaha Parpia, "The Imperial Mughal Hunt: A Pursuit of Knowledge", *Ilm: Science, Religion and Art in Islam*, (Edited by. Samer Akkach), University of Adelaide Press, Adelaide 2019, s. 39-40; Ayrıca Eraly, Ekber Şah'ın düzenlediği bu ava elli bin kişinin katıldığını iddia etmektedir. bkz. Eraly, *The Mughal World...*, s. 73.

⁵⁷⁵ Chopra, *a.g.e.*, s. 65-66; Amita Singh, *Wild Life...*, s. 73-74.

değirmiştir. Celalabad'da düzenlenen qamargha avı neticesinde üç yüz hayvanın avlandığını kaydetmiştir⁵⁷⁶. Görüldüğü üzere Cihangir, avladığı hayvanların kaydını tutma konusunda hassastır. 1610 yılında çıktığı bir avın yaklaşık elli altı gün sürdüğünü ve bin üç yüz altmış iki hayvan ve kuşun avlandığını yazmıştır⁵⁷⁷. Yine aynı yıl içerisinde Rubas'ta çıktığı üç ay yirmi günlük bir av neticesinde yaklaşık bin dört yüz hayvan avlanmıştır⁵⁷⁸. Schimmel, Cihangir'in elli yıllık av kariyeri boyunca yirmi üç bin dokuz yüz kırk sekiz hayvan avladığını vermektedir⁵⁷⁹. Ek olarak bu kayıtlardan anlaşılacağı üzere avın bazen aylarca sürdüğü anlaşılmaktadır. Ancak şikârın süresini padişahın arzu ve isteğinin belirlediğini belirtelim. Tüm bu avlar esnasında bazen tehlikeli vakaların yaşandığı da görülmektedir. Cihangir'in ve hizmetkarlarından Hindu Anup Rai'nin hikayesi bu bağlamda örnek olarak gösterilebilir. Cihangir ava çıktığı sırada bir aslanı avlamak ister. Fakat aslan saldırmaya yeltendiğinde padişah tökezler ve yere düşer. Bu sırada Anup Rai, aslanın önüne atılarak onunla boğuşmaya başlar. Aslanın dişlerini Anup Rai'nin kollarına geçirdiğini yazar Cihangir. Ancak tüm bunlara rağmen boğuşmanın galibi yaralı bir şekilde Anup Rai olur. Cihangir, Anup Rai'nin bu kahramanlığını hatıratında övgüyle anlatır ve yaraları iyileştikten sonra huzuruna kabul edip ödüllendirdiğini söyler⁵⁸⁰.

Padişahların av hususunda ihtimam gösterdikleri bazı kaideleri de mevcut idi. Ekber Şah, cuma günleri avlanmamıştır. Cihangir, annesinin karnında olduğu zamanlarda bir cuma günü Ekber Şah çitalarla avlanmaya çıkmıştır. Av sürdüğü sırada kendisine çocuğun rahimde normal hareket etmediği bilgisi iletilmiştir. Bunu bir metafizik anlam içerisinde yorumlayan Ekber Şah, cuma günleri avlanmamaya yemin etmiştir. Sonuç olarak Ekber Şah'ın cuma günleri avlanmamaya özellikle dikkat etmesi buradan kaynaklanmaktadır⁵⁸¹. Cihangir de hayvanların dişilerine dokunmadığını yalnızca erkek olanları avladığını söylemektedir⁵⁸². Bunun yanı sıra bazı hayvanların avlanmaları padişaha mahsus olup başkaları tarafından avlanmaları ancak padişahın iznine bağlıdır. Aslan avı bu minvalde değerlendirilebilir. Aynı şekilde fillerin

⁵⁷⁶ Jahangir, *a.g.e.*, s. 74, 86, 299, 381.

⁵⁷⁷ Jahangir, *a.g.e.*, s. 108.

⁵⁷⁸ Jahangir, *a.g.e.*, s. 120.

⁵⁷⁹ Schimmel, *a.g.e.*, s. 202.

⁵⁸⁰ Jahangir, *a.g.e.*, s. 117-118; Jourdain, *a.g.e.*, s. 161.

⁵⁸¹ B. Prasad, *a.g.e.*, s. 5; Ansari, *a.g.e.*, s. 157; Amita Singh, *Wild Life...*, s. 78.

⁵⁸² Jahangir, *a.g.e.*, s. 174; Ayrıca Cihangir'in cûlûs günü olan perşembeleri avlanmadığı da araştırmacılar tarafından ifade edilmektedir. bkz. Amita Singh, *Wild Life...*, aynı yer.

avlanması da padişaha mahsustur⁵⁸³. Şikâr alanlarına girmek de yine görevlilerin haricindekiler için yasaklanmıştır. Yanlışlıkla av sahasına girenler veya av sırasında hayvanları kaçırarlara şiddetli cezalar uygulanmıştır. Cihangir'in avda bulunduğu sırada bir seyis ve iki tahtirevan taşıyıcısının ortaya çıkmasıyla avlanacak hayvan ürkmüş ve kaçmıştır. Bunun üzerine seyis o anda idam edilirken diğer iki hizmetkar eşeklere bindirilerek temaşa ettirilmiştir⁵⁸⁴. Genel kaidelerin yanı sıra Cihangir'in av hususunda bazı hassasiyetleri vardır. “*elli yaşına geldiğimde silahla avlanmaktan vazgeçeceğim ve herhangi bir hayvana kendi elimle zarar vermeyeceğim*” diye söz verdiğini hatırlayan Cihangir, yeminini beş yıl boyunca tutmayı başarmıştır. Ancak Hürrem'in isyan etmesiyle yeminini bozmuştur⁵⁸⁵.

Haremin de av merasimlerine katıldıkları görülmektedir. Özellikle Nurcihan'ın av konusunda hayli kabiliyetli olduğu kaynakların zikrettiği bir durumdur. Zaten Nurcihan dışında avcılık konusunda mahir olan başka bir harem üyesinin adı Cihangir dönemi kaynakları tarafından anılmamaktadır. Bilhassa Cihangirname'de Nurcihan'ın avlanma merakı ve avcılığı övgülerle anlatılmaktadır. Bu anlatımlardan birinde Nurcihan'ın avcılık hususundaki meziyeti şaşkınlık uyandıracak niteliktedir. Bir gün haremlle birlikte çıkılan bir av sırasında Nurcihan avlanmak ister. Av esnasında harem kadınları, fillerin üzerine kurulmuş bir düzeneğe olan *mahfenin* içerisinden avı takip etmekte ve atış yapmaktadırlar. Nurcihan da bu düzeneğin içerisinden tespit edilen dört aslana ateş etmiştir. Toplamda altı atış neticesinde dört aslanı avlamayı başarmıştır. Cihangir, “*şimdiye kadar böyle bir nişancılık görülmemiştir*” diyerek Nurcihan'ı övgülerle anlatmaktadır⁵⁸⁶. Nurcihan'ın avladığı hayvanın aslan olmasının da önemi vardır. Babürlülerde bazı hayvanların avlanması itibar ve yücelik göstergesidir. Yukarıda söylediğimiz gibi, aslan ve fil avcılığının padişaha mahsus olması bunun işaretidir. Ayrıca hayvanların büyüklüklerinin de kayda değer olduğunu Cihangir'in hatıratından anlamak mümkündür. Çünkü Cihangir, avladığı hayvanların ebatlarını ölçtürmekte ve bundan övünerek bahsetmektedir. 1623 yılı sonlarına doğru avladığı bir aslanın, şehzadelik günlerinden beri avladığı en büyük aslan olduğunu söylemektedir. Ayrıca

⁵⁸³ Chopra, *a.g.e.*, s. 64.

⁵⁸⁴ Jahangir, *a.g.e.*, s. 106; Schimmel, *a.g.e.*, s. 202.

⁵⁸⁵ Jahangir, *a.g.e.*, s. 276, 380; Ansari, *a.g.e.*, s. 157; Amita Singh, *Wild Life...*, aynı yer.

⁵⁸⁶ Jahangir, *a.g.e.*, s. 219; Eraly, *The Mughal World...*, s. 72; Mısra, *a.g.e.*, s. 100-101; Gladwin, *a.g.e.*, s. 79; Ambika Singh, *Urban Life...*, s. 218; Amita Singh, *Wild Life...*, s. 76; Mısra, *a.g.e.*, s. 100-101.

büyükliğini kayıt altına almak adına aslanın resminin yapılmasını da emretmiştir⁵⁸⁷. Terry de bu bağlamda değerlendirilebilecek şekilde, avcılıkta onur ve nam için küçük şeylerin değil yapılması zor şeylerin peşine düşüldüğünü ifade etmektedir⁵⁸⁸.

Genel olarak avlanan hayvanlara baktığımızda fil ve aslanın yanı sıra kaplan, bufalo, vahşi keçiler, çeşitli türlerde geyikler, yaban eşekleri, hint ceylanları, antiloplar, gergedan, timsah, çeşitli kuş türleri, tavşan gibi hayvanlar gelmektedir⁵⁸⁹. Bunlara ek olarak Cihangir domuz da avlamıştır. Yapılan bir avdan dönüldüğü esnada padişah, İngiliz elçisi Roe'ya avladığı domuzu hediye olarak gönderdiği bilinmektedir⁵⁹⁰. Son olarak, Babürlüler bu hayvanları avlarlarken bazı hayvanlardan yararlanmayı da bilmişlerdir. Köpekler, geyikler, filler çitalar, şahinler-doğanlar avcı olarak yetiştirilmekte ve av sırasında bunlardan yararlanılmaktadır. Avda kullanılması amacıyla Roe'nun Cihangir'e İngiltere'den tazılar getirdiği bilinmektedir⁵⁹¹.

3. 6. Dinî bayramlar

3. 6. 1. Müslümanların bayramları

Iyd-ı Fıtr olarak bilinen Ramazan Bayramı, kamerî takvime göre şevval ayının birinci gününe düşmektedir. Babürlülerde de Ramazan Bayramı kutlamaları kaynaklara yansımıştır. Cihangir bu konuda çok fazla bilgi vermemektedir. Culusundan sonra ilk Ramazan Bayramı'na değinmiştir. *“İdgâha gittim. Büyük bir kalabalık vardı. Bayram namazını edâ ettim, Rabb'e hamdettim ve saraya döndüm”* diyerek Ramazan hakkında sözlerini çok yalın ve kısa tutmuştur. Saraya döndükten sonra büyük miktarda para ve altının fakirlere, muhtaçlara ve dervişlere verilmesini buyurmuştur⁵⁹². Palsaert ve Terry ise daha detaylı bilgiler aktarmaktadır. Müslümanların iki büyük bayramından biri olan Ramazan'ın çok sıkı bir şekilde sürdürüldüğü iki seyyah tarafından ifade edilmektedir. Ramazan olarak adlandırdıkları ay boyunca Müslümanların kadınlarından kaçındıklarını,

⁵⁸⁷ Jahangir, *a.g.e.*, s. 411.

⁵⁸⁸ Terry, *a.g.e.*, s. 403; Terry'nin sözlerinden aslında eski bir Türk geleneği olan ve Dede Korkut'ta da yer alan “er adı” kazanabilmek için kuvvetli bir hayvan avlamanın izlerini sürmek mümkündür. Babürlüler de avlanırken dahi atalarının geleneklerini-ritüellerini devam ettirmekteydiler. Eski bir Türk geleneği olarak avda “er adı” kazanılması ile ilgili olarak bkz. Hatice Şirin User, “Göktürk Yazıtlarında Av”, *Av ve Avcılık Kitabı*, (Ed. Emine Gürsoy Naskali ve Hilal Oytun Altun), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2008, s. 38.

⁵⁸⁹ Chopra, *a.g.e.*, s. 64; Jahangir, *a.g.e.*, s. 64, 74, 236; Terry, *a.g.e.*, s. 191.

⁵⁹⁰ Roe, *a.g.e.*, s. 138, 247; Guerreiro, *Jahangir and Jesuits...*, s. 46.

⁵⁹¹ Chopra, *a.g.e.*, 65; Roe, *a.g.e.*, s. 351; Amita Singh, *Wild Life...*, s. 175-176.

⁵⁹² Jahangir, *a.g.e.*, s. 44.

ne bir şey yediklerini ne de içtiklerini belirttikten sonra Terry, Ramazan'ın son gününün tamamlanmasıyla gözlemlendiği bir ritüeli aktarmaktadır. Bilhassa su havuzlarının etrafına ve evlerin üzerlerine gece olmasıyla beraber meşale ve kandiller asıldığını ve bunların sönmesiyle de merasimin tamamlandığını yazmaktadır⁵⁹³. Palsaert ise ramazan bayramının icrasına değinmektedir. Müslümanların, kendilerinin paskalya bayramlarında olduğu gibi bayramlarını samimi bir şekilde yerine getirdiklerini belirtir. “*Sabahleyin idgâh diye isimlendirilen büyük camilere giderler, ki bu camiler genelde şehrin dışında yer alır, her sınıftan insan camide toplanır ve daha sonra eve büyük neşe içinde dönerler*” sözleriyle bayram namazı ve sonrasını yansıtmayı başarabilmiştir⁵⁹⁴. Aslında bayram Müslümanlar için abdest alınmasıyla başlamaktadır. Daha sonra güzel kıyafetlerin giyiniş camiye gidilmesi ile devam eder. Palsaert'in ifade ettiği gibi bayram namazından sonra insanlar neşe içerisinde evlerine dönmekte ve sonrasında da eş-dosta ziyaretlerde bulunup yiyecekler götürülmektedir⁵⁹⁵. Sarayda ise bayram namazı gerçekleştirilip döndükten sonra emirler divan-ı âmmda toplanırlar. Padişah gelip tahtına oturduktan sonra emirlerin tebriklerini kabul eder⁵⁹⁶.

Iyd-1 Adhâ olarak zikredilen Kurban Bayramı kutlamaları da Babürlülerde görülmektedir. Cihangir kurban bayramı geldiği zaman ibadetlerini yerine getirmiştir. Tüzük'te yer alan “*bu gün kurban bayramına denk geldi, bu yüzden gerekli şeylerin yapılmasını emrettim.*” ve “*Kurban Bayramı'nda kurban ibadetini edâ ettikten sonra...*” sözleri padişahın Kurban Bayramı'nda ibadetlerini yerine getirdiği anlaşılmaktadır⁵⁹⁷. Padişahların ramazan bayramında olduğu gibi benzer merasimleri vardır. Sabah camiye gidilip ibadet edilmektedir. Daha sonra bir koç veya keçi padişahın huzurunda kurban edilir, bazense padişah bizzat kendi elleriyle hayvanı kurban etmektedir⁵⁹⁸. Öte yandan ikinci bölümde de yer verdiğimiz üzere Cihangir'in doğduğu perşembe gününde herhangi bir kan akıtmanın yasak olması kurban ibadeti ile çelişmiştir. Cihangir, 1611 yılı Kurban Bayramı'nın ilk gününün perşembeye denk gelmesi üzerine kurban kesiminin cumaya ertelenmesini buyurmuştur. Cuma günü ise

⁵⁹³ Terry, *a.g.e.*, s. 271-272.

⁵⁹⁴ Palsaert, *a.g.e.*, s. 73; Ambika Singh, *Urban Life...*, s. 226-227.

⁵⁹⁵ Chopra, *a.g.e.*, s. 98.

⁵⁹⁶ Ansari, *a.g.e.*, s. 121; Chopra, *a.g.e.*, s. 99.

⁵⁹⁷ Jahangir, *a.g.e.*, s. 204, 238.

⁵⁹⁸ Cihangir'in kendi elleriyle üç keçi kurban ettiği belirtilmektedir. bkz. Chopra, *a.g.e.*, s. 100.

Padişah kendi elleriyle üç koyun kurban ederek ibadetini yerine getirmiştir⁵⁹⁹. Bu sıra dışı vakanın dışında padişahlar kurban ibadetlerini zamanında ve büyük temâşalarla yerine getirmişlerdir⁶⁰⁰. Palsaert ise Müslümanların iki büyük bayramından biri olarak nitelendirdiği Kurban Bayramı hakkında gözlemlerini kaleme almıştır. Razaman'dan yetmiş gün sonra Kurban Bayramı'nın geldiğini belirten Palsaert, bu iki bayram arasında Müslümanların evlenmediklerini söyler. Büyük bir bayram olarak kutlanan kurban gününde kesebilecek herkesin evinde ibadetlerini yerine getirdiklerini kaydeder⁶⁰¹.

Müslümanlar Ramazan ve Kurban Bayramları'nın yanı sıra bazı dinî gün ve gecelere de ihtimam göstermişlerdir. Şeb-i berat, Mevlid Kandili ve Muharrem ayı bunlardan bazılarıdır. Şeb-i Berat yani Berat Gecesi, kamerî takvime göre Şaban ayının on beşinci gecesi kutlanmaktadır. Berat gecesinde Allah'ın Müslümanları affedip bağışlayacağı ve Müslümanların günahlarından kurtulacakları inancı vardır. Müslümanlar tüm geceyi ibadet ile geçirmektedirler. Ancak ibadetlerin yanı sıra eğlenceler düzenlendiği de görülmektedir. Cihangir, Tüzük'te diğer dinî günlere nazaran berat gecesi kutlamalarına daha fazla değinmiş ve yazılanlara bakıldığında berat gecesi eğlenceli kutlamalarla sürdürülmüştür. Tüzük'te dikkat çeken ayrıntılardan biri, kandiller yakılarak havuz ve bina çevrelerinin aydınlatılmasıdır. Cihangir'in de kandillerin ışığının suya yansmasıyla oluşan görüntüden hayli memnun olduğu anlaşılmaktadır. Diğer bir husus berat gecesi kutlamalarında padişah arzu edenlerin şarap ve macun ürünlerinden kullanmasına izin vermiş olmasıdır. 1617 yılı şeb-i berat gecesinde Nurcihan tarafından düzenlenen meclise emirler çağrılmıştır. Cihangir, kim arzu ederse ona şarap ve her çeşit macun türünün verilmesini emretmiştir⁶⁰². Bilhassa Cihangir ve Şah Cihan dönemlerinde berat geceleri büyük gösterilerle kutlanmıştır. Bu gösterilerde havai fişekler kullanılmıştır⁶⁰³. Babürlülerde havai fişeklere hemen hemen her kutlamada rastlanılmaktadır. Gece vakti yapılan bu gösterilere halkın temâşa etmesi ve sosyal bir etkileşim yaşanmasının yanı sıra râî-reâya ilişkileri bakımından da önem taşımaktadır.

⁵⁹⁹ Jahangir, *a.g.e.*, s. 119; Blake, *a.g.e.*, s. 85-86; Türkçe çev., s. 122.

⁶⁰⁰ Ansari, *a.g.e.*, s. 122.

⁶⁰¹ Palsaert, *a.g.e.*, s. 73-74.

⁶⁰² Jahangir, *a.g.e.*, s. 224. Tüzük'te berat gecesi kutlamalarında göze çarpan mekanların kandillerle süslenmesi ve içki ürünlerinin kullanılmasıyla alakalı ayrıca bakınız: Jahangir, *a.g.e.*, s. 108, 269, 306.

⁶⁰³ Schimmel, *a.g.e.*, s. 138.

Mevlid kandillerinde ise Müslümanlar Peygamber'in doğumunu kutlamaktadırlar. Mevlid kandillerinde seyyidler, âlimler ve azizler Agra'da toplanırlar. Hatipler tarafından Kur'an okunarak bu kutsal gece geçirilir. Kaynaklar Şah Cihan'ın mevlid kandilinde meclis toplandığı zaman tahta değil yere oturduğunu aktarmaktadırlar. Ayrıca kandil dolayısıyla halka büyük miktarlarda paralar dağıtılmaktadır⁶⁰⁴.

Babürlülerde Muharrem ayı da kutsal olarak benimsenmiş ve çeşitli ibadetlerle sürdürülmüştür. Muharrem ayının ilk on günü Peygamber'in torunlarından İmam Hüseyin'in Kerbela'da şehid edilmesi sebebiyle matem ve yas şeklinde sürdürülmektedir. Babürlüler döneminde İran'dan gelen çok sayıda kişi olması ve Babürlüler ile Safeviler arasında kurulan müspet ilişkiler de Muharrem ayını toplum içerisinde ve Babürlü sarayında ön plana çıkarmıştır. Muharrem ayının önemli figürlerinden biri ise malum olduğu üzere aşuredir. Babürlülerde de aşure haneler inşa edilmiş ve halk bu alanlarda toplanarak mersiyeler dinleyip yaşanan elîm olayı anma imkanı bulmuştur⁶⁰⁵. Seyyahlar Muharrem ayında Şii veya Sünni ayrımı yapmadan Müslümanların genelini bu matemlere iştirakini ifade etmişlerdir. Çeşitli geleneklerle sürdürülen Muharrem ayının ilk on gününde Palsaert'in dillendirdiği bir uygulama ilgi çekicidir. Hasan ve Hüseyin için gerçekleştirilen anmalarda Müslümanların on gün boyunca her gece gürültüler(ağıt yakılmasını kastetmektedir) yaparak geçirdiklerini, erkeklerin eşlerinden uzak durduklarını, kadınların ağıtlar yakıp yas tuttuklarını aktarmaktadır. Bunların yanı sıra, erkeklerin şehrin ana sokak ve caddelerinde Hasan ve Hüseyin'i temsilen iki tabut yaparak dolaştırmaları âdeti olduğu anlaşılmaktadır. Tabutu en iyi şekilde süsledikten sonra akşamleyin kandiller yakarak ağıt ve yakarışlarla tabutu şehrin sokaklarında dolaştırıp daha sonra nehrin kenarına getirmektedirler. Bunun üzerine Muharrem'in son gününde tabutlar nehre bırakılmakta, insanlar nehirde abdest aldıktan sonra evlerine dönmektedirler. Yine bu ritüeller yerine getirildikten sonra kabir ziyaretleri ve fakirlere sadakalar verildiğini de son not olarak Palsaert kaydetmiştir⁶⁰⁶. Tabutun bu şekilde dolaştırıldıktan sonra nehre bırakılması âdeti Evrengzib döneminde yasaklanmıştır. Sebep olarak ise Sünni ve Şiilerden her iki tarafın bu geleneği yerine getirirken çatışmalar yaşamalarıdır. 1669 yılında yaşanan olaylarda birçok kişinin

⁶⁰⁴ Chopra, *a.g.e.*, s. 96; Ansari, *a.g.e.*, s. 123; Blake, *a.g.e.*, s. 86-87; Türkçe çev., s. 124; Ambika Singh, *Urban Life...*, s. 226.

⁶⁰⁵ Blake, *a.g.e.*, s. 86; Türkçe çev., s. 123.

⁶⁰⁶ Palsaert, *a.g.e.*, s. 74-75; Blake, *a.g.e.*, s. 86; Türkçe çev., s. 123; Ambika Singh, *Urban Life...*, s. 227.

hayatını kaybetmesi nedeniyle Evrengzib tarafından tabut taşıma âdeti yasaklanmıştır. Ancak bu ritüelin daha sonraki dönemlerde yeniden uygulandığı ve 19. yüzyılda dahi örneklerinin gözlemlendiği bilinmektedir. Temsili tabutların nehre taşınması ritüeli kesintiye uğramış olsa da sadaka dağıtılması, aşure geleneği, kabir ziyaretleri gibi âdetler varlıklarını sürdürmüştür⁶⁰⁷.

3. 6. 2. Hinduların Dinî Bayramları

Babürlü Hindistan'ında Müslümanlar yönetimi ellerinde tutmalarına rağmen toplumun büyük bölümü Hindu idi. Bu farklılık iki toplum arasında Babürlüler zamanında çatışmalar yaşanmasına sebebiyet vermemiştir. Bunda Babürlülerin Hindu gelenek ve kaidelerine ihtimam göstermelerinin yanı sıra desteklemiş olmalarının da etkisi vardır. Babürlü hakimiyetinde dinlerini yerine getirmekte herhangi bir baskıya uğramamış Hindular kutsal kabul ettikleri zamanları kendilerine uygun bir şekilde uygulamışlardır. Cihangir dönemine baktığımızda da söz konusu hoşgörü ortamının sağlandığı görülmektedir. Hinduların Holi, Diwali, Dussehra ve Şivaratri gibi önemli bayram ve şenlikleri mevcuttu. Bunlar elân dahi Hindularca kutlanmaktadır.

Daha önce Nevruz hakkında bilgi verilirken tarım toplumlarında baharın gelişi dolayısıyla insanların belirli etkinlikler yaparak baharın gelişini kutladıklarını ifade etmiştik. Holi de bu nitelikte değerlendirilebilecek bayramlar arasında sayılabilir. Mart ayı içerisinde on günlük bir zamanı kapsayan Holi kutlamaları özellikle Kuzey Hindistan'da yoğun ilgi görmesinin yanı sıra Hindistan'ın birçok bölgesine de yayılmıştır. Bahar şenliği olarak adlandırılmaktadır. İlk mahsül ekiminin yapılması şerefine ve mazaratı/kötülükleri tarlalardan uzak tutmak amacıyla kutlanmaktadır. Cihangir, Holi gününün yılın son günü olduğunu yazdıktan sonra söz konusu günün akşamında Hinduların tüm cadde ve sokaklarda ateş yaktıklarını ifade etmektedir. Holi kutlamalarının en önemli ayrıntısı olan insanların birbirlerine toz püskürtmelerine değinmektedir. *“Gün ağardığı vakit insanlar birbirlerinin yüzlerine toz fırlatır ve inanılmaz bir coşku oluşturlar”* diye kutlamaları anlatmaktadır⁶⁰⁸. Cihangir'in üzerinde durduğu bu tozlar renkli olup günümüzde de insanlar benzer şekilde birbirlerine toz atarak kutlanmaktadır. Kısacası bu festivalin çok büyük değişiklikler

⁶⁰⁷ Chopra, *a.g.e.*, s. 95-96; Blake, s. 86; Türkçe çev., s. 123; Buck, *a.g.e.*, s. 196-199.

⁶⁰⁸ Jahangir, *a.g.e.*, s. 147.

geçirmediğini ve hem geçmişte hem günümüzde benzer kaidelerle yerine getirildiğini söyleyebiliriz. Kutlamalarda içkiler içildiği, şarkılar söylenip danslar edildiği de bilinmektedir⁶⁰⁹. Son olarak Cihangir de bu kutlamalarda yer almıştır. Resmedilen bir minyatürde(*Ek-2*) Nurcihan ile birlikte görülmektedir.

Bir diğer önemli bayram olan Dussehra/Dasehra ise Hindu inancında on başlı iblis kralı olan Ravana karşısında tanrı Vişnu'nun dünyevi enkarnasyonu olan Rama'nın zaferi dolayısıyla kutlanmaktadır⁶¹⁰. Bir nevi iyi ile kötü arasındaki savaşı temel alan bu kutlamalarda Rama ve Ravana arasındaki mücadeleyi konu alan gösteriler yapılmaktadır. Dönem olarak Eylül ve Ekim ayı içerisinde tüm Hindistan coğrafyasında on gün boyunca sürdürülmektedir. Bilhassa at ve fillerin süslenerek dolaştırılmaları Babürlü dönemi etkinlikleri arasındaydı⁶¹¹. Cihangir birçok kez Dasehra kutlamalarına değinmiştir. Padişah, “*Ertesi gün Dasehra bayramıydı, âdet olduğu üzere atlar ile filler süslendi ve geçit yapıldı.*” ve “*Dasehra bayramı yapıldı. Öncelikle hassa atları daha sonra da hassa filleri teşhir edildi*” şeklinde ifadeleriyle Dasehra bayramında yapılan etkinlikler hakkında bilgi vermektedir⁶¹². Dasehra ile yakın dönemlere denk düşen bir diğer bayram ise Diwali idi. Kelime olarak “bir dizi ışık veya lamba” anlamına gelen Diwali kutlamaları, Ekim ayının ortasından Kasım ayı ortalarına kadar denk gelen bir dönemde gerçekleştirilmekte ve yaklaşık beş gün sürmektedir⁶¹³. Kutlamalar başlamadan evvel, evler temizlenip badalanmaktadır. Diwali şenlikleri başladığında ülkenin her bir yanı kandillerle, ateşlerle ve diğer muhtelif aydınlatıcı materyallerle aydınlatılmaktadır. Özellikle havuzlar ve su kaynaklarının çevrelerinde yapılan aydınlatmalar görsel bir şölen sunmaktaydı⁶¹⁴. Cihangir, Diwali festivalinde Hinduların lambalar yaktıklarını, eş ve dostların birbirlerinin evlerinde toplandıklarını ve kumar oyunları oynadıklarını yazmıştır⁶¹⁵. Dasehra ve Diwali bayramlarının Eylül ile Kasım

⁶⁰⁹ Chopra, *a.g.e.*, s. 91; Buck, *a.g.e.*, s. 85-88; Blake, *a.g.e.*, s. 88; Türkçe çev., s. 125-126; Ambika Singh, *Urban Life...*, s. 228; Faraz Anjum, “Islam and Hinduism in the Eyes of Early European Travellers to India,” *Journal of the Research Society of Pakistan*, (vol. LIV), (no. 1), (Jan. – June 2017), s. 61.

⁶¹⁰ <<https://www.britannica.com/topic/Dussehra>>, (Erişim Tarihi: 05.10.2018); Blake, *a.g.e.*, aynı yer; Türkçe çev., s. 126; Ambika Singh, *Urban Life...*, s. 229.

⁶¹¹ Buck, *a.g.e.*, s. 101-103; Chopra, *a.g.e.*, s. 92-93.

⁶¹² Jahangir, *a.g.e.*, s. 152, 277.

⁶¹³ <<https://www.britannica.com/topic/Diwali-Hindu-festival>>, (Erişim Tarihi: 05.10.2018); F. Anjum, “Islam and Hinduism...”, s. 61; Renou, *a.g.e.*, s. 79.

⁶¹⁴ Buck, *a.g.e.*, s. 106; Chopra, *a.g.e.*, s. 93; Ambika Singh, *Urban Life...*, s. 228.

⁶¹⁵ Jahangir, *a.g.e.*, s. 146-147; Bazen ise Cihangir hizmetkarlarına Diwali festivalinde kumar oynamalarını emretmekteydi. bkz. Jahangir, *a.g.e.*, s. 162; Ansari, *a.g.e.*, s. 124; Chopra, *a.g.e.*, s. 93.

ayları dönemine denk gelmesi ve bu dönemlerin muson yağmurlarının son bulduğu tarihleri ifade etmesi, sefer zamanının geldiğine işaret etmekteydi. Bu festivallerin böyle bir anlam taşıması aslında seferler için uygun koşulların oluşmasının üzerine gelmesinden kaynaklanmaktaydı. Ekber ve Cihangir dönemlerinden sonra Babürlülerde ilgisini kaybeden bu bayramlar Evrengzib zamanında yasaklanmıştır⁶¹⁶. Şivaratri ise Ocak-Şubat aylarına denk gelen bir Hindu dinî festivali olup Babürlülerde de izlerine rastlanmaktadır. Ekber'in bu bayram gecesinde Hindu sofuları ile büyük bir meclis oluşturduğu ve onlarla yiyip içtiği bilinmektedir. Cihangir de Tüzük'te birçok Hindu sofunun Şiva gecesi geldiğinde toplandığını ve ritüeller yaptıklarını kaydeder⁶¹⁷. Bu önemli dinî gün ve bayramların yanı sıra Tüzük'te Rakhi ve Hıdırellez gibi farklı kutsal bayram ve kutlamalara da yer verilmiştir⁶¹⁸.

3. 7. Oyunlar ve Eğlenceler

İnsanların bir araya geldiği birçok etkinlik; şenlik, oyun, eğlence kapsamı içerisine alınabilir, ki şenliklerin ve oyunların içtimai hayatın can damarlarından oldukları malumdur. Daha önceki bölümlerde aktarılan bazı başlıklarda da sosyal etkinlikler kapsamına alınabilecek faaliyetlere yer verilmişti. Örnek olarak hayvan güreşlerini, tartı törenlerini ve Nevruz şenliklerini söyleyebiliriz. Ancak zikredilen bu etkinliklerin haricinde kalan, seyyahların eserlerine bahis konusu olan ve Babürlü ülkesinin sosyal yapısına ışık tutacak farklı faaliyetler de mevcut olup incelenmiştir. Bunlar arasında çevgen/polo, satranç,kağıt oyunları ve eğlenceler/şenlikler yer almaktadır.

Çevgen veya çevgan şeklinde ifade edilebilen kelimenin kökeni konusunda ihtilaflar vardır. Diyanet İslam Ansiklopedi'sinde kelimenin Farsça'dan geldiği öne sürülürken bazı çalışmalar ise kelimenin -çev kökünün Türkçe olduğunu, Divan-ı Lügat'it Türk'te geçtiğini ve Farsça'yı etkileyerek çevgen/çevgan şeklinde son halini aldığını öne sürmektedir. Batı'ya polo şeklinde geçiş ise Tibetçe *pulu* kelimesinden

⁶¹⁶ Stephen Blake, seferler için uygun koşulların oluşması ile muson yağmurlarının son bulması ve hasadın yapılmış olmasını kastetmektedir. bkz. Blake, *a.g.e.*, s. 89; Türkçe çev., s. 126-127.

⁶¹⁷ Jahangir, *a.g.e.*, s. 211; Chopra, *a.g.e.*, s. 94; Ansari, *a.g.e.*, s. 124.

⁶¹⁸ Rakhi, Temmuz ve Ağustos aylarına çakışmaktadır. Kıvrılmış/bükümlü keten bir bezin/paçavranın bahsedilen dönem içerisinde bileğe bağlanması ile kötülüklerin def edildiği inancına mütealik bir gelenektir. Cihangir, rakhi gününde Racaların kafalarına bunlardan bağlanıldığını, adak ve iyi dilek anlamları taşıdığını kaydetmiştir. bkz. Jahangir, *a.g.e.*, s. 146-147; Chopra, *a.g.e.*, s. 91; Ambika Singh, *Urban Life...*, s. 229; Hıdırellez ise Hızır ve İlyas peygamberlerin bir araya geldikleri gün olarak kutlanır. bkz. Jahangir, *a.g.e.*, s. 207.

kaynaklanmıştır. Sopa, değnek anlamlarına gelen çevgen, bir spor olarak dünyadaki şöhretini 19. yüzyılda İngilizlerin Hindistan'ı işgalleri sırasında oyunla tanışmalarına borçludur⁶¹⁹. Oyun, popülerliğini başka milletlere borçlu olsa da Türkler tarafından tarih boyunca oynana gelen bir oyun olmuştur. Babürlülerde de Hindistan hakimiyetleri boyunca çevgenin sürdürüldüğü bilinmektedir. İlk olarak Babürname'de çevgenin izine rastlamaktayız. Babür Şah, babası Ömer Şeyh Mirza'nın emirlerinden Hasan Yakub Bey hakkında malumat verirken onun iyi ok atıp çevgeni iyi oynadığını ileri sürmektedir⁶²⁰. Daha sonra Gülbeden Begüm, Hüseyin Baykara'nın oğlu Muzaffer Mirza'nın kızının ve Hüseyin Baykara'nın torunu Mihr-Engiz Begim'in hünerleri arasında çevgen oynamanın da yer aldığını ifade etmiştir⁶²¹. Ayrıca Hümayun şah'ın oğlu Ekber Şah'ın çevgen ilgisi kaynaklarca aktarılmaktadır. Hatta kendisinin çevgen oyununa tutkusu o dereceymiş ki geceleri dahi oynadığı ifade edilmektedir⁶²². Yine Cihangir döneminde de birçok kaynak çevgenden bahsetmektedir. Padişah Cihangir'in Fetihpur'da Ekber Şah tarafından inşa ettirilmiş olan çevgen sahasından bahsettiğini görüyoruz⁶²³. Söz konusu sahanın mevcudiyeti ve Cihangir'in bahsedilen mekanı çevgen sahası olarak betimlemesi oyunun Fetihpur ve Agra gibi önemli şehirlerde sürdürüldüğünü düşündürmektedir. Çevgenin gerçekleştirildiği şehirlerden biri de Surat olsa gerektir. Çünkü Roe, Surat'ta iken valinin çevgen oynadığından bahsetmektedir⁶²⁴. Çevgen oynadığından bahsedilen bir diğer önemli isim ise Nurcihan'dır. Daha evvel Nurcihan'ın avcılığında ve atıcılığında bahsedilmişti. Kendisinin çevgen oyununda da hünerli olduğunu araştırmacılar vurgulamaktadırlar⁶²⁵. Kaynakların aktardığı bu bilgiler neticesinde çevgen bir elit sporu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kaynaklar, çevgen oyunu hususunda hanedan ve emirler etrafında bir çerçeve çizmektedirler. Ayrıca

⁶¹⁹ Feyzi Halıcı, "Çevgân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Yayınları, İstanbul 1993, (c. VIII), s. 294; Ali Çavuşoğlu, "Çevgen/Çögen Oyunu Kültürü ve Edebi, Tasavvufi Metinlerde Yansıması", *İSTEM Dergisi*, (S. 11), Konya 2008, s. 160-161; Dinav-ı Lügat'it Türk'te "çögen: çevgen oyununda kullanılan değnek" şeklinde geçmektedir. bkz. Mahmûd el- Kaşgarî, "Çögen", *Divanü Lugati't Türk*, (Çev.: Serap Tuba Yurteser- Seçkin Erdi), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2007, s. 241; Ferit Devellioğlu, kelimeyi ucu eğri değnek şeklinde verir. bkz. Devellioğlu, "çevgan", s. 158; Pakalın ise kelimeyi "ucu eğri cirit" diye zikretmektedir. bkz. M. Zeki Pakalın, "çevgan", *Osmanlı Tarih ve Deyimleri Sözlüğü*, (c. I), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971, s. 359.

⁶²⁰ Babur, *a.g.e.*, s. 147.

⁶²¹ Gülbeden, *a.g.e.*, s. 147.

⁶²² Eraly, *The Mughal World...*, s. 73-74; Ansari, *a.g.e.*, s. 171; Chopra, *a.g.e.*, s. 61; Schimmel, *a.g.e.*, s. 203.

⁶²³ Jahangir, *a.g.e.*, s. 299.

⁶²⁴ Roe, *a.g.e.*, s. 59.

⁶²⁵ Schimmel, *a.g.e.*, 163, 203; Mısra, *a.g.e.*, s. 86; S. R. Sharma, *The Religious Policy...*, s. 81.

fiziksel bir spor olmasına rağmen kadınların da iştirak ettiklerini ifade ettik. Hatta kadınları çevgen oynarken resmeden minyatürler (Ek-3) sporun Hindistan coğrafyasında ne kadar popüler olduğunu göstermesi bakımından kıymet-i haizdir.

Son olarak çevgen, genellikle her iki tarafta beşer çevgencer olmak üzere on kişi ile oynanmaktaydı. Bunların yanı sıra yedek bekleyenler de bulunurdu. Oyuncuların at sırtında ellerinde bir çevgen sopasıyla topu rakip kaleye taşımaları üzerine kurulu bir oyun olan çevgende bahis yapıldığı da bilinmektedir. Topun kaleye taşınması ile nakkare çaldı ve “hal” (gol) izleyenlere duyurulmuş olurdu. Bu şekilde rakibe üstünlük kuran taraf oyunu kazanırdı⁶²⁶.

Çevgenin haricinde kart oyunları, satranç ve tavla gibi oyunlar da oynanmaktaydı. Edward Terry, kapalı alanlarda insanların iştigal ettikleri eğlenceleri zikrederken satrançta çok yetenekli olduklarını söylemektedir⁶²⁷. Roe, o sıralarda Patan subedarı olan Mir Cemaleddin Hüseyin’in davetinde yemek yendikten sonra subedarın satranç oynadığını ifade etmiştir⁶²⁸. Yine İngiliz elçi Roe’dan Babürlülerde kağıt oyunlarının mevcudiyeti hakkında bilgi sahibi olmaktayız. Roe, Şehzade Hürrem’in kağıt oynadığını söylemektedir⁶²⁹. Gülbeden Begüm de kağıt oyunlarından bahsetmiştir: “... *Ekseriya eğlence oyunları tertibolunuyordu. Bu cümleden olmak üzere on iki kişilik bir oyun vardı. Oyuncuların her birine yirmişer iskambil kağıdı ve yirmişer şahruhi veriyorlardı. Kaybeden işte bu yirmi şahruhiyi kaybediyordu ki mecmu vezni beş miskal idi, kazanan da oyun ne kadar sürerse o kadar çok kazanıyordu*”⁶³⁰. Ayrıca bu oyunlar toplumun her kesimi tarafından benimsenmişlerdi. Yalnızca saray ve emirler ile sınırlı değildi⁶³¹.

Son olarak Cihangir’in perşembe günleri gerçekleştirdiği ve hatıratında birçok kez bahsettiği eğlencelere de değinmek gerekmektedir. Bu eğlencelerin bazı ortak özellikleri olduğunu ve bunlara riayet edildiğini örneklerden tespit etmekteyiz. Perşembe günleri yapılmasına, bahçe ve bağlarda olmasına ve bilhassa bir su kenarında tertip edilmesine

⁶²⁶ Ansari, *a.g.e.*, aynı yer; Chopra, *a.g.e.*, s. 61-62; Ambika Singh, *Urban Life...*, s. 217-218.

⁶²⁷ Terry, *a.g.e.*, s. 190.

⁶²⁸ Roe, *a.g.e.*, s. 212; De Laet ise “insanlar satranç oyununa çok düşkünler” diyerek satrancın popülerliğini dile getirmiştir. bkz. De Laet, *a.g.e.*, s. 82.

⁶²⁹ Roe, *a.g.e.*, s. 293-294; Eraly, *The Mughal World...*, s. 74; Ambika Singh, *Urban Life...*, s. 218.

⁶³⁰ Gülbeden, *a.g.e.*, s. 196-197.

⁶³¹ Schimmel, *a.g.e.*, s. 207; Chopra, *a.g.e.*, s. 51-54; Ansari, *a.g.e.*, s. 178; Ambika Singh, *Urban Life...*, aynı yer.

dikkat edilmekteydi. Cihangir, 1618 senesinde Ahmedabad yakınlarında bahsedilen bu eğlencenin bir nizamının olduğunu ifade eder: “*Münkün olduğunca perşembe meclisinin su kenarında veya başkaca güzel bir yerde tertip edilmesi bir kuraldı/adetti*”. Cihangir ve maiyeti zikredilen bölgede böyle uygun bir yer bulamadıklarından at sürüp bir su kenarı aramışlar ve ancak o zaman işret meclisini tertip edebilmişlerdir⁶³². Bu mecliste Padişah ve maiyeti içki içerek müzik ve danslarla eğlenirdi. Cihangirname’de bu meclise yapılan atıflarda ekseriyetle bir su kenarından bahsedildiği, içki içilip hediyelerin kabul edildiği ve aynı zamanda padişahın da emirleri ödüllendirdiği görülebilir⁶³³.

⁶³² Jahangir, *a.g.e.*, s. 282.

⁶³³ Cihangirname’de bu meclisten bahseden atıflar için bkz. Jahangir, *a.g.e.*, s. 203, 242, 245, 247, 248, 249, 251, 260, 261, 278, 279, 281, 283, 286, 288, 291, 293, 310, 339, 344, 348, 353, 358, vd.

SONUÇ

Seyahatnameler, içerdikleri bilgiler ve gözlemler bakımından resmi tarih kayıtlarından farklılık arzetymekte ve içtimai hayat çalışırken pek çok imkanlar sağlamaktadırlar. Seyahatnamelerde gündelik hayata, insanların deneyimlerine, tecrübelerine, giyim kuşamlarına vb. daha birçok unsura yönelik yer alan notlar, bizlere o dönemin sosyal hayatına dair çıkarımlar yapmamız için imkanlar sunmaktadır. Ancak bu çıkarımları yaparken seyyahların önyargılarına, beklentilerine, amaçlarına ve kimliklerine dikkat edilmesinde fayda vardır. Seyyahların, bazen bu özelliklerin etkisi ile yorumlar yaptıkları görülmektedir. Öncelikle seyyahların daha önce hiç görmedikleri ve geldikleri ülkenin tabiatından çok farklı niteliklere sahip başka bir ülkeye geldiklerini akılda tutmak gerekir. Bu sebeple Babürlülerin hakim oldukları Hindistan coğrafyası, Avrupa'dan gelen seyyahlar üzerinde büyük şaşkınlığa sebep olmuştur. Avrupalıların zihin dünyalarında yer edinen Hindistan'ı gördüklerinde kendilerini şaşkınlığa uğratan noktaları kaydetme ihtiyacı hissetmişlerdir. Ülkenin coğrafi özelliklerinden şehirlere, tarımdan ticarete, gündelik hayattan siyasi meselelere kadar birçok konuda bilgi verdikleri tespit edilmiştir.

Portekizlileri ve onların temsilciliğine soyunan Cizvit misyonerleri saymazsak Avrupalıların, Babürlüler tarafından büyük bir ilgi gördüğünü söyleyemeyiz. Örneğin Cihangirname'de Avrupalıların adları ancak birkaç defaya mahsus zikredilmektedir. Halbuki Safevi hükümdarı Şah Abbas ve gönderdiği elçiler birçok kez anılmıştır. Avrupalıların Babürlülerin ilgisinden uzak olan bu durumları, biz tarihçiler için bazı önemli sonuçlara neden olmuştur. Avrupalılarda gündelik hayata dair gözlemlerini direkt aktarma eğilimleri oluşmuştur. Siyasi erkin baskısı eserlerine yansımamıştır. Ancak olayların arka planından ve temelinden yoksun bazı bilgiler araştırmacıları yanıltabilirken, direkt anlatımları bazen de olayların aydınlatılmasında kolaylık sağlamıştır. Bu durumlarda seyahatnameler mukayese edilerek sonuçlar elde edilmeye çalışılmıştır.

Kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla Hindistan coğrafyası hem bereketli, verimli ve zengin hem de bu potansiyeli değerlendirmek için zorlu ve engelli niteliklere sahiptir. İşte bu niteliklerle karşılaşan seyyahlar şaşkınlıklarını gizleyememişlerdir. Ülkenin büyüklüğünü ve zenginliğini eserlerinde sık sık dile getirmişlerdir. Babürlü ülkesinin Osmanlılarınkine denk ve Safevilerinkinden daha büyük olduğu yönünde kıyaslamalara

gitmişlerdir. Seyyahların anlatımlarında coğrafyanın önemi ortaya çıkmıştır. Çünkü Hindistan toplumun gündelik hayatını belki de siyasi etkenlerden daha çok coğrafyanın belirlediği fikri tezahür etmiştir. İklim koşulları, doğal afetler, ekonomik kaynakların temeli olan tarım, ticaret, yollar ve şehirler, insanların yemeklerinden giyim-kuşamlarına, dinlerinden/inançlarından eğlencelerine kadar birçok faaliyetine tesir etmiştir.

Seyyahların Hindistan'ı ziyaretlerinin ana maksadı ticaret olmuştur. Bu sebeple ülkenin ticari mallarına, koşullarına ve üretimine daha çok odaklanmışlardır. Pamuk, indigo, safran, tahıl ürünleri, dokuma hammaddeleri, meyveler ve madenler hakkında incelemelerde bulunmuşlar ve ekonomik değeri yüksek ürünlerin ticaretini yürütmüşlerdir. Bilhassa seyyahların indigoya değinmeden eserlerini tamamlamadıkları görülmektedir. Ayrıca tuttıkları bu kayıtlardan hangi ürünlerin ülkenin hangi bölgesinde üretildiğine dair sonuçlara ulaştık. Böylece tarım faaliyetleri, iktisadi şartlar ve toplumun besin kaynakları hakkında fikir yürütebildik. Son olarak Babürlülerin dahili ve harici ticari hayatının üslerinden olan kervansarayların fonksiyonları, mimari özellikleri ve imkanları yine seyahatnameler ışığında aydınlatılmıştır.

Daha sonra Babürlü ülkesinin ulaşım yapısı çözümlenmeye çalışılmıştır. Agra'dan kuzeye yönelenler Lahor'dan veya Multan'dan Kandahar, Kabil ve Keşmir ile Asya ülkeleri, Türkistan ve İran ile münasebet kurabilmekteydi. Yine Agra, Ecmir, Ahmedabad, Surat ve Agra, Güvalyor, Sironj, Burhanpur ve Surat hattı ile payitath Arap Denizi'ne bağlanmaktaydı. Son olarak Agra'dan nehirler takip edilerek Allahabad, patna ve Dakka ile Bengal bölgesindeki limanlara ulaşılmaktaydı. Bu rotalar, önemli miktarda ticari faaliyetlerin yürütüldüğü yerlerdi. Askeri hareketler de bu güzergahlar ile tertip ediliyordu.

Birinci bölümde son olarak Babürlü şehirleri ve bu şehirlerin mimari özellikleri incelenmiştir. Seyyahlar, tabii bir şekilde belirli şehirlerde ikamet etmişlerdir. Bilhassa Avrupalıların yoğun olarak ticari faaliyette buldukları gücerat bölgesinin Surat şehri seyyahların ekseriyetinin ziyaret ettiği bir yer olmuştur. Bunun haricinde Kenbaye, Ahmedabad ve Burhanpur da yine Gücerat ve çevresindeki bölgelerin önemli şehirleri olarak ön plana çıkmıştır. Seyyahlar bu şehirlerdeki mimari eserleri hayranlıkla anlatmaktadırlar. Multan, Kandahar, Kabil, Keşmir, Ecmir ve Allahabad diğer büyük

şehirlerdir. Burada önemli bir husus olarak şunu belirtmek gerekir ki; Delhi kenti Cihangir döneminde seyyahların çok fazla anmadıkları bir durumdadır. Bu kentin önemi Şah Cihan döneminde payitath yapılması ve Şahcihanabad şehrinin kurulması ile yükselişe geçmiştir. Son olarak şehirlerdeki binaların fiziki durumu da seyyahların ilgisini çeken hususiyetlerden olmuştur. Ümera ve kamu binalarının taş, mermer, tuğla ve kızıl kum taşından yapıldığını ifade eden seyyahlar; seyanın evlerinin ahşap, kerpiç, saman ve topraktan inşa edildiğini zikretmektedirler. Anlaşılan o ki; hammadde kaynaklarının yakınlığı ve miktarı o mahaldeki binaların fiziki yapısını da şekillendirmiştir.

İkinci bölümde din alt başlığında Babürlüler ve Hindular, Hristiyanlar, Sihler, Caynistler, Parsiler arasındaki dini ilişkiler ele alınmıştır. Ekber tarafından vücuda getirilen “sulh-u kûl ve din-i ilahi”nin etkilerinin devam ettiği görülmüştür. Diğer din ve inançlar ile hakimiyeti elinde bulunduran Müslümanlar arasında bir “barış/sulh”tan bahsetmek mümkündür. Hatta Cihangir, birçok din ve inanca hoşgörü ile yaklaşmıştır. Hindistan’da büyük çoğunluğu oluşturan Hinduların tapınaklarına herhangi bir müdahalede bulunulmazken yenilerinin açılmasına da müsaade edilmiştir. Cihangir bazen de Hindulara ziyaretlerde bulunmuş, haclarını ve ibadetlerini yerine getirebilmeleri için destek sağlamıştır. Ayrıca Cihangir’in Hindu münzevi Jadrup ile sık sık dini sohbetler yapması, birkaç kez onu ziyarete gitmesi kendisinin hoşgörüsünü göstermektedir. Caynist, Hristiyan ve Parsilerle de benzer ilişkiler sürdürülmüştür. Ancak Sihler için aynı şeyleri söyleyemeyiz. Cihangir’in tahta çıkmasından altı ay sonra isyan eden oğlu Hüsrev’e destek veren Sih Guru Arcun idam edilmiştir. Bu vakanın arkasında dini değil, siyasi meselelerin yattığı görülmektedir.

Cihangir’in suçluları cezalandırmada adil ve şiddetli davrandığını dönem kaynakları yazmaktadır. Tahta çıktıktan sonra Agra Kalesi ile Yamuna Nehri arasına yerleştirdiği bir taşa bağlanan zincir-i adl, padişahın adaleti sağlama arzusunun nişanesidir. Haksızlığa uğradığını düşünen reaya gelip zili çalardı ve salı günleri padişahın huzurunda gerçekleştirilen mahkeme ile adalet sağlanmaya çalışılırdı. Sosyal düzeni bozucu hareketler hapis ile cezalandırılırdı. Güvalyor en meşhur hapishane olarak anlatılırken Ranthamhor ve Rohtasgarh da seyahatnamelerde zikredilmektedir. Cihangir, devlete veya saltanata yönelik suçlarda ise gücünü en şiddetli haliyle göstermiştir. Asi ve saltanatı tehdit edici her hareket şiddetle cezalandırılmıştır. Bunun

en bariz örneği Hüsrev'in isyanıdır. Hüsrev'e destek veren Lahor divanı Abdurrahim Han ve kutval Hüseyin Beg, eşeğe ters bindirilip şehirde temaşa ettirildikten sonra derilere sokularak cezalandırılmışlardır. Yine Patna'da kendisini Hüsrev olarak tanıtan ve asi hareketlere girişen kişi ve destekçileri idam edilmişlerdir. Bunların yanı sıra toplum düzenini bozucu hırsızlık gibi davranışlar da şiddetle cezalandırılmıştır. Seyyahlar, güzergahları üzerinde hırsızların kellelerinden oluşan birçok meşum minareden bahsetmektedir.

Allah'ın yeryüzündeki gölgesi anlamına gelen Zillullah unvanını üstlenen Babürlü padişahlarının, tebaalarına sık sık sadaka ve yardımda buldukları görülmüştür. Cihangir'in bir şehre girişlerinde ve sarayına ulaşınca kadar yol boyunca altın ve para saçtığı tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra türbe ziyaretlerinde, camilerde, çarşı, pazar ve sokaklarda da fakir ve muhtaçlara yardımdan geri durmamıştır. Muinüddin Cişti'nin türbesinin yanında yemek pişirilip halka dağıtılması Ekber döneminde başlayan bir gelenektir. Cihangir ise burada büyük bir kazan yaptırtır ve geleneğin devam etmesini sağlar. Urs Mela olarak bilinen bu gelenek bugün dahi sürdürülmektedir. Tüm bunlar Babürlü tahtının tebaasına yönelik cömert tavrını göstermektedir.

Gündelik hayatı anlayabilmek için insanların evliliklerine de değinerek doğumlarından ölümlerine incelemeye çalıştık. Müslüman ve Hindularda farklı sonuçlar tespit edilmiştir. Erkeklerin doğumları her iki toplum için de büyük sevinçlere sebebiyet verirken Hindularda kız çocuklarının doğumları istenmemekteydi. Sosyal ve iktisadi sebepler, Hindulardaki bu durumu temellendirmektedir. Bu sebeple Hindularda çocuk katli vakalarının varlığı seyyahlarca anlatılmıştır. Eğitimde ise rai ve reaya farkı göze çarpmaktadır. Sarayda dört yıl dört ay dört günlük olan erkek çocuklar bed-i besmele töreniyle eğitimlerine başlamaktaydılar. Yine kızların da eğitimine önem verilirdi. Humayunname'yi kaleme alan Gülbeden Begüm bunun iyi bir örneğidir. Hindular ise upanayana adı verilen törenle tol ve patshala denilen okullarda eğitimlerine başlardı. Genellikle dini metinlerin okunduğunu söyleyebiliriz. Müslümanların eğitim merkezlerini Agra, Delhi, Lahor, Jaunpur, Gücerat, Keşmir, Sikri ve Beyane gibi önemli büyük şehirler oluştururken Hindularinkini ise Benares, Nadia, Mithila, Tirhut, Paithan, Karhad, Thatta, Multan ve Sirhind oluşturmaktaydı.

Evlilik ise toplumun tüm kesimlerinde en önemli tesiri bırakan bir meseleydi. Cihangir'in Nurcihan ile evliliği bile saltanatın ve devletin seyri bakımından büyük hadiseler meydana vermiştir. Seyyahlar, ümera ve üst sınıf reaya arasında çok eşliliğin mevcut olduğunu zikretmektedirler. Ancak maddi olarak kısıtlı imkanlara sahip tebaadaa çok eşliliğe dair bilgilere rastlanmamaktadır. Kadınların birçok erkekle evli olması durumuna ise yalnızca Coryat, Himalaya'nın bazı yerlerinde şahit olmuştur. Hindularda evlilik ile alakalı seyyahların söyledikleri önemli bir başka mesele ise evliliklerin kasta uygun yerine getirildiğidir. Withington, "fırıncının oğlu fıırıncının kızı ile evlenir" diyerek katı kast kurallarına göndermede bulunmuştur. Evlilik yaşlarına gelirse Hindularda Müslümanlardan daha erken evliliklerin gerçekleştiği görülmektedir. Hindularda on yaşına gelmeden evliliklerin gerçekleştirildiği zikredilirken, Müslümanlarda bu kadar erken yaşlardaki evliliklere pek yer verilmemiştir. Ekber Şah'ın on iki yaşına gelmeden kız çocuklarının evlendirilmesini yasaklamış olması da sözkonusu durumun ortadan kalkmasını sağlayamamıştır.

Son olarak boşanma ve ölüm meselelerine değinmek gerekmektedir. Müslümanlar kadın veya erkek boşanma haklarını kullanabilirken; Hindularda özellikle kadınlar, kocalarından boşanamazlardı. Kocalarının vefatı halinde ise kadınlara "sati" geleneğini yerine getirip getirmemek kalmaktaydı. Sati, kadınların ölen kocalarının bedenleriyle beraber diri diri yakılması ritüelini ifade etmektedir. Hindu kadınların bundan kaçınmaları ise toplum tarafından hayatları boyunca hor görülüp aşağılanmalarına vesile olmaktadır. Bu sebeple kadınların bu ritüeli yerine getirdikleri birçok seyyahın şahitlik ederek aktardıkları vakalar ile sabittir. Padişah satiyi kadının rızasına bırakmıştır. Kadının rızası olmadan yapılan uygulamalara engel olunması amaçlanmıştır. Ayrıca rızası olan kadınları kararlarından döndürmek için de çaba gösterilmiştir. Ancak belirtildiği üzere birçok sati vakası, seyyahlar tarafından kayıt altına alınmıştır ki bu da geleneğin sürdürüldüğünü ve engellenemediğini göstermektedir.

İkinci bölümde son alt başlığı, yemek ve giyim-kuşam oluşturmaktadır. Müslümanlar ve Hindular arasında birkaç gıda ürünü dışında yemek alışkanlıkları bakımından benzerlikler vardır. İki toplumun ayrıştığı en temel gıda ürünü ettir. Hindularda etin ve hayvan öldürmenin yasak olması, eti hindu mutfağından çıkarmıştır. Babürlü yönetimi de Hinduların bu alışkanlıklarına saygı göstermiştir. Toplumun ortak besin kaynaklarını tahıl ürünleri oluşturmaktaydı. Pirinç, darı ve bakliyat ürünleri

bunların başında gelmiştir. Yemekler, genellikle yerde oturularak yenmekteydi. Seyyahlar, Müslümanların her yemekten evvel ellerini yıkadıklarını söylemişlerdir. İçeceklerde ise şarap ve alkol ürünleri Müslümanlar tarafından kullanılmamaktadır. Padişah Cihangir'i içki ve alkol konusunda ayrı tutmak gerekir. Alkole aşırı düşkünlüğü hastalıklara yakalanıp yatağa düşmesine sebep olacak ölçüdedir. Dönem dönem azaltmasına rağmen ömrünün sonuna kadar içki tüketmeye devam etmiştir. Son olarak afyon ve betel tüketimi de Hindistan'da yaygındı.

Giyim-kuşam meselesinde Türkler, Türkistan giyim-kuşam geleneklerini sürdürmüşlerdir. *Jama* adı verilen bir ceket türü, *qaba* adlı bir yelek, sarık, pantolon/şalvar ve potin genel giyim özelliklerini oluşturmaktaydı. Cihangir'in süslenmesi hayli debdebeli ve şatafatlı olup yüzük ve küpe taktığı bilinmektedir. Toplumun en alt katmanında yer alan çiftçilik ve ırgatlık gibi işlerle meşgul reaya ise genellikle çıplak olarak seyyahlarca anlatılmıştır. Babür'den Cihangir dönemi seyyahlarına değin benzer ifadeleri kullanan birçok kayıt mevcuttur. Bu durumun oluşmasında iklimden daha ziyade iktisadi şartlar belirleyici olmuştur.

Üçüncü bölümde ise törenler, şenlikler, bayramlar ve oyunlar ele alınmıştır. Padişahın günlük rutini içerisinde önemli bir yeri olan darşan ve durbar merasimlerin başında gelmektedir. Darşan sabahleyin padişahın halkı selamlaması ve dilek ve şikayetleri alması şeklinde gerçekleştirilirdi. Hinduizm'deki güneş sembolünün etkisi bu merasimde önemli bir etkidir. Merasimin zor şartlarda dahi sürdürülmesine özen gösterilmesi önemini göstermektedir. Durbar ise padişahın saray toplantılarını teşkil eder. Cihangir döneminde günde iki kez durbar yapıp devlet meseleleri, elçi kabulleri, hediyeleşmeler halledilirdi.

Yine padişahın doğum günlerinin kutlanması ve tartılması da seyyahların ekseriyetle üzerinde durdukları bir merasim olmuştur. Padişah yılda iki kez olmak üzere doğum günlerinde tartılmaktaydı. Tartının bir kefesine padişah otururken diğer kefesine altın ve gümüş gibi kıymetli mallar konulur ve daha sonra bu mallar fakirlere dağıtılırdı.

Nevruz da Babürlüler tarafından sürdürülen vir türk geleneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Babür'den Cihangir'e değin hükümdarlar, Nevruz'u büyük bir coşkuyla kutlamışlardır. On dokuz gün süren Nevruzun ilk ve son günü özel törenler tertip

edilerek padişah tahta oturmuştur. Seyahatnameler, Nevruzu padişahın etrafında anlatmış olsalar da bu kutlamalara halkın iştiraki yoğundu.

Yine halkın katılımının yoğun olduğu ve seyahatnamelerin saray etrafında anlatı kurdukları şenliklerden bir diğeri hayvan güreşleridir. Saray ve tebaa mütemadiyyen hayvan güreşleri tertip etmişlerdir. Sarayda fil, aslan, geyik gibi hayvanlar güreştirilirken halk daha mütevazi bir şekilde keçi, koç, horoz ve köpek dövüşlerini tertip etmiştir. Cihangir'in büyük bir ilgi duyduğu bu güreşler haftanın birkaç günü saray ile Yamuna Nehri arasındaki bir alanda yapılmaktaydı ve padişah jharokadan güreşleri takip etmekteydi.

Padişahın bir diğeri av üzerineydi. Araştırmacılar, Cihangir'in babasından aldığı başlıca miras olarak ava işaret etmişlerdir. Seferler sırasında, gezintideyken veya bir yolculuk esnasında Cihangir'in sık sık ava çıktığı görülmüştür. Cihangir iyi bir avcı olarak kaynaklarca zikredilmektedir. Avladığı hayvanların sayısını özenle kayıt altına alan padişahın yirmi üç binin üzerinde hayvan avladığı tahmin edilmektedir. Cihangir'in av hususunda dikkat ettiği bazı noktalar vardır. Örneğin kendisi hayvanların dişilerine dokunmadığını ve yalnızca erkekleri avladığını söylemektedir. Ayrıca haremde avlara katıldığı ve Nurcihan'ın iyi bir nişancı olduğu muhtelif kaynaklarca ifade edilmiştir.

Müslümanların ve Hinduların dini bayram ve kutsal günleri de Cihangir döneminde temaşalarla yürütülmüştür. Ramazan, kurban, şeb-i berat, mevlid kandili, muharrem ayı bunlardan bazılarıdır. Hinduların ise holi, diwali, dussehra ve şivaratri isimli bayram ve kutsal günleri içtimai hayatın en önemli yansımaalrı, eğlenceleri olarak sürdürülmüştür. Bu bayramlar ve kutsal günler vesilesiyle toplumun bir araya gelmesi ve yakınlık kurulması sağlanmıştır. Son olarak Babürlülerde satranç, çevgen, kağıt/iskambil oyunları ve padişahın perşembe günleri kendi maiyetiyle tertip ettiği iştret meclisleri dönemin kaynaklarından elde edebildiğimiz önemli sosyal faaliyetlerdir.

Bunları söyledikten sonra şunu zikretmemiz gerekmektedir. Dikkatli bir okuyucu, Türk, İslam ve Hindu kültürlerinin Babürlü döneminde bir araya geldiğini ve Cihangir döneminde de bu durumun devam ettiğini görecektir. Çalışmamızda zikredilen kültürleri ve gelenekleri bir araya getirerek harmanlamayı başaran Babürlü padişahları, bir "*Babürlü kültürü*" oluşturmuşlardır. Çalışmamız boyunca karşılaştığımız çeşitli faaliyetler bize bu yeni kültürün varlığını ispatlamaktadırlar. Belki de günümüzde

Babürlü hakimiyetinin coğrafi mirasını taşıyan ülkelerin aradığı şey işte bu “*Babürlü kültürü*” dür.

KAYNAKÇA

Ana Kaynaklar

BABUR, *The Baburmama: Memoirs of Babur, Prince and Emperor*, (Translated, Edited, and Annotated By Wheeler M. Thackston), (Introduction By Salman Rushdie), The Modern Library Classics, New York 2002.

CORRIATE, Thomas, *Trauellet for the English VVits: Greeting. From the Court of the Great Mogvl, Resident at the Towne of Asmere, in Easterne India*, (Printed By W. Iaggard and Henry Featherston), b.y.y. 1616.

EBU ABDULLAH MUHAMMED İBN BATTÛTA TANCÎ, *İbn Battûta Seyahatnamesi*, (c. II), (Çev.: A. Sait Aykut), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2018.

FINCH, William, *India As Seen By William Finch (1608-11)*, (Edited With Introduction By R. Nath), The Historical Research Documentation Programme, Jaipur 1990.

FITCH, Ralph, *England's Pioneer to India and Burma, His Companions and Contemporaries With His Remarkable Narrative Told in His Own Words*, (By J. Horton Ryley), T. Fisher Unwin, London 1899.

FLORES, Jorge, *The Mughal Padshah, A Jesuit Treatise on Emperor Jahangir's Court and Household*, Brill Academic Pub., Leiden 2015.

GAZI ZAHİREDDİN MUHAMMED BABUR, *Baburnâme*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2006.

GUERREIRO, Fernao, *Jahangir and Jesuits With an Account of The Travels of Benedict Goes and The Mission to Pegu From the Relations of Father Fernao Guerreiro*, (Ed. Sir E. Denison Ross and Eikeen Power), (Translated By C. H. Payne), George Routledge and Sons Ltd., London 1930.

GÜLBEDEN, *Hümayunname*, (Çev.: Abdürreb Yelgar), TTK Basımevi, Ankara 1987.

HAWKINS, William, *Hakluytus Posthumus or Purchas His Pilgrimes- Contayning a History of the World in Sea Voyages and Lande Travells by Ebnglishmen and Others*, (By Samuel Purchas), (vol. III), James Maclehose and Sons, Glasgow 1905.

HAWKINS, William, *The Hawkins' Voyages During The Reigns of Henry VIII, Queen Elizabeth, And James I*, (Edited With An Introduction By Clements R. Markham), The Hakluyt Society, London 1878.

HERBERT, Thomas, *Some Yeares Travels Into Divers Parts of Asia And Afrique*, (Printed By R. Bi. For Iacob Blome and Richard Bishop), London 1638.

HOSTEN, Henri, "Three Letters of Fr. Joseph de Castro, S. J., and the Last Year of Jahangir", (Edited By Fuat Sezgin), *Mughal India According to European Travel Accounts, Texts and Studies I*, (vol. LXXV), Publications of the Institute For the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, Frankfurt 1997, ss. 243-269.

JAHANGIR, *The Jahangirnama: Memoirs of Jahangir, Emperor of India*, (Translated-Edited And Annotated By Wheeler M. Thackston), Oxford University Press, New York 1999.

JOURDAIN, John, *The Journal of John Jourdain 1608-1617, Describing His Experiences in Arabia, India, and The Malay Archipelago*, (Edited By William Foster), Hakluyt Society, Cambridge 1905.

LAET, Joannes De, *The Empire of the Great Mogol*, (Translated By J. S. Hoyland), (Annotated By S. N. Banerjee), Munshiram Manoharlal Publishers, New Delhi 1974.

MAHMÛD EL-KAŞGARÎ, "Çögen", *Divanü Lugati't Türk*, (Çev.: Serap Tuba Yurteser- Seçkin Erdi), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2007.

MANUCCI, Niccolao, *Storia Do Mogor or Mogul India 1653-1708*, (vol. III), (Translated By William Irvine), London 1907.

MIRZA HAYDAR DUĞLAT, *Tarih-i Reşidî*, (Çev.: Osman Karatay), Selenge Yayınları, İstanbul 2006.

MUTRIBI AL-ASAMM AL-SAMARQANDI, *Conversations with Emperor Jahangir*, (Translated By Richard C. Foltz), Mazda Publishers, California 1998.

NİKİTİN, Afanasay, *Üç Deniz Ötesine Seyahat*, (Çev.: Serkan Acar), TTK Yayınları, Ankara 2018.

NÛRÛ'D-DÎN CIHÂNGÎR ŞÂH, *Târîh-i Selîm Şâh IV. Bâbürlü Hükümdârı Cihângîr Şâh'ın Hâturâtı*, (Çev.: Nevres-i Kadîm), (Hzr.: Fahri Unan), TTK Yayınları, Ankara 2013.

PALSAERT, Francisco, *Jahangir's India: The Remonstrantie of Francisco Palsaert*, (Translated From The Dutch By W. H. Moreland And P. Geyl), W. Heffer & Sons Ltd., Cambridge 1925.

ROE, Sir Thomas, *The Embassy of Sir Thomas Roe to India, 1615-1619: As Narrated In His Journal And Correspondence*, (Edited By Sir William Foster), Munshiram Manoharlal Publishers, New Delhi 1990.

STEEL, Richard ve CROWTHER, John, *Hakluytus Posthumus or Purchas His Pilgrimes- Contayning a History of the World in Sea Voyages and Lande Travells By Englishmen and Other*, (By Samuel Purchas), (vol. IV), James Maclehose and Sons, Glasgow 1905.

TERRY, Edward, *A Voyage to East India*, (Printed For J. Wilkie, W. Carter, S. Hayes And E. Easton), Salisbury-London 1777.

VALLE, Pietro Della, *The Pilgrim: The Travles of Pietro Della Valle*, (Translated, Abridged and Introduced By George Bull), Hutchinson, London 1989.

Araştırma Eserler ve Makaleler

AKHTAR, Salim Javed, *Mughal City of Agra and Its Environs: An Archaeological Survey*, (A Thesis of Doctor of Philosophy in History), Aligarh Muslim University, Aligarh 2009.

ALI, M. Athar, *Mughal India, Studies in Polity, Ideas, Society, and Culture*, Oxford University Press, New Delhi 2008.

ALTEKAR, A. S., *The Position of Women in Hindu Civilisation From Prehistoric Times to the Present Day*, Benares Hindu University, Benares 1938.

ANJUM, Faraz, "European Travel Writing and Western Perception of Indo-Muslim Civilization in India in the Seventeenth Century", *Journal of the Research Society of Pakistan*, Lahore, (vol. XLIV), (no. 2), December 2007, ss. 115-137.

ANJUM, Faraz, "Islam and Hinduism in the Eyes of Early European Travellers to India," *Journal of the Research Society of Pakistan*, (vol. LIV), (no. 1), (Jan. – June 2017), ss. 52-67.

ANJUM, Nazer Aziz, "Camel As Transport Animal in Mughal India", *PIHC*, (vol. LXVII), (2006-2007), ss. 244-250.

ANJUM, Nazer Aziz, "Horses in Mughal India", *PIHC*, (vol. LXXIV), 2013, ss. 277-284.

ANSARI, Muhammad Azhar, *Social Life of the Mughal Emperors (1526-1707)*, Shanti Prakashan, New Delhi 1974.

ASHER, Catherina B., *The New Cambridge History of India, Architecture of Mughal India*, (vol. I: 4), Cambridge University Press, Cambridge 2008.

AYDIN, Mahmut, *Ana Hatlarıyla Dinler Tarihi (Tarih, İnanç ve İbadet)*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2016.

BAYUR, Yusuf Hikmet, "16. Asırda Dinî ve Sosyal Bir İnkılap Teşebbüsü", *Belleten*, TTK Basımevi, (c. II), (Sa. 5/6), ss. 133-182.

BAYUR, Yusuf Hikmet, *Hindistan Tarihi Gurkanlı Devletinin Büyüklük Devri (1526-1737)*, TTK Basımevi, Ankara 1947.

BAYUR, Yusuf Hikmet, *Hindistan Tarihi İlk Çağlardan Gurkanlı Devleti'nin Kuruluşuna Kadar (1526)*, TTK Basımevi, Ankara 1946.

BEKSAÇ, Engin, "Fetihpur Sikri Ulu Camii", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Yayınları, İstanbul 1995, (c. XII), ss. 473-475.

BİLKAN, Ali Fuat, *Sultanın Dini Ekber Şah ve Din-i İlahi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2015.

BIYIKTAY, Halis, *Timurlular Zamanında Hindistan Türk İmparatorluğu*, TTK Basımevi, Ankara 1991.

BLAKE, Stephen P., *Time In Early Modern Islam Calender, Ceremony, and Chronology in the Safavid, Mughal, and Ottoman Empires*, Cambridge University Press, New York 2013, (Türkçe Çev.: Ercan Ertürk), *Erken Modern İslamda Zaman Safevi*,

Babürlü ve Osmanlı İmparatorluklarında Takvim, Tören ve Kronoloji, Alfa Yayınları, İstanbul 2017.

BOSTAN, İdris, “Agra”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Yayınları, İstanbul 1988, (c. I), ss. 450-451.

BUCK, C. H., *Fatihs, Fairs, and Festivals of India*, Thacker, Spink & Co., Calcutta 1917.

BURN, Sir Richard (Ed.), *The Cambridge History of India*, (vol. IV: The Mughul Period), S. Chand & Co., Delhi 1971.

ÇAĞLAYAN, H. Hilal, *Ekber Şah Döneminde Hindistan (1542-1605)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2005.

ÇAVUŞOĞLU, Ali, “Çevgen/Çöğen Oyunu Kültürü ve Edebi, Tasavvufi Metinlerde Yansıması”, *İSTEM Dergisi*, (S. 11), Konya 2008, ss. 159-174.

CHAND, Tara, *Society And State In The Mughal Period*, The Publications Division Ministry of Information and Broadcasting, Faridabad 1961.

CHIDA-RAZVI, Mehreen, “The Perception of Reception: The Importance of Sir Thomas Roe at the Mughal Court of Jahangir”, *Journal of World History*, (vol. XXV, no. 2/3, June-September), 2014, ss. 263-284.

CHOPRA, Pran Nath, *Some Aspects of Society & Culture During the Mughal Age 1526-1707*, (With A Foreword By A. L. Srivastava), Shiva Lal Agarwala & Co. Ltd. Educational Publishers, Agra 1955.

DAR, Showkat Ahmad, *Socio-Cultural and Economic Developments in Kashmir Under the Mughals (A.D. 1586-1753)*, (A Thesis of Doctor of Philosophy in History), Guru Nanak Dev University, Amritsar 2016.

DAS, Swapna Rani, *The Role of Women During Mughal Rule: 1526 to 1707*, (A Thesis of Doctor of Philosophy in Department of History and Archaeology), Karnatak University, Dharwad 2007.

- DEVELLİÖĞLU, Ferit, “Nevruz”, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, (Yayına Hazırlayan Aydın Sami Güneyçal), Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2009.
- DURAK, Neslihan, *Hindistan’a Kuzeyden Yapılan Seferler*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara 2000.
- EDWARDES, S. M. and GARRETT, H. L. O., *Mughal Rule in India*, Oxford University Press, London 1930.
- ERALY, Abraham, *The Mughal Throne, The Saga of India’s Great Emperors*, Phoenix, London 2004.
- ERALY, Abraham, *The Mughal World: Life in India’s Last Golden Age*, Penguin Books, New Delhi 2007.
- EREZ, Nevin, *Doğal Boyamacılık, Anadolu’da Yün Boyamacılığında Kullanılmış Olan Bitkiler Ve Doğal Boyalarla Yün Boyamacılığı*, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1987.
- ERGİN, Muharrem, *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2016.
- ERİNÇ, Sırrı, “Hindistan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Yayınları, İstanbul 1998, (c. XVIII), ss. 69-73.
- FAROOQUE, Abul Khair Muhammad, *Roads and Communications in Mughal India*, Australian National University (Ph. D. Dissertation), Canberra 1973.
- FATMA, Sadaf, *Gardens in Mughal India*, (A Thesis of Doctor of Philosophy In History), Aligarh Muslim University, Aligarh 2016.
- FISHER, Michael H. (Ed.), *Visions of Mughal India, An Anthology of European Travel Writing*, (Preface By William Dalrymple), I. B. Tauris & Co. Ltd, New York-London 2007.
- FOLTZ, Richard C., *Mughal India and Central Asia*, Oxford University Press, Karachi 1998.
- FOSTER, William (Ed.), *Early Travels in India 1583-1619*, Oxford University Press, London 1921.

GALİP, Mübarek ve GÖMEÇ, Saadettin Yağmur, *Hindistan'da Türkler*, Berikan Yayınevi, Ankara 2013.

GHANI, Rehan, *Aspects of Socio-Cultural Trends in Mughal India 1526-1707*, (A Thesis of Doctor of Philosophy in History), Aligarh Muslim University, Aligarh 2008.

GLADWIN, Francis, *The History of Jahangir*, (Edited With Notes By Rao Bahadur K. V. Rangaswami Aiyangar), B. G. Paul & Co. Publishers, Madras 1930.

GRENARD, Fernand, *Babur*, (Çev.: Orhan Yüksel), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971.

GÜNDÜZ, Şinasi, "Nevruz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Yayınları, İstanbul 2007, (c. XXXIII), ss. 60-61.

GUPTA, Manik Lal, *Sources of Mughal History (1526 to 1740)*, Atlantic Publishers & Distributors, New Delhi 1989.

HABIB, Irfan, *The Agrarian System of Mughal India, 1556-1707*, Oxford University Press, New Delhi 1999.

HUSSAIN, Sadique, *Judicial System in India During Mughal Period with Special Reference to Persian Sources*, (A Thesis of Doctor of Philosophy), Jawarharlal Nehru University, New Delhi 2009.

KARADAĞ, Recep, *Doğal Boyamacılık, Geleneksel El Sanatları ve Mağazalar İşletme Müdürlüğü*, Ankara 2007.

KARAYEL, Habibe, "Sir Thomas Roe'ya Göre Babürlü İmparatorluğu Sarayında Nevruz", *Asia Minor Studies*, (c. II), (Sa. IV), ss. ??.

KARAYEL, Habibe, *Sir Thomas Roe'nun Gözünden Babürlü Sarayı*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya 2015.

KAUSHIK, Isha, *The Process and Pattern of Emergence of Structure and Composition of Main Trading Towns of Medieval Mughal India*, (A Thesis of Doctor of Philosophy in History), University of Delhi, Delhi 2013.

KONUĞÇU, Enver, “ Cihanârâ Begüm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Yayınları, İstanbul 1993, (c. VII), ss. 536-537.

KONUĞÇU, Enver, “Babürlüler: Hindistan’daki Temürlüler”, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, (c. VIII), ss. 1321-1345.

KONUĞÇU, Enver, “Babürlüler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Yayınları, Ankara 1991, (c. IV), ss. 400-404.

KONUĞÇU, Enver, “Cihangir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Yayınları, İstanbul 1993, (c. VII), ss. 538-539.

KULKE, Herman-ROTHERMUND, Dietmar, *Hindistan Tarihi*, (Çev.: Müfit Günay), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2001.

LOVEDAY, Alexander, *The History & Economics of Indian Famines*, G. Bell And Sons Ltd., London 1914.

MACKENZIE, J. M., “Mughal Empire”, *The Encyclopedia of Empire*, John Wiley & Sons Inc, New York 2016, ss. 1-12.

MISRA, Rekha, *Women in Mughal India (1526-1748 A.D.)*, Munshiram Manoharlal Publishers, Allahabad 1967.

MOOSVI, Shireen, “The Mughal Encounter with Vedanta: Recovering the Biography of ‘Jadруп’”, *Social Scientist*, (vol. XXX), (no. 7/8), (Jul.-Aug.) 2002, ss. 13-23.

MOOSVI, Shireen, *The Economy of The Mughal Empire, A Statistical Study*, Oxford University Press, Delhi 1987.

MORELAND, William Harrison, *From Akbar to Aurangzeb: A Study In Indian Economic History*, Macmillan And Co., Limited, London 1923.

MORELAND, William Harrison, *India At The Death of Akbar: An Economic Study*, Macmillan and Co., Limited, London 1920.

OATEN, Edward, *Travel and Travellers in India, A.D. 1400-1700*, Kegan Paul Trench Trübner And Company Limited, London 1909.

OĞUZ, Mustafa, “ Ahmedâbâd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Yayınları, İstanbul 1989, (c.II), ss. 164-165.

ÖMÜR, Emre, *Edward Terry ve Francisco Palsaert'in Seyahatnameleri Işığında Cihangir Döneminde Babürlü Devletinde Yönetim ve Yaşayış*, Sakarya Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya 2016.

ÖZCAN, Azmi, “Sind”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Yayınları, 2009 İstanbul, (c. XXXVII), ss. 242-244.

ÖZKAN, Nevin, “Pietro Della Valle, Osmanlı Topraklarında Bir İtalyan Gezgin (Roma 1582-1652) Pietro Della Valle- On Yedinci Yüzyıla Ait Bir Not Defterinin İncelenmesi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, c. XLVI, Sa. 1, 2006, ss. 1-16.

PAKALIN, M. Zeki, “Çevgan”, *Osmanlı Tarih ve Deyimleri Sözlüğü*, (c. I), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971.

PAKALIN, Mehmet Zeki, “Nevruz”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, (c. II), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972.

PANDEY, Awadh Bihari, *The First Afghan Empire In India*, Bookland Pvt. Ltd., Calcutta 1956.

PARIHAR, Subhash, *Land Transport In Mughal India, Agra- Lahore Mughal Highway And Its Architectural Remains*, Aryan Books International, New Delhi 2008.

PARPIA, Shaha, “The Imperial Mughal Hunt: A Pursuit of Knowledge”, *Ilm: Science, Religion and Art in Islam*, (Edited by. Samer Akkach), University of Adelaide Press, Adelaide 2019, ss. 39-58.

PRAKASH, Sneha, *Mughal Costumes (16th and 18th Century) and Royal Costumes of Jodhpur- A Comparative Study*, (A Thesis of Doctor of Philosophy), University of Delhi, Delhi 2012.

PRASAD, Beni, *History of Jahangir*, The Indian Press, Second Edition, Allahabad 1930.

PRASAD, Ram Chandra, *Early English Travellers In India, A Study in the Travel Literature of the Elizabethan and Jacobean Periods With Particular Reference to India*, Motilal Banarsidass, New Delhi 1980.

RENOU, Louis, *Hinduizm*, (Çev.: Maide Selen), İletişim Yayınları, İstanbul 2016.

REZAVI, Syed Ali Nadeem, “The Organization of Education in Mughal India”, *PIHC*, (vol. LXVIII), (Part One), (2007), ss. 389-397.

RICHARDS, John F., *The New Cambridge History of India The Mughal Empire*, (vol. I/5), Cambridge University Press, Cambridge 1993.

RIZVI, Janet, “Kashmir Shawls”, *Encyclopedia of India*, Charles Scribner’s & Sons, New York 2005, (c. III), ss. 18-21.

RIZVÎ, Saiyid Athar Abbas, “Fetihpur Sikri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Yayınları, İstanbul 1995, (c. XII), ss. 473.

ROUX, Jean-Paul, *Babur Büyük Moğolların Tarihi*, (Çev.: Lale Arslan-Özcan), Kabalıcı Yayınevi, İstanbul 2008.

SAMRIN, Farah, “The City Of Kabul Under The Mughals”, *PIHC*, (vol. LXVI), (2005-2006), ss. 1303-1308.

SARKAR, Jadunath, *The Mughal Administration Six Lectures*, Patna University, Patna 1920.

SAXENA, Onkar Prasad, *Some Aspects of Hindu Influence on Islamic Society and Culture in Mughal India (1556-1707 A.D.)*, (A Thesis of Doctor of Philosophy), Meerut University, Meerut 1989.

SAYIM, Huzeyfe, “Sih Dini”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Yayınları, İstanbul 2009, (c. XXXVII), ss. 166-168.

SCHIMMEL, Annemarie, *The Empire of the Great Mughals, History, Art and Culture*, (Translated By Corinne Attwood), (Edited By Burzine K. Waghmar), Reaktion Books, London 2004.

ŞENVARICI, Hatice Seda , *The Comparison of the Political Institutionalizations between the ottoman Empire at the Reign of Sultan Suleiman the Magnificent and the*

Mughal Empire at the Akbar Shah, İstanbul Bilgi Üniversitesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2016.

SHAFQAT, Arshia, “Administration of Ahmadabad City Under The Mughals”, *PIHC*, (vol. LXVI), (2005-2006), ss. 460-466.

SHARMA, Monika, *Social Life and Cultural Practices Among the Merchant Group in Mughal Gujarat*, (A Thesis of Doctor of Philosophy in History), Aligarh Muslim University, Aligarh 2013.

SHARMA, Sri Ram, *A Bibliography of Mughal India (1526-1707 A. D.)*, (With A Foreword By Jadunath Sarkar), Karnatak Publishing House, Bombay, b.t.y.

SHARMA, Sri Ram, *Mughal Empire in India*, (Part II), Karnatak Publishing House, Bombay 1947.

SHARMA, Sri Ram, *The Religious Policy of the Mughal Emperors*, Oxford University Press, Calcutta 1940.

SINGH, Ambika, *Urban Life in Mughal India As Depicted in the European Travellers' Accounts*, (A Thesis of Doctor of Philosophy in History), Aligarh Muslim University, Aligarh 2015.

SINGH, Amita, *Wild Life in Mughal India: From Texts and Paintings*, (A Thesis of Doctor of Philosophy in History), Aligarh Muslim University, Aligarh 2010.

SRIVASTAVA, Ashirbadi Lal , *The Mughul Empire (1526-1803 A.D.)*, Third Revised Edition, Shiva Lal Agarwala & Co. (Private) Ltd., Agra 1959.

STEIN, Burton, *Hindistan Tarihi*, (Çev.: Müfit Günay), İnkılap Kitabevi, İstanbul 2015.

STRACHAN, Michael, *Sir Thomas Roe 1581-1644: A Life*, Michael Russell Publishing Ltd., Salisbury 1989.

STRACHAN, Michael, *The Life and Adventures of Thomas Coryate*, Oxford University Press, London 1962.

STREUSAND, Douglas E., *The Formation of the Mughal Empire*, Oxford University Press, New Delhi 1999.

ŞAHİN, Hilal, “Hindistan’da Dul Olmak ‘Sati Uğruna Diri Diri Yakılan Kadınlar’”, *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, (c. IX), (Sonbahar 2017), (Kadın Özel Sayısı), ss. 61-73.

ŞAHİN, Hilal, *Ekber Şah ve Dini Reformu*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları (Hindoloji) Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2014.

TUFAN, İsmail, “Bir Ekonomi Savaşı Çivit”, *Bilim ve Teknik Dergisi*, Kasım 2002, ss. 82-84.

TURAN, Mustafa, “Tarihi Kaynaklar Işığında Nevruz’un Menşei Meselesi”, *Milli Folklor Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi*, (Sa. 37), Ankara 1998 , ss. 90-104.

USER, Hatice Şirin, “Göktürk Yazıtlarında Av”, *Av ve Avcılık Kitabı*, (Ed. Emine Gürsoy Naskali ve Hilal Oytun Altun), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2008, ss. 29-44.

YADAV, Rupali, *Crime, Criminality and Crime Control in Mughal India (1526-1707)*, (A Thesis of Doctor of Philosophy in History), Aligarh Muslim University, Aligarh 2010.

İnternet Kaynakları

CHIDA-RAZVI, Mehreen, “*European Travellers in the Mughal Empire: Jahangir’s Court through English Eyes*”,

<https://www.academia.edu/6086363/The_Mughal_Empire_through_European_Eyes>, (Erişim Tarihi: 16.10.2017).

<<http://adb.anu.edu.au/biography/pelsaert-francisco-2544/text3461>> (Erişim: 23. 10. 2018).

<<https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Nis%C3%A2-suresi/496/3-ayet-tefsiri>> (Erişim Tarihi: 10.09.2018).

<<https://www.britannica.com/biography/Shaykh-Ahmad-Sirhindi>> (Erişim: 21.09.2018).

<<https://www.britannica.com/place/Sindh-province-Pakistan>>, (Erişim Tarihi:17.07.2018).

<<https://www.britannica.com/plant/betel>>, (Erişim Tarihi: 11.09.2018).

<<https://www.britannica.com/topic/Diwali-Hindu-festival>> (Erişim Tarihi: 05.10.2018).

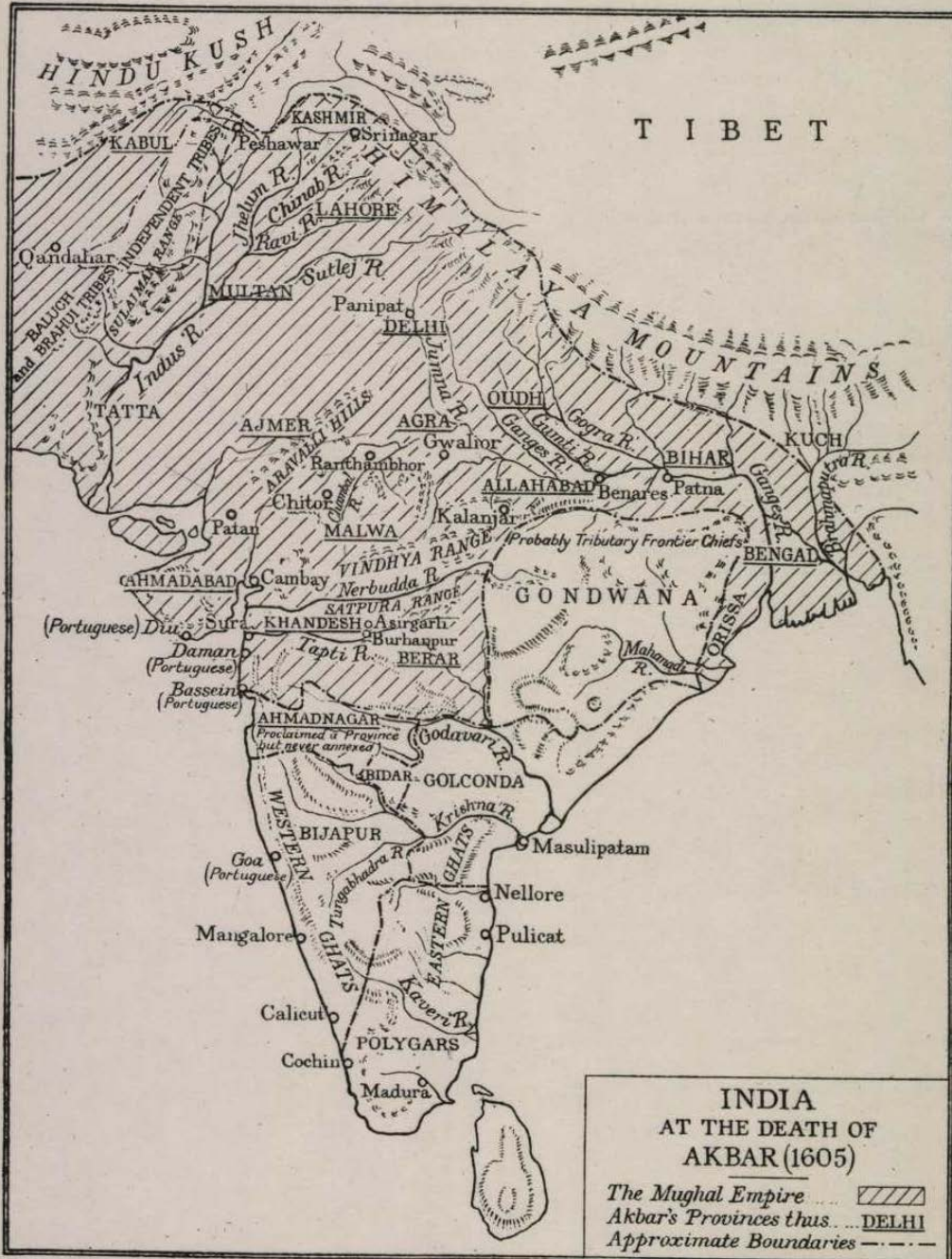
<<https://www.britannica.com/topic/Dussehra>> (Erişim Tarihi: 05.10.2018).

EKLER

The Cambridge History of India, Vol. IV

Map 2

1605 yılında Hindistan.

Cihangir Holi festivalini kutlarken.

Kadımlar polo oynarken, 1660

ÖZGEÇMİŞ**KİŞİSEL BİLGİLER**

Adı Soyadı	Yakup ASLAN
Doğum Yeri ve Tarihi	Artvin/ 21. 07. 1992
e-mail	yakupaslan92@gmail.com

EĞİTİM BİLGİLERİ

Derece	Adı, İlçe, İl	Yıl
Lisans	İstanbul Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü	2011-2015
Yüksek Lisans	Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı	2016-2019
Dil	İngilizce	-